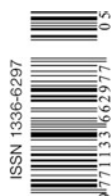

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník VIII 2 • 2012 cena 2,99 €

10. VÝROČIE AUGUSTA 1968 POD DROBNOHLADOM ŠTB
ARIZÁCIA ŽIDOVSKÉHO POZEMKOVÉHO MAJETKU
POČIATKY ZVÄZU SLOVENSKÝCH PARTIZÁNOV

FILMY ÚPN

Ústav pamäti národa zaznamenáva a zverejňuje svedectvá prenasledovaných a verejnosti poskytuje informácie o dobe neslobody. Audiovizuálne výstupy zverejňuje ÚPN prostredníctvom televízneho vysielania, filmových festivalov, verejných prezentácií a vydávaním DVD nosičov. Tvorba dokumentárnych filmov sa opiera o širokú databázu zaznamenaných svedeckých výpovedí, uložených v audiovizuálnom archíve ÚPN. Dokumentárne filmy z produkcie ÚPN autenticky zachytávajú rôzne formy prenasledovania v období rokov 1939 – 1989.

Z filmov vydaných na DVD treba spomenúť najmä dokumentárny film *Bohom zabudnuté kúty*, ktorý sa venuje slovensko-poľskému pohraničiu, ktoré dlhodobo ostávalo na periférii dejinných pohybov i záujmu, či film *V tieni času*, ktorý opisuje životný príbeh Emila Šveca. Ten si v komunistických žalároch odsedel 18 rokov. *Prežili sme GULAG* je výpoveďou o sovietskych táboroch GULAG, ktorými prešli milióny ľudí, medzi nimi aj tisíce slovenských občanov. Dokumentárny pohľad na prednovembrové, novembrové a ponovembrové udalosti roku 1989, ktoré formovali vývoj krajiny a ľudskosti, zachytáva film *November + 20*, ktorý je určený všetkým, ktorí nezabudli a nezabudnú, ako aj tým, ktorí mnohé z udalostí nemali nikdy možnosť spoznať... Podobný námet má aj film *Sviečková manifestácia alebo Bratislavský Veľký piatok*. Rekonštrukcia zásahu bezpečnostných zložiek proti pokojnému zhromaždeniu veriacich na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave v roku 1988 využíva záznam skrytej kamery Štátnej bezpečnosti. Z najnovších filmov sú to najmä *Junáci z prachu*, dokument, ktorý opisuje perzekúcie členov slovenskej skautskej organizácie komunistickou mocou a poukazuje na absurdný paradox, keď totalitný režim vyprodukoval z mládežníckej organizácie nepriateľa štátu a hrozbu pre budovanie socialistického zriadenia, resp. film *Tóny v Tichu*, ktorý je rekonštrukčným portrétom významného dirigenta Zdenka Bílka a film *Tiene barbarskej noci* – dokument o rušení rehoľných rádov v Československu podaný prostredníctvom osudov piatich bohoslovcov, ktorým štátna moc zmenila životnú dráhu.

Filmy ÚPN vydané na DVD nosičoch si môžu záujemcovia zakúpiť priamo v Ústave pamäti národa alebo objednať dobierkou na adrese: distribucia@upn.gov.sk

Peter Sokolovič
šéfredaktor

Vážení čitatelia,

v úvode minulého čísla vyslovil predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ivan A. Petranský presvedčenie, že *Pamäť národa* sa bude aj v novom šate naďalej zameriavať na všetky aspekty obdobia neslobody v slovenskom rozmere i v širších medzinárodných súvislostiach a nerezignuje na svoje vedecké ambície. Som rád, že tieto slová sa nám darí naplňovať. *Pamäť národa* sa stáva nielen kvalitnejšou, ale aj krajšou a pútavejšou, symbolicky práve v okrúhlym desiatom roku existencie Ústavu pamäti národa.

Aj v predkladanom čísle sa vám snažíme priniesť zaujímavé a v mnohom inovatívne a prínosné štúdie a materiály. Už samotný obsah ukazuje, že nám ide o vyváženosť a objektívnosť. *Pamäť národa* prináša viaceré, v slovenskej historiografii doteraz nerefektované alebo menej známe témy. Jednou z nich je aj arizácia pozemkového vlastníctva Židov, proces, ktorý dodnes nebol dostatočne zdokumentovaný, pritom však zasiahol do životov tisícov občanov 1. Slovenskej republiky. Ďalšou témou štúdií je odkrytie a opísanie mechanizmu vzniku jednotnej organizácie slovenských partizánov. Veľké manko má naša historiografia stále v oblasti spracovania najväčších politických procesov 50. rokov 20. storočia. Jedným z nich bol proces Gustáv Husák a spol., v ktorom sa komunistická moc násilím a ideologickou ofenzívou vyrovnávala s tzv. slovenským buržoáznym nacionalizmom. Práve proces s Gustávom Husákom a spol. je zaujímavým príkladom, ktorý dokumentuje, že zničujúci mocenský mechanizmus sa mohol zamerať aj na funkcionárov komunistickej strany. Je preto dôležité, že práve náš časopis prispieva k objasneniu práve tých udalostí, ktoré mali v minulosti na svedomí množstvo zničených ľudských osudov a, bohužiaľ, v mnohých prípadoch aj životov.

Prínosom tohto čísla je aj zaujímavé generačné svedectvo – rozhovor s Ladislavom Šimovičom, ktorý bol posledným žijúcim predstaviteľom povstaleckej Slovenskej národnej rady. Ďalší „generačný“ rozhovor s historikom Ivanom Mrvom je svedectvom historika o časoch nedávno minulých. Aj historik prežíva, hodnotí a opisuje obdobie, v ktorom vyrastal, a ľudí, s ktorými sa stretol. Sympatická je jeho otvorenosť diskusii a necúvanie pred rôznymi problémami. Verím, že práve táto zásada zostane charakteristickým znakom nielen tohto čísla.

ŠTÚDIE

- 3** Martina Fiamová
Štátny pozemkový úrad a jeho miesto v procese arizácie židovského pozemkového majetku
- 17** Vojtech Kárpáty
Zväz slovenských partizánov na východnom Slovensku v prvom roku svojej existencie (1945)
- 35** Branislav Kinčok
Trestnoprávne vyrovnanie sa s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol.

DOKUMENTY

- 52** Jerguš Sivoš
August 1978. Bezpečnostné opatrenia Správy kontrarozviedky v Bratislave v období 10. výročia intervencie vojsk krajín Varšavskej zmluvy do ČSSR

OBETE

- 71** Pavol Jakubčín
Súdne procesy s Michalom Minárikom

KARIÉRY V ŠTB

- 79** Jerguš Sivoš
34 rokov v ŠtB. Portrét Michala Dudáša

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

- 88** Tomáš Černák
Rozhovor s Ladislavom Šimovičom o študentskom hnutí, ilegálnej činnosti a Gustávovi Husákovi

PREDSTAVUJEME

- 108** Peter Sokolovič
Kritika sa má prijímať pozitívne. Rozhovor s doc. PhDr. Ivanom Mrvom, CSc.

RECENZIE

ÚPN INTERNE

SPOMÍNANIE

- 139** Marián Gula
Za Vladimírom Juklom. Na okraj rozhovorov pre Ústav pamäti národa

Pamäť národa

2 • 2012
ročník VIII

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
Slovensko
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok
Mgr. Ján Mitáč
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Igor Baka, PhD.
doc. ThDr. Jozef Halko, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
Beáta Katrebová Blehová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Norbert Kmeť, CSc.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Ivan A. Petranský, PhD.
Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

PhDr. Katarína Vilhanová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ

Róbert Jurových – Nikara
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Na Šafárikovom námestí v Bratislave
bola 21. augusta 1968 usmrtená
Daniela Košanová
Zdroj: AÚPN

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2012
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

OPRAVY A SPRESNENIA K ČÍSLU 1 • 2012

Dobovú fotografiu Lučenca, ktorá je
na strane 12, zapožičal antikvariát na
Lazaretskej ul. v Bratislave.
Na fotografii uverejnenej na strane 115
sú I. Kamenec, M. Štefanský a K. Fremal.

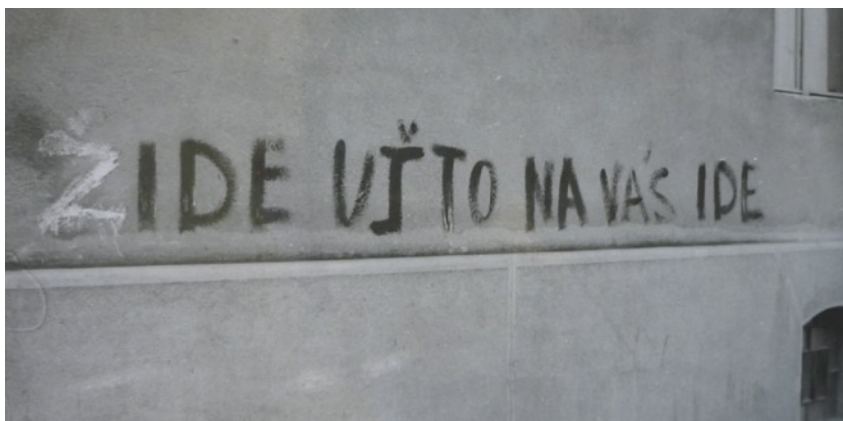
ŠTÁTNY POZEMKOVÝ ÚRAD A JEHO MIESTO V PROCESE ARIZÁCIE ŽIDOVSKÉHO POZEMKOVÉHO MAJETKU

MARTINA FIAMOVÁ

Reálnym výsledkom pozemkovej reformy, ktorá prebehla na Slovensku v období 2. svetovej vojny, bola arizácia pozemkového vlastníctva Židov.¹ Tento proces nie je dodnes dostatočne zdokumentovaný, rovnako ako fungovanie jeho kľúčovej inštitúcie – Štátneho pozemkového úradu. Doteraz je takmer neznámou kapitolou i úloha Fondu pre správu poľnohospodárskych majetkov a jeho ústredného riaditeľa, poslanca Františka Bošňáka, v záchrane stoviek slovenských Židov pred deportáciami v roku 1942.

Otázka nového usporiadania pozemkovej držby na Slovensku sa stala aktuálnou už krátko po 6. októbri 1938, pričom v sebe nezahŕňala len problém revízie prvorepublikovej pozemkovej reformy, ale postupne aj uplatnenia úplne nových zdrojov pôdy pri uspokojovaní požiadavky slovenských roľníkov vlastniť pozemkový majetok. Vyvrcholením snáh o vytvorenie silného stredného roľníckeho stavu, ktorý by tvoril oporu nového režimu, ale i riešením problémov vzniknutých zabráním časti Slovenska Maďarskom bolo prijatie zákona č. 46/1940 Sl. z. z 22. februára 1940 o pozemkovej reforme a s ním spojené založenie základného orgánu zodpovedajúceho za celý priebeh pozemkovej reformy na Slovensku – Štátneho pozemkového úradu (ŠPÚ). ŠPÚ bol zriadený zákonom č. 45/1940 Sl. z. z rovnakého dňa ako zákon o pozemkovej reforme, i keď slovenská vláda pôvodne s vytvorením tohto úradu nepočítala.

Inštitúcia pozemkového úradu nebola na Slovensku nová, ŠPÚ (so sídlom v Prahe) realizoval pozemkovú reformu už v období medzivojnovnej

Protižidovský nápis (Zdroj: Archiv Kancelárie prezidenta republiky, Praha)

Československej republiky, po jeho zrušení v roku 1935 vládny nariadením č. 22/1935 Sb. z. a n. prevzal agendu úradu IX. odbor ministerstva pôdohospodárstva v Prahe, od ktorého ju po 6. októbri 1938 prebral XI. odbor Ministerstva hospodárstva (MH) v Bratislave. XI. odbor MH bol organizovaný do dvoch základných skupín (všeobecnej a právnej a technickej), pričom mu bolo podriadených niekoľko pomocných úradov. Okrem kancelárie a učtárne to boli predovšetkým tri

štátne obvodové úradovne pre pozemkovú reformu vo Zvolene, v Bratislave a v Markušovciach, ako aj prídeloví komisári v Nitre, Trenčíne a Zlatých Moravciach. Posledne menovaní úradníci skončili svoju činnosť k 1. aprílu 1939, keď sa zlúčili so svojimi obvodovými úradovňami. V súvislosti so židovskou pôdou musel XI. odbor uskutočniť evidenciu nehnuteľností spísaných podľa vl. nar. č. 147/1939 Sl. z. o súpise poľnohospodárskych nehnuteľností vo vlastníctve Židov, zabezpečiť dozor

1 Bližšie pozri napr. RYCHLÍK, J.: Príprava a priebeh pozemkovej reformy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: Agrikultúra, ročník (roč.) 22, 1989, strana (s.) 143 – 165; BAUCH, V.: Poľnohospodárstvo za Slovenského štátu. Bratislava 1958; FIAMOVÁ, M.: Arizácia pozemkového vlastníctva Židov na Slovensku. Legislatívny a inštitucionálny základ pozemkovej reformy na židovských nehnuteľnostiach v rokoch 1939 – 1945. In: Pamäť národa, roč. 7, 2011, číslo (č.) 1, s. 20 – 28.

nad ich hospodárením a schvaľovať prípadné scudzovanie týchto majetkov (nájom a zaťaženie v prospech Židov sa nepovoľovali).²

Zákomom č. 45/1940 Sl. z. sa pretvoril XI. odbor MH na samostatný úrad, ktorý bol nezávislý od ministerstva a podliehal priamo vláde. Spravoval majetok, ktorý štátu v rámci pozemkovej reformy pripadol, a rozhodoval o konkrétnych prideloch a výkupoch pôdy. Právo podávať vláde návrhy zákonov a nariadení vo veciach úpravy pozemkovej držby a právo posudzovať takéto návrhy bolo na základe návrhu ústavnoprávneho výboru Snemu Slovenskej republiky (SR) z pôvodného návrhu zákona vylúčené, no ŠPÚ ostala povinnosť upozorniť vládu na prípadné nedostatky zákonných ustanovení.³

Na čele úradu stál predseda, ktorého na návrh vlády vymenoval prezident republiky. Prvým predsedom ŠPÚ sa stal Ing. František Ševčovič, dovtedajší prednosta XI. odboru MH, pričom ŠPÚ prevzal aj ďalších zamestnancov ministerstva hospodárstva.

Podľa pôvodného návrhu zákona o ŠPÚ sa mal v rámci tohto úradu vytvoriť šesťčlenný poradný zbor, ktorý by sa uznášal na smerniciach vo všetkých veciach týkajúcich sa nadobúdania a prideľovania poľnohospodárskych nehnuteľností, avšak na návrh národohospodárskeho a ústav-

noprávneho výboru snemu poradný zbor nahradil správny zbor vymenovaný vládou. Zmena bola spôsobená predovšetkým veľkým nedostatkom pôvodného návrhu zákona o ŠPÚ, ktorý prakticky neumožňoval akýkoľvek opravný prostriedok v prípadoch, o ktorých tento úrad rozhodoval. Schválená podoba zákona preto stanovila, že o konkrétnych prideloch a výkupoch má rozhodovať ŠPÚ podľa smerníc zboru a v prípade, že by smernice alebo návrhy správneho zboru nechcel rešpektovať, musel príslušnú vec predložiť na schválenie vláde. Túto zmenu motivovala snaha podriadiť rozhodnutia ŠPÚ väčšej kontrole.⁴

ŠPÚ začal svoju činnosť 13. marca 1940, jeho organizáciu však upravilo až vládne nariadenie č. 80/1940 Sl. z. z 3. apríla 1940. Najväčšia moc sa sústreďovala v rukách predsedu, z poverenia alebo rozkazu ktorého sa musel realizovať akýkoľvek úkon a ktorý sa zodpovedal priamo vláde.

V rámci dočasného členenia ŠPÚ bola jeho agenda rozdelená medzi Prezídium a štyri odbory (právny, finančný, hospodársky a technický). V činnosti pokračovali aj Štátne obvodné úradovne pre pozemkovú reformu so sídlom v Bratislave, vo Zvolene a v Spišskej Novej Vsi (neskôr v Piešťanoch, vo Zvolene a v Prešove), ktoré sa stali pomocnými orgánmi ŠPÚ.⁵

Vzhľadom na pripravované nariadenie o prevádzaní pozemkovej reformy č. 93/1941 Sl. z., ktorým mali prejsť do vlastníctva štátu židovské poľnohospodárske nehnuteľnosti vyhláškou v Úradných novinách, sa už v marci 1941 začalo s reorganizáciou ŠPÚ, ktorého štruktúra sa mala prispôsobiť čo najrýchlejšiemu prevedeniu židovského majetku do „kresťanských rúk“. Súčasne prišlo k zmene aj na najvyššom poste úradu, keď 1. marca 1941 vystriedal F. Ševčoviča vo funkcii predsedu Dr. Karol Klinovský. Na dosiahnutie sledovaného cieľa malo slúžiť predovšetkým vytvorenie pracovných skupín, ktoré boli vybavené rozsiahlymi právomocami a o preberaní a prideľovaní židovskej pôdy mali rozhodovať na konkrétnom mieste. Pracovné skupiny pozostávali z troch základných členov (právnik, agronóm, zememerač) a podliehali priamo predsedovi ŠPÚ.⁶ Zároveň sa dobudoval aparát úradu, ktorému chýbali desiatky zamestnancov. Situáciu malo riešiť nar. č. 65/1941 Sl. z. o povinnosti štátnych inštitúcií aj súkromných podnikov uvoľňovať na prechodné obdobie kvalifikovaných zamestnancov pre ŠPÚ.

V máji 1941 bola zriadená Dozorná skupina, sprvu ustanovená pri Prezídii ŠPÚ, v nasledujúcom roku sa však osamostatnila ako IV. odbor a súčasne sa zmenila i pôsobnosť iných odborov.

- 2 V rámci súpisu podľa vládneho nariadenia (vl. nar.) č. 147/1939 Sl. z. bolo prihlásených 44 229 ha poľnohospodárskej, 37 640 ha lesnej a 8902 inej židovskej pôdy. Vo vlastníctve Židov – maďarských štátnych občanov bolo 7979 ha pôdy. Podľa predsedu ŠPÚ sa však dodatočne ukázalo, že k súpisu neboli prihlásené všetky židovské poľnohospodárske nehnuteľnosti. Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) ŠPÚ, škatuľa (šk.) 23. Správa o organizácii a celkovej činnosti ŠPÚ.
- 3 V skutočnosti sa ŠPÚ na tvorbe zákonov týkajúcich sa pozemkovej reformy podieľal.
- 4 Vládny návrh zákona o Štátnom pozemkovom úrade; Správa národohospodárskeho a ústavnoprávneho výboru o vládnom návrhu zákona o Štátnom pozemkovom úrade. Snem SR. I. volebné obdobie 1. a 2. zasadanie. Tlač 113, 125.
- 5 SNA, f. ŠPÚ, šk. 23. Správa o organizácii a celkovej činnosti ŠPÚ.
- 6 Prvá pracovná skupina vznikla 17. 4. 1941, do júna 1941 ich bolo už 9 a do roku 1942 vzrástol ich počet na 13: Pracovná skupina A (okresy Bratislava, Malacky, Senica, Skalica, 9321 katastrálnych jutár – kat. j.), B (okres Modra, 331 kat. j.), C (okresy Piešťany a Trnava, 4664 kat. j.), D (okresy Bánovce, Nové Mesto n. Váhom, Myjava, 5005 kat. j.), E (okresy Hlohovec a Nitra, 11 797 kat. j.), F (okresy Dolný Kubín, Turčiansky Sv. Martin, Liptovský Mikuláš, Námestovo, Ružomberok, Trstená, 2433 kat. j.), G (okresy Nová Baňa, Brezno, Banská Bystrica, Divín, Dobšiná, Hnúšťa, Kremnica, Krupina, Modrý Kameň, Zlaté Moravce, Revúca, Banská Štiavnica, Zvolen, 4459 kat. j.), H (okresy Gelnica, Kežmarok, Levoča, Spišská Nová Ves, Poprad, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, 4120 kat. j.), I (okresy Čadca, Ilava, Kysucké Nové Mesto, Považská Bystrica, Púchov, Trenčín, Bytča, Žilina, 6068 kat. j.), K (okresy Bardejov, Sabinov, Prešov, 4812 kat. j.), M (okresy Gíraltovoce, Stropkov, Humenné, Medzilaborce, 17 966 kat. j.), L (okresy Michalovce, Trebišov, Vranov, 5970 kat. j.) a N (okresy Prievidza a Topoľčany, 4541 kat. j.). Údaje zodpovedajú stavu k máju a júnu 1942. V októbri 1944 sa pre postupujúci front prenieslo sídlo Pracovnej skupiny M z Humenného do Prešova. SNA, f. ŠPÚ, šk. 22, č. 4418/44.

Deportácie Židov v roku 1942 (Zdroj: SNA)

Odbor I (právo-hospodársky) dával v rámci novej pozemkovej reformy súhlas na scudzenie, zaťaženie a árendy na majetkoch, ktorých sa nová reforma dotkla, do jeho pôsobnosti spadala aj revízia starej pozemkovej reformy a vypracovávanie návrhov právnej a hospodárskej povahy zväčša v rámci prvorepublikovej reformy. Odbor II (finančný a fondový) spravoval fondy

pozemkovej reformy a vykonával kolonizačnú agendu. Meračsko-technický a knihovací odbor III vykonával meračské práce spojené s reformou, ak sa netýkali židovských majetkov, kde túto činnosť vykonávali jednotlivé pracovné skupiny. Súčasne spracovával štatistické údaje pozemkovej reformy. Z rámca organizácie ŠPÚ sa vymykala už spomínaná Dozorná skupina, ktorá

bola pôvodne konštituovaná ako orgán prechodného charakteru. Jej činnosť bola spojená výlučne s výkonom pozemkovej reformy na židovských majetkoch, pričom vykonávala dozor nad pracovnými skupinami, ktoré ju bezprostredne realizovali.⁷ Vedúcim Dozornej skupiny sa stal Dr. Jozef Surán,⁸ ktorý sa podľa slov ústredného riaditeľa Fondu pre správu poľnohospodárskych

7 V prípade, že pracovné skupiny dokončili práce spojené s preberaním a pridelom židovskej pôdy, informovali Dozornú skupinu, ktorá ich prácu skontrolovala, prípadne opravila a predložila na schválenie predsedovi ŠPÚ. SNA, f. ŠPÚ, šk. 23, č. 1251/41-prez. PALKO, F.: Inventárny zoznam ŠPÚ 1939 – 1945. Bratislava 1961. V marci 1942 tvorilo Dozornú skupinu I. oddelenie právne, finančné a knihovacie a II. oddelenie hospodársko-technické. Zmenu štruktúry Dozornej skupiny približuje obežník Prezídia ŠPÚ z 5. 1. 1943. K. Klinovský ním zriadil v rámci skupiny právny (I.) a technický (II.) odbor, pričom právny odbor vykonával agendu spojenú s výkonom pozemkovej reformy na bývalých židovských nehnuteľnostiach a agendu vyplývajúcu z prevodu židovských hnutelností do „árijského“ vlastníctva. Technický odbor mal na starosti hospodársku, meračskú a oceňovaciu agendu skupiny. Vedúcim I. odboru bol Dr. Jozef Surán a II. odboru Ing. Ludwig Brenner. Najneskôr v máji 1944 sa odbory Dozornej skupiny zmenili na oddelenia a pôvodné oddelenia na referáty. SNA, f. ŠPÚ, šk. 384, č. 6275/44.IV.

8 Dr. J. Surán, pôvodne pôsobiaci na ministerstve pravosúdia, bol pridelený na ŠPÚ od apríla 1941. V rámci Dozornej skupiny pracoval ako jej prednosta do decembra 1942, keď sa svojej pozície na vlastnú žiadosť vzdal. V Dozornej skupine však pracoval naďalej ako prednosta právneho oddelenia (túto funkciu zastával už predtým) a od januára 1943 viedol jej I. odbor (právny) a súčasne 4. oddelenie (oddelenie pre likvidáciu židovských árend). Toto oddelenie mal na starosti do júla 1943, keď začal pracovať ako vedúci Pracovnej skupiny B. J. Surán pôsobil v Dozornej skupine do 1. 8. 1944 ako prednosta I. odboru a vedúci administratívno-právneho oddelenia, po tomto dátume ho ministerstvo pravosúdia z ŠPÚ odvolalo a prikázalo na miesto v Predsedníctve Krajského súdu v Bratislave. Miesto prednostu Dozornej skupiny prevzal po J. Suránovi v decembri 1942 František Lednár, ktorého vo funkcii v júni 1943 vystriedal Dr. Július Slezáček. J. Slezáček bol prednostom Dozornej skupiny do mája 1944. SNA, f. ŠPÚ, šk. 323, č. 4323/44-IV; č. 5782/43; č. 203/43.

Tab. 33

MAJETOK ŽIDOV

v 1000 KS

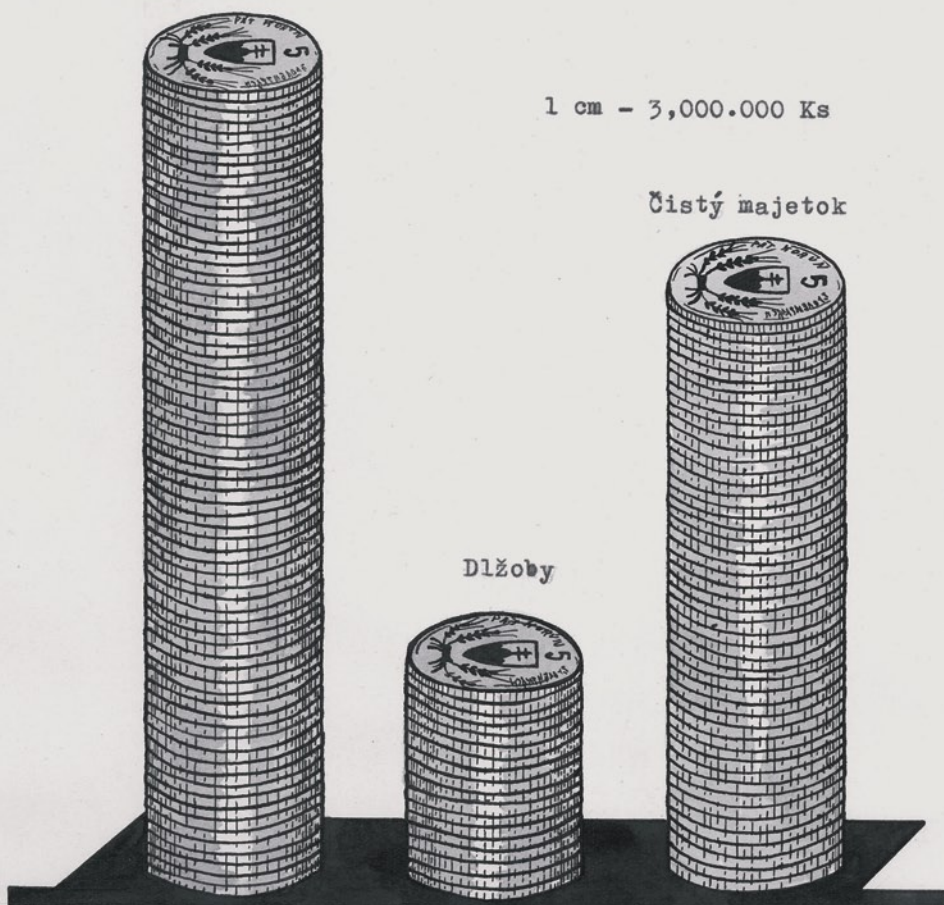
	Abs.	%
1. Hrubý majetok	4,287,548	100.00
2. Dlžoby	1,123.739	26.21
3. Čistý majetok	3,163.809	73.79

Hrubý majetok

1 cm - 3,000.000 Ks

Čistý majetok

Dlžoby

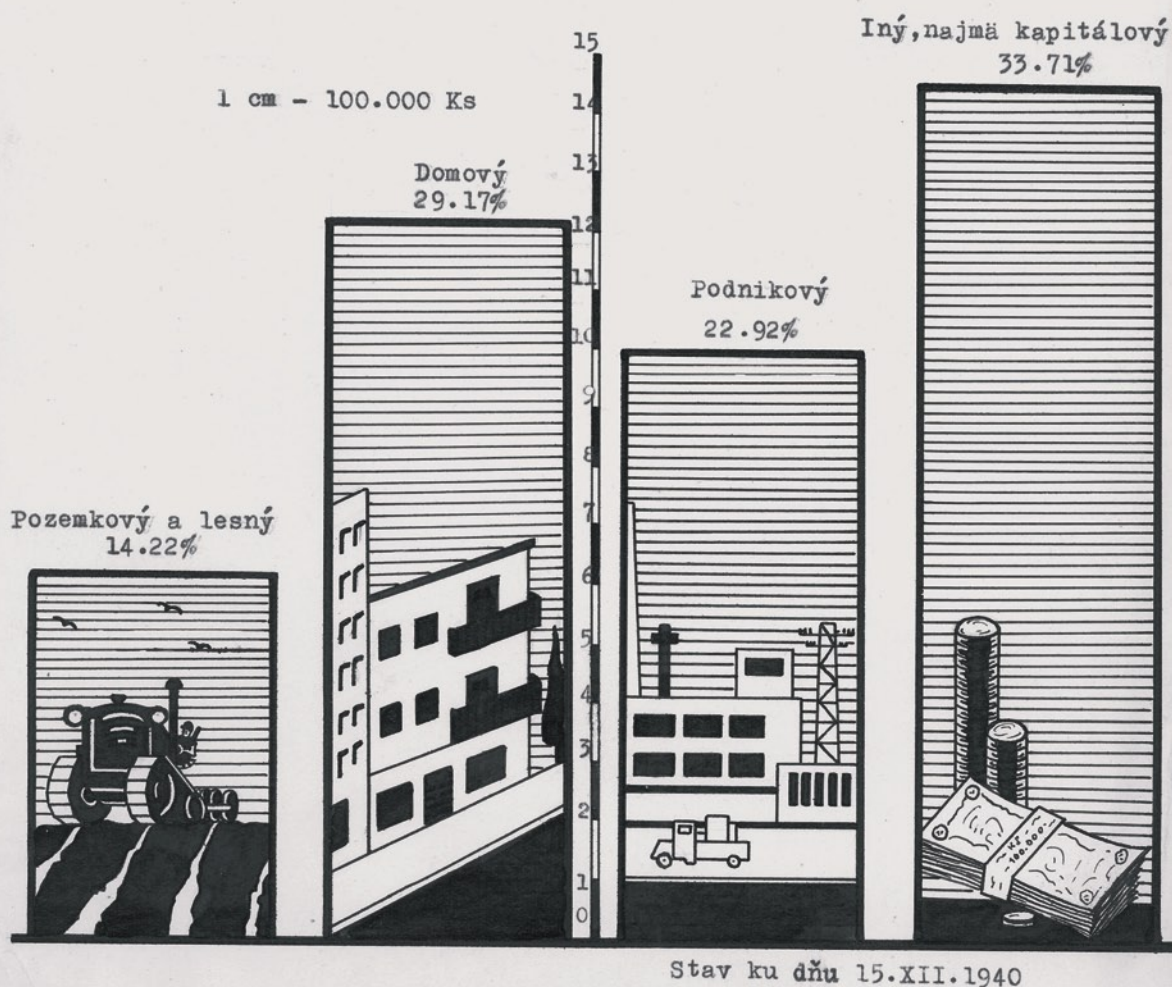
Stav ku dňu 15.XII.1940

Tab. 34

MAJETOK ŽIDOV PODĽA DRUHU

v 1000 Ks

Druh majetku	abs.	%
1. Pozemkový a lesný	609.904	14.22
2. Domový	1,250.697	29.17
3. Podnikový	982.451	22.92
4. Iný najmä kapitálový	1,444.496	33.71
D o v e d n a	4,287,548	100.00

Majetkové pomery slovenských Židov ku koncu roka 1940 v znázornení dobovej propagandy (Zdroj: SNA)

majetkov F. Bošňáka podieľal od roku 1942 aj na záchrane židovských poľnohospodárov.⁹

Ústrednú funkciu v úrade však zohrávalo Prezídium ŠPÚ, členené na tri oddelenia, medzi ktorými si pozornosť zasluhuje predovšetkým 2. oddelenie, zaoberajúce sa tvorením osnov, nariadení a vládnych uznesení vo veciach pozemkovej reformy.¹⁰

Úlohou ŠPÚ bolo nadobúdať pre štát poľnohospodárske nehnuteľnosti podľa zákona o pozemkovej reforme¹¹ a zabezpečovať prechod týchto nehnuteľností do rúk slovenských roľníkov, ako to vymedzoval zákon č. 46/1940 Sl. z. Okrem toho musel riešiť napr. otázky premiestnenia Oravcov, ktorých majetok bol vyvlastnený pre stavbu hydrocentrál, vnútornú rekolonizáciu a pod. Prvý výkup a prídel židovskej pôdy podľa zákona č. 46/1940 Sl. z. ŠPÚ uskutočnil v apríli 1941 v katastrálnom území Čeklís, kde bolo 8 židovských statkov s výmerou 163 ha rozdelených medzi 84 uchádzačov.¹² Už tento výkup však odhalil množstvo prekážok, vyplývajúcich zo samotného zákona o pozemkovej reforme, ktoré jeho realizovanie v praxi neúmerne predlžovali. Snaha urýchliť pozemkovú reformu na židovských nehnuteľnostiach tak vyústila do už zmieňovaného nariadenia č. 93/1941 Sl. z.

Inštitúcia pozemkového úradu mala pozoruhodnú úlohu aj v rámci politiky Nemecka, ktoré ju využívalo ako orgán zabavujúci na okupovaných (Protektorát) a anektovaných územiach (Povartie, Horné Sliezsko, Alsasko, Lotrinsko) poľnohospodársky nehnuteľný majetok Židov a „nepriateľov ríše“, ktorý v rámci germanizačných snáh pridelovali ríšskym, resp. pre-

Predseda ŠPÚ Karol Klinovský (Zdroj: SNA)

sídleným etnickým Nemcom. V tejto súvislosti je zaujímavý zámer Schutzstaffel (SS) ticho germanizovať slovenský priestor ešte počas vojny, o čom svedčí úmysel Hlavného rasového a osídľovacieho úradu SS (Rasse- und Siedlungshauptamt – RuSHA) zriadiť na Slovensku pozemkový úrad, ktorý vo svojom liste ríšskemu vodcovi SS Heinrichovi Himmlerovi z 30. októbra 1940 spomenul šéf RuSHA Otto Hofmann. Aktéri z radov SS si však veľmi dobre uvedomovali, že musia aspoň formálne rešpektovať slovenskú suve-

renitu. Z tohto dôvodu nemal pozemkový úrad (nie je isté, či O. Hofmann uvažoval o zriadení novej ustanovizne alebo o prevzatí už existujúceho Slovenského pozemkového úradu)¹³ plniť tie funkcie ako v „nových ríšskych župách“, ale mal sa zamerať výlučne na „upevnenie nemectva“. V konečnom dôsledku to s veľkou pravdepodobnosťou neznamenal nič iné ako konfiškáciu pôdy, hnutelného a nehnuteľného majetku osôb označených za „nepriateľov ríše“ a jeho prevod do nemeckých rúk (vybraných kandidátov spomedzi

9 SNA, f. Národný súd (NS), Tn 11/1945, mikrofilm A-857. Žiadosť F. Bošňáka z 12. 4. 1946.

10 Táto štruktúra úradu ostala zachovaná v podstate až do zániku ŠPÚ v roku 1945.

11 Získavanie pôdy pre potreby pozemkovej reformy sa dialo výkupom cudzích majetkov s výmerou nad 50 ha, núteným výkupom židovskej pôdy, prípadne pôdy cudzincov, preberaním pôdy na súdnych dražbách a prevádzaním revízie starej pozemkovej reformy.

12 SNA, f. ŠPÚ, šk. 23. Správa o organizácii a celkovej činnosti ŠPÚ (bez dátumu).

13 O. Hofmannovi však bolo jasné, že sa RuSHA nemohol zmocniť ŠPÚ ako v Prahe v marci 1939, keď zabavil registratúru tamojšieho pozemkového úradu pod zámienkou politického vyhodnotenia materiálu a prípravy odškodnenia sudetonemeckého obyvateľstva. MÜLLER, R. – D.: Hitlers Ostkrieg und die deutsche Siedlungspolitik. Die Zusammenarbeit von Wehrmacht, Wirtschaft und SS. Frankfurt am Main 1991, s. 84.

príslušníkov nemeckej menšiny), resp. uprednostňovanie Nemcov pri arizácii uvedenej kategórie vlastníctva. Avšak na rozdiel od Nemeckom okupovaných a anektovaných území sa v prípade Slovenska predpokladalo využitie skrytých a sofistikovanejších metód. Výber vedúceho pozemkového úradu ponechával O. Hofmann na H. Himmlera, funkciu poradcu nového vedúceho mal vykonávať poradca slovenskej vlády pre poľnohospodárstvo Hans Hamscha. Konkrétnejší náčrt okruhu pôsobnosti budúceho pozemkového úradu SS na Slovensku sa doposiaľ nepodarilo nájsť. H. Himmler napriek svojmu zásadnému súhlasu s Hofmannovým návrhom odsunul celú záležitosť ad acta, predovšetkým z dôvodu, že nechcel vyhrocovať napätie medzi ním a Zahraničným úradom J. von Ribbentropa.¹⁴

FOND PRE SPRÁVU POĽNOHOSPODÁRSKÝCH MAJETKOV

V organizácii ŠPÚ prišlo k dôležitej zmene v roku 1942, keď tisíce židovských spoluobčanov začali nedobrovoľne opúšťať územie Slovenska. Medzi nimi bolo aj množstvo vlastníkov a nájomníkov pôdy, ktorých odchod vážne ohrozoval hospodárenie na týchto majetkoch. Spočiatku situáciu riešili miestni notári, ktorí boli splnomocnení prenajímať menšie hospodárske celky do konca hospodárskeho roka, išlo však len o dočasné opatrenie.¹⁵ V júni 1942 bol preto zákonom o zabezpečení hospodárenia na poľnohospodárskych nehnuteľnostiach obhospodarovávanými Židmi č. 108/1942 Sl. z. pri ŠPÚ zriadený Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov (FSPM), ktorý mal za úlohu spravovať židovskú pôdu, na ktorej sa ešte nezačala uskutočňovať pozemková reforma (resp. pridelové pokračovanie). Fond sa však nestal práv-

ným nástupcom židovského vlastníka, ale len správcom nehnuteľností, ktoré boli vo vlastníctve štátu, teda ŠPÚ.¹⁶ FSPM spravoval za istý príspevok poľnohospodárske nehnuteľnosti, ktoré pripadli štátu podľa § 150 nariadenia č. 198/1941 Sl. z. (ak mu ich odovzdal ŠPÚ), a tie, ktoré mu za istých podmienok prideliť ministerstvo hospodárstva podľa zákona č. 108/1942 Sl. z. do bezplatného užívania. Bývalým židovským majetkom nepoľnohospodárskeho charakteru disponoval Ústredný

Ústredný riaditeľ FSPM František Bošňák

(Zdroj: Archív L. Bošňáka)

hospodársky úrad, lesný majetok bol zverený v rámci tzv. odbornej správy ministerstvu hospodárstva. Fond bol dotovaný finančnými prostriedkami vo forme úveru ŠPÚ a jeho prípadné peňažné prebytky sa mali použiť na uhradenie nákladov spojených s deportáciou Židov zo Slovenska.

Organizácia Fondu bola vymedzená zákonom o zabezpečení hospodárenia na poľnohospodárskych nehnuteľnostiach obhospodarovávanými Židmi, ako

i štatútom Fondu, vydanom v podobe vyhlášky predsedu vlády 6. júla 1942 (č. 313/1942 Úr. n.). Štatút vydala vláda na spoločný návrh ŠPÚ, Najvyššieho kontrolného dvora a ministerstva financií, pričom tieto inštitúcie kontrolovali i hospodárenie Fondu. Fond bol samostatnou právnickou osobou, navonok zastúpenou predsedom ŠPÚ,¹⁷ ktorý vykonával najvyšší dozor nad správou Fondu a mohol vydávať pre Fond záväzné príkazy. Ďalším orgánom FSPM bol jeho ústredný riaditeľ a miestni správcovia, ktorí podliehali kontrole oblastných inšpektorov.¹⁸

Ústredný riaditeľ určoval smer a spôsob obhospodarovania majetkov, dozeral na činnosť podriadených orgánov a so súhlasom predsedu ŠPÚ prijímal a prepúšťal oblastných inšpektorov a správcov, ako i ostatných zamestnancov. V rámci Fondu bola zriadená Ústredná správa ako inštitúcia riadiaca prácu spomínaných nižších zložiek FSPM (miestnych správ a oblastných inšpektorátov). Jej činnosť bola rozdelená predovšetkým medzi Sekretariát ústredného riaditeľa a tri oddelenia. V rámci 1. (právneho) oddelenia fungoval tzv. prípravný referát, ktorý vykonával práce spojené s preberaním bývalých židovských majetkov do správy Fondu, vybavoval agendu likvidácie nájomov bývalých židovských vlastníkov, evidoval majetky dané Fondom do nájmu, majetky spravované miestnymi správami, ako aj tie, ktoré boli ponechané mimo ich pôsobnosti.

Miestne správy ako samostatné hospodárske jednotky Fondu začali vznikať ihneď po vyhlásení štatútu Fondu v júli a v auguste 1942 na hospodárstvach prevzatých ŠPÚ. Išlo o väčšie hospodárske majetky, kým tie drobné a rozptýlené boli dočasne ponechané pod tzv. dočasným dozorom mimo kompetencie miestnych správ, pokým

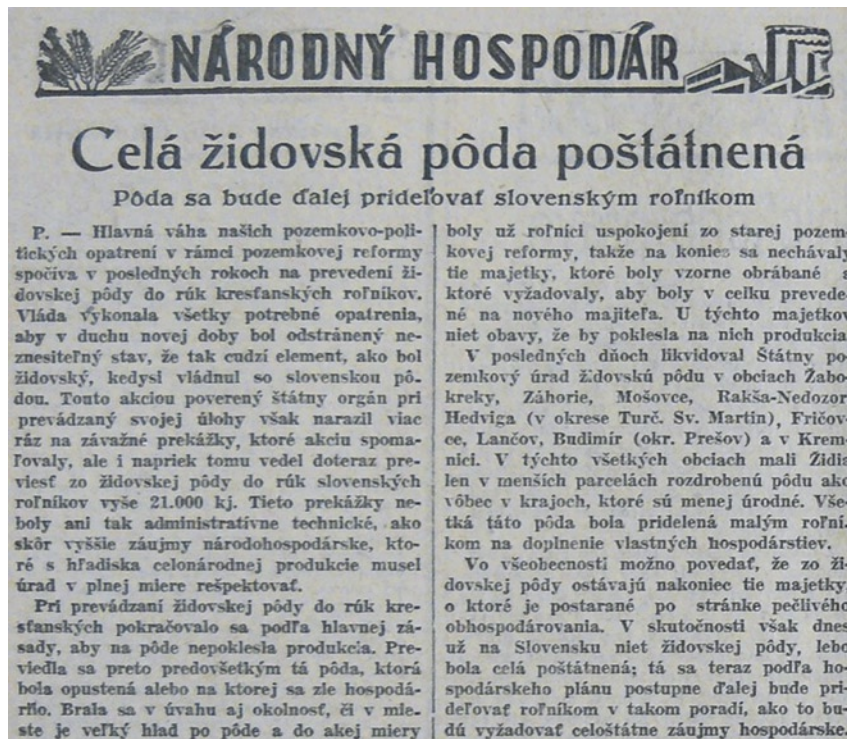
14 SCHVARC, M.: „Fahndung nach deutschem Blut“? K otázke budúceho usporiadania slovenského priestoru v kontexte „Volkstums-politik“ SS (v tlači).

15 SNA, f. ŠPÚ, šk. 23. Správa predsedu ŠPÚ o činnosti v roku 1942.

16 Tamže.

17 Slovenský zákonník, roč. 1942. Zákon č. 108/1942.

18 Úradné noviny, roč. 1942. Vyhláška predsedu vlády č. 313.

Informácia v denníku Slovák o arizácii židovskej pôdy (Zdroj: Slovák, 27. mája 1942)

neboli prostredníctvom verejných dražieb (alebo mimo nich v prípade kolonistov z Maďarska)¹⁹ dané do prenájmu.²⁰ Do konca roku 1942 zriadil Fond na nehnuteľnostiach, ktoré dostal do správy, 88²¹ miestnych správ, ich počet však neskôr kolísal a v roku 1943 dosiahol 69.²² Počet a sídlo miestnych správ určoval ústredný riaditeľ Fondu.

Miestni správcovia viedli majetky v obvode správy, najímali podľa potreby remeselníkov, poľnohospodár-

skych a iných odborných robotníkov a so súhlasom nadriadeného orgánu určovali gazdov na majetky miestnej správy. Vzhľadom na nízku odbornú úroveň miestnych správcov však ostávali neraz na poštátnených majetkoch ako poradcovia ich bývalí židovskí majitelia. Miestne správy podliehali v prvom stupni kontrole oblastných inšpektorátov, ktoré neboli hospodárskymi jednotkami, len kanceláriami (pôvodne) so sídlom v Hlohovci, Baťo-

vanoch, Ľupči, Nitre, Prešove, Senici, Trebišove, Trenčíne a Topoľčanoch.²³

Napriek tomu, že Fond nemal kľúčovú úlohu pri prevádzaní pozemkovej reformy a arizácii židovskej pôdy, tú plnil ŠPÚ so svojimi pracovnými skupinami, stal sa inštitúciou, ktorá získala výnimočné miesto v dejinách židovskej komunity na Slovensku počas 2. svetovej vojny. Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov totiž vďaka človeku, ktorý ho po väčšinu jeho fungovania v období Slovenskej republiky riadil – Františkovi Bošňákovi – poskytoval až do roku 1944 ochranu stovkám rasovo prenasledovaných osôb pred krutosťou a svojvoľou vládneho režimu.

František Bošňák (nar. 1894) bol členom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS),²⁴ ktorý pracoval ako hospodársky správca na veľkostatku M. Kornfelda v Rakoviciach a až do vymenovania za poslanca Snemu 20. novembra 1941 sa politicky výraznejšie neangažoval.²⁵ F. Bošňák však nesúhlasil s udelením poslaneckého mandátu a túto funkciu prijal až na naliehanie ministra G. Medrického, ktorý mu zdôrazňoval potrebu odborníkov, akým F. Bošňák bol, v hospodárskom a politickom živote Slovenska. O niekoľko mesiacov neskôr, ešte pred prijatím zákona o zabezpečení hospodárenia na poľnohospodárskych nehnuteľnostiach obhospodarovaných Židmi, navrhol predseda ŠPÚ K. Klinovský²⁶ v rámci rozhodnutia vytvoriť

19 Išlo o tzv. nútený nájom.

20 Do konca roka 1942 odovzdal ŠPÚ Fondu poľnohospodárske nehnuteľnosti vo výmere viac ako 14 000 ha. V marci 1944 obhospodaroval Fond približne 25 875 ha poľnohospodárskej pôdy a spravoval okolo 40 hospodárskych dvorov. SNA, f. Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov (FSPM), šk. 1, č. 328/44-S; RYCHLÍK, J.: Príprava a priebeh pozemkovej reformy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: Agrikultúra, roč. 22, 1989, s. 156.

21 Najväčší počet miestnych správ mala Pracovná skupina E (26).

22 V roku 1943 miestne správy spravovali 250 hospodárskych celkov vo výmere 30 až 300 ha. Fond v tomto čase spravoval asi 33 000 ha pôdy, z toho vo vlastnej réžii približne 25 000 ha, prostredníctvom dozorov 1800 ha pôdy a do arendy dal 6000 ha. SNA, f. ŠPÚ, šk. 11, č. 102/43-os.

23 Počet oblastných inšpektorátov klesol v roku 1943 na päť. SNA, f. ŠPÚ, šk. 11, č. 102/43-os.

24 Členom HSĽS sa stal pravdepodobne v roku 1929, iný zdroj spomína rok 1924.

25 Od roku 1940 pôsobil ako hospodársky referent Okresného výboru HSĽS a v roku 1941 bol na návrh okresného náčelníka v Piešťanoch vymenovaný za člena župného výboru strany v Trenčíne za piešťanský okres. SNA, f. NS, Tn 11/1945, mikrofilm A-857, s. 62; Vyhlásenie Emila Zelenaya z 2. 9. 1946.

26 Tamže. Vyhlásenie Dávida Rosenbergera (bez dátumu).

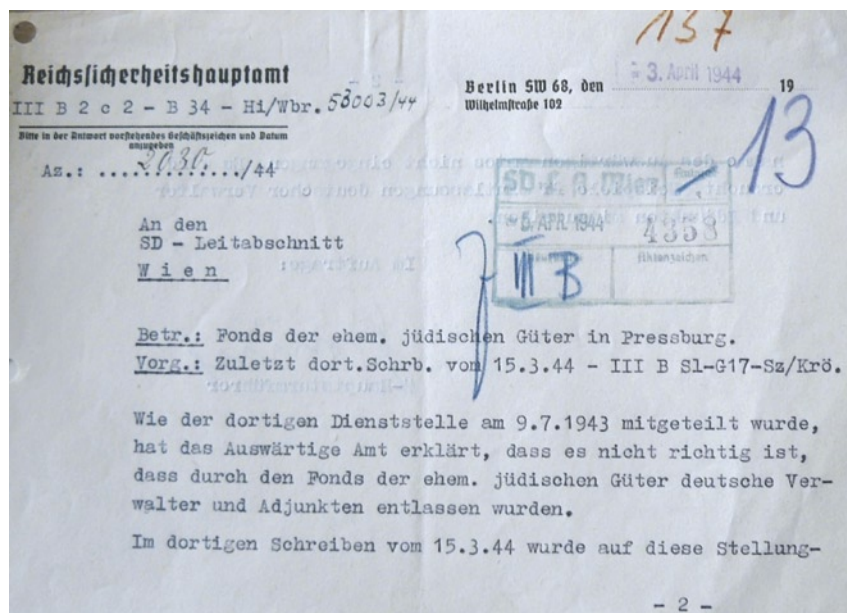
FSPM na post ústredného riaditeľa novej inštitúcie F. Bošňáka,²⁷ ktorý túto funkciu prijal a do úradu oficiálne nastúpil v júli 1942.

V rovnakom čase vyhľadal F. Bošňák kvôli prebiehajúcim deportáciám Židov²⁸ úradník Ústredne Židov Ernest Karban, ktorý sa mu zmienil aj o rozkrádaní poľnohospodárskych majetkov po odtransportovaných Židoch a o odvlečení takmer všetkých židovských hospodárov z oblasti Zemplína. F. Bošňák ako hlboko nábožensky založený človek odmietal radikálne protižidovské opatrenia. Po spomínanom stretnutí preto podnikol spolu s úradníkom ŠPÚ J. Suránom viaceré kroky, ktorými sa

snažil situáciu riešiť. Navštívil Imricha Karvaša, predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie (NÚZ), ktorý mu prostredníctvom Vojtecha Tuku ihneď sprostredkoval schôdzku s ministrom vnútra Alexandrom Machom. Výsledkom tohto stretnutia malo byť nariadenie zastaviť deportáciu Židov – výkonných poľnohospodárov a poľnohospodárskych úradníkov.²⁹

V rámci pomoci osobám, ktorým hrozila deportácia, využíval F. Bošňák viaceré prostriedky. V mnohých prípadoch zachránil svojou intervenciou pred transportom Židov, ktorí skončili v koncentračných strediskách, pričom nie vždy išlo len o zamestnancov Fondu.

Žiadosti ministerstva vnútra, aby Fond ohlásil prípady, keď sa nejaký židovský zamestnanec stal hospodársky nepotrebným, F. Bošňák ignoroval, čím sa mu podarilo len v samotnej Ústrednej správe udržať aj v čase deportácií okolo 50 Židov a na jednotlivých miestnych správach Fondu ďalších asi 550 židovských zamestnancov,³⁰ čo spolu s ich rodinnými príslušníkmi predstavovalo ochranu približne 2000 osôb.³¹ Svoje rozhodnutia bránil tvrdením, že Židia sú z odborného hľadiska nenahraditeľní a navyše znali miestnych pomerov. F. Bošňák dával vystavovať služobné dekréty židovským zamestnancom, ktorí boli napr. starší ako 70 rokov alebo ich z iného dôvodu nebolo možné považovať za hospodársky nepostrádateľných. Na niektorých miestnych správach bolo do funkcie „poradcov“ umiestnených i viac ako 10 Židov, ktorí síce dostávali len symbolické platy, ale F. Bošňák si uvedomoval, že im takto umožní aspoň dočasnú ochranu pred deportáciou. Aby dodal týmto rozhodnutiam „väčší dôraz“, dal pre pracovníkov úradu vyrobiť legitimácie pod hlavičkou ŠPÚ, čím sa malo zdôrazniť, že ide o štátnych zamestnancov.³² Pri prijímaní Židov do služieb Fondu pritom dbal predovšetkým na fakt, či v jednotlivých prípadoch išlo o osoby, ktoré nemali možnosť získať žiadnu inú formu ochrany. Na základe nariadenia F. Bošňáka boli dokonca zamestnancom židovského pôvodu okrem platu vyplácané tajne i menšie finančné sumy, ktorými sa snažil zlepšiť ich ťažkú ekonomickú situáciu.³³

Správa Hlavného úradu pre rišsku bezpečnosť viedenskej SD o postoji Zahraničného úradu k prepúšťaniu nemeckých zamestnancov FSPM (Zdroj: SNA)

27 Tamže. Zápisnica o výpovedi Františka Bošňáka z 12. 6. 1945.

28 Podľa tvrdenia bývalého okresného náčelníka v Piešťanoch E. Zelenaya chcel F. Bošňák na protest proti prebiehajúcim deportáciám (predovšetkým židovských dievčat) podať demisiu. Svojmu dlhoročnému spolupracovníkovi E. Lichtensteinovi údajne povedal: „Keby mňa chceli olúpiť o syna alebo dcéru, zastrelil by som každého, kto by sa o to pokúsil. Deportácia mladých detí bude hanbou pre náš národ.“

Tamže. Vyhlásenie Emila Zelenaya z 2. 9. 1946; Vyhlásenie Ernesta Lichtensteina z 8. 9. 1946.

29 Podľa smernice ministerstva vnútra z 3. 6. 1942 malo ísť o dočasné opatrenie a na prípadné vysťahovanie židovských poľnohospodárov bol potrebný súhlas experta ŠPÚ. Tamže. Žiadosť Františka Bošňáka z 10. 1. 1946; NIŽŇANSKÝ, E.: Holokaust na Slovensku 6. Bratislava 2005, dokument č. 300, s. 387.

30 SNA, f. NS, Tn 11/1945, mikrofilm A-857. Zápisnica o výpovedi Ladislava Škotu z 13. 10. 1945.

31 Presný počet osôb, ktoré boli vďaka FSPM chránené, nie je možné určiť, číslo 2000 uvádzal rozsudok NS z 21. 5. 1947. Tamže, zápisnica o tajnej porade z 21. 5. 1947 na Národnom súde v Bratislave v trestnej veci proti Františkovi Bošňákovi a spol.

32 Tamže. Zápisnica o výpovedi Michala Beňa z 24. 6. 1946.

33 Tamže. Vyhlásenie Ernesta Karbana zo 6. 2. 1947; Vyhlásenie Viktora Földiho z 11. 2. 1947.

Pre svoj prístup k deportáciám mal F. Bošňák problémy nielen v čase ich realizácie v roku 1942, kvôli vysokému počtu židovských zamestnancov Fondu bol kritizovaný aj po ich skončení.³⁴ Nepriateľský postoj ministerstva vnútra voči jeho osobe vyostriilo aj prepustenie švagra A. Macha, ktorý sa na miestnej správe v Kepeždi dopustil sprenevery, odmietnutie zamestnať osoby, v prospech ktorých minister Mach intervenoval, a s nevôľou bolo prijaté i prepustenie niekoľkých nemeckých zamestnancov Fondu.³⁵

Pod stupňujúcim sa tlakom sa F. Bošňák rozhodol vedúceho miesta vo Fonde vzdať a 9. júna 1943 požiadal predsedu ŠPÚ o okamžité prepustenie z úradu. O dva dni neskôr napísal K. Klinovskému vysvetľujúci list, v ktorom objasnil pohnútky svojho kroku, pričom hodnotil výsledky vlastnej práce aj pokrok, ktorý v správe židovských majetkov spolu so svojimi kolegami počas jednoročného trvania Fondu dosiahli: „Túto prácu vykonal som len s nedostatočným personálom a to s narychlo zohnanými árijskými zamestnancami a so zastrašenými Židmi (...) tento teraz už štátny a národný majetok zachránili sme od úplnej a či už od čiastočnej zkazy, ako sa to stalo s iným nepoľnohospodárskym židovským majetkom (...) Ale cezo všetko, že svoje úlohy sme plnili svedomite a pocitive bez osobného záujmu jednotlivca nezištne, napádali nás a štváli proti nám. Avšak ani týmito okolnosťami nedal som sa pomýliť. Teraz ale vyskytli sa také skutočnosti, ktoré mi moju prácu úplne znemožňujú alebo snažia znemožniť a mňa takto uvádzajú do stavu nervového vyčerpania. (...) je-

dine NÚZ, čo zisťujem s uspokojením, s ktorým čo najužšie spolupracujem, uznáva výsledok práce. Z iných miest ale nielen, že uznania sa nedostáva, ale len dostáva sa mi stálej výčitky, že chránim Židov. (...) hlásilo sa mi do služieb veľmi málo serióznych ľudí, ale tým viac hlásilo sa mi dobrodruhov. Keď som začal skúmať prácu a činnosť jednotlivcov, prijatých do služieb, musel som sa rozhodnúť asi v dvadsiatich prípadoch k opatreniu okamžitého prepustenia zo služieb Fondu. Keď som tak učinil, bolo naraz zle a každý zrazu zistil v sebe veľkého národovca, zaslúžilého ľudáka, gardistu, len to nechcel v sebe uznať, čo v ňom väzilo a prečo bol vyhodnený zo služieb. Reakcia na moje rozhodnutia bola, že kričali, poukazovali, udávali všelijakými spôsobmi, že chránim Židov. Avšak títo nesotrváli len na tom, šli ďalej, ovlivnili si určité inštalácie, na ktoré sa obrátili a Žida, ktorý pri vyšetrovaní musel proti defraudantovi svedčiť, deportovali alebo dali do tábora. Tuto poznamenávam, že nebol to Žid, ktorý udal malverzácie prepusteného, lebo tento to nerobil preto, lebo sa bál.“ List obsahoval viacero konkrétnych prípadov, na ktorých F. Bošňák ilustroval rozkrádanie, vydieranie a udavačstvo, ktoré komplikovali prácu Fondu, pričom objektom útokov neboli len židovskí zamestnanci úradu, ale i „áriji“. Možnosť brániť sa proti takémuto konaniu bola však minimálna. „Keď zakročím a vystupujem proti rozkrádaniu štátneho majetku a klepem v zárodku na prsty tým, ktorí sa opovážia celonárodný majetok rozkrádať, neplniť svoje služobné povinnosti, začnú osočovať Fond a tým nás, že ‚chránime Žida‘. Nuž dajme si otáz-

ku, ako je to s tým chránením? Každý jeden musí si uvedomiť a hlavne objasniť, že Fond pracuje pre štát. Musí si uvedomiť, že Fond nie je pokladnicou, z ktorej by si mal naplniť svoje vrecká takto uspokojiť svoje osobné chůtky. Pri výbere zamestnancov, keď som našiel schopnú kresťanskú silu, zamestnal som ju hneď a to môžem dokázať. Avšak keď ich nebolo dosť, musel som zapojiť do práce tam sa nachádzajúcich Židov (...) Ja som zo Židov spravil štátnych otrokov – servi publici – ktorí za mierny plat /vo väčšine je nižší ako bielešský/ musia pracovať pre štát (...) Nuž neviem, prečo práve títo Židia sú terčom útokov a trňom v oku mnohým. Ved' pracujú len pre štát, prečo mi to vyhadzujú na oči, keď ich chránim len v záujme verejnom? Však ja osobného zisku z toho nemám. Naproti tomu však každý mnou vyhodnený kmín má prístup k najvyšším miestam, aby kydal vymyslené hany a špinu na mňa a na mojich spolupracovníkov. Ja chránim Židov, inšpektor chráni Židov, len p. O. T., ktorý okradol štát o 40.000.-Ks³⁶ a prišlo sa mu nato, ten chráni národ a štát. Keď som odmietol prijať, na čo mám právo, jedného dľa presných informácií nie seriózneho árijca a s nečistou minulosťou, naznačil pán minister, že si posvieti na našich Židov. Toto však nie je mi možné ináč brať ako vyhrážku.“³⁷

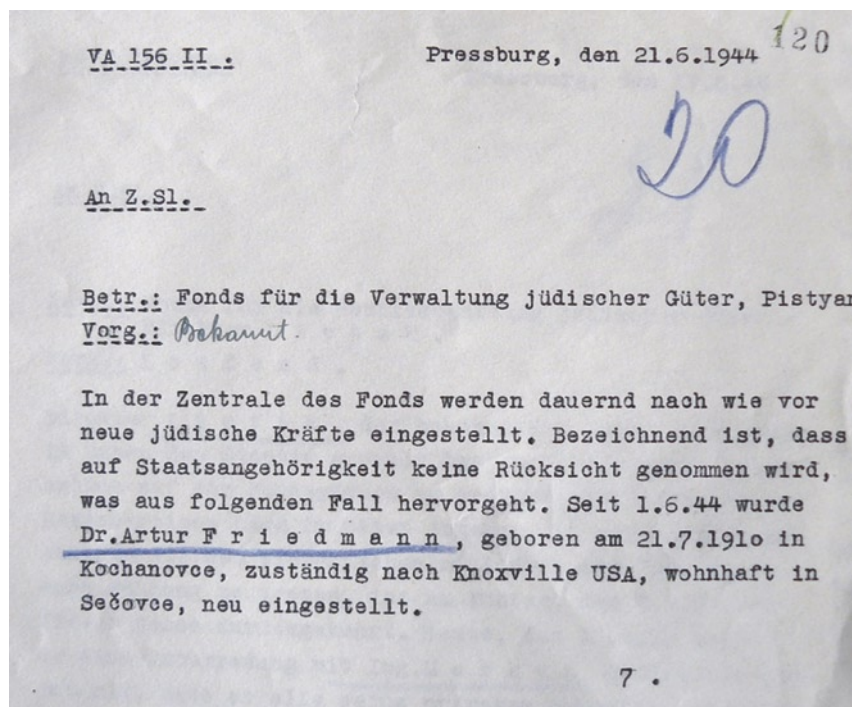
Predseda ŠPÚ žiadosť F. Bošňáka zamietol a prisľúbil mu podniknúť kroky potrebné na odstránenie vzniknutých problémov. Navyše na F. Bošňáka osobne apelovali židovskí zamestnanci Fondu, ktorí keď sa dozvedeli o jeho zámere, vyslali k nemu delegáciu prosiacu ho, aby svoje rozhodnutie zme-

34 V roku 1943, keď sa opäť začalo hovoriť o obnovení transportov a na F. Bošňáka bol vyvíjaný nátlak, aby prepustil prebytočných židovských zamestnancov Fondu, sa údajne pred ministrom Medrickým vyjadril, že sa „radšej vzdá úradu, ale nikomu ortiel smrti nepodpíše“. Tamže. Vyhlásenie Dávida Rosenbergera (bez dátumu).

35 Proti prepusteniu nemeckého miestneho správcu v Zemianskej Kerti Františka Ministera protestovala v novembri 1943 u F. Bošňáka Deutsche Partei (DP). F. Bošňák mal však vážne problémy s členmi DP v Piešťanoch už v časoch, keď pracoval ako správca na veľkostatku v Rakoviciach. SNA, f. S, S-251-2; SNA, f. NS, Tn 11/1945, mikrofílm A-857. Zápisnica o výpovedi Michala Beňa z 28. 3. 1946; Vyhlásenie Kataríny Silaščíkovej z 21. 11. 1946; Vyhlásenie Emila Zelenaya z 2. 9. 1946.

36 Korún slovenských.

37 SNA, f. ŠPÚ, šk. 11, č. 139/43 os., 142/43 os., 156/43 os.

Správa dôverníka viedenskej SD Bruna Dischku o zamestnávaní Židov vo Fonde pre správu poľnohospodárskych majetkov (Zdroj: SNA)

nil. Ústredný riaditeľ to po tom, ako mu bola prezidentom Tisom sľúbená ochrana proti útokom ministerstva vnútra, skutočne urobil a zotrval vo svojej funkcii.³⁸

K ďalším opatreniam F. Bošňáka, ktorými pomohol stovkám Židov (približne 400) z východného Slovenska, bolo zriadenie tábora na majetku patriacom Fondu v Zemianskej Kerti (okr. Hlohovec) v máji 1944, keď boli všetky židovské osoby nútené opustiť územie Šariško-zemplínskej župy

pod zámienkou, že sa táto oblasť stáva bezprostredným frontovým zázemím, v ktorom by Židia mohli šíriť šepkanú propagandu a paniku.³⁹ Tábor, v ktorom sa nachádzali nielen zamestnanci z východoslovenských miestnych správ, riadili samotní Židia, ktorí tu pracovali bez prítomnosti stráží až do začiatku septembra 1944, keď asi 200 z nich zatkli Nemci. Dňa 11. septembra osobne prišiel do Zemianskej Kerti a Židom, ktorým sa podarilo ujsť a skrývali sa v okolitých lesoch, poskytol finančnú

sumu vo výške 20 000 Ks.⁴⁰ V rovnakom čase osobne navštívil (aj s K. Klinovským) takmer všetky miestne správy Fondu na západnom Slovensku, kde tam pracujúcich Židov varoval pred nebezpečenstvom prebiehajúcich razíí, židovským zamestnancom Ústrednej správy Fondu poskytol peniaze a vysielacie rozkazy s platnosťou pre celé územie Slovenska bez časového obmedzenia, čím im umožnil ujsť.⁴¹

Dôsledky jeho činnosti sa prejavili už o niekoľko dní. Napriek tomu, že išlo o poslanca Snemu SR, bol F. Bošňák pre protinemecké aktivity a ochranu Židov v septembri 1944 zatknutý príslušníkmi SD (Sicherheitsdienst) a väznený od 16. septembra⁴² do 3. októbra 1944 najprv v Trenčíne a neskôr v Bratislave, odkiaľ sa dostal až na priamu intervenciu prezidenta J. Tisa. Vedenie Fondu si v jeho neprítomnosti „prisvojil“ člen DP Ing. Mikuláš Merkún – človek, ktorý ho s najväčšou pravdepodobnosťou sám udal, resp. sa podieľal na donášaní informácií o jeho činnosti nemeckým orgánom.⁴³ Po prepustení z väzby súhlasil F. Bošňák s návratom do funkcie riaditeľa Fondu, čo bolo želaním nielen predsedu K. Klinovského, ale aj prezidenta J. Tisa, avšak pod podmienkou, že M. Merkún bude z FSPM prepustený. Táto požiadavka bola splnená a M. Merkún sa ešte v októbri vrátil na ministerstvo hospodárstva, svoje pôvodné pôsobisko.⁴⁴ Týždeň po prepustení z väzenia sa F. Bošňák vzdal poslaneckého mandátu a aj keď prezident jeho rozhodnutie

38 SNA, f. NS, Tn 11/1945, mikrofilm A-857. Zápisnica o výpovedi Michala Beňa z 28. 3. 1946; Vyhlásenie Kataríny Silaščikovej z 21. 11. 1946; Vyhlásenie Ernesta Karbana zo 6. 2. 1947.

39 Okrem Zemianskej Kerti pracovali Židia dislokovaní z východného Slovenska aj na poľnohospodárskych majetkoch Fondu v Ivanke pri Nitre a v Horných Krškanoch, prípadne v Ústrednej správe FSPM.

40 SNA, f. NS, Tn 11/1945, mikrofilm A-857. Žiadosť F. Bošňáka z 10. 1. 1946; Vyhlásenie Štefana Lednára z 26. 8. 1946; Vyhlásenie Ernesta Karbana zo 6. 2. 1947.

41 Tamže. Zápisnica o výpovedi Michala Beňa z 28. 3. 1946.

42 Iný zdroj uvádza dátum 15. 9. 1944.

43 Nemec Mikuláš Merkún mal minimálne od konca roku 1943 ostré spory s prednostom finančného oddelenia Fondu L. Liptákom, ako aj s F. Bošňákom. Jedným z dôvodov konfliktov, ktoré urovnával samotný Karmasin, bolo i Merkúnovo správanie sa k židovským zamestnancom. Zo správ SD – Leitabschnitt Wien vyplýva, že M. Merkún bol s veľkou pravdepodobnosťou donášačom SD. SNA, f. S, S-251-2.

44 M. Merkún si podal žiadosť o uvoľnenie z funkcie stáleho zástupcu ústredného riaditeľa Fondu 7. 10. 1944, pričom predseda ŠPÚ K. Klinovský ho z tohto postu uvoľnil k 16. 10. 1944. SNA, f. FSPM, šk. 10, č. B 14 – 6/44 – S; SNA, f. NS, Tn 11/1945, mikrofilm A-857. Zápisnica o výpovedi Michala Beňa z 28. 3. 1946.

Europa pozná svojho nepriateľa**Číslo jedna**

Táto vojna je vojnou židovskej rasy a jej prisluhovačov proti
krištskému ľudstvu a súčasne proti západnej kultúre a civilizácii.
(Dr. Goebbels)

Židovské nebezpečenstvo ohrozuje celý svet svojím skazovným
vplyvom alebo svojím hnusným mienaním sa najmä do
krištských národov. Nebezpečenstvo je zo dňa na deň väčšie...
(Casopis jezuitov „Civiltà cattolica“
19. mája 1928)

Židia tvoria taký nákazlivý, malomocenský a spoločnosť ohro-
zujúci rod, že by si zaslúžili, aby ich už pri narodení vyhubili.
(Giordano Bruno)

Treba k tomu srdce tvrdé ako koža krokodíla, aby niekto ne-
mal v nenávisti Židov a ich, zbabečov, ako červ nepošlápaj. S tri-
chínmi a s bacilmi sa nedávame do reči, trichíny a bacily ani
„nevychováme“, ale ich tak rýchle a tak dôkladne, ako je len
možné, zneškodníme.
(Paul de Lagarde)

Právo pokrstení Židia boli vždy tí, čo bez prekážok najďalej
vnikli do všetkých spoločenských prúdov a do politického života.
Opatrili sa hneď krstom ako rúčkom a dostali svoju rasu aj tam,
kde ich nemohli nasledovať Židia nepokrstení.
(Eugen Dühring)

Keď sa Žid vzmáha, Francúzsko klesá, keď Žid klesá, Francúz-
sko sa dvíha.
(E. Drumont)

Židia sa v skutočnosti nechcú vrátiť do Palestíny. Prečo? —
Lebo sú vampíri a vampíri nemôžu žiť z vampírov. Nemôžu
medzi sebou jestvovať, ale iba na chrbtoch kresťanov a ostatných
národov môžu len vegetovať, lebo tí nie sú z ich rasy.
(Benjamin Franklin)

492

Nepriateľ číslo 1 sa sám predstavuje

To, že je niekto Židom, môže sa brať ako výhoda alebo ne-
výhoda. Ale jedno určite nemožno: nemožno na tom nič meniť!
Aj koby sa niekto každú sobotu ozve nechaj pokrstiť! NIČ mu
to neosožili!

(Emin Pascha, vlastne Izák E. Schnitzer)

Rád by som bol, keby mi niekto vrátil tie 3 lonis d'ory, ktoré
som za svoje pokrstenie zaplatil pánu farárovi.
(Ludvík Börne — Baruch, 1831)

Pisateľ týchto riadkov musí však predovšetkým poznamenať,
že je od narodenia Židom a že len preto sa stal kresťanom kato-
líkom, aby mal právo nerušene ostať i naďalej Židom.
(E. M. Oettinger)

Patria aj Börne a Heine do židovskej spoločnosti? Pravdaže!
Nielen že v ich žilách kolovala židovská krv, ale aj v nervoch
mal židovský mok. Oba sa síce navenok odtrhli od Židovstva,
ale len ako bojovníci, ktorí urvali výzbroj a zástavu nepriateľovi,
aby ju tým dokonalejšie zničili. Oba sa jasne vyslovili, takže niet
nijakej pochybnosti o tom, či im záležalo na vyznaní kŕiža...
(Prof. Dr. Heinrich, vlastne Hirsch, Graetz, Breslau)

Sú tieto dlhé nosi akoby uniformou, dľa ktorej božský kráľ
Jehovah spozná svojich starých telesných gardistov, hoci dezert-
ovali?

(Bückeburg-Heine, Bratislava Luccovci, sv. II.)

Treba rozlišovať medzi asimiláciou: či som sa prispôbil
navonok, alebo aj vnútorne. Tamta asimilácia je vlastne život,
táto však bola by samovražda. Každý vzrast je ustavičným pri-
spôbovaním sa. Preto aj Židovstvo sa v každom čase prispô-
bovalo len navonok. Je úlohou jeho učiteľov a vodcov, zabrá-
niť tomu, aby sa neprispôbovalo vnútorne a nerozkladlo, slo-
vom zabrániť nebezpečenstvu, ktoré mu hrozí vo svete plnom
svodov.

(Dr. Jakob v „Jüdische Rundschau“)

493

Ukážka protizidovskej propagandy (Zdroj: Náš boj)

neprijal, prakticky svoju funkciu pre-
stal vykonávať. Okres, ktorý dovtedy
zastupoval (Piešťany), dostal poslanec
Jozef Drobný.⁴⁵

F. Bošňák však pokračoval vo svo-
jej práci pre Fond, pričom aj z jeho
prostriedkov podporoval Slovenské
národné povstanie (SNP) i partizánske
hnutie a aktívne spolupracoval s kole-
gami, ktorí boli zapojení do odbojovej
činnosti. Odmietol odovzdávať obilie
určené na vývoz do Nemecka, ešte pred
vypuknutím SNP povolil umiestnenie
časti živého inventára i peňazí Fondu
do oblastí stredného a východného Slo-
venska, kde nimi boli neskôr zásobo-
vané partizánske jednotky.⁴⁶ Súhlasil,

aby po obsadení Slovenska Nemcami
boli umiestnení na spoľahlivé miestne
správy ilegálni pracovníci alebo osoby,
ktorých ilegálna činnosť bola prezra-
dená, prípadne nezištne pomáhal aj
ich rodinám.⁴⁷ Jeho pomoc pokračo-
vala i po skončení vojny, keď finančne
podporil viaceré osoby, ktoré sa vrátili
na Slovensko bez prostriedkov napr.
z koncentračných táborov.

F. Bošňák zostal vo funkcii ústred-
ného riaditeľa až do konca apríla 1945,
keď s ním Povereníctvo Slovenskej
národnej rady (SNR) pre pôdohospo-
dárstvo a pozemkovú reformu rozvia-
zalo pracovný pomer. V posledných
týždňoch jeho pôsobenia v úrade bol

do Ústrednej správy menovaný aj vlád-
ny komisár Dr. Morbacher, ktorý tu
s F. Bošňákom pracoval do 30. apríla,
keď vedenie Fondu prevzal Ing. Re-
gentík.⁴⁸ F. Bošňák bol 24. mája 1945
zatknutý NB v Piešťanoch a neskôr
obžalovaný zo zločinu domácej zrady
podľa § 2 nar. č. 33/1945 Sb. n. SNR
v znení vyhlášky č. 58/1946 Sb. n.
SNR. Napriek tomu, že bol rozhodnu-
tím Národného súdu v novembri 1945
prepustený na slobodu, o niekoľko
mesiacov ho opäť zaistili a previezli
do zaisťovacieho tábora v Ilave, údaj-
ne z dôvodu, aby na slobode nemohol
ovplyvňovať svedkov vystupujúcich
v rámci vyšetrovania.⁴⁹

45 SNA, f. NS, Tn 11/1945, mikrofílm A-857. Vyhlásenie Kataríny Silačíkovej z 21. 11. 1946.

46 Tamže. Vyhlásenie Dávida Rosenbergera (bez dátumu).

47 Tamže. Zápisnica o výpovedi Ladislava Justa z 13. 10. 1945; Zápisnica o výpovedi Arpáda Könyveša z 11. 4. 1946.

48 Za informáciu ďakujem synovi F. Bošňáka Ladislavovi Bošňákovi.

49 SNA, f. NS, Tn 11/1945, mikrofílm A-857, s. 94.

Dôsledok protizidovskej propagandy (Zdroj: Archiv Kancelárie prezidenta republiky, Praha)

Obžaloba proti F. Bošňákovi sa zakladala na fakte, že bol poslancom Snemu SR,⁵⁰ hoci do tejto funkcie nastúpil až v čase, keď už väčšina zásadných protizidovských zákonov a nariadení bola schválená. Vzhľadom na to sa najväčším problémom v rámci obvinení z účasti na rasovom prenasledovaní stala jeho prítomnosť pri hlasovaní o ústavnom zákone č. 68/1942 Sl. z. o vysťahovaní Židov zo Slovenska v polovici mája 1942. F. Bošňák síce po vojne tvrdil, že samotného hlasovania sa nezúčastnil, pretože bol telefonicky odvolaný „pravdepodobne na Pozem-

kový úrad“, čo už však s odstupom času nemohol nik iný dokázať.⁵¹

Desiatky vyhlásení a svedectiev osôb, ktorým poskytol pomoc, pričom nešlo len o jeho bývalých zamestnancov, však v období vojny dokladajú rozsiahlu činnosť F. Bošňáka, ktorou pomohol zachrániť množstvo ľudských životov. Medzi ľuďmi, ktorí sa F. Bošňákovi opakovane poďakovali za spoluprácu a pomoc, patrili napr. Ladislav Lipták, prednosta finančného oddelenia Fondu a po vojne člen Slovenskej národnej rady, ktorý sa aktívne zapojil do Povstania a spolu s ústredným ria-

diteľom Fondu sa podieľal na záchrane Židov.⁵²

Národný súd nakoniec F. Bošňáka uznal v máji 1947 za vinného v zmysle obžaloby, avšak s prihliadnutím na jeho činnosť v čase pôsobenia na mieste ústredného riaditeľa FSPM mu trest odpustil.⁵³

Napriek tomu, že FSPM bol de iure zrušený ustanovením § 2 nariadenia SNR č. 1/1944 Sb. n. SNR, v skutočnosti pokračoval vo svojej činnosti a po vojne prešiel pod kontrolu Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (PPPR).⁵⁴ Pri tomto povereníctve sa

50 F. Bošňák pracoval v národohospodárskom výbore Snemu.

51 SNA, f. NS, Tn 11/1945, mikrofilm A-857. Zápisnica o výpovedi Františka Bošňáka zo 17. 9. 1945.

52 Tamže. Ďakovný list Ladislava Liptáka z 29. 3. 1945.

53 Tamže. Zápisnica o tajnej porade z 21. 5. 1947 na Národnom súde v Bratislave v trestnej veci proti Františkovi Bošňákovi a spol.

54 V roku 1945 vzniklo v rámci Ústrednej správy Fondu 4. oddelenie – revízie, ktorého úlohou bolo vykonať revíziu miestnych správ a zistiť ich hospodársky stav a majetok po skončení vojny.

v druhej polovici roku 1945 vytvorila organizácia s názvom Správa majetkov pre pozemkovú reformu, ktorá mala spravovať majetky prevzaté štátom na základe nariadenia SNR č. 104/1945 Sb. n. SNR, rozširujúcim konfiškáciu pôdy na všetku pôdu maďarských a nemeckých vlastníkov, pokiaľ sa nezúčastnili odboja. Napriek tomu, že niektoré miestne správy prevzali miestne národné výbory, ktoré dokonca fondovú pôdu prideliť roľníkom, B sekcia PPPR zmocnila Fond pokračovať v hospodarení na bývalých židovských majetkoch až dovtedy, kým sa o ich osude nerozhodne podľa reštitučného zákona alebo zákona o revízii medzivojnovnej pozemkovej reformy. Správa majetkov pre pozemkovú reformu, ktorá sa vytvorila vlastne vo Fonde, mala s týmto úradom spoločného riaditeľa i prednostov oddelení, časť úradníkov i inšpektorov. K ich oddeleniu prišlo až vo februári 1946, keď sa Správa umiest-

nila v Bratislave, kým Fond zostal pôsobiť v Piešťanoch. V roku 1946 boli v dôsledku reštitučného zákona bývalé židovské poľnohospodárske nehnuteľnosti spravované miestnymi správami Fondu odovzdané bývalým majiteľom do bezplatného užívania a neskôr na nich bola prevedená povojnová pozemková reforma. Fond samotný v rokoch 1947 až 1948 hospodáril len na malej rozlohe niekoľkých pôvodne židovských hospodárstiev.⁵⁵

Hneď po februárových udalostiach v roku 1948 bolo jedným z prvých opatrení nového vedenia Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy podanie návrhu na likvidovanie Fondu, k čomu došlo dňa 28. marca 1948. Tento návrh bol Zborom poverených prijatý v podstate v nezmenenej podobe a podaný Slovenskej národnej rade, ktorá ho schválila 12. novembra 1948 ako zákon č. 62/1948 SNR o likvidovaní majetkových pomerov Fondu

pre správu poľnohospodárskych majetkov.⁵⁶ Zákonom bol Fond zrušený a jeho likvidáciou bolo poverené PPPR. Likvidačná masa Fondu sa použila na úhradu záväzkov hlavne voči pôvodným židovským majiteľom, ktorým sa z nej vyplácali náhrady za ušlý zisk z obdobia rasovej perzekúcie. Súčasne sa pri Prezídium A sekcie PPPR zriadila Likvidácia majetku FSPM, ktorú viedol Dr. Gregor. Výsledok likvidácie vyhlásilo poverenie 15. marca 1949, oneskorené žiadosti a zostávajúcu agendu súvisiacu so zrušením Fondu však vykonávalo Prezídium A sekcie PPPR až do roku 1951.

Po likvidácii Fondu boli dňom 1. januára 1949 nehnuteľnosti, ktorých majitelia sa neprihlásili, odovzdané do správy príslušných miestnych národných výborov, pričom išlo zväčša o majetky, ktoré Fond neobhospodaroval vo vlastnej réžii, ale o prenajaté hospodárstva.⁵⁷

Martina Fiamová • National Land Authority and its role in the process of Jewish land property aryanization

In the period from 1940 until 1945 the National Land Authority, established by the Act no. 45/1940, had been the central institution related to the land reform management. As the reform was finally restricted to the Jewish land only, the most significant role in its implementation was played by the working groups of that Authority and the (Jewish) Agricultural Property Administration Fund. The Fund, established in a direct relation to the deportations from Slovakia in 1942, gained a special position in the history of Slovak Jews thanks to its director and member of the Slovak Parliament František Boňák. The Fund protected hundreds of them from the deportations and persecution until Slovakia was occupied by Germany in 1944.

PhDr. Martina Fiamová (1977)

Absolvovala štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v odboroch história, archeológia a nemecký jazyk. Od roku 2008 pracuje v Sekcii vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa, kde sa venuje problematike holokaustu a násilnej socializácii československého poľnohospodárstva. Je spolueditorkou zborníka z medzinárodnej vedeckej konferencie *Prenasledovanie cirkví v štátoch strednej a východnej Európy*.

55 SEDLÁK, F.: Fond pre právu poľnohospodárskych majetkov 1942 – 1948 (1951). Bratislava 1959, s. 1 – 12.

56 Stenografický zápis priebehu 5. zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady z 12. 11. 1948. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1948snr/stenprot/005schuz/s005001.htm>

57 SEDLÁK, F.: Fond pre správu poľnohospodárskych majetkov 1942 – 1948, s. 12.

ZVÄZ SLOVENSKÝCH PARTIZÁNOV NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V PRVOM ROKU SVOJEJ EXISTENCIE (1945)

VOJTECH KÁRPÁTY

Jedným z výrazných fenoménov vojnovéj Európy a európskej antinacistickej rezistencie sú národné partizánske hnutia, vznikajúce s rozdielnou intenzitou ako súčasť domáceho ozbrojeného odboja a majúce v jednotlivých štátoch a regiónoch rozmanité ideové, politické a organizačné pozadie a zázemie. Každodenný život v partizánskych oddieloch a jednotkách a ich „próza všedného dňa“ mala však väčšinou skutočne ďaleko od neskoršej povojnovej romantizujúcej interpretácie, ktorou aj vraždy často nevinného civilného obyvateľstva boli zaradené do kategórie spravodlivej pomsty a ľudovej odplaty a obyčajné krádeže a rabovania ako nezištná pomoc miestneho obyvateľstva.

Tým však nemožno zľahčovať a bagatelizovať boje a aktivity ozajstných úprimných a obetavých príslušníkov domáceho ozbrojeného partizánskeho odboja v ktoromkoľvek európskom štáte. Práve oddelenie a dôsledné rozlíšenie pliev od zrna, banditov, vrahov a lúpežníkov od skutočných partizá-

nov¹ umožní v plnej miere vyniknúť skutočnému hrdinstvu, ozajstnému heroizmu a martýriu bojovníkov národného protinacistického odboja. Druhou, nemenej podstatnou úlohou dnešnej historiografie by však mala byť snaha v rámci objektívnych možností prinášať jasnejší pohľad na úlohu partizánov v povojnovom politickom

vývoji na Slovensku, na ich „záhadný“ početný nárast, predovšetkým po roku 1948, ktorý našiel ohlas okrem iného aj v ľudovom humore, a v neposlednom rade demaskovať podiel partizánov a ich jedinej monopolnej celoslovenskej organizácie na likvidácii všetkých ostatných slovenských odbojárskejších organizácií² ako súčasť

- 1 Právnej povahe a charakteristike (z hľadiska medzinárodného práva) partizánov a iných cudzích osôb dopravených vojnovými nepriateľskými lietadlami alebo iným spôsobom na územie Slovenskej republiky bola na Slovensku venovaná pozornosť ešte pred vypuknutím Povstania. Dňa 21. augusta 1944 sa uskutočnila na ministerstve pravosúdia v Bratislave porada právnych a iných odborných expertov, ktorí rozdelili podľa článku číslo (č.) 1 dodatku k IV. dohode o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny z 18. 10. 1907 (II. haagska mierová konferencia) osoby vydávajúce sa za partizánov na dve základné skupiny. Prvou skupinou boli subjekty aktívneho vojnového stavu, ktoré sa rozdeľovali na kombatanov (zúčastňujú sa aktívneho boja so zbraňou) a nekombatanov (oprávnení a legitimovaní na nepriateľské činy a neozbrojenú účasť na vojnových operáciách). Pri ich eventuálnom zatknutí sa s nimi zaobchádza ako s vojnovými zajatcami a nepodliehajú vnútroštátnej trestnej jurisdikcii a stannému právu. Druhá skupina je označená ako „ostatné osoby“ a spadajú do nej všetky subjekty vojnového stavu, ktoré sú odkázané na pasívne správanie a ich nepriateľské akty nie sú charakterizované ako vojnové činy, ale ako klasické delikty podliehajúce vnútroštátnej trestnej jurisdikcii. Do prvej skupiny aktívnych subjektov spadali okrem regulárnej armády aj milície a dobrovoľnícke zbory, ktorých príslušníci: majú jednotné velenie, nosia zďaleka viditeľné označenie (symbol), verejne nosia zbraň a správajú sa podľa vojnových zákonov a zvyklostí. Práve tieto kritériá mali byť determinujúce pri zaradení jednotlivca do kategórie príslušníka ozbrojenej moci, ktorý má právny nárok na zaobchádzanie ako s vojnovým zajatcom. Teda aj partizáni na Slovensku mali byť „posudzovaní podľa toho, či v danom prípade sú u nich splnené podmienky, inými slovami, či ide o osoby označené, verejne ozbrojené, majúce úlohu vojenskej povahy“. Ak by údajní partizáni nespĺňali uvedené podmienky, ktoré ich definujú a klasifikujú ako súčasť nepriateľskej ozbrojenej moci, ich činy možno považovať za klasické kriminálne delikty. Štátny archív (ŠA) Banská Bystrica, fond (f.) Štátne zastupiteľstvo v Banskej Bystrici (SZ BB), škatuľa (šk.) 2, 510/3/44 prez.
- 2 Najpočetnejšou a najsilnejšou slovenskou odbojárskou organizáciou so šesťdesiatistícovou členskou základňou (koncom roku 1947 rozdelenou do 629 miestnych pobočiek – združení) sa od apríla 1946 stal Zväz vojakov Slovenského národného povstania (pôvodným pravopisom Sväz vojakov SNP /Povstania/ – SVOJPOV). Táto organizácia bola, prirodzene, najrazantnejším odporcom partizánov (komunistov) a ich „privatizácie“ SNP a odbojových zásluh. Ideologické spory pretrvávali kontinuálne až do augusta 1948, keď bol SVOJPOV spolu s ostatnými slovenskými odbojáorskými organizáciami násilne (hoci navonok spontánne a dobrovoľne) zlúčený do Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov (SLUB). Druhou najvýznamnejšou odbojáorskou organizáciou s celorepublikovou členskou základňou bolo Združenie

cieľov komunistov úplne ovládnuť po februári 1948 aj túto oblasť spoločenského spolkového života.

Históriu a genézu európskych odbojových a odbojárskych hnutí a organizácií môžeme rozdeliť na dve základné etapy, ktoré sa podľa jednotlivých vnútropolitických pomerov daného štátu delia zväčša ešte chronologicky na ďalšie vývojové fázy. Prvou je obdobie príprav a aktívneho boja do skončenia 2. svetovej vojny. Druhá, povojnová éra je z hľadiska vzniku, kreovania a profilovania, no predovšetkým ideologizácie odbojových (v tejto dobe skôr už odbojárskych) organizácií a ich zlučovania či vzájomnej konkurencie po roku 1945 rovnako zaujímavá a pestrá ako tá vojnová. Pri druhej fáze je vhodnejšie pri týchto organizáciách použiť, ako sme už poznamenali, pojem odbojárska, skôr ako odbojová organizácia, aj keď dobová terminológia striktne nerozlišovala tieto terminologické rozdiely.

Jediným z povojnových odbojárskych združení, ktoré malo zjednocovať príslušníkov partizánskych skupín na Slovensku z obdobia pred Povstaním, počas neho a po jeho potlačení, bol Zväz slovenských partizánov³ (pôvodným pravopisom Sväz slovenských partizánov – SSP).⁴ Partizáni na Slovensku ako významná a nezanedbateľná, no z hľadiska aktivít a zloženia i mimoriadne pestrá a rôznorodá

Partizáni východnej oblasti na slávnostnom pohrebe obetí Červenej armády na košickom mestskom cintoríne v roku 1945 (Zdroj: Archív V. Kárpátého)

súčasť domáceho odbojového hnutia prejavovali po skončení 2. svetovej vojny čoraz častejšie a intenzívnejšie tendencie organizovať sa na platforme unifikujúceho a jednotného spolku. Povojnová partizánska otázka sa stala predmetom rozsiahlych a intenzívnych vnútrostraníckych a medzistraníckych diskusií a špekulácií. Personálne zloženie a vedenie jednotlivých partizánskych oddielov a formácií však predurčovalo ďalšie smerovanie partizánskych spolkov a organizácií v Česku (Sdružení českých partyzánů) i na

Slovensku k jednoznačnému prepojeniu s komunistickou stranou. Jednotná organizácia partizánov na Slovensku sa tak mala stať praktickým prostriedkom unifikácie všetkých ďalších slovenských odbojárskych nekomunistických a občianskych organizácií po februári 1948 a zároveň sa mala stať jednou z najaktívnejších nátlakových skupín komunistov v slovenskom povojnovom politickom a spoločenskom živote.

V prvej fáze kreovania celoslovenskej jednotnej partizánskej organizácie sa však v prvom rade ešte riešili

zahraničných vojakov (II. odboja) pri Československej obci legionárskej (ČSOL). Široké spektrum politickej orientácie predstavovala členská základňa ďalšej slovenskej odbojárskej organizácie s názvom Zväz (pôvodným pravopisom Sväz) politických a rasovo prenasledovaných oslobodených väzňov (SPROV). Spolu so Sväzom slovenských partizánov (SSP) mali slovenské odbojárske spolky vo svojich radoch organizovaných koncom roku 1945 viac ako 120-tisíc členov. ŠOLC, J.: Cesta slovenských partizánov od celonárodného protifašistického povstania k februáru 1948. In: Historický časopis, ročník (roč.) 9, 1961, č. 1, strana (s.) 32.

- 3 Nedôslednosť a istá benevolencia v celoslovenskej partizánskej organizácii sa prejavili i v jej názve, keď niektoré miestne a regionálne organizácie používali na svojich oficiálnych pečiatkach a hlavičkových papieroch v rokoch 1945 – 1947 i názov Sväz partizánov na Slovensku (SPS) namiesto oficiálneho názvu Sväz slovenských partizánov.
- 4 V slovenskej historiografii po roku 1989 sa sporadicky objavujú pokusy zhodnotiť základné organizačné a ideologické vývojové tendencie SSP, predovšetkým vo forme odborných článkov a štúdií rôzneho rozsahu, no špecializovaná monografia venovaná tejto problematike doposiaľ absentuje. Rovnako nevyšli ani monografie venované ďalším odbojárskym organizáciám (SPROV, SVOJPOV a Československá obec legionárska), ktoré boli komunistami násilne zlúčené do jednotného Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov. Prvým pokusom načrtnúť po roku 1989 okrem iného hlavné úlohy a politické ciele SSP v povojnovom vývoji a v politickej kríze rokov 1947 – 1948 je štúdia Róberta Letza z roku 1994 (LETZ, R.: Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: Kol.: Dies ater – nešťastný deň 29. august 1944. Bratislava 1994, s. 47 – 58). Druhým ojedinelým pokusom zhodnotiť politické smerovanie SSP, jeho úlohu v mocensko-politickom zápase v povojnovej ČSR a zároveň okrajovo a čiastočne načrtnúť aj kreovanie ústredných orgánov tohto spolku je štúdia Martina Lacka z roku 2008: LACKO, M.: Najhorlivejší pomocníci komunistov (Sväz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945 – 1948). In: PODOLEC, O. (zost.): Február 1948 a Slovensko. Bratislava 2008, s. 519 – 555.

primárne neideologické otázky ich začlenenia do bežného občianskeho a spoločenského života na oslobodenom území. Úvodná etapa vstupu partizánov ako jednotlivcov i ako organizovaného celku do každodenného normálneho života tak bola popri individuálnych problémoch, traumách a psychických stigmach poznamenaná hlavne novým neozbrojeným bojom o všeobecné a nespochybniteľné štátne a spoločenské uznanie ich zásluh v národnooslobodzovacom boji. Prvé impulzy neskoršieho agresívneho a všadeprítomného pripomínania si partizánskej otázky transformovanej do nespočetnekrát opakovaného klišé partizánskej legendy, kde sa často pravda premiešavala s fikciou, fabuláciou a priamym zahmlievaním a klamlivým vysvetľovaním niekdajších udalostí, sa začali objavovať ešte pred skončením 2. svetovej vojny na oslobodenom území obnovenej Československej republiky (ČSR), v jarných mesiacoch roku 1945. Prinášali ich jednotlivé stranícke a spolkové periodiká, no v tomto čase ešte v zdanlivo jednotnej línii poznamenatej eufóriou blížiaceho sa víťazstva nad nacistickým Nemeckom a následne v druhej polovici mája 1945 eufóriou spojenou s ukončením vojnového konfliktu v Európe.

Prvé plány a úvahy o riešení ďalších reálnych možných perspektív uplatnenia partizánov, spojené s jasným definovaním ich spoločenského statusu, sa objavili už koncom marca 1945. Denník *Demokrat* priniesol v predposledný marcový deň roku 1945 na svojich stránkach článok s nadpisom Zhodnotenie partizánov v občianskom živote, v ktorom načrtnol možné smery a formy ďalšej integrácie partizánov do mierovej spoločnosti presne v intenciách politických smerníc a rozhodnutí Slovenskej národnej rady (SNR) a jej predsedníctva: „Na štvrtročnom zasadnutí predsedníctva SNR rokovalo sa o niekoľkých dôležitých otázkach.

Za jednu z najdôležitejších treba pokladať riešenie partizánskej otázky. Partizánov treba pokladať za vojakov, ktorí prišli z frontu v nepriateľskom tyle do vlastného zázemia. Bude zriadená záchytná partizánska kasáreň, kde sa uskutoční likvidácia partizánskych oddielov. Partizán sa stane vojakom alebo civilom.“⁵ Ďalšou otázkou a neprehliadnuteľným praktickým problémom, spojeným so zaradením partizánov do armády či občianskeho života, bolo ich dekorovanie štátnymi vyznamenaniami, uznávanie ich partizánskych hodností a následná forma unifikácie týchto hodností s klasickými vojenskými a spôsobom ich získavania a udeľovania, ktorý bol, mierne povedané, pri partizánskych jednotkách neštandardný. Hoci aktívni dôstojníci v zálohe v obnovenej československej brannej moci s partizánskou minulosťou tvorili v jej dôstojníckom zbore najmenšiu skupinu,⁶ priznávanie partizánskych hodností v armáde muselo byť vo viacerých prípadoch spojené s ďalším špecializovaným vojenským doškolením: „*Vynikajúci partizáni dostanú vyznamenania. Hodnosti nadobudnuté v partizánskom boji budú zásadne uznávané s tým, že keď treba špeciálneho školenia na dosiahnutie príslušných hodností v armáde, pôjdu do poddôstojníckej, prípadne dôstojníckej školy. Schopní budú zaraďovaní do vojenských útvarov a dostanú viacdennú dovolenku. Tí, ktorí budú neschopní pre vojenskú službu, ak ide o chorých, budú poslaní na liečenie, mladí dostanú trvalú dovolenku. V záchytnej kasárni budú vybavované aj žiadosti partizánov každého druhu (zamestnanie, ponosy...).* Osobitný ohľad treba brať na pozostalých po hrdinsky padlých partizánoch.“⁷

Komunisti však v širšom horizonte kalkulovali s masívnejším náborom bývalých partizánov do novovznikajúceho bezpečnostno-represívneho aparátu – predovšetkým do Národnej

bezpečnosti (NB), ktorú si v prvom slede predurčili ovládnuť a očistiť od bývalých prvorepublikových žandárskych a policajných kádrov. Tieto zjavné tendencie komunistov potvrdzujú viaceré výroky dôstojníkov NB, väčšinou aktívnych komunistov a v niektorých prípadoch i bývalých partizánov, ktorí otvorene a nepokryte už v prvých jarných mesiacoch roku 1945 ohlasovali plošnú „očistu“ nielen dôstojníckeho zboru NB, ale medzi všetkými jej členmi. Tieto verbalizované vízie však paradoxne prinášala bez schopnosti ich vtedy správne dešifrovať aj nekomunistická tlač neskorších komunistických oponentov, ktorí mali byť dôsledne zdiskreditovaní a následne zlikvidovaní. Politická naivita týchto politických strán a ich vrcholových reprezentácií, kombinovaná s neprehľadnou situáciou postupného stabilizovania mocenského vnútropolitického usporiadania, umožnila nakoniec komunistom úplne a na každej úrovni ovládnuť a riadiť represívno-bezpečnostný aparát tak, aby sa nestal prekážkou v ich ceste a boji o totálne ovládnutie štátu a získaniu absolútnej politickej moci vo februári 1948. Táto ideová a ideologická očista NB sa začala paralelne s prvou fázou jej výstavby na jar 1945: „*Slovenský ľud s pochopiteľným záujmom sleduje, čo urobili zástupcovia tohto ľudu, menovite SNR, v záujme toho, aby ťažkými obeťami vydobytá sloboda a výstavba nového ľudového národného života Slovákov bola zaistená. Aby sme našu verejnosť mohli informovať o tom, čo sa v tomto smere urobilo, požiadali sme prednostu II. oddelenia NB Vojtechu Borovského, ktorý nám veľmi ochotne podal žiadané informácie. O tom, čo sa urobilo s bezpečnostnou organizáciou četníkov – žandárov a policajtov, pán Borovský vyhlásil: Rozpustili – zrušili sme starú organizáciu bezpečnostnú, niet už četníkov – žandárov, ani policajtov. Príčiny, ktoré nás viedli k tomuto opatreniu*

5 Zhodnotenie partizánov v občianskom živote. In: *Demokrat*, 30. 3. 1945, s. 3.

6 ŠTAIGL, J. – ŠTEFANSKÝ, M.: *Vojenské dejiny Slovenska*. VI. zväzok. 1945 – 1968. Bratislava 2007, s. 46.

7 Zhodnotenie partizánov v občianskom živote. In: *Demokrat*, 30. 3. 1945, s. 3.

sú známe. Predošlí mocipáni bezpečnostný zbor organizovali a členov tohto zboru vychovávali tak, aby sa stali poslušným, nemysliacim strojom nie na obranu širokých mäs národa, ale hŕstke vládnucich boháčov a samozvancov. Bezpečnostný zbor bol v rukách ľudí, ktorí zapríčinili, pripravovali pád našej prvej Československej republiky. Neskorší hitlerovskí zapredanci Tiso – Mach zneužívali statočných synov slovenského národa pre služby proti záujmom slovenského ľudu, proti vlastným otcom, bratom a sestrám. Nový bezpečnostný zbor, ktorého základ teraz kladieme, Národná bezpečnosť je a bude ľudová, bude ochrancom a strážcom širokých mäs slovenského ľudu. Preto aj pri výbere členov tejto Národnej bezpečnosti opierame sa o našich hrdinských partizánov, ďalej o tých členov bývalého četníctva – žandárstva a polície, ktorí svojimi skutkami v boji proti nenávidenému fašizmu nadobudli si dôveru národa slovenského. Výsledky pri budovaní sú celkom uspokojivé. Väčšina našich najosvedčenejších chlapcov je ešte v boji s nepriateľom alebo vo fašistických mučiarniach. Naše nedostatky vyvierajú hlavne z týchto zjavov. No situácia sa denne zlepšuje.“⁸ Tento citát sme vybrali aj napriek jeho väčšiemu rozsahu práve na ilustráciu formovania základných ideologických téz už pri prvých momentoch tvorby NB a ako

dokumentovanie ďalšieho zdôvodňovania systematického a cieleného náboru partizánov ako komunistických úderníkov domácej rezistencie, ktorí sa stanú zárukou ďalšieho jasného politického a ideologického smerovania bezpečnostných formácií v obnovennej ČSR. Mnohí partizánski velitelia, ale i radoví partizáni či pseudopartizáni dosiahli v NB vysoké hodnosti a spravili v bezpečnostno-represívnom aparáte závažnú kariéru. A to aj napriek ich účasti na mimoriadne pochybných „odbojových“ akciách, ktoré by sa skôr mali označiť ako zákerná, úkladná a často zbytočná vražda, poprípade krádež a násilná lúpež. Pred výzvami oponentov Komunistickej strany Slovenska (KSS) na verejné zodpovedanie sa za tieto činy ich však zachránilo priame krytie a osobné intervencie z najvyšších miest komunistických straníckych štruktúr a po februári 1948 boli ohrození už iba vnútrostraníckymi frakčnými bojmi a následnými personálnymi čistkami, predovšetkým v rokoch 1948 – 1954, ktoré vychádzali a boli inšpirované z domácich zdrojov alebo priamo z moskvskej centrály. Týmto prípadom sa ešte budeme konkrétnejšie a detailnejšie venovať v nasledujúcich špecializovaných štúdiách, a to v širších kontextoch a súvislostiach.

Ešte pred formovaním NB boli však prechodným bezpečnostným orgánom národných výborov (NV) na oslobode-

ných územiach v posledných zimných a prvých jarných týždňoch roku 1945 Národné milície (NM).⁹ Národné milície sa stali priamym predchodcom NB a ich úlohy boli v najširšom chápaní definované ako nástroj na „zabezpečenie úloh národnej a demokratickej revolúcie“.¹⁰ Predobraz neskoršieho ovládnutia NB komunistami predstavujú ich požiadavky personálneho obsadzovania NM partizánmi ešte z februára 1945, teda v čase, keď ešte partizáni nemali svoju vlastnú samostatnú organizáciu a keď ešte viacerí z nich boli vo frontovom pásme alebo ešte len čakali na prechod frontu: „Budujme všetko od základov. A jednou z celkom nových ustanovizní s novou náplňou je Národná stráž – milícia. Jej poslanie je nesmierne dôležité nielen teraz, ale ona bude hrať v našom živote významnú úlohu i v budúcnosti a najmä v budúcnosti. Nesmieme si mýliť úlohu milície s úlohou bývalého četníctva alebo bývalej polície. Milícia bude nielen zárukou poriadku, ale bude súčasne ochranou nášho obyvateľstva pred špekulantmi. Milícia bude spolupracovníkom tohto ľudu a ruka v ruke bude vyvíjať úsilie na odstránenie remeselných povalačov z nášho národa – nositeľov zlých mravov. A konečne milícia bude strážou ľudovej demokracie, bude zbavovať naše Slovensko posledných fašistických zvyškov, aby bolo ono naozaj slobodné. Aby toto všetko členovia milície mohli

8 Tvorí sa Národná bezpečnosť. In: Demokrat, 21. 3. 1945, s. 4.

9 V Košiciach bola Národná milícia oficiálne založená na stretnutí slovenskej a maďarskej delegácie s vojenským veliteľom mesta pplk. Zavalovičom dňa 21. januára 1945, teda dva dni po oslobodení mesta. Zároveň boli na tomto stretnutí jednoznačne odmietnuté snahy maďarských košických komunistov o zotrvanie Košíc v Maďarsku a ich obvinenie slovenskej delegácie z kolaborácie a jej označenie za fašistov. Sovietsky vojenský veliteľ v Košiciach ustanovil a vymenoval na návrh slovenskej delegácie (J. Grobon, M. Potemra, A. Harčar) za veliteľa Národnej milície v Košiciach sudcu Dr. Mikuláša Borgoňa, ktorému sa so svojím zástupcom Pavlom Podrackým podarilo do nasledujúceho dňa zorganizovať dvestočlennú NM. Civilnou správou bol poverený Dr. Štefan Kaifer. Maďarským komunistom v Košiciach sa však podarilo prostredníctvom Júliusa Maurera (fanatický komunista, ktorý sa vrátil s Červenou armádou /ČA/, v ktorej bol od roku 1944 politickým pracovníkom 4. ukrajinského frontu, zo ZSSR, kde musel v roku 1925 emigrovať ako jeden z organizátorov tzv. „krompašskej vzbury“) pripraviť Dr. Borgoňovi a ďalším slovenským aktivistom v meste tragické osudy. Prvou obeťou ich pomsty v spolupráci s orgánmi NKVD sa stal práve šéf NM v Košiciach Dr. Borgoň, ktorý bol „identifikovaný“ a označený za fašistu priamo v centre mesta pri Dóme sv. Alžbety ženou v spoločnosti dvoch vojakov ČA, ktorú Dr. Borgoň súdil počas svojej sudcovskej praxe za rôzne mravnostné delikty. Vojaci ho napriek jeho protestom a legitimovaniu ako verejného činiteľa odviekli do Krčméryho vily na Rázusovej ulici, kde už boli orgánmi NKVD zaistení viacerí slovenskí právnici a sudcovia. Dr. M. Borgoň sa vrátil zo sovietskych pracovných táborov až po dvoch rokoch od svojho protiprávneho zatknutia a násilného odvlečenia. HARČAR, A.: Žil som v Košiciach. Košice 2008, s. 273 – 277.

10 PLEVZA, V. – VLADÁR J. – ŽIŠKOVÁ – MOROŇOVÁ, K.: Dejiny Slovenského národného povstania 1944. Encyklopédia odboja a SNP. Bratislava 1985, s. 315.

pochopiť, je treba, aby boli vyberaní z ľudí uvedomelých. Nestačí, že milicista nosí na pleci pušku a na rukáve pásku zo slovenskej trikolóry, ale je bezpodmienečne nutné, aby nositeľ týchto vecí správne pochopil, prečo to nosí. Postupom Červenej armády a Čs. armádneho zboru dostávajú sa niektoré partizánske jednotky na oslobodené územie. Tieto už splnili svoju úlohu partizánsku. No nespĺnili ešte svoju úlohu budovateľskú. Keď sa teraz k tejto partizáni hlásia bez toho, že by si najprv robili oprávnený nárok na oddych, je úlohou našej novotvoriacej sa správy zaradiť ich na také miesto, kde by mohli najviac prispieť k splneniu našich ľudovodemokratických ideálov. A jedno z takýchto miest je milícia. Tam nám treba partizánov. Oni budú najlepšou zárukou poriadku a ľudovej bezpečnosti v slobodnom Slovensku. Nech nie je v našich mestách milícia bez partizána, najmä nie v mestách, ktoré boli znásilňované maďarsko-nemeckými fašistami v rámci maďarského štátu.“¹¹

SNAHY O ZJEDNOTENIE

Prvé organizačné a prípravné práce smerujúce k inštitucionálnemu zjednoteniu bývalých príslušníkov partizánskeho hnutia na Slovensku a založeniu samostatnej dobrovoľnej organizácie slovenských partizánov sa začali koncom marca 1945 a pokračovali počas celej prvej polovice nasledujúceho mesiaca. Základnou úlohou prvej etapy kreovania jednotnej línie partizánskych spolkovo-záujmových aktivít, ktorá mala predchádzať samotnému založeniu organizácie bývalých partizánov, bola ich evidencia v nových bydliskách a na nových pracovných pôsobiskách, na ktoré sa dostali po defi-

Čestná stráž nastúpená 3. apríla 1945 pred Národným divadlom pri príležitosti príchodu prezidenta E. Beneša do Košíc (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

nitívnom skončení bojov na Slovensku. Pomoc spočiatku poskytoval partizánsky referát, neskôr pretvorený na samostatné oddelenie, zriadený z poverenia štátneho tajomníka generála Mikuláša Ferjenčíka pri SNR a neskôr preradený k ministerstvu národnej obrany (MNO) v dočasnom sídle vlády v Košiciach.¹² Hoci sa vo svojej činnosti orientoval na finančné otázky a otázky ďalšej vojenskej služby partizánov, poskytol možnosti zjednotenia osobných kontaktov partizánov z rôznych regiónov.

Prvým krokom bolo teda zriadenie partizánskeho referátu pri MNO a Povereníctve pre veci vojenské ešte 8. apríla 1945,¹³ ktorý podľa hlásenia jeho prednostu: „prevádza výplatu žoldu partizánom, ďalej registráciu partizánov, stará sa o ich umiestnenie vo verejných a iných službách, pokiaľ nie sú vojnopovinní, stará sa

o ranených a chorých partizánov, o ich umiestnenie v nemocniciach a rekreačných domovoch, ďalej zaopatruje rodiny padlých partizánov, pokiaľ tomu stačia prostriedky“.¹⁴ Najväčšou prekážkou však bola nedostupnosť overených zoznamov partizánov, no predovšetkým ešte stále pokračujúci priebeh bojových operácií, ktorých sa zúčastnili partizáni, zaradení do československej brannej moci. Provízorne a dočasné zoznamy žiadal referát priamo od Hlavného štábu partizánskeho hnutia v ČSR od polovice apríla niekoľkokrát, no úplné a overené zoznamy sa kompletizovali až v nasledujúcom viacročnom období a boli do nich často zaradovaní i jedinci s pochybnou politickou a partizánskou minulosťou a bez akýchkoľvek osobných väzieb na domáci odboj. Práve takéto praktiky a postupy v SSP sa neskôr stali

11 Partizánov do milície! In: Východoslovenská Pravda, 17. 2. 1945, s. 1.

12 Partizánske oddelenie pri MNO sa po príchode vlády do Prahy presťahovalo spolu s ňou do hlavného mesta obnovenej republiky. Prednostom oddelenia bol kpt. Jaroslav Šolc. Oddelenie pracovalo v Košiciach pôvodne pri Povereníctve pre veci vojenské pri SNR a jeho hlavnou náplňou v tom čase bola sociálna a materiálna pomoc partizánom a ich predbežná evidencia. Partizánske oddelenie pri MNO v Prahe. Rozhovor s prednostom oddelenia kpt. Šolcom. In: Partizán, 13. 7. 1945, s. 8.

13 BALÁŽ, E.: Náčrt kroniky mesta Košice od 19. januára 1945 (strojopis). Košice 1965, s. 6.

14 Archív Múzea Slovenského národného povstania Banská Bystrica (AM SNP), f. Osobný fond Jaroslava Šolca, žk. 51, prírástkové číslo (prír. č.) A65/2001. Hlásenie prednostu partizánskeho referátu Hlavnému štábu partizánskeho hnutia o zriadení partizánskeho referátu pri MNO zo 17. 4. 1945.

základom a východiskom početných personálnych sporov a konfliktov v regionálnych spolkových miestnych a okresných odbočkách. Väčšinou sa však končili nie na základe pravdy a sily overiteľných argumentov, ale na základe politického krytia a osobných konexií konkrétnych jedincov a ich známostí s centrálnymi alebo lokálnymi politickými elitami. Prednostom partizánskeho referátu a neskôr oddelenia sa stal od rovnakého dátumu, teda od 8. apríla 1945, na základe prípisu Povereníctva pre veci vojenské SNR č. 462/1945 prez. zo dňa 7. apríla 1945 kpt. J. Šolc. Znovu sa definovali úlohy a ciele praktickej práce partizánskeho oddelenia, vyplývajúce z reálnych každodenných skúseností a problémov, a na základe nich rozdelené do ôsmich primárnych kategórií a okruhov. Hlavnými úlohami partizánskeho oddelenia pri MNO sa teda stalo:

1) postarať sa o partizánov, ktorí prišli z hôr alebo z bojového pásma, o ich ubytovanie, stravovanie a vybavenie ich najdôležitejších osobných náležitostí, predovšetkým otázky vyplatenia ich žoldu;

2) overiť ich príslušnosť k partizánskému hnutiu a konkrétnu činnosť a úlohu v ňom;

3) dohliadnuť na odoslanie tých partizánov, ktorí podliehali mobilizačnej vyhláške k vojenským útvarom a oddielom, alebo tých partizánov, ktorí by chceli dobrovoľne nastúpiť službu v armáde, a zároveň potvrdiť ich príslušnú bojovú charakteristiku a zároveň potvrdiť ich hodnotu;

4) postarať sa o demobilizáciu osôb, ktoré nepodliehajú vojenskej povinnosti, a vhodné umiestnenie v civilnom zamestnaní, a to aj prostredníctvom priamych kontaktov a intervencií na jednotlivých povereníctvach, pričom osobitná pozornosť mala byť venovaná chorým a invalidom, ktorým mala

byť poskytnutá adekvátne lekárska starostlivosť;

5) iniciovať vznik rekonvalescenčných a doliečovacích táborov pre ranených a dočasne práceneschopných;

6) materiálne a finančne podporovať rodiny a rodinných príslušníkov padlých, zahynuvších alebo nezvestných partizánov (manželky, nezaopatrené deti a rodičia partizánov);

7) podľa aktuálnej potreby a naliehavosti iniciovať zriadenie alebo priamo zriadiť expozitúry a úradovne pre partizánov na oslobodených územiach;

8) začať prípravné práce na založenie celoštátnej (myslené skôr ako celoslovenskej, pozn. V. K.) záujmovej organizácie partizánov.

Výsledky svojej práce na partizánskom oddelení, spojenej s viacerými úspechmi, no predovšetkým množstvom objektívnych prekážok a ťažkostí, zhodnotil jeho prednosta takmer po dvoch týždňoch účinkovania v tejto funkcii ako priamo determinované nezodpovedným konaním niektorých partizánskych veliteľov, ktoré bolo spôsobené okrem svojvôle aj nedostatkom informácií a smerníc pre jednotný postup: „*Za objektívne ťažkých podmienok podarilo sa mi zriadiť oddelenie partizánov pri MNO tak, že dnes je už skoro schopné plniť úlohy, ktorých splnenie od nich očakáva verejnosť a SNR. Masy partizánov iste očakávali viacej a preto týchto predbežne uspokojujeme len čiastočne. Nie je ale v moci žiadneho úradu ich ihneď uspokojiť, pretože ich velitelia neboli dosť dobre informovaní na niektorých úsekoch frontu a nepreviedli demobilizáciu odriadov [oddielov, pozn. V. K.] organizovane a neopatrili svojich partizánov riadnymi partizánskymi dokumentmi.*“¹⁵

Organizačne bolo partizánske oddelenie rozdelené do troch referátov. Pr-

vým bol protokolárny referát, ktorého úlohou bolo preskúmať a verifikovať oprávnenosť požiadaviek partizánov, predovšetkým dohodnutie výšky ich aktuálneho alebo nárokovanej minulého požadovaného žoldu. Zároveň mal úlohu dokázať zariadiť vyplácanie vyživovacích príspevkov a všetkých žiadostí rovnakého a podobného charakteru, ak nebude zriadený osobitný a samostatný sociálny referát vybavujúci komplexnú špecializovanú personálnu agendu tohto druhu.

Druhý referát bol poverený spravodajskými aktivitami, ktoré zahŕňali koncentráciu čo možno najkompletnejšej informačnej (dokumenty, denníky, mapy) a personálnej databázy (preverené kartotéky) partizánskeho hnutia, ktorá by mohla byť perspektívne využitá na ďalšie historicko-dokumentačné spracovanie, ale aj na umelecké a literárne využitie. Posledným bol hospodársky referát, ktorý bol okrem iného poverený výplatou žoldu so spätnou platnosťou od 1. októbra 1944. Výška denného žoldu bola stanovená na 15 – 20 Kčs.¹⁶ Do agendy tohto referátu patrilo i financovanie partizánskej nocľahárne v Košiciach, ktorá im okrem ubytovania poskytovala aj stravu. Nocľaháreň však mala obmedzenú kapacitu a nedostatky predovšetkým v lôžkovom materiáli. Potraviny a doplnky pri zariadení partizánskej nocľahárne boli zabezpečované „*prehliadkami bytov po Maďaroch s úradným povolením a za asistencie bezpečnostného orgánu*“.¹⁷ Priebežne s organizovaním partizánskeho oddelenia prebiehali prípravné práce na založenie celoslovenskej partizánskej odbojárskej organizácie. Boli vypracované stanovy budúceho spolku (ktorých kópia bola zaslaná na pripomienkovanie poslancovi R. Slánskeho), v Košiciach bola zaistená budova pre jeho budúci sekretariát a do regiónov vycestovali z dočasného košického

15 AM SNP, f. Osobný fond Jaroslava Šolca, šk. 51, príř. č. A65/2001. Hlásenie prednostu partizánskeho oddelenia MNO Hlavnému štábu partizánskeho hnutia v ČSR z 21. 4. 1945.

16 Korún československých.

17 AM SNP, f. Osobný fond Jaroslava Šolca, šk. 51, príř. č. A65/2001. Hlásenie prednostu partizánskeho oddelenia MNO Hlavnému štábu partizánskeho hnutia v ČSR z 21. 4. 1945.

organizačného ústredia poradcovia pomáhajúci v okresných mestách zakladať lokálne spolkové odbočky SSP. Pre nedostatok dopravných prostriedkov však v regiónoch zatiaľ nemohli naplno pracovať detašované kancelárie Oddelenia partizánov pri MNO, ktoré by okrem vyplácania žoldu zabezpečili kontrolu potvrdení o partizánskej činnosti, spisovali zoznamy padlých a nezvestných partizánov a podávali návrhy na udelenie rádov a vyznamenaní vybraným partizánom. V partizánskom hnutí dostávali vyznamenania nielen priami príslušníci odboja, ale aj tzv. pomocníci partizánskeho hnutia v ozbrojených a neozbrojených zložkách odbojového hnutia.

Ešte v polovici apríla 1945 bol ustanovený prípravný výbor budúcej organizácie, ktorá prijala názov Zväz slovenských partizánov (niekedy uvádzaný i svojvoľne pozmenený už spomínaný názov Zväz partizánov na Slovensku). Tvorili ho: Karol Šmidke, Dr. Igor Daxner, Samo Falťan¹⁸ a Jaroslav Šolc.¹⁹ O mesiac neskôr, dňa 16. mája 1945, bol výbor na valnom zhromaždení bývalých partizánskych veliteľov v Bratislave rozšírený o ďalších stálych členov.²⁰ Prvé stretnutie prípravného výboru SSP bolo zvolané

na 26. apríla 1945 do košického Útulku partizánov. Schôdzu viedol a predsedal jej kpt. J. Šolc, ktorý predniesol úvodný prejav, ktorý stručne zhodnotil miesto a úlohu partizánov v domácom ozbrojenom odboji. Ďalší program stretnutia pokračoval prečítaním a schválením stanov SSP prítomnými zástupcami partizánskych brigád a oddielov. Prítomní delegáti zároveň odhlasovali základné programové ciele novej organizácie partizánov na Slovensku. Primárnym cieľom SSP sa stalo „*vnášať tradíciu protifašistického partizánskeho ducha do celého verejného slovenského života*“.²¹ SSP sa mal stať podľa predsavzatí a rétoriky jeho zakladateľov strážcom ľudovej demokracie a zároveň tvorcom, udržiavateľom, propagátorom a hlavným ochrancom partizánskej legendy a zároveň nespochybňovanou a účinnou nátlakovou skupinou komunistickej strany alebo, ako to vyjadrila komunistická tlač vtedajšou partajnou terminológiou: „... *má sa starať o to, aby partizáni boli vzorom najobetavejších vlastencov našej zeme a najoddanejších budovateľmi nového ľudového Československa, aby po vojenskej porážke fašizmu partizáni s rovnakým duchom nezmieriteľnosti, ktorý*

prejavili so zbraňou v ruke, bojovali za morálno-politickú porážku všetkej reakcie a proti pozostatkom fašizmu v našom verejnom živote“.²²

Stanovy, ktoré schválili prítomní zástupcovia partizánskych brigád a oddielov na aprílovom košickom pracovnom stretnutí prípravného výboru SSP, určili, že organizácia bude nepolitickým spolkom, a zároveň odsúhlasili aj základnú schému územno-organizačného členenia nového jednotného partizánskeho zväzu na Slovensku. Podľa prvých stanov mala byť základnou územno-organizačnou jednotkou miestna odbočka, ktorej výkonnými orgánmi sa mali stať valné zhromaždenie, päťčlenný výbor, jej predseda, podpredseda a tajomník, ktorých funkcie oprávňovali byť automaticky členmi výboru miestnej odbočky SSP. Základnou podmienkou pre vznik miestnej odbočky SSP bolo aspoň šesť jej budúcich členov. V obciach s nedostatočným počtom minimálneho počtu členov sa členovia SSP stávali členmi teritoriálne najbližšej miestnej odbočky. Členom SSP²³ sa mohol stať každý, kto „*sa aktívne zúčastnil boja proti fašistickým vrahom a ich domácim pomáhačom v rokoch 1939 – 1945, ak splní podmienky tieto:*

- 18 FALTĽAN, Samuel (22. 2. 1920 Hradište, okr. Poltár – 15. 12. 1991 Bratislava) politik, historik, spisovateľ a odbojársky funkcionár. V rokoch 1926 – 1931 navštevoval ľudovú školu a v rokoch 1931 – 1935 meštiansku školu v Lučenci. V rokoch 1935 – 1941 pracoval na rodinnom statku v Lučenci a z dôvodu perzekúcie maďarským okupačným režimom ušiel na územie Slovenskej republiky, kde v rokoch 1941 – 1942 absolvoval vojenskú službu a v roku 1942 bol odvelený v rámci Zaisťovacej divízie na územie bývalého ZSSR. V septembri 1943 dezertoval pri Minsku k bieloruským partizánom, kde sa stal členom miestnej partizánskej brigády Ďaďa Koľa. V roku 1944 absolvoval diverzantský a paradesantný výcvikový kurz v Moskve. Na územie Slovenska bol vysadený v septembri 1944 pri Banskej Bystrici, kde mal organizovať lokálne partizánske hnutie. V partizánskom hnutí zastával funkciu náčelníka štábu partizánskej brigády Smrť fašizmu a od novembra 1944 oddielu Petrov. Po skončení 2. svetovej vojny bol v roku 1945 krátky čas pracovníkom 3. odboru Povereníctva vnútra. V rokoch 1945 – 1948 bol generálnym tajomníkom Zväzu slovenských partizánov (zároveň redaktor jeho ústredného periodika Partizán) a v rokoch 1948 – 1949 Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov (SLUB). V rokoch 1949 – 1950 bol vedúcim oddelenia ÚV KSS a v rokoch 1951 – 1955 tajomníkom Slovenského výboru Zväzu československo-sovietskeho priateľstva (ZČSSP). Členom KSČ bol od roku 1943 do roku 1970, keď ho z nej vylúčili pre podporu obrodného procesu v roku 1968 a pre obvinenia z „pravického oportunizmu“.
- 19 Druhým tajomníkom SSP sa stal poručík Tomašovič, pokladníkom poručík Štern, pokladníkom Pavol Švihra, zdravotným referentom Dr. Jozef Moskovič, kultúrnym referentom Andrej Bagar, sociálnym referentom Martin Marín a revidentom poručík Sokol. AM SNP, f. Osobný fond Jaroslava Šolca, šk. 51, príř. č. A65/2001. Zoznam členov dočasného výkonného výboru Zväzu partizánov na Slovensku.
- 20 FALTĽAN, S.: Z boja do budovania. Z činnosti odbojových zväzov na Slovensku od oslobodenia. Bratislava 1949, s. 9.
- 21 Partizánskeho ducha do slovenského života! In: Východoslovenská Pravda, 27. 4. 1945, s. 4.
- 22 Tamže.
- 23 Členstvo sa vo všeobecnosti malo podľa tohto návrhu stanov rozdeľovať na riadne a čestné. Riadnym členom SSP sa mohol stať iba československý štátny občan a čestným členom mohol byť aj cudzí štátny príslušník, poprípade aj právnické osoby.

a) bol politicky bezúhonný
 b) zúčastnil sa odboja alebo povstania v partizánskych oddieloch, alebo týmto v pomere ku možnostiam vynikajúcim spôsobom priamo napomáhal a vytrval v tomto postoji nepretržite až do oslobodenia územia, na ktorom sa nachádzal a nedal sa dobrovoľne k dispozícii nepriateľovi alebo jeho pomáhačom

c) preukázal hodnoverne svoju činnosť uvedenú v bode a) b)

d) bol prijatý rozhodnutím zväzu najmenej 2/3-ovou väčšinou prítomných členov“.²⁴

V každom okresnom meste mala vzniknúť okresná odbočka SSP, ktorej výkonnými orgánmi sa mali stať valné zhromaždenie delegátov,²⁵ 6- až 15-členný výbor, predseda, podpredseda, tajomník, pokladník, kultúrny a sociálny referent. Funkčné obdobie všetkých volených orgánov SSP vrátane volených orgánov jeho miestnych a regionálnych okresných odbočiek malo trvať jeden rok.

POČIATKY ZJEDNOTENIA NA VÝCHODE

V tieto jarné mesiace zažili Košice viacere významné spoločensko-politické i zahraničnopolitické udalosti, pretože sa na krátky čas sa stali sídlom prezidenta a najvyšších národných a štátnych inštitúcií obnovujúceho sa Československa. Edvard Beneš pricestoval na Slovensko 3. apríla 1945 v ranných hodinách a po prechode prvej stanice na slovenskom území (Vydraň) pokračoval v ceste do Humenného, kde sa uskutočnilo prvé oficiálne uvítanie prezidenta na slovenskej pôde a zároveň jeho cesta vlakom. Ešte v ten istý deň pokračoval v automobilovej kolóne E. Beneš so svojím sprievodom v ceste do Košíc,

Slavobrána pred hotelom Slovan postavená na počesť príchodu prezidenta E. Beneša do Košíc (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

kde dorazil po 16.00 hod. Autokolóna prešla Hlavnou a Štefánikovou ulicou, cez slavobránu pred hotelom Slovan a dorazila pred košické Národné divadlo, kde ho privítali zástupcovia mesta, cirkvi a politických a spoločenských organizácií a spolkov. Prezident Beneš zotrval v meste Košice viac ako mesiac a dňa 8. mája 1945 odcestoval v sprievode Msgr. Jana Šrámka, Viliama Širokého a ďalších ministrov a členov svojej kancelárie cez Banskú Bystricu.²⁶ Druhou politicko-spoločenskou udalosťou tej doby, ktorá sa odohrála v Košiciach a mala medzinárodnopolitický charakter a rozmer, bola nástupná audiencia mimoriadneho veľvyslanca a splnomocneného ministra ZSSR Valeriána Alexandroviča Zorina, ktorý dňa 5. apríla 1945 odovzdal Edvardovi Benešovi svoje poverovacie diplomatické listiny.

Práve v tomto, pre mesto Košice politicky a spoločensky mimoriadne významnom období, teda v apríli a v máji 1945 prebiehali organizačné práce a výstavba centrálnych a regionálnych štruktúr SSP, ktoré v rozličných regiónoch Slovenska naberali odlišnú intenzitu a personálne kvality. Veľké problémy sa vyskytli predovšetkým na národnostne zmiešanom území južného Slovenska, ktoré bolo od novembra 1938 začiatku roku 1945 okupované horthyovským a neskôr, od polovice októbra 1944, szálasi-ovským Maďarskom, ktoré bolo už od druhej polovice marca 1944 pod priamou kuratelou Nemeckej ríše. Na tomto území sa povojnové represálie ani zďaleka nedotkli Maďarov v takej brutálnej, intenzívnej a hlavne masovej forme ako Nemcov v Česku. To dodávalo sebavedomie maďarskému

24 AM SNP, f. Osobný fond Jaroslava Šolca, šk. 36, príř. č. A18/89.

25 Valné zhromaždenie okresných odbočiek bolo tvorené delegátmi miestnych odbočiek, ktorých schválili jednotlivé valné zhromaždenia príslušných miestnych odbočiek. Valné zhromaždenie okresných odbočiek volilo delegátov na celozväzové valné zhromaždenie SSP a volilo predsedu, podpredsedu, tajomníka a kultúrneho a sociálneho referenta príslušných okresných odbočiek. V rámci okresných odbočiek SSP sa zvolávalo valné zhromaždenie oficiálnym úradným oznámením v spolkovom periodiku (Partizán), ktoré muselo byť uverejnené najmenej osem dní pred dátumom valného zhromaždenia a muselo obsahovať presný program rokovania v jasne formulovaných bodoch. Miesto, čas a program okresného valného zhromaždenia určoval výbor príslušnej okresnej odbočky SSP.

26 PALCÁT, M.: Prezident opäť medzi nami. Bratislava 1945, s. 116.

obyvateľstvu, ktoré ešte v jarných mesiacoch 1945 naivne dúfalo, že Košice, ale aj niektoré iné mestá ostanú súčasťou Maďarska a že sa nové povojnové usporiadanie Európy nedotkne slovensko-maďarských hraníc, ktoré boli násilne zmenené po Viedenskej arbitráži na jeseň 1938. V Košiciach, ktoré sa po oslobodení dňa 19. januára 1945 stali na krátky čas dočasným sídlom československej vlády, prezidenta a Slovenskej národnej rady a ktoré boli za posledné dve storočia cieľene a systematicky maďarizované, silneli protimaďarské nálady.²⁷ Aj partizáni, príslušníci domáceho a zahraničného odboja a vojaci československej brannej moci počítali s oveľa tvrdšími postihmi pre slovenských Maďarov, ktorí tak oduševnene vítali maďarskú armádu, regenta Horthyho a pripojenie slovenských území k Maďarsku. Preto boli práve oni rozčarovaní a prekvapení nad benevolentnosťou novej čs. štátnej moci, ktorá v prvých mesiacoch po oslobodení dovolila Maďarom ostentatívne, okázalo a v niektorých prípadoch i provokačne používať svoj materinský jazyk aj pri kontakte s úradnými osobami, predstaviteľmi bezpečnostno-represívneho aparátu, ale i domácimi a navrátenými Slovákmi. Rovnako ponechali na svojich obchodoch maďarské nápisy a vývesné štíty, hoci tie slovenské museli v roku

1938 zmiznúť alebo byť premaľované ešte pred príchodom ríšskeho regenta Miklósa Horthyho do Košíc. Takéto a podobné zážitky Slovákov a Čechov s maďarskou tvrdohlavosťou a provokačným vystupovaním v oslobodených Košiciach viedli logicky a samozrejme k otvoreným stretom, ktoré však nemali, našťastie, pre Maďarov tie tragické následky ako pre sudetských Nemcov v Česku. Je potrebné poznamenať, že Maďari sa zo strany Slovákov nikdy nestretli s podobným druhom svojvoľného násillia a popráv na vlastnú päsť ako sudetští Nemci, ktorých masové hroby sa dodnes nachádzajú a exhumuujú v českom pohraničí. Na južnom Slovensku mali tieto protimaďarské nálady výhradne formu verejných protestných zhromaždení, no hoci s agresívnym a razantným nábojom a formou, nikdy sa radikálne hrozby na nich prednesené neuskutočnili v praxi. Ostalo vyslovene iba pri výzvach, rezolúciách a protestoch.

Jedným z takýchto prvých masovejších protimaďarských verejných vystúpení na území oslobodenom od maďarskej vojnovnej okupácie bolo zhromaždenie pod názvom Za očistu Košíc od škodlivých Maďarov, maďarónov, nylašov a kolaborantov. Akcia bola organizovaná košickou organizáciou SSP a zúčastnil sa na nej väčší počet obyvateľov a mládeže, ktorí sa zišli

pri soche Milana Rastislava Štefánika, ktorá sa len nedávno vrátila na svoje pôvodné miesto.²⁸ Hlavným rečníkom bol poručík Suchý, ktorý predniesol plamenný prejav vyzývajúci na očistu od pozostatkov maďarskej okupácie a maďarskej nadradenosti v mestskej správe a spoločenskom živote Košíc:²⁹ „*Partizáni, slovenská mládež! Zasa sme spolu. Zišli sme sa preto, aby sme slovenský život v Košiciach zlepšili a dali mu novú silu. My všetci, ktorí žijeme tu v Košiciach, vidíme, že tu na nás pozerajú tak, ako by sme tu nemali čo robiť. Ako by sme tým, že chodíme v slovenských uniformách, že hovoríme slovensky a v Košiciach chceme dýchať slovenský vzduch, ako by sme sa týmto dopúšťali zločinu na Košiciach. Nuž my sme sa tu zišli, aby sme povedali po slovensky – po partizánsky. Ej nilašovskí Maďari, bistu-bohu, takto to nebude a nepôjde, nie a nikdy nie! Košice boli slovenské a budú slovenské. Ak sa v minulosti podarilo maďarskej šovinistickej vláde školami, tlačou, súdmi a väznicami, kupovaním a odvádzaním slovenských detí, korumpovaním slabých slovenských charakterov čisto slovenské Košice pomadařčiť a tým páchať na slovenskom národe a slovenskej zemi veľkú krivdu, nuž my dnes v dobe najväčšej svetovej revolúcie odčiníme túto krivdu z minulosti. Partizáni, chlapci*

27 ČARNOGURSKÝ, P.: Svedok čias. Bratislava 1997, s. 147.

28 Pôvodný termín novej inštalácie sochy M. R. Štefánika v Košiciach sa posunul z dôvodu prvomájových osláv na 6. mája 1945. Slávnostné odhalenie sochy sa uskutočnilo v nedeľu o 15.00 hod. za účasti politických, verejných, štátnych predstaviteľov a početného niekoľkotisícového davu občanov Košíc a okolia. Medzi prítomnými hosťami bol veliteľ košickej vojenskej posádky plk. Michal Širica, prešovský mešťanosta P. Plánovský, povereník školstva a osvety Ladislav Novomeský, komunista, prednášateľ hlavného prejavu o osobnosti, ktorá mala taký vyhranene negatívny postoj k boľševizmu. Ďalším paradoxom doby bolo, že sochu Štefánika od prešovského mešťanostu Plánovského prevzal za mesto Košice ďalší fanatický komunista J. Maurer, ktorý bol v tom čase podpredseda Správnej komisie mesta Košice. HARČAR, A.: Žil som v Košiciach, s. 302 – 303. Novomeský sa vo svojom prejave snažil krkolomným spôsobom dokazovať dôvody Štefánikových nepochopení „osudového poslania boľševizmu“ a svoj prejav uzavrel zásadnými závermi s ešte jasnejším politickým poslanstvom byzantin-skeho vazalstva, no ich logika bola pre viacerých tradicionalistov viac ako nepochopiteľná: „Socha Štefánika by dnes nestála tu na stráží našich národných záujmov, keby nie ruskej revolúcie a armád z nej zrodených! Nebolo by oslobodeného Slovenska, keby nie boľševizmom vypostovanej ČA (Červenej armády, pozn. V. K.). Československo by sa neobvarovalo, keby nie Sovietskeho zväzu, jeho sily, mohutnosti a porozumenia voči životným záujmom slovanských národov! Preto bez zamlčovania, bez okrášľovania čohokoľvek možno jedným dychom povedať: v oddanosti Sovietskemu zväzu pri pocite hlbokej oddanosti voči jeho červenej armáde, hlásiac sa k nemu, hlásime sa i k dielu M. R. Štefánika. Nie je dôležité spájať tieto pojmy, ani vysvetliť si vzťahy medzi nimi preto, že je už dnes nad slnko jasnejšie, že nieto slovenského národa, slovenskej myšlienky, slovanskej myšlienky, ČSR, idey čs. štátu, čo by v odpore mohli stáť voči Sovietskemu zväzu a jeho kolíske: ruskej revolúcii.“ Oslava Štefánika pri odhalení jeho sochy v Košiciach. In: Východoslovenská Pravda, 8. 5. 1945, s. 3.

29 Prejav citujeme v úplnej, neskrátenej podobe.

a dievčatá! My poslovenčíme Košice. To je záväzok nášho Povstania, našich partizánskych bojov. V horách i gestapáckych mučiarniach umierali naši partizáni, pri Dukle a Liptovskom Sv. Mikulášu hrdinsky padali naši príslušníci československého zboru nie preto, aby sa nilašovskí a aňášovskí Maďari roztahovali po Košiciach, ale aby tu odteraz žil slovenský duch, slovenská reč, aby sa tu pracovalo pre povznesenie života slovenského ľudu. V Košiciach sa je slovenský chlieb, preto tu musí rásť a vyrastať slovenský život.³⁰ Druhá časť prejavu mala nemenej radikálny charakter, volajúci po urýchlenej etnicko-politickej očiste, odôvodňujúci negatívny postoj a vzťah k Maďarom a možnosť perspektívnych a potenciálnych represívnych opatrení proti vybraným jednotlivcom: „Partizáni, slovenská mládež! Urobíme každú akciu, aby sa všetko urobilo, aby Košice v krátkom čase boli naozaj slovenské. To znamená, aby všetci Maďari s horthyovsko-nilašskou túžbou obnoviť staré Maďarsko z Košíc čím skôr zmizli. Lebo musí byť každému jasné, že my sa dávame tu v Košiciach do práce za výstavbu a rozvoj slovenského ducha a slovenského života v Košiciach a v tejto práci nám nemôže nik prekážať. Alebo sa k nám pripojí každý obyvateľ Košíc, alebo ho odstránime. Ale nedovolíme, aby pracoval proti nám. Tu nemožno hovoriť, že demokracia dovoľuje každému národu žiť, ako sa mu páči. Demokracia znamená žiť a nie zneužívať. A my predsa vieme, ako Maďari zneužili demokraciu bývalej československej republiky. Oni si vy-

tvorili svoje politické strany. Oni robili strany v stranách, oni si vytvorili štát v štáte. Lebo nakoniec bolo tak, že či bol Maďar červený, či čierny alebo zelený, každý sníval len o obnovení Nagymagyarország. Taký podvod sa už nikdy nezopakuje. My sme sa demokracii naučili v bojoch, v povstaní a krvi. Nechceme, aby sa história opakovala. Vieme, že maďarský duch je presiaknutý nie len svätoštefánskym šovinizmom, ale i známym monopolisticko-kapitalistickým duchom. Tento chorobný duch nielen že ho vohnal do vojny proti záujmom ľudstva, ale počas vojny ho hnal do takých zverstiev, akých sa napr. v januári 1943 dopustili Maďari v Báčke, v Novom Sade povraždením desiatok tisícov Srbov a Slovákov. Tento vraždiaci chorobný duch musí vymiznúť spomedzi nás. Alebo on zahynie, alebo nás zabije. Preto všetkým proti slovenským záujmom bojujúcim a mysliacim Maďarom v Košiciach vypovedáme boj. Nechceme tu horthyovcov, sálašiovcov a nilašov. Nechceme na košických uliciach vidieť týchto ľudí, počuť ich reč, nechať ich v obchodoch, živnostiach a úradoch mestských i štátnych. Ale nielen týchto tu nechceme, nechceme ani tých, čo ich kryjú v úradoch, na uliciach, vo verejnom a súkromnom živote. Preč so zradcami a kolaborantmi, čo sa spojili s nepriateľsky zmýšľajúcimi Maďarmi, aby spolu s Nemcami bojovali proti slovanskému Rusku. Za oslobodenie Košíc sláva veľkému vodcovi, maršalovi Stalinovi! Preč s nepriateľsky zmýšľajúcimi Maďarmi a zradcami slovenského národa! Nech heslo dňa

je: Kolaborantov do pracovných a koncentračných táborov, nech postavia, čo zákernému nemeckému vrahovi pomáhali rúcať.“³¹

NA CESTE K ZJEDNOTENIU

Z hľadiska zjednotenia organizačnej práce a ďalšieho politicko-ideového zamerania SSP bola významnou jeho celoslovenská pracovná konferencia, ktorá sa konala v dňoch 1. – 3. decembra 1945 v Bojniciach.³² Program konferencie sa začal v sobotu 1. decembra 1945 o 10.00 hod. Uvítací prejav predniesol predseda Zboru povereníkov K. Šmidke. Na zjazde sa okrem viac ako dvesto partizánskych veliteľov a delegátov okresných odbočiek SSP zúčastnili i hostia z ďalších odbojových organizácií, Zduženia českých partizánov, KSS a SNR.³³ Konferencia pokračovala v nedeľu 2. decembra 1945 referátmi a rozpravou o referátoch, ktorej sa zúčastnili ako hostia aj významní politickí predstavitelia, medzi ktorými nechýbali podpredseda vlády a predseda KSS Viliam Široký, podpredseda SNR a predseda Zväzu vojakov československého zahraničného odboja Ladislav Holdoš a podpredseda SNR a neskorší predseda SVOJPOV-u plk. Milan Polák. V rámci diskusie vystúpili delegáti niektorých okresných odbočiek SSP, ktorí upozornili na vybrané problémy organizačného charakteru, no predovšetkým sa ich príspevky venovali praktickým problémom sociálnej starostlivosti o partizánov a pozostalých rodinných príslušníkov po partizánoch. Na záver diskusie prítomní delegáti konferen-

30 Sväz partizánov manifestoval. In: Demokrat, 15. 5. 1945, s. 2.

31 Tamže.

32 Vo svojej práci Z boja do budovania uvádza S. Falťan nepresné dátumy konania tejto pracovnej konferencie 3. a 4. decembra 1945. Po štyroch rokoch však otvorene a priamo priznáva, že SSP sa dostal už koncom roka 1945 do úplného organizačného a ideologického podriať Komunistickej strany Slovenska a stal sa jej poslušným nátlakovým nástrojom v povojnovom slovenskom politickom a spoločenskom živote. Samotnú konferenciu Falťan hodnotil ako akciu s veľkým politickým významom: „V jednohlasne schválenom uznesení formulovala postoj ku všetkým otázkam verejného života. Zvlášť jednoznačne a otvorene sa vystúpilo: a) proti reakcii, b) proti jej pomáhačom v DS, c) za očistu verejného života, ako aj armády a Národnej bezpečnosti a za nekompromisné a prísne súdenie všetkých kolaborantov ľudovými súdmi, v ktorých majú byť aj zástupcovia partizánov. Súčasne sa jasne formulovalo, že partizánska organizácia vznikla z protifašistického boja, ktorého hlavnou organizátorkou bola Komunistická strana a ktorá bude vždy hlavnou oporou slovenského pracujúceho ľudu, výdobytkov jeho boja a ľudovodemokratickej Československej republiky.“ FALTĽAN, S.: Z práce do budovania. Bratislava 1949, s. 9 – 10.

33 Program konferencie SSP v Bojniciach. In: Východoslovenská Pravda, 30. 11. 1945, s. 2.

cie zhodne konštatovali, že „*boj proti zvyškom fašizmu a za výstavbu republiky je hlavnou povinnosťou všetkých partizánov*“.³⁴ Záverečná rezolúcia konferencie definovala nielen organizačno-spolkové ciele, ale priniesla i jasnú formuláciu budúceho politického programu a cieľov SSP v intenciách politických čistiek, definovaných komunistickou a partizánskou terminológiou ako očista verejného života, a zároveň sa priamo vyslovili za okamžitú realizáciu retribučného súdnictva na Slovensku: „*Zväz slovenských partizánov žiada dôslednú očistu verejného života. Pred národný súd treba bezodkladne postaviť a bezohľadne odsúdiť duchovných pôvodcov slovenského fašizmu a vrahov tisícov našich najlepších vlastencov, menovite Dr. Jozefa Tisu, Dr. Vojtecha Tuku, Šaña Macha, Tida J. Gašpara a všetkých ich spoločníkov. Varujeme pred hnusnými a národ ponižujúcimi pokusmi chrániť*

veň žiadala okamžitú očistu v armádom dôstojníckom zbore a Národnej bezpečnosti, ako aj odňatie volebného práva Nemcom, Maďarom, ale aj bývalým príslušníkom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), Hlinkovej gardy (HG), Hlinkovej mládeže (HM), Rodobrany, Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG), Nemecko-slovenskej spoločnosti a arizátorom. Partizáni žiadali vo svojej decembrovej rezolúcii trest smrti pre obzvlášť výrazné prípady čierneho obchodu (tzv. šmeliny) a v rezolúcii sa priamo vyslovili, že „*všetkých povaľáčov treba dodať do pracovných táborov*“.³⁶ Záverečná časť rezolúcie požadovala prijatie osobitného, tzv. partizánskeho zákona, ktorý by riešil a poskytol legislatívny rámec a východiská pre praktické uznanie zásluh partizánov a umožnil rýchlejšie riešenie požiadaviek a otázky ich finančného, materiálneho a sociálneho zabezpečenia.

už menila iba minimálne a organizačné zmeny boli skôr podriadené personálnym zmenám a čistkám v centrálnom vedení i v regionálnych oblastných a okresných zväzových odbočkách.

Najvyšším kolektívnym zväzovým orgánom s viacerými rozhodovacími právomocami a kompetenciami bolo Valné zhromaždenie SSP, tvorené volenými zástupcami regionálnych okresných odbočiek. Každá okresná odbočka posielala na valné zhromaždenie dvoch svojich vybraných delegátov, a to bez ohľadu na počet svojich riadnych registrovaných členov. Na čele Zväzu stál ústredný predseda, ktorý zastupoval organizáciu navonok, rokovoval s úradmi, reprezentoval SSP na celonárodných slávnostiach i zahraničných podujatiach a s pomocou ústredného tajomníka a pridelených referentov usmerňoval prácu a celkové smerovanie tejto celoslovenskej partizánskej odbojárskej organizácie. V administratívnych otázkach schvaľoval a podpisoval všetky spisy slovenského partizánskeho ústredia zásadného charakteru. Išlo predovšetkým o korešpondenciu, hlásenia a iné spisy adresované ústredným a regionálnym civilným a vojenským štátnym úradom a organizáciám. V oblasti vnútroorganičnej to boli spisy obsahujúce pochvaly, pokarhania, vymenovania alebo odvolanie miestnych a regionálnych zväzových funkcionárov, spisy a účty spojené s väčšími spolkovými finančnými výdavkami. Priame organizačné pokyny celoslovenského i regionálneho charakteru a vypracovanie ich praktickej podoby vo forme organizačných rozkazov, smerníc a obežníkov mal na starosti ústredný tajomník SSP. Zároveň vydával smernice pre činnosť obranného oddelenia podľa smerníc a inštrukcií vojenských a civilných úradov. Ústredný tajomník SSP mal skutočne rozsiahlu a pestrú agendu a povinnosti, no v organizačných a personálnych otázkach i široké kompetencie, ktoré

Príchod mimoriadneho veľvyslanca a splnomocneného ministra V. A. Zorina na audienciu odovzdávania poverovacích listín E. Benešovi 5. apríla 1945 (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

týchto zločincov pred spravodlivým trestom a vytĺkať z toho politický kapitál.“³⁵ Rezolúcia navrhovala novelizáciu právnych noriem retribučného súdnictva, predovšetkým zriadenie tzv. lietajúcich ľudových súdov. Záro-

Koncom roku 1945 sa ustálila územno-organizačná štruktúra SSP, získala svoju stabilnejšiu podobu, pevnejšie základy a postupne sa v detailoch dotvárala ešte v prvej polovici nasledujúceho roku. V rokoch 1946 – 1948 sa

34 Partizáni sľubujú: Vykyňožíme zvyšky fašizmu. In: Východoslovenská Pravda, 4. 12. 1945, s. 1.

35 Každý občan musí pomáhať pri očiste od zradcov. In: Východoslovenská Pravda, 5. 12. 1945, s. 1.

36 Tamže.

z neho robili faktickú a reálnu kľúčovú a vedúcu osobnosť SSP, konajúcu však výlučne v intenciách komunistických partajných odporúčaní, smerníc a direktív.

Ústredie SSP sa členilo na niekoľko oddelení (vedené prednostami oddelení), ktoré boli ďalej rozdelené na referáty.³⁷ Na úrovni samostatného oddelenia bol tzv. pomocný úrad, ktorý organizačne zastrešoval podateľňu, spisovňu, výpravňu, pisáreň, pomocný personál (strážna a upratovacia služba) a vodičov, ktorí mali na starosti údržbu a zabezpečenie pripravenosti a permanentnej pohotovosti pridelených motorových vozidiel.

Základným a najvyšším teritoriálno-organizačným spolkovým delením SSP bolo členenie Slovenska na štyri oblasti, vedené oblastnými predsedami a oblastnými tajomníkmi. Oblasti sa ďalej územno-organizačne členili na okresné odbočky (OO), v ktorých pôsobili jednotlivé miestne organizácie. Trnava sa stala v roku 1945 sídlom západnej oblasti, Banská Bystrica sídlom južnej oblasti a Turčiansky Sv. Martin sídlom severnej oblasti SSP. Z hľadiska počtu podriadených okresných odbočiek však bola na prvom mieste východná oblasť SSP so sídlom v Košiciach.³⁸ Prvým predsedom východnej oblasti SSP sa stal v júni 1945 štábný kapitán (škpt.) Andrej Palša, ktorý sa po krátkej prestávke vrátil 24. septembra 1945 do svojej funkcie, a jednatelom Ján Dudo (neskorší predseda OO SSP Košice).³⁹ Ďalšími platenými zamestnancami východnej oblasti SSP boli v polovici roku 1945 por. Ivan Bystrianin (komisár), Ján Dobias (tajomník východnej oblasti SSP a neskôr po príchode Juraja Macka do tejto funkcie

Partizánska legitimácia Ministerstva národnej obrany a Hviezda československého partizána s miniatúrou na civilný odev (Zdroj: Archív V. Kárpátyho)

sa stal tajomníkom OO SSP Košice), ppor. Vasil' Morochovič (splnomocnenec bratislavského ústredia SSP), František Hanžel (živnostenský referent), Viera Vojnárová a Mária Štubnerová (úradníčky), Mária Hôrčíková (kancelárska sila), Andrej Kuruc (spojka), Mária Uherová (upratovačka) a Aladár Berky (pomocná sila).⁴⁰ Neskôr prešli vybraní zamestnanci do platených služieb okresnej odbočky SSP v Košiciach a niektorí boli paralelne zároveň zamestnancami oblasti i okresnej odbočky. Po návrate škpt. Palšu

do funkcie predsedu východnej oblasti SSP mu bola pridelená ďalšia nová pomocná pracovná sila (Jozef Gabaj). Východná partizánska oblasť v Košiciach sa rozhodla v lete 1945 vydávať svoj vlastný „kultúrno-organizačný“ regionálny spolkový časopis, ktorý nazvala trochu neinvenčne *Východoslovenský partizán*. O jeho vydávanie písomne požiadala tlačové a spolkové oddelenie Národnej bezpečnosti, ktoré žiadosti vyhovel, a tak mohli partizáni na východe republiky vydať prvé číslo svojho lokálneho periodika

37 Ústredie SSP sa koncom roku 1945 členilo na kádrové oddelenie (osobný a organizačný referát), výcvikové oddelenie (vojenský a telovýchovný referát), kultúrne a propagačné oddelenie (kultúrny, zábavný, propagačný a zahraničný referát), sociálne a zdravotné oddelenie (sociálny a zdravotný referát), obranné oddelenie, právne oddelenie a hospodárske oddelenie (hospodársky, účtovný a materiálny referát).

38 Východná oblasť SSP koncom roku 1945 organizačne zjednocovala okresné odbočky so sídlami v Bardejove, Gelnici, Giraltovciach, Humennom, Kráľovskom Chlmci, Kežmarku, Košiciach, Starej Ľubovni, Medzilaborciach, Michalovciach, Moldave, Poprade, Prešove, Sabinove, Snine, Stropkove, Svidníku, Trebišove, Spišskej Novej Vsi, Spišskej Starej Vsi a vo Vranove nad Topľou. AM SNP, f. IV, šk. 42, príř. č. A 85/2005. Organizácia a pôsobnosť Svazu slovenských partizánov v Bratislave.

39 ŠA Košice, f. Krajský výbor Zväzu protifašistických bojovníkov v Košiciach (KV ZPB KE), šk. 1, 12/24.

40 Tamže, 12/62. Zoznam partizánov zamestnaných na SSP – východná oblasť Košice.

už 11. júla 1945 (oproti plánovanému 10. júlu 1945). Periodicita časopisu mala byť týždenná, no nakoniec vychádzal každú druhú sobotu v mesiaci. Šéfredaktorom (hlavným redaktorom) *Východoslovenského partizána* sa stal kultúrny referent SSP východnej oblasti Štefan Hyll, ale „*nakoľko všetky jeho osobné doklady sú zničené, zaväzuje sa zaň Sväz partizánov, východná oblasť v Košiciach, že menovaný je Slovák a československý štátny občan, partizán, ktorý povedie náš časopis s veľkou láskou a agilnosťou nielen pre náš Sväz, ale aj pre široké vrstvy ostatného obyvateľstva skutočne v smerniciach nášho ľudovo-demokratického štátu*“.⁴¹ Tento časopis však vychádzal iba veľmi krátko a pre rôzne finančné a technicko-organizačné problémy a prekážky po dvoch mesiacoch (júl – august 1945) svojej existencie zanikol.

V lete 1945 pracovali v Košiciach tri organizačné úrovne SSP. Okrem kancelárií východnej oblasti a okresnej odbočky SSP tu pracovala aj miestna odbočka SSP, ktorá však bola už na septembrovej prvej výborovej schôdzi okresnej odbočky SSP označená za zbytočnú a plénu predložený návrh na jej začlenenie do OO SSP Košice. Kon-

com septembra 1945 zároveň prevzala OO SSP v Košiciach z pokladnice východnej oblasti SSP sumu 25-tisíc Kčs a začala viesť vlastnú finančnú a účtovnú evidenciu a samostatný pokladničný denník. V rovnakom období bol pevne stanovený a zjednotený pracovný čas v kanceláriách východnej oblasti a OO SSP v Košiciach (8.30 – 12.00 hod. /stránky a návštevy/, 15.00 – 17.00 hod. /vybavovanie korešpondencie a písomných podaní a podnetov/), sídliace v tom čase ešte v hoteli Európa (miestny košický tzv. Dom partizánov).⁴² V lete 1945 boli pevne stanovené i výšky plátov niektorých zamestnancov OO SSP. Tajomník mal určený plat vo výške 3500 Kčs a úhradu polovice penzijného a nemocenského poistenia, kancelárske sily zarobili 2400 Kčs a bola im rovnako uhradená polovica penzijného a nemocenského poistenia. Paradoxne len o pár stoviek menej ako tajomník košickej okresnej partizánskej odbočky zarobil súhrnne už spomínaný Aladár Berky ako pomocná pracovná sila, pretože od OO SSP poberal mesačne 1532,50 Kčs a východná oblasť SSP mu mesačne vyplácala ďalších 1532,50 Kčs. Berky mal však zároveň hradenú aj polovicu penzijného a nemocenského poistenia.⁴³

Ešte koncom septembra 1945 boli na tretej výborovej schôdzi OO SSP v Košiciach za účasti siedmich sovietskych partizánskych veliteľov a komisárov⁴⁴ preverení jej ďalší funkcionári a zamestnanci (zvolení a vymenovaní do svojich funkcií ešte 11. júna 1945), ktorým musel byť v prvom slede uznaný status a titul partizána a následne boli potvrdzovaní alebo odvolávaní zo svojich funkcií. Osemčlenný preverovací výbor rozhodol potvrdiť status partizána a ponechať v jeho dovtedajšej funkcii predsedu OO SSP v Košiciach Jána Duda a jej podpredsedu Štefana Šitára. Zároveň boli za partizánov uznaní a vo svojich dovtedajších funkciách a pracovných pozíciách potvrdení a ponechaní Ján Dobias (tajomník OO SSP Košice), Jozef Miškeje (hospodársky referent OO SSP Košice), Martin Kuchár (revízor OO SSP Košice), Július Buvala, Ján Pupala, Václav Gabriel a Bartolomej Záhoranský (členovia výboru OO SSP Košice) a ošetrovatelka Mária Štubnerová (zapisovateľka OO SSP Košice). Na tejto schôdzi bol jednoducho uznaný status partizána aj škpt. Andrejovi Palšovi a bol zároveň potvrdený vo svojej funkcii predsedu východnej oblasti SSP.⁴⁵

41 Tamže, 12/22.

42 O pridelenie služobných priestorov a kancelárií žiadala košická „expozitúra“ SSP bytový odbor Správnej komisie mesta Košice ešte koncom mája 1945 a zároveň sa dožadovala aj urýchléného pridelenia „rekreačno-zdravotného“ objektu v Košiciach alebo blízkom okolí. Partizáni v Košiciach žiadali, aby kompetentní v správnej rade „boli takí láskaví a pre tunajšiu expozitúru našej najpoprednejšej záujmovej organizácie Sväzu partizánov na Slovensku rezervovali, prípadne už teraz zaistili a prisľúbili prideliť vhodnú a zodpovedajúcu budovu – novostavbu v strede mesta na Štefánikovej ulici [dnešná Hlavná ulica – pozn. V. K.]“. Tamže, 12/4. Tieto priestory obsadili partizáni až v nasledujúcom období, po svojom finančnom debakli v hoteli Európa v roku 1947, ktorý im bol pridelený na základe ich v úvode slušnej, no razantnej žiadosti z 15. júna 1945, v ktorej pomerne ultimatívny spôsobom oslovili Správnu komisiu mesta Košice: „Žiadame zdvorile o bezpodmienečné a okamžité pridelenie hotela Európa pre východnú oblasť nášho SSP v Košiciach. Najneskoršie 18. t. m. musíme úradowať a vybavovať záležitosti našich partizánov, preto potrebujeme vhodnú a najlepšie pre tento cieľ sa nám hodí horeuvedená budova, v ktorej môžeme mať kancelárske miestnosti, klubové miestnosti, Partizánsky útulok a konečne aj reprezentačnú kaviareň. Skrátka použijeme ju ako Dom partizánov, ktorý bude slúžiť celej východoslovenskej rodine partizánov a širokej verejnosti.“ Tamže, 12/13.

43 ŠA Košice, pobočka (p.) Košice – Barca, f. Okresný výbor Zväzu protifašistických bojovníkov v Košiciach 1945 – 1956 (OV ZPB KE) (nespracovaný fond), šk. 4. Zápisnica z 1. výborovej schôdze OO SSP v Košiciach z 23. 9. 1945.

44 Na tretej výborovej schôdzi OO SSP Košice, ktorá sa uskutočnila 30. 9. 1945 v priestoroch košického Partizánskeho domu, boli na preverovaní v komisii prítomní: veliteľ (od novembra 1944) partizánskeho zväzku Chruščov a dôstojník ČA Alexej Michajlovič Sadilenko, komisár partizánskeho zväzku Stalin a major ČA Ignat Michajlovič Ivannikov, zástupca komisára, neskorší (od 18. 10. 1944) náčelník štábu partizánskej brigády kpt. Jána Nálepku Vladimír Borodulin, komisár oddielu brigády kpt. Jána Nálepku Ranamarienko, zástupca náčelníka štábu brigády M. R. Štefánika S. I. Lunevskij, veliteľ (od 9. 9. 1944) partizánskej brigády Za slobodu Slovanov Jevgenij Pavlovič Voľanskij (Voljanskij) a komisár II. partizánskej brigády M. R. Štefánika Konstantin Karpovič Popov.

45 ŠA Košice, p. Košice – Barca, f. OV ZPB KE, šk. 4. Zápisnica z 3. výborovej schôdze OO SSP Košice z 30. 9. 1945.

Druhá verzia slovenskej partizánskej symboliky – červená päťcípá hviezda na skríženom meči a vavrínovej ratolesti nad modrým trojvrším
(Zdroj: Archív V. Kárpátého)

POSILŇOVANIE POSTAVENIA V SPOLOČNOSTI

Partizáni získavali v letných a jesenných mesiacoch roku 1945 čoraz viac sebavedomia, paralelne s upevňovaním pozícií ich Zväzu v Bratislave i v regiónoch. V niektorých prípadoch sa odvážili už v tomto období až na pozície diktovania a predkladania fantastických a nereálnych návrhov (vrátane podnetov a návrhov na „partizánske“ právne normy a legislatívu) štátnym orgánom, ich predstaviteľom, bezpečnostno-represívnemu aparátu a jeho predstaviteľom, ako aj regionálnym úradom a miestnym národným výborom. Od jesene 1945 a zimy 1945 – 1946 tieto diktáty a ultimáta hraničili často s vydieraním a priamymi vyhrážkami politickej a spoločenskej likvidácie. Tieto tendencie gradovali aj v nasledujúcom období, presne

v línii politického zápasu a boja komunistov o absolútnu moc, a trvali až do februára 1948. Do augusta 1948 už plnil SSP iba úlohu likvidátora plurality v spolkovom odbojárskom živote na Slovensku a iniciátora „spontánneho“ zjednotenia všetkých slovenských odbojárskejších organizácií do komunistami ovládaného a vedeného SEUB-u.

Prvou doloženou akciou partizánov takéhoto druhu bolo domáhanie sa košických partizánov svojho „podielu z koristi“ zo spoločnej razie s príslušníkmi NB. Nebol to žiadny dôležitý prípad, ale v mnohom vypovedá o nastupujúcej agresivite, arogancii a neskorších metódach práce a spôsoboch konfrontácie partizánov v politickom, spoločenskom a hospodárskom živote na Slovensku. V dňoch 15. a 16. júna 1945 uskutočnila NB v spolupráci s vybranými partizánmi raziu u Ferdinanda Richtiga,

údajného maďaróna, pri ktorej zhabala množstvo vecí a tovaru, medzi ktorými bolo okrem iného 300-tisíc cigariet. Východná oblasť SSP sa ešte v deň razie obrátila s písomnou žiadosťou (podpísanou predsedom a hospodárom) na košickú expozitúru Povereníctva pre veci finančné, v ktorej sebavedome a „logicky“ argumentovala právom partizánov na polovičný podiel zo zhabaných cigariet: „*Nakoľko tieto veci i cigarety boli objavené partizánmi, žiadame Vás, aby ste z uvedeného množstva polovicu, t. j. 150 tisíc kusov, odložili v prospech partizánov pre ranených a mrzákov. Uvedené množstvo si od Vás prevezme náš hospodár npor. Michal Škodáček.*“⁴⁶ *Súčasne Vám dávame na známosť, aby ste i v budúcnosti s nami počítali a hneď polovicu zo všetkých vecí zabavených za spoluúčasti partizánov pre partizánov odkladali.*“⁴⁷

46 Michal Škodáček bol do svojej funkcie hospodára východnej oblasti SSP zvolený spolu s ostatnými členmi oblastného predsedníctva ešte dňa 11. 6. 1945 a okrem oblastnej hospodársko-finančnej agendy prevzal od kpt. Girmanna oficiálne 13. 6. 1945 (fakticky až od 20. 6. 1945) aj správu košického tzv. Partizánskeho útulku, ktorý poskytoval základné zaopatrenie a nocľah v Košiciach sa dočasne zdržujúcich bývalých partizánov. ŠA Košice, f. KV ZPB KE, šk. 1, 12/10.

47 Tamže, 12/14.

V polovici novembra 1945 bola pri východnej partizánskej oblasti zostavená a vymenovaná komisia na urýchlenie presadenia novej legislatívy vyplácania vdovských a sirotských dôchodkov po pozostalých partizánoch. Spísaním podnetov na vypracovanie takejto právnej normy a zároveň zostavením dôvodovej správy pre Národné zhromaždenie v Prahe boli poverení členovia komisie – funkcionári SSP Ján Dudo, Andrej Palša, Ján Dobias, predseda medzilaboreckej OO SSP Rudolf Židek a tajomník OO SSP v Prešove Richter. Druhá komisia zostavená v rovnakom čase pri východnej oblasti SSP v Košiciach mala zhromaždiť „argumenty“ a vypracovať dôvodovú správu o udelení milosti pre uväznených partizánov (odsúdených do 28. októbra 1945), ktorých trest neprevyšoval desať rokov. Výsledný dokument práce tejto päťčlennej komisie⁴⁸ mal byť adresovaný okrem pléna Národného zhromaždenia aj prezidentovi republiky E. Benešovi. Na tomto prvom pracovnom stretnutí partizánov z východného Slovenska padli i rôzne, jemne povedané, odvážne návrhy presadiť nadštandardné a neobvyklé výhody v profesionálno-služobnom i každodennom spoločenskom živote bývalých partizánov – členov SSP. Pre partizánov slúžiacich v armáde alebo v Národnej bezpečnosti sa mala prijať výnimka, ktorá by započítavala jeden mesiac medzi partizánmi ako šesť služobných mesiacov v armáde. Návrh bol neskôr rozšírený o dodatok, aby sa rovnaký kľúč uplatnil aj pri štátnych a verejných zamestnancoch, ktorým by sa rovnako jeden „partizánsky“ mesiac započítaval pre ich ďalší služobný a platový postup ako pol roka v službe na úrade alebo inom štátnom zamestnaní.⁴⁹

Prvá pracovná schôdza SSP východnej oblasti pokračovala aj nasledujúci deň. Na program sa dostali ďalšie témy

hospodársko-sociálneho a finančného zabezpečenia bývalých partizánov – členov Zväzu, no padli i návrhy s politickým pozadím a jasnými politickými cieľmi. Hoci v tomto čase ešte komunisti neprešli na domácej politickej scéne do frontálneho útoku na ich ceste za získaním politickej moci v Československu, ich agitatori a funkcionári nechýbali na schôdzach a akciách SSP už od jeho vzniku. V tom čase však ešte nabádali vo svojich zdaviciach a prejavoch na jednotu Národného frontu (NF). Novembrovej pracovnej schôdze roku 1945 východnej oblasti SSP sa za Komunistickú stranu Slovenska (KSS) zúčastnil jej oblastný tajomník Andrej Kytka, ktorý „*pobádal partizánov k spolupráci s KSS, s DS a s NF, ako aj so všetkými demokratickými zložkami v štáte*“.⁵⁰ Z hľadiska vnútroorganizačného došlo ku kvalitatívnemu posunu v otázke riešenia čoraz častejších a množiacich sa osobných sporov partizánov, ktoré vo viacerých prípadoch ostali neuzavreté a často sa končili v prospech jedinca s intenzívnejšími a rozsiahlejšími politickými a spoločenskými konexiami. No čoraz častejšie sa začali vyskytovať i prípady nevhodného správania partizánov na verejnosti, ktoré priamo poškodzovali dobré meno partizánov a ich zväzu v očiach slovenskej spoločnosti. Práve z praxe vychádzal aj návrh prednesený na novembrovom pracovnom stretnutí východoslovenských partizánov v Košiciach, ktorý požadoval urýchlené zriadenie zväzového disciplinárneho súdu, ktorý by riešil všetky spory svojich členov navzájom a zároveň vyvozoval okamžité opatrenia a sankcie proti nezodpovedným a nespoľahlivým funkcionárom a členom SSP.

V posledných dvoch mesiacoch končiaceho sa roka 1945 sa začali objavovať prvé ideologicky a politicky

motivované konflikty, ktoré boli výsledkom priamej snahy komunistov dostať pod úplnú politickú kontrolu nielen bratislavskú centrálu SSP, ale aj jeho regionálne štruktúry, organizácie a vedenia. Prvým prípadom snahy o vyhrotenie sporov komunistov s Demokratickou stranou v spoločensko-stavovských odbojárskejších organizáciách na východe Slovenska už úplne v intenciách očisty slovenského partizánskeho Zväzu od jeho budúcich možných pravicovo-problémových vedúcich osobností je kauza predsedu OO SSP v Košiciach a košického podpredsedu Demokratickej strany Jána Duda a jeho konflikt a následný dramatický odchod z radov DS ešte koncom novembra 1945. Spory predsedu Duda s košickým vedením DS sa vyhrotili na jej straníckej schôdzi dňa 26. novembra 1945 v košickom hoteli Pallace. Hlavnou a oficiálnou zámenkou sa stalo vydávanie živností pre členov DS alebo pre partizánov a postoj J. Duda ako člena MNV k tomuto problému. Okresný predseda SSP pri rozhodovaní uprednostnil partizánov – komunistov a od podpredsedu MNV Mikuláša Styka, ktorý predsedal schôdzi, si tak vyslúžil označenie organizátora komunistickej bunky v samom centre košickej straníckej regionálnej centrály DS. Spor sa redukoval na jeden konkrétny prípad odmietnutia pridelenia živnosti údajnému bývalému členovi Hlinkovej mládeže Pavelkovi. Tento konkrétny prípad sa mal stať predmetom vnútrostraníckeho vyšetrovania a dôvodom Dudovho odchodu z DS, ktorým však iba predišiel neskoršiemu istému vylúčeniu z tejto strany. Po apelácii adresovanej výboru DS, od ktorého sa požadovalo rozhodnutie, či bol Dudov postup a predovšetkým rozhodnutie zamietnuť Pavelkovi pridelenie živnosti správny, vyzval podpredseda M. Styk

48 Za členov tejto komisie boli zvolení: tajomník prešovskej OO SSP Richter, tajomník košickej OO SSP J. Dobias, tajomník trebišovskej OO SSP Bajusek, predseda košickej OO SSP J. Dudo a predseda východnej oblasti SSP A. Palša. Do komisie mali byť kooptovaní aj dvaja (neskôr bol ich počet rozšírený na troch) právnici, „ktorých nám uvoľní bratský SPROV“. Tamže, inv. č. 1. Zápisnica z prvej pracovnej schôdzy východnej oblasti SSP z 15. 11. 1945.

49 Tamže, inv. č. 1.

50 Tamže, inv. č. 2. Zápisnica z pokračovania prvej pracovnej schôdzy východnej oblasti SSP zo dňa 16. 11. 1945.

pätnástich prítomných funkcionárov DS, aby hlasovaním rozhodli v dvoch základných otázkach – či Dudo zastával správny postoj vo veci žiadosti a pridelenia živnosti Pavelkovi a či má byť Demokratickou stranou, ktorá ho do tejto funkcie vymenovala, odvolaný z košického MNV. Dudo sa bránil tvrdením, že síce vie, že v SSP je takmer 90 % členskej základne organizovanej v KSS, ale jeho povinnosťou bolo uprednostniť pri vydávaní povolenia živností troch partizánov pred Pavelkom, pretože „*pán Pavelka, ktorý má celkom slušný plat ako zamestnanec VSE, podal si žiadosť o živnosť ešte v marci tohto roku, keď naši bratia partizáni mali najtuhšie boje s fašistickou pliahou a nevedeli, kedy sa oslobodia*“.⁵¹ Dudova argumentácia však na prítomných funkcionárov zjavne nezapôsobila a hlasovanie dopadlo jednoznačne v jeho neprospech, a to predovšetkým z dôvodu skutočného presvedčenia o úlohe Dudu ako komunistického „agenta“ v DS. Na otázku, či Dudo postupoval v Pavelkovom prípade adekvátne, sa dvanásť z pätnástich prítomných vyslovilo, že jeho postoje neboli správne, a pri druhej otázke sa jedenásti hlasujúci vyslovili za jeho odvolanie z jeho funkcie v košickom MNV.

Hneď nasledujúci deň po incidente (27. novembra 1945) sa v spolkových priestoroch SSP na Churchillovej ulici č. 1 v Košiciach zišla mimoriadna schôdza užšieho výboru predsedníctva východnej oblasti SSP a košickej OO SSP, na ktorej okresný predseda Zväzu Dudo prítomným (medzi ktorými bol prítomný i košický tajomník KSS Bohdanovský) oznámil, že ešte predchádzajúci deň krátko predpoludním vystúpil z DS, pretože sa nestotožňuje s postupom DS a „*pánmi z výboru, ktorí hája záujmy demokratov a nie o vlast' zaslúžilých partizánov*“.⁵² Okresný i oblastný výbor SSP

na schôdzi jednohlasne vyslovil Dudovi úplnú dôveru a zároveň vypracoval rezolúciu pre NF a odovzdanú komunistickému poslancovi Júliusovi Maurerovi, v ktorej sa snažili zásluhami odôvodniť prednostné práva partizánov a ich postoj k politickým stranám, ktoré by ich prednostné práva v spoločenskom a hospodárskom živote mali všemožne podporovať, a zároveň zastúpenie partizánov v košickom MNV a okresnom národnom výbore (ONV) a všetkých jeho komisiách. Kauza vylúčenia Duda z MNV Košice v neuveriteľne krátkom čase zaktivizovala košických komunistov, ktorí prešli do protiútok, snažiac sa spochybniť a rozhodnutia a kompetencie miestnych a regionálnych vedúcich orgánov na odvolanie svojich zástupcov z MNV. Na pokračovaní mimoriadnej výborovej partizánskej schôdze dňa 28. novembra 1945 už boli prítomní aj podpredseda (Šterbinský) a predseda (Vrábel) Okresného odborového zväzu, ktorí v prejave pred košickými partizánskymi funkcionármi otvorene ohlásili začiatok politického boja. Vo svojom prejave odborársky predseda Vrábel demagogicky vyhlásil, že: „*brat Ján Dudo je naďalej členom NV, preto, lebo ani jedna politická strana nemá právo odvolať niekoho z NV z toho dôvodu, že toho volil ľud, robotníci a pracujúca inteligencia. Trvám ďalej na tom, aby súdruh Dudo, ktorý prišiel na listinu ako delegát Sväzu partizánov a nie ako demokrat, zostal ďalej na mieste. Za týmto mojím vyhlásením stojí Krajská odborová organizácia, ktorá zastupujú 20 000 organizovaných robotníkov v Košiciach*“.⁵³

V ďalších okresoch východného Slovenska (resp. východnej oblasti SSP) sa výstavba regionálnych a miestnych organizačných štruktúr uskutočňovala v roku 1945 na rozdiel od košického centra s väčšími ťažkosťami spôsobovanými nedostatkom financií, schop-

ných organizačných kádrov i komplikovanejšími osobnými vzťahmi a vyhrotenejšími spormi medzi skutočnými či reálnymi odbojármi a partizánmi. Silná OO SSP sa vytvorila v druhej polovici roku 1945 v Humennom (zastupovala aj partizánov zo Sniny) a koncom roku 1945 už mala 280 členov, čo je v porovnaní napr. s prešovskou OO SSP, ktorá mala iba 92 nepreverených členov, aj na celoslovenské pomery prudký nárast členskej základne. V tomto čase ešte OO SSP v Humennom aktívne spolupracovala so SPROV-om a organizovala pre partizánske vdovy a siroty finančné a materiálne zbierky s veľkým úspechom. Posledná v roku 1945 – vianočná – vyniesla viac ako 19-tisíc Kčs, z ktorých bolo každej vdove vyplatených 500 Kčs a dieťaťu (sirote) po 300 Kčs. Partizáni mali v humenskom MNV šiestich zástupcov a na ONV dvanástich zástupcov.⁵⁴

Ďalšou silnou partizánskou okresnou odbočkou na východe Slovenska bola OO SSP v Rožňave, ktorá mala 270 riadnych členov, rozdelených do šestnástich miestnych odbočiek. Situáciu posledných mesiacov v tomto partizánskom okrese zhrnul a zhodnotil v polovici januára 1946 tajomník rožňavskej OO SSP vo svojom referáte: „*Strana demokratická vôbec s nami nepracuje, naopak robí nám všemožné ťažkosti. Tajomníkom KSS je Fábry, Maďar, ktorý má tam veľký vplyv a strašne propaguje maďarskú myšlienku. Prosili by sme pomoc od Ústredia pri očiste KSS. Tak isto treba očistiť partizánov – Maďarov, ktorí sa riadne nechovajú, napr. Burdiga. Pomer k NB je veľmi dobrý, chybou je však, že partizáni nechcú do NB ísť a sú zamestnaní v závodoch. Žiadali sme zastúpenie u NV, ktorý však na to nereagoval. Živnosti dostávajú členovia NV a vravia, že Sväz partizánov nie je právnou osobou. Ľudový súd [Okresný ľudový súd – pozn. V. K.] veľmi*

51 Tamže, inv. č. 3. Zápisnica zo zasadania užšieho výboru predsedníctva SSP východnej oblasti a OO SSP v Košiciach zo dňa 27. 11. 1945.

52 Tamže, inv. č. 3.

53 Tamže, inv. č. 4. Zápisnica z mimoriadneho zasadania funkcionárov SSP v Košiciach zo dňa 28. 11. 1945.

54 Tamže, inv. č. 6. Zápisnica z pracovnej porady tajomníkov okresných odbočiek východnej oblasti SSP zo dňa 19. 1. 1946.

Návšteva sovietskych partizánskych veliteľov a komisárov v Košiciach na prvé výročie Povstania (Zdroj: Archív V. Kárpátého)

*slabo funguje a v týchto dňoch oslobodil Ing. Lázara, ktorý pred príchodom ČA nechal všetko zo závodov odvieť, takže tieto nemohli byť v prevádzke. Menovaný dnes sedí zase vo funkcii závodného. Navrhne sa, aby maďarskí partizáni v Rožňave mali svoju vlastnú odbočku.*⁵⁵

O premene celoslovenskej partizánskej organizácie na jeden z úderných bojových útvarov komunistov v ich boji o politickú moc svedčí i cieľavedomá vnútorná personálna očista v SSP, ktorá sa začala už v druhej polovici roku 1945. Jej hlavným zmyslom a praktickým výsledkom mala byť výmena (a to aj napriek bývalým bojovým zásluhám) a premena funkcionárskych kádrov slovenského partizánskeho Zväzu na politicky uvedomelých komunistických politických pracovníkov, ktorí by sledovali pevnú líniu ďalšej širšej „spoločenskej očisty“, teda politicko-spoločenských čistiek

pod komunistickou taktovkou, ktoré by komunistom umožnili čo najmenej komplikovaný štátny prevrat nielen v centre, ale i v regiónoch a následné uchvátenie absolútnej politickej moci v štáte. Jasne o tom hovoria dokumenty zo stretnutí a pracovných porád z konca roku 1945 a prvých mesiacov roka nasledujúceho. Výstižne o týchto budúcich cieľoch a nutnosti uskutočnenia predchádzajúcej vnútornej očisty v radoch SSP a jeho funkcionárskeho aparátu hovorí záverečná súhrnná správa zjazdu zástupcov a delegátov okresných odbočiek SSP východnej oblasti, ktorá sa uskutočnila v dňoch 19. a 20. januára 1946 v Košiciach:⁵⁶ „Kde je chyba, že je toľko sťažností zo strany partizánov? Jedine v nás, pretože si volíme ľudí v odbočkách, ktorí sú neschopní. Človek, ktorý sa v boji vyznamenal, nemusí vedieť pracovať organizačne. Ľahšie bolo prepadnúť nemeckú kolónu, ako jedného člena

*Národného výboru dostať von. V takýchto prípadoch sa musí nájsť cesta diplomatická. Najprv treba zbierať materiál a potom predniesť chyby. Dnes si musíme na prvé miesta zasadiť ľudí, ktorí keď treba, vedia lakťe zúžiť a keď treba, vedia ich rozšíriť. Musíme urobiť najprv očistu medzi sebou, aby sme mali spoľahlivých ľudí na miesta, ktoré si vyžadujú prospech celku. Mnoho vynikajúcich partizánskych činiteľov bude sa odvolávať, že nebudú vyznamenaní. To je preto, že v dobe od nepriateľského porazení urobili toľko chýb, že ich politické postavenie nedovoľuje, aby sme ich vyznamenali. Dnes každé naše počínanie vyžaduje si prácu a trpezlivosť, dnes musíme konsolidovať život, musíme vedieť tak zápasiť, aby sme tvorili a pritom tých záškodníkov odstránili.*⁵⁷

Skvelé vyhliadky komunistov na aktívne použitie SSP ako nátlakovej organizácie v slovenskom politicko-spoločenskom živote v nasledujúcich rokoch politického boja do februára 1948 na východe Slovenska zabezpečovala organizovanosť východoslovenskej partizánskej spolkovej členskej základne v KSS. Vo viacerých okresoch sa blížila k nadpolovičnej väčšine a v niektorých okresných organizáciách ju už koncom roku 1945 prekračovala. Extrémne vysoký bol počet v OO SSP Snina, kde zo 112 jej riadnych členov bolo na prelome rokov 1945 – 1946 v KSS organizovaných až 94 bývalých partizánov, no iba dvaja v boli členmi DS a zvyšní boli bezpartajní.⁵⁸ V OO SSP Bardejov bolo zo 67 bývalých partizánov organizovaných KSS 43 členov⁵⁹ a v OO SSP Levoča bolo z 37 jej riadnych členov v januári 1946 v KSS organizovaných 25 bývalých partizánov.⁶⁰ Vo Svidníku

55 Tamže, inv. č. 6.

56 Na tomto zjazde sa okrem košických delegátov zúčastnili zástupcovia zo šiestnástich okresných a dvoch miestnych odbočiek SSP východnej oblasti (v zátvorke uvádzame počet delegátov, ktorí sa zjazdu zúčastnili): Bardejov (10), Gelnica (30), Giraltovce (40), Humenné (38), Levoča (3), Liptovský Mikuláš (10), Medzilaborce (10), Michalovce (16), Prešov (25), Rožňava (77), Sabinov (40), Snina (10), Sobrance (8), Stará Ľubovňa (25), Svidník (10), Trebišov (30) a miestne odbočky Švedlár (9) a Vondrišiel (od roku 1948 Nálepko, 11). Tamže, šk. 2, 13/15.

57 ŠA Košice, f. KV ZPB KE, šk. 1, inv. č. 6.

58 Tamže, šk. 2, 13/53.

59 Tamže, šk. 2, 13/71.

60 Tamže, šk. 2, 13/57.

bolo z 19 členov okresnej partizánskej odbočky 17 komunistov⁶¹ a v stopäťčlennej OO SSP Poprad bolo v KSS organizovaných „iba“ 63 jej členov.⁶² Pomerne najmenej bolo komunistov na východe Slovenska v OO SSP Prešov, kde bolo zo z jej stošestnásťčlennej základne v KSS organizovaných 48 členov a „až“ jedenásti boli v DS (najvyšší počet z okresných partizánskych odbočiek východnej oblasti SSP).⁶³

V niektorých miestnych odbočkách tradičných tzv. červených (komunistických) regiónoch Slovenska mala byť ševizácia otvorený a priamy charakter a jej predstavitelia už v polovici roku 1945 ani nepredstierali minimálne vyrovnaný a korektný pomer k ostatným politickým subjektom NF. Príkladom bola miestna odbočka SSP v Krompachoch, ktorá vznikla na slávnostnej

zakladajúcej schôdzi dňa 1. júla 1945, začatej a skončenej komunistickým straníckym pozdravom česť práci. Na tomto prvom ustanovujúcom pracovno-organizačnom stretnutí krompašských partizánov bol zvolený výbor odbočky, ktorého členmi sa stali Štefan Kiseľ (predseda), Michal Prazňák (podpredseda), Jozef Herudek (tajomník) a Jaroslav Kosík (zapisovateľ a pokladník). Predseda Kiseľ hneď po svojom zvolení dal vo svojom prejave otvorene najavo, kam bude v budúcnosti smerovať vývoj krompašskej miestnej odbočky SSP. Vo svojom prvom prejave v novej funkcii „zdôraznil, že každý člen odbočky musí byť členom komunistickej strany“.⁶⁴

Vývoj vo východnej oblasti SSP v mnohom pripravil predpoklady na ďalšie politické využitie tejto organizácie ako komunistickej nátlakovej

organizácie v spoločensko-politickom živote na východe Slovenska. Vnútor- ná očista vo vedúcich štruktúrach SSP však pokračovala i v nasledujúcich rokoch a partizáni zohrali svoju poslednú dramatickú úlohu v roku 1948, keď vytvárali tzv. pohotovostné oddiely, ktoré mali v prípade ťažkostí a komplikácií zabezpečiť bezproblémový priebeh prevratu. Posledné dejstvo SSP ako samostatnej organizácie sa odohralo práve na východe Slovenska, v Košiciach, kde sa na príkaz KSS a iniciovaním, starostlivou prípravou a realizáciou odohral koncom augusta 1948 „spontánny“ zlučovací zjazd, ktorý ukončil pluralitu a rozmanitosť aj v odbojáckych spolkoch. Vytvorením Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov nezanikol iba SSP, ale všetky ďalšie odbojárske organizácie na Slovensku.

Vojtech Kárpáty • Association of Slovak Partisans in East Slovakia in the First Year of its Existence (1945)

The Association of Slovak Partisans established in 1945 became the only and all-Slovak association of former partisans, and it began to create its regional structures at the same time. Its earliest regional structures included its district office in Košice and its eastern regional command. The Association became one of the active social pressure groups of the Communists on their way to power very soon. The first years of its development in East Slovakia were characterised by its political cleansing and later by its indoctrination by the Communist ideas. This development in 1945 paved the way for further use of that organisation for political purposes as a Communist pressure group within the political life in East Slovakia. Its internal cleansing processes were in progress also in the following years, and the partisans played an important role in 1948, when so called 'special brigades' were established, designed to ensure an easy communist coup. The last part of the association's independent existence took place in Košice, East Slovakia, in 1948, when a "spontaneous" uniting congress was organised, thus ending the plurality of Slovak resistance groups.

Mgr. Vojtech Kárpáty, PhD. (1977)

Absolvoval štúdium na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity, odbor politológia – dejiny. V súčasnosti je vedeckým pracovníkom v Slovenskom historickom ústave Matice slovenskej v Martine. Zaoberá sa polovojskými a politickými organizáciami v období rokov 1918 – 1948 s dôrazom na Rodobranu, Hlinkovu gardu a Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. Výsledky svojej práce prezentoval na niekoľkých konferenciách a seminároch. Publikoval viaceré vedecké štúdiá a odborné články.

61 Tamže, šk. 2, 13/54.

62 Tamže, šk. 2, 13/30.

63 Tamže, šk. 2, 13/51.

64 Tamže, šk. 1, 12/26.

TRESTNOPRÁVNE VYROVNANIE SA S TZV. SLOVENSKÝMI BURŽOÁZNymi NACIONALISTAMI

PROCES S GUSTÁVOM HUSÁKOM A SPOL.

BRANISLAV KINČOK

Politický proces s tzv. rozvratnou skupinou buržoázných nacionalistov¹ na Slovensku (Gustáv Husák a spol.), ktorý sa konal v Justičnom paláci v Bratislave v dňoch 21. – 24. apríla 1954, bol vyvrcholením kampane proti buržoáznemu nacionalizmu, ktorá na Slovensku s rôznou intenzitou prebiehala už od jari roku 1950.² Proces, ktorý bol tiež nástrojom politickej pomsty, môže slúžiť ako vzorový príklad výroby politického procesu stalinského typu. Zákonitostami mechanizmu výroby politických procesov sa z politického prípadu postupne stal prípad kriminálny. Komunistickej strane sa ním podarilo naplniť primárnu úlohu, ktorou bolo rozsudkom kriminalizovať akúkoľvek ideu samostatnosti a samobytnosti Slovenska a v prípade skupiny okolo V. Širokého aj definitívne vyriešiť konkurenčný boj v KSS.

Potom ako boli zatknutí hlavní nositelia „buržoáznonacionalistickej úchylky“ (Vladimír Clementis, Gustáv Husák a Ladislav Novomeský) v januári a februári 1951 sa začal koncipovať prvý proces s komunistickými funkcionármi v Československu. Vzhľadom na zmenu politickej koncepcie pri vytváraní politických procesov v Československu však boli buržoázni nacionalisti odsunutí do úzadia. To spôsobilo, že jeden z prvých plánovaných procesov sa nakoniec uskutočnil ako posledný,

v podmienkach značne odlišných od obdobia začiatku 50. rokov.³

Napriek jeho významu sa mu v českej a slovenskej historickej spisbe doteraz venovala len malá pozornosť. Bolo publikovaných len niekoľko čiastkových štúdií, ktoré sa samotnému priebehu procesu venovali len okrajovo.⁴

Na základe dostupných archívnych dokumentov sa pokúsime zmapovať organizačné prípravy a samotný priebeh súdneho pojednávania, ktorého ústrednou postavou bol G. Husák. Zameriame sa predovšetkým na jeho

odbojný postoj, ktorý spôsobil, že proces sa nevyvíjal podľa predstáv jeho organizátorov a zároveň zapríčinil, že nemohol byť komunistickým vedením plne propagandisticky využitý.

ORGANIZAČNÁ PRÍPRAVA PROCESU

Na jar roku 1953 (tesne po smrti Stalina a Gottwalda) sa objavili prvé náznaky toho, že komunistické politické vedenie reálne pripravuje politický proces s dlhodobou uväznenými predstaviteľmi buržoázných nacionalistov

- 1 Pojem buržoázy nacionalizmus bol súčasťou komunistickej terminológie a mal by sa uvádzať v úvodzokách, resp. s prívlastkom takzvaný. Pre jeho časté používanie v texte ho však nebudem uvádzať s úvodzovkami.
- 2 Boj proti buržoáznemu nacionalizmu na Slovensku pokračoval aj po ukončení procesu proti skupine G. Husák a spol.
- 3 Aj zloženie tejto súdnej skupiny buržoázných nacionalistov sa viackrát menilo a nakoniec sa ustálilo na 5 členov: Gustáv Husák, Ladislav Novomeský, Daniel Okáli, Ivan Horváth a Ladislav Holdoš.
- 4 BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami. In: PERNES, J. – FOITZIK, J. (zost.): Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“. Brno 2005, strana (s.) 169; PEŠEK, J.: Zradcovia so stranickou legitimitáciou. In: História, ročník (roč.) 10, 2010, číslo (č.) 1 – 2, s. 72 – 73; PLEVZA, V.: Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril. Bratislava 1991, s. 75 – 78; RYCHLÍK, J.: Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945 – 1992. Bratislava 1998, s. 164 – 165. RYCHLÍK, J.: Proces proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistům. In: Česko-slovenská historická ročenka 2005. Brno 2005, s. 191 – 192; UHER, J.: Kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. In: BARNOVSKÝ, M. (zost.): Od diktatury k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945 – 1953. Bratislava 1995, s. 112. Najpodrobnejšie sa jeho priebehu venoval autor jedinej monografie o procese s buržoáznymi nacionalistami na Slovensku poľský historik Grzegorz Gąsior. Pri opise jeho priebehu však vychádzal len zo spomienok zúčastnených osôb a z účelovo vyselektovaných úryvkov, ktoré boli uverejnené v roku 1954 v denníku Pravda. GĄSIOR, G.: Stalinowska Słowacja. Proces „burżuazyjnych nacionalistów“ w 1954 roku. Warszawa 2006, s. 165 – 206.

na Slovensku. Ministerstvo národnej bezpečnosti (MNB) po 26 mesiacoch vyšetrovania vypracovalo 23. apríla 1953 trestné oznámenie proti G. Husákovi a spol.⁵ Dĺžka vyšetrovania buržoázných nacionalistov navonok naznačovala, že práca vyšetrovateľov pri zaoštarovaní dôkazov o trestnej činnosti vyšetrovaných bola dôsledná. Skutočnosť však bola diametrálne odlišná a ani po takom dlhom vyšetrovaní nemala Štátna bezpečnosť (ŠtB) v rukách žiadne dôkazy o trestnej činnosti buržoázných nacionalistov. Preto aj trestné oznámenie namiesto dôkazov obsahovalo len množstvo politických obvinení, ktoré boli formulované počas vrcholiacej kampane proti buržoáznemu nacionalizmu v rokoch 1950 – 1951.⁶ V tejto situácii vyšetrovatelia neváhali zísť až tak ďaleko, že tieto politické formulácie zapracovali do výpovedí svedkov a obvinených.⁷ Trestné oznámenie bolo preto vypracované povrchné, resp. svojím obsahom trestnému oznámeniu vôbec nezodpovedalo. V takejto podobe sa nemohlo stať podkladom na vypracovanie obžaloby, a preto bolo pre komunistické vedenie absolútne neprijateľné.

Už 6. mája 1953 ho na svojom zasadnutí odmietlo predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) a ako riešenie prijalo návrh Karola Bacílka na vytvorenie komisie, „ktorá preskúma obžalobu s buržoáznymi nacionalis-

tami“.⁸ K rovnakému záveru dospelo aj zasadanie politického sekretariátu ÚV KSČ 12. mája 1953, ktoré navrhovanú komisiu potvrdilo: „*Vzhľadom k vážnosti prípadu z hľadiska boja proti buržoáznemu nacionalizmu je treba tento návrh prepracovať, doplniť svedectvom člena ÚV a pracovníkov KSS súdruhov Benadu a Gažíka a po tejto úprave predložiť politickému sekretariátu.*“⁹

Viliam Široký (Zdroj: Archív B. Kinčoka)

Napriek delegovaniu rozhodujúci vplyv na vypracovanie obžaloby komisia nemala, pretože iniciatívy sa chopil predseda vlády Viliam Široký.

Ten sa obával, že pri pretrvávajúcej absencii dôkazov dokazujúcich trestnú činnosť buržoázných nacionalistov sa proces s jeho dlhoročnými rivalmi (medzi ktorých patrili hlavne G. Husák) vôbec neuskutoční. Naopak, mohlo sa stať, že prebiehajúce zahraničnopolitické a vnútropolitické zmeny môžu časom viesť k ich prepusteniu. Keďže V. Širokému išlo v prvom rade o vybavovanie starých účtov s bývalým povstaleckým vedením KSS a svojím spôsobom aj o upevnenie svojho monopolného postavenia na Slovensku, takýto scenár nemohol pripustiť. Preto veľmi razantne vstúpil do procesu zostavovania obžaloby, a tým aj do príprav samotného politického procesu. Samozrejme, jeho značná iniciatíva môže súvisieť aj s očakávaniami pražského stranického vedenia, ktoré malo na konaní procesu s buržoáznymi nacionalistami na Slovensku tiež značný (možno aj rozhodujúci) záujem.

Výsledkom Širokého iniciatívy boli pripomienky k pôvodnému návrhu trestného oznámenia, ktoré 6. júna 1953 zaslal ministrovi NB K. Bacílkovi. Zhrnul ich do šiestich základných bodov a podal v nich návod, akým spôsobom pre kvalifikovať politické chyby Husáka a spol. na trestné činy: „*Mám za to, že trestné oznámenie dostatočne nerozlišuje u páchatel'ov ich činnosť, ktorú možno hodnotiť ako porušenie straníckej disciplíny, presadzovanie ideológie buržoázneho nacionalizmu*

5 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) 1. tajomník ÚV KSS Gustáv Husák (ÚV KSS), škatuľa (šk.) 2404. Správa komisie pre preskúmanie IX. zjazdu KSS z hľadiska kritiky buržoázneho nacionalizmu predložená predsedníctvu ÚV KSČ dňa 5. 12. 1963 (ďalej len Správa komisie), časť 1945 – 1948, s. 98; PEŠEK, J.: Zradcovia so straníckou legitimáciou, s. 71; RYCHLÍK, J.: Proces proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom, s. 191.

6 Hlavným podkladom pre vypracovanie trestného oznámenia bol referát V. Širokého na IX. zjazde KSS v máji 1950 a referát Š. Bašťovanského prednesený 20. 2. 1951 na zasadnutí predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ).

7 V trestnom oznámení boli ako svedkovia obžaloby navrhovaní: Viera Hložková, Eugen Löbl, Ján Danko, Oskar Valášek, Vilém Nový, Mikuláš Štern, Ján Ursíny, Alexander Mach, Juraj Šujan. Využiť sa mali aj svedecké výpovede Husákových spoluobvinených. Väčšinou išlo o svedkov, ktorí boli z rôznych príčin vo výkone trestu. Národní archiv Praha (NA), f. 02/1 Predsedníctvo ÚV KSČ 1962 – 1966 (ÚV KSČ, 02/1), šk. 11 – 12, archívna jednotka (a. j.) 14/2. Správa o preskúmaní politického procesu s Gustávom Husákom a spol. zo 7. 3. 1963 (Správa o preskúmaní), s. 29.

8 Komisia mala byť zložená z týchto členov: Karol Bacílek, Štefan Rais, Ľudovít Benada, Štefan Gažík. SNA, f. ÚV KSS. Správa komisie, s. 98; BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami, s. 169; RYCHLÍK, J.: Proces proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom, s. 191 – 192.

9 NA, f. 02/5 Politický sekretariát ÚV KSČ 1951 – 1954 (ÚV KSČ 02/5), šk. 57, a. j. 155/9d. Prejednanie trestného oznámenia na G. Husáka z 12. 5. 1953.

- I. V procese je nutné jasne ukázať, ako robotníckej triede nepriateľská ideológia buržoázneho nacionalizmu priviedla páchatel'ov k spojenectvu s nepriateľmi robotníckej triedy, ku zrade skutočných záujmov svojho národa a k porušovaniu zákonov ľudovodemokratického štátu. Procesom však nemá byť vzbudený dojem, že pachatelia majú snáď byť súdení trestným súdom preto, že ako členovia strany porušovali líniu a stanovy strany.

V trestnom oznámení preto treba ďaleko konkrétnejšie rozviesť a dokumentovať tú činnosť pachateľov, ktorou porušovali zákony ľudovodemokratického štátu a smernice jeho vlády.

- I. Trestné oznámenie by nemalo preto vychádzať z usnesenia IX. sjazdu KSS ale viac z analýzy správneho leninsko-stalinského riešenia vzájomného pomeru národa českého a slovenského, ktoré bolo vyjadrené v Košickom vládnom programe a konečne v Ústave 9. mája. Má ukázať ako sa snažili slovenskí buržoázni nacionalisti brániť dôslednému prevedeniu zásad Košického vládneho programu i v tejto jeho čiastke, ktorá zabezpečovala rovnoprávnosť slovenského národa.

Je potrebné vysvetliť, že Košický vládny program pri úprave národnostných pomerov zdôrazňoval ako hlavný princíp také riešenie slovenskej nacionálnej otázky, ktoré zabezpečí plný rozkvet slovenskej národnej samobytnosti, národnej kultúry a vytvorenie všestranných ekonomických predpokladov k užívaniu týchto práv. Skutočnosť, že Košický vládny program proklamoval a že KSČ a celá robotnícka trieda dôsledne sledovala líniu zachovania Slovenskej národnej rady a Sboru povereníkov na Slovensku, snažili sa slovenskí buržoázni nacionalisti zneužiť k tomu, aby v týchto orgánoch namiesto za presadzovanie záujmov slovenského pracujúceho ľudu a robotníckej triedy a uskutočňovanie línie vládnej politiky, bojovali ruka v ruke so slovenskou buržoáziou, nie za rozšírenie právomoci týchto orgánov, ale za rozšírenie vplyvu, právomoci a moci slovenskej buržoázie, za izoláciu slovenských orgánov od celoštátnych, slovenského národa od národa českého a vyvíjali úsilie znemožňovať vytvorenie všetkých predpokladov faktickej rovnoprávnosti a tak brzdili vývoj Slovenska k socializmu.

vo vnútri strany a porušovanie organizačných princípov strany, od tej ich činnosti, ktorou porušovali zákony nášho štátu a pre ktorú sú volaní k trestnej zodpovednosti.“ Bolo potrebné konkrétnejšie rozviesť a zdokumentovať túto činnosť, a preto trestné oznámenie nemalo „vychádzať z uznesenia IX. zjazdu KSS ale viac z analýzy správneho leninsko-stalinského riešenia vzájomného pomeru národa českého a slovenského...“¹⁰ Obžaloba mala poukázať na triedne korene obvinených, ktoré ich „nakoniec postavili na stranu buržoázie ako nepriateľa veci socializmu“.¹¹ Široký bol aj otcom myšlienky, na akom základe vytvoríť protištátnu skupinu buržoázných nacionalistov, čím v podstate celý plánovaný proces ukotvil: „... je potrebné ukázať, ako pod vedením Clementisa sa skupina buržoázných nacionalistov organizovala ako protištátna frakčná skupina na ilegálnej báze a na špiónážnu činnosť tejto skupiny. Je potrebné charakterizovať frakčnú činnosť ako spolupáchateľstvo, prípadne združovanie proti republike.“¹² Prostredníctvom popraveného V. Clementisa sa Široký snažil spojiť skupinu G. Husák a spol. so skupinou odsúdenou v procese s protištátnym sprisahaneckým centrom vedeným Rudolfom Slánskym, a tak vytvoríť z plánovaného proce-

su tzv. proces následný. Pripomienky okrem spomenutých návrhov obsahujú aj konkrétne trestné činy, z ktorých majú byť G. Husák a ďalší spoluobvinení obžalovaní, aj to, ako majú byť tieto trestné činy kvalifikované. Širokého pripomienky sa tak stali základným kameňom prípravy obžaloby a neskôr aj priebehu samotného procesu. Preto možno konštatovať, že ideovým autorom obžaloby proti buržoáznym nacionalistom bol predovšetkým V. Široký.

Po doručení Širokého pripomienok na MNB sa opäť naplno rozbehlo vyšetrovanie obvinených. Vyšetrovatelia Štátnej bezpečnosti sa pustili do získavania dôkazov o ich trestnej činnosti presne podľa inštrukcií Širokého pripomienok. G. Husáka a ostatných obvinených tak takmer po roku a pol znovu čakal kolotoč nekonečných vypočúvaní.¹³ V septembri 1953 si generálny prokurátor Václav Aleš dal do Prahy predvolať krajského prokurátora v Banskej Bystrici Ladislava Geša¹⁴ a poveril ho prípravou procesu so skupinou G. Husák a spol.¹⁵ Už 10. októbra 1953 zaslal minister národnej bezpečnosti K. Bacílek L. Gešovi koncept obžaloby proti skupine buržoázných nacionalistov. Išlo o veľmi hrubý náčrt, ktorý sa venoval hlavne ich činnosti počas 1. SR a Slovenského národného povstania (SNP).¹⁶ Zbieranie dôkazov

o trestnej činnosti obvinených nepokračovalo podľa predstáv organizátorov procesu, a preto bola zriadená tzv. dokumentačná komisia,¹⁷ ktorej úlohou bolo „za účelom došetrenia a vypracovania obžaloby (...) poskytnúť bezpečnostným orgánom a prokurátorovi širokú pomoc strany, pozostávajúcu jednak zo zbierania potrebných dokumentov, z doplnenia svedeckých výpovedí a posudkov znalcov“.¹⁸

Napriek čiastočnému posunu pri tvorbe obžaloby vyšetrovateľom naďalej robil problém nedostatok hodnoverných dôkazov. Preto boli nútení prikrčiť k inému spôsobu ich získavania – k rokmi overenému získavaniu vynútených svedeckých výpovedí a vlastných priznaní obvinených. Len na základe takéhoto postupu bolo možné zostaviť obžalobu, ktorá by aspoň navonok pôsobila hodnoverne. Tento spôsob však bol časovo náročný, pretože vyžadoval spoluprácu obvinených a vyšetrovateľom ŠtB istý čas trvalo, kým obvinených prinútili k očakávaným výpovediam a priznaniam. L. Novomeský, L. Holdoš, D. Okáli a I. Horváth spolupracovali vcelku uspokojivo a ich priznania získali vyšetrovatelia relatívne rýchlo. Celý proces vyšetrovania a tvorby obžaloby však spomaľoval, resp. oddľoval G. Husák, ktorý sa odmietal priznať. Napriek obdivuhod-

10 V tejto súvislosti sa malo zdôrazniť, že Husák a spol. nebojovali za rozšírenie právomocí slovenských orgánov (Slovenskej národnej rady a Zboru poverníkov), ale sa snažili o „rozšírenie vplyvu, právomocí a moci slovenskej buržoázie“.

11 Dôležitým bodom obžaloby sa mala stať údajná snaha buržoázných nacionalistov o zachovanie platnosti zákonov z obdobia 1. Slovenskej republiky (SR), čím mali brániť „prevádzaniu nových ľudovodemokratických zákonov na Slovensku“.

12 Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS), f. S – Zbierka rôznych písomností 1. časť (ďalej len S), 522 – 2. Pripomienky V. Širokého k trestnému oznámeniu na buržoázných nacionalistov – G. Husák a spol. zo 6. 6. 1953.

13 Vzhľadom na zmenu politickej koncepcie pri vytváraní politických procesov v Československu boli buržoázni nacionalisti odsunutí do úzadia. G. Husák bol na rok a pol uložený „k řadu“ (nebol vypočúvaný). Pozri: PLEVZA, V.: Vzostupy a pády, s. 73 – 74.

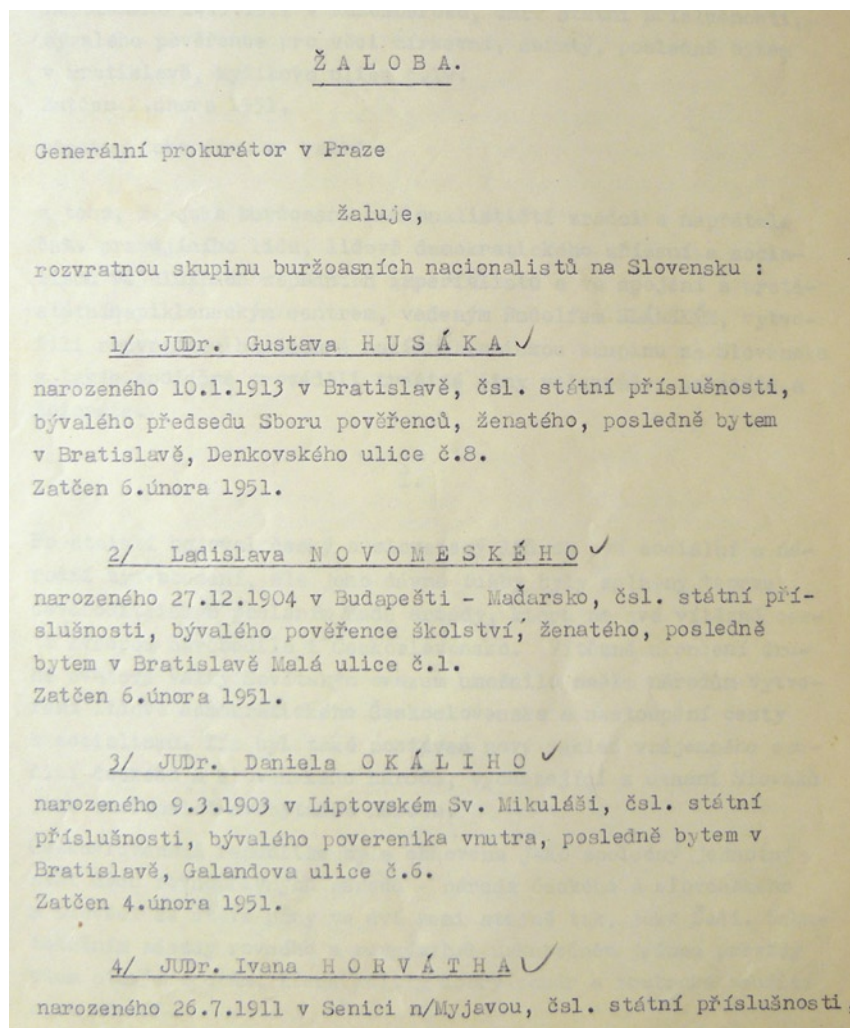
14 Ladislav Gešo (1920), povolanie robotníka. Absolvent Právnickej školy pracujúcich, neskôr okresný a krajský prokurátor v Banskej Bystrici a námestník generálneho prokurátora. V rokoch 1959 – 1963 poverník spravodlivosti. Komunistický politik Zdeňek Mlynář, ho charakterizoval takto: „Primitív (...) a osoba bez obrysov a vlastnej chrbtice.“ Citované podľa: HEJL, V.: Zpráva o organizovaném násilí. Praha 1990, s. 190.

15 GAŚIOR, G.: Stalinowska Słowacja, s. 171.

16 Tejto otázke sa V. Široký vo svojich pripomienkach z júna 1953 venoval len okrajovo a jej vypracovanie prenechal K. Bacíkovi. Ten vo svojom koncepte navrhoval kriminalizovať Novomeského kontakty s A. Machom a Husákov zájazd na Ukrajinu v roku 1941 a posudzovať ich ako zradu. RYCHLÍK, J.: Proces s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. In: HOLÁSEK, P. – BAŇACKÁ, M. (zost.): Vladimír Clementis (1902 – 1952). Bratislava 2002, s. 85.

17 Do komisie boli zvolení Jozef Ilčík a Miloš Gosiorovský a viedol ju prokurátor L. Gešo.

18 SNA, f. ÚV KSS. Správa komisie. Koncept obžaloby proti G. Husákovi a spol. z 1. 10. 1953.

Definitívna verzia obžaloby (Zdroj: ABS)

ne vytrvalému odporu však prípravu procesu nedokázal zastaviť.

K definitívnemu zostaveniu obžaloby došlo 23. decembra 1953 na Správe vyšetrovania ministerstva vnútra (MV). Vypracoval ju kpt. Homolka¹⁹ a konečnú podobu jej dal prokurátor L. Gešo spoločne s náčelníkom Správy vyšet-

rovania MV pplk. Milanom Moučkom, ktorí v pôvodnom návrhu vykonali viacero zmien. Ten ju ešte v ten deň zaslal ministrovi vnútra Rudolfovi Barákovi, aby ju predložil politickému sekretariátu ÚV KSČ na schválenie. Zároveň odporúčal ministrovi, aby „*pojednávane bolo prevedené neverejne v Bratislave*

za účasti niektorých významných slovenských stranických činiteľov, ktorých by menovite určil politický sekretariát, alebo sám súdruh Bacílek. Obvinený Husák totiž bude určite počas súdu provokovať a ohovárať vedúcich predstaviteľov strany, hlavne súdruha predsedu vlády [V. Širokého – pozn. B. K.], ako máme zistené z jeho doterajšieho postoja pri vyšetrovaní.“²⁰

Obžaloba bola postavená na Širokého pripomienkach, ktorých celé pasáže boli doslovne prevzaté do jej konečnej podoby. Podľa obžaloby G. Husák a spol. „*ako buržoázne nacionalistickí zradcovia a nepriatelia československého pracujúceho ľudu, ľudovo demokratického zriadenia a socializmu v službách západných imperialistov a v spojení s protištátnym sprisahaneckým centrom, vedeným Rudolfom Slánskym, vytvorili rozvrtnú buržoázno nacionalistickú skupinu na Slovensku a takto spoločne prevádzali trestné činy velezrady, sabotáže a obvinený Horváth a Holdoš tiež trestný čin vyzvedačstva*“.²¹ Obžaloba neobsahovala žiadne dôkazy trestnej činnosti obvinených, ale iba priznania obvinených a pochybné výpovede svedkov. Bola plná ideologických kliše a politických obvinení. Obžaloba bola rozdelená do dvoch častí. V prvej boli obvinení obžalovaní pre trestné činy proti základom republiky (velezrada a sabotáž)²² a v druhej I. Horváth a L. Holdoš pre trestné činy vyzvedačstva.²³ Podľa obžaloby bolo „*nezvratne dokázané (...)* že obvinení Husák, Novomeský, Okáli, Horváth a Holdoš sa ako buržoázni nacionalisti dopustili najťažších trestných činov proti ľudovo demokratickému štátu a slovenskému pracujúcemu

19 ABS, f. S, 552 – 2. Obžaloba vypracovaná kpt. Homolkom 23. 12. 1953

20 Tamže. Správa pplk. Moučku pre R. Baráka z 23. 12. 1953.

21 Tamže. Obžaloba vypracovaná L. Gešom a pplk. M. Moučkom, s. 2.

22 Základnými piliermi obžaloby pri trestnom čine velezrady mali byť dve údajné „nepriateľské“ dohody. Prvú mal počas návštevy Londýna v roku 1944 uzavrieť L. Novomeský s V. Clementisom s tým, že „budú usilovať o znemožnenie vytvorenia jednotného štátu Čechov a Slovákov s centrálnym zákonodárstvom a centrálnou vládou a nepripustia zásahy centrálnej vlády do vecí na Slovensku“. Druhou mala byť „zločinecká dohoda s imperialistickými agentmi Lettrichom, Ursíny a ostatnými, smerujúca k izolácii Slovenska a k rozbitiu jednoty štátu“, ktorú G. Husák a L. Novomeský mali uzavrieť ešte v roku 1944. Tamže, s. 11 – 15.

23 Bežné styky oboch obvinených s francúzskym konzulom v Bratislave Étienneom Manac'hom boli vydávané za „špionážnu činnosť v prospech západných imperialistických štátov a ich výzvedných agentúr“. Tamže, s. 25.

ľudu“.²⁴ V skutočnosti však väčšina činov, z ktorých boli G. Husák a spol. obviňovaní, nebola ani podľa vtedajších platných zákonov vôbec trestná. Hlavným dôkazom nezákonnosti tejto obžaloby bol fakt, že väčšina činov, z ktorých boli obvinení obžalovaní, sa stala ešte pred rokom 1948, teda pred platnosťou zákona č. 231/1948 Zb. Na základe tohto návrhu obžaloby je evidentné, že napriek zvýšenej snahe sa vyšetrovateľom a organizátorom procesu nepodarilo získať vierohodné „dôkazy“ trestnej činnosti obvinených buržoázných nacionalistov. Nedokázali to preto, lebo takéto dôkazy jednoducho neexistovali. Preto sa návrh obžaloby z decembra 1953 musel opierať o vynútené „vlastné priznania“.

R. Barák tento návrh obžaloby nepredložil politickému sekretariátu ÚV KSČ, ale najskôr ho poslal V. Širokému.²⁵ Nie je známe, kedy ministrom vnútra obžalobu vrátil V. Široký, a preto nevieme, čo sa s ňou nasledujúce tri mesiace dialo. Obžaloba priložená k správe pplk. Moučku je identická s obžalobou použitou v procese s G. Husákom a spol. Podľa tohto možno predpokladať, že V. Široký s ňou bol spokojný a nič v nej nemenil. Nie je však známe, prečo sa so schvaľovaním obžaloby čakalo ďalšie tri mesiace. Pravdepodobne organizátori procesu ešte váhali s jeho začiatkom a dúfali, že G. Husáka sa podarí prinútiť k spolupráci, čím by sa otvorila možnosť lepšieho propagandistického využitia procesu. To sa však nepodarilo. Organizátori politického procesu v marci

1954 boli nútení odštartovať poslednú fázu priprav s vedomím, že jeden z obvinených nespôlupracuje, čím nie je zabezpečený hladký priebeh súdneho pojednávania.

Rudolf Barák obžalobu predložil 4. marca 1954 na politickom sekretariáte ÚV KSČ, ktorý jej text schválil na svojom zasadnutí 8. marca 1954. V uznesení sa generálnemu prokurátorovi a ministrovi spravodlivosti ukladalo uskutočniť so skupinou G. Husák a spol. neverejný proces a o jeho priebehu stručne informovať českú verejnosť prostredníctvom tlače a rozhlasu, slovenskú verejnosť, pochopteľne, obširnejšie.²⁶ Ministrom vnútra R. Barákovi a generálnemu prokurátorovi Václavovi Alešovi uznesenie ukladalo predložiť politickému sekretariátu ÚV KSČ návrh na výšku trestov a text správy o priebehu procesu, ktorá bude určená na zverejnenie.²⁷

Samotnú prípravu a organizačné zabezpečenie procesu zo stránky politickej prerokovalo na svojom zasadnutí 18. marca 1954 predsedníctvo ÚV KSS. Správu predkladal K. Bacílek spoločne s námestníkom generálneho prokurátora na Slovensku L. Gešom. Podľa K. Bacílka boli prípravy na proces s G. Husákom a spol. „v záse- de skončené“. Upozorňoval však, že „vzhľadom na politický význam procesu, vyžaduje politicko-organizačné zabezpečenie jeho priebehu zvláštnu pozornosť“.²⁸ Tieto návrhy predsedníctvo akceptovalo. Hlavné pojednávanie sa malo konať 5. – 8. apríla 1954 v bývalej porotnej sieni Justičného paláca v Bra-

islave. Predsedom kolégia Najvyššieho súdu mal byť predseda Krajského súdu v Bratislave Juraj Uhrín.²⁹ Intervenujúcim prokurátorom mal byť L. Gešo a pomocným prokurátorom Viliam Polačko. Obhajcami obvinených sa mali stať košickí advokáti Konrád Glatz, Štefan Fenyas a Mikuláš Gaško. Okrem tohto predsedníctvo schválilo aj komisiu pre politické zabezpečenie priebehu procesu.³⁰ Úlohou tejto komisie mala byť príprava „správy do tlače a rozhlasu z procesu ako i rozhodovať o všetkých otázkach v súvislosti s organizačnou prípravou a priebehom procesu“.³¹ L. Gešo navrhoval, aby boli ako svedkovia počas procesu vypočutí A. Mach, J. Ursíny, I. Karvaš, E. Löbl, V. Hložková, O. Valášek alebo J. Ilčík. Na konci svojej správy prvýkrát navrhol aj výšku trestov pre obvinených, ktoré „pravdepodobne budú uložené“: G. Husák doživotie, D. Okáli do 25 rokov, I. Horváth do 23 rokov, L. Holdoš do 20 rokov a L. Novomeský do 16 rokov.³²

Samozrejme, takto navrhované zabezpečenie a priebeh procesu museli byť schválené aj na politickom sekretariáte ÚV KSČ. Návrh prerokovaný na predsedníctve ÚV KSS si osvojil generálny prokurátor V. Aleš a spolu s ministrom spravodlivosti Václavom Škodom ho 26. marca 1954 predložili politickému sekretariátu ÚV KSČ, ktorý sa týmto návrhom zaoberal na svojom zasadnutí 31. marca 1954. Predložený návrh bol identický s návrhom predsedníctva ÚV KSS s tým rozdielom, že už obsahoval aj časový plán procesu. Podľa

24 Tamže, s. 29.

25 Na správe pplk. Moučku je R. Barákom ručne dopísaný text: „Žalobu Husák som predal s. Širokému. Po vrátení dám do PS [politického sekretariátu – pozn. B. K.J.]“ Tamže. Správa pplk. Moučku pre R. Baráka z 23. 12. 1953.

26 Z procesu sa mal vyhotoviť zvukový záznam a neskôr, podľa obsahu záznamu, podať návrh na zverejnenie niektorých jeho častí.

27 NA, f. ÚV KSČ 02/5, šk. 77, a. j. 201/19. Žaloba na skupinu buržoázných nacionalistov na Slovensku (G. Husák a spol.).

28 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. 859, a. j. 11. Správa o politickom zabezpečení procesu so skupinou buržoázných nacionalistov Husáka a spol. z 18. 3. 1954.

29 Kolégium mali ďalej tvoriť náhradný sudca Ľudovít Petráš (predseda Ľudového súdu v Bratislave), sudcovia z ľudu Michal Kekeňák (tajomník Krajského národného výboru v Košiciach), Matej Cheben (ľudový referent Okresného národného výboru v Ružomberku) a náhradný sudca z ľudu Ondrej Plávka (pracovník MV KSS v Prešove). Tamže.

30 Tvorili ju Pavol David, Augustín Michalička, Ondrej Klokoč, Jan Melichar, pplk. Milan Moučka a L. Gešo.

31 Na procese sa mali zúčastniť štyria redaktori z tlače a rozhlasu. Tamže.

32 Tamže. Správa o príprave procesu so skupinou buržoázných nacionalistov Gustáva Husáka a spol. z 18. 3. 1954.

PHDr. ...
Datum: 18.4.06 Podpis: ...

T A J N É I

Časový plán hlavného pojednávania v trestnej veci
Dr Husák a spol.

<u>5. apríla 1954</u>	
od	do
9 - 10.45 .	zahájenie, čítanie obžaloby,
10.45 - 11.00	prestávka, .
11.00 - 14.00	<u>výsluch obv. Husáka,</u>
14.00 - 15.00	prestávka,
15.00 - 17.00	výsluch svedkov: Krejňáka, Ilčíka, Šteudingera,
17.00 - 17.45	prestávka,
17.45 - 19.00	výsluch svedka Šujana, čítanie výpovede svedkov: Bortela /:eventuálny výsluch tohto svedka./, Karvaša.
<u>6. apríla 1954</u>	
8.00 - 10.00	<u>výsluch obv. Novomeského,</u>
10.00 - 10.15	prestávka,
10.15 - 12.00	výsluch svedkov Macha, Ursínyiho,
12.00 - 12.15	prestávka,
12.15 - 13.30	konštatovanie svedeckých výpovedí svedkov: Ottu, Šubíka, Kuncšina, Iríkopy,
13.30 - 15.00	prestávka, .
15.00 - 17.00	<u>výsluch obv. Okályiho,</u>
17.00 - 17.15	prestávka,
17.15 - 19.00	výsluch svedkov: Valáška, Nového, Löbla,
19.00 - 19.45	konštatovanie svedeckých výpovedí: Baláža, Horského, Trejku, Béla a zápisnice zo zasadania SRP,
<u>7. apríla 1954</u>	
8.00 - 10.00	<u>výsluch obv. Horvátha,</u>
10.00 - 10.15	prestávka, .
10.15 - 12.30	<u>výsluch obv. Holdoša,</u>
12.30 - 12.45	prestávka,
12.45 - 13.30	výsluch svedkyne Hložkovej,
13.30 - 15.00	prestávka,
15.00 - 16.30	konštatovanie svedeckých výpovedí Clementisa, Kopeckého, Londona, Bartošovej
16.00 - 17.00	oboznámenie záverečných dokumentov a osobných výkazov obvinených

- 2 -

<u>8. apríla 1954:</u>	
8.00 - 9.30	záverečná reč prokurátora,
9.30 - 9.45	prestávka,
9.45 - 12.30	reči obhajcov a posledné slová obvinených,
12.30 - 16.00	prestávka,
16.00	rozsudok.

Pôvodný časový plán hlavného pojednávania (Zdroj: NA Praha)

neho sa v prvý deň procesu (5. apríla) mala čítať obžaloba a uskutočniť sa mali aj výpovede obvinených G. Husáka, L. Novomeského a svedka I. Karvaša. Nasledujúci deň sa malo pokračovať výsluchom obvineného D. Okáliho a svedkov A. Macha, J. Ursínyho, J. Ilčíka, O. Valáška, V. Nového a E. Löbla. V tretí deň súdneho pojednávania mali byť vypočúvaní obvinení I. Horváth, L. Holdoš a svedkyňa V. Hložková. V posledný deň pojednávania sa mal konštatovať obsah dôkazového materiálu, po ktorom mala nasledovať záverečná reč prokurátora, obhajcov a po porade senátu mal byť vynesенý rozsudok.³³ Politický sekretariát tento návrh schválil s tým, že „*pri Novomeskom bude prekvalifikovaný tretí odsek a dá sa mu najnižší trest*“, pričom po odpýkaní piatich rokov (vrátene vyšetrovacej väzby) bude prepustený.³⁴

Na druhý deň 1. apríla 1954 bola na mimoriadnom zasadnutí sekretariátu ÚV KSS schválená redakčná rada, ktorá mala predsedníctvu ÚV KSS v predvečer ukončenia procesu podať správu, akým spôsobom bude proces publikovaný v tlači.³⁵

Po schválení organizačného zabezpečenia procesu na politickom sekretariáte ÚV KSČ už jeho konaniu nestálo nič v ceste. Napriek tomu sa proces v navrhovanom termíne neuskutočnil. Z doposiaľ neznámych dôvodov bol odročený na 21. – 24. apríla 1954.

Krátko pred začiatkom procesu (pravdepodobne začiatkom apríla) bol obvineným v skupine buržoázných nacionalistov na Slovensku oznámený dátum konania ich hlavného pojednávania a boli oboznámení so znením obžaloby. Husákovým spoluobvine-

Gustáv Husák (Zdroj: NA Praha)

ným to oznámili ich referenti, ktorí ich informovali aj o ďalších veciach.³⁶ Referenti sa na spoluobvinených snažili vplývať aj psychologicky, aby mali istotu, že pred súdom budú vypovedať podľa očakávania a nebudú nasledovať príklad G. Husáka. Preto ich informovali o smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda, pričom ich upozornili, že ak si nebudú brať príklad z Hu-

sákovho postoja, nemusia dopadnúť najhoršie.³⁷ Informovanie odbojného G. Husáka si zobral na starosť priamo predseda senátu J. Uhrín, ktorý mu oznámil termín pojednávania a obsah obžaloby.³⁸ Na rozdiel od referentov ho však s určitosťou neinformoval o smrti K. Šmidkeho, čo sa prejavilo priamo počas procesu. Ešte v noci pred hlavným pojednávaním žiadali organizátori

33 NA, f. ÚV KSČ 02/5, šk. 79, a. j. 205/41. Správa o organizačnom zabezpečení procesu proti Gustávovi Husákovi a spol. (skupina slovenských buržoázných nacionalistov) z 26. marca 1954.

34 Tamže.

35 SNA, f. ÚV KSS. Správa komisie, s. 101.

36 L. Holdoš spomína, že pri tejto príležitosti ho jeho referent informoval, že na pojednávaní zo skupiny slovenských buržoázných nacionalistov nebude jedine K. Šmidke, ktorý „nám tu pri vyšetrovaní zomrel. Ranila ho mŕtvica.“ NA, f. ÚV KSČ 02/1, šk. 11 – 12, a. j. 14/2. Správa o preskúmaní, s. 32.

37 Keď sa L. Holdoš referenta spýtal na súvislosti ich prípadu so smrťou J. V. Stalina a K. Gottwalda, ten mu vysvetlil, že „nebyť toho, všetci by ste boli... (dal si ruku pod hrdlo, akože by boli obesení)“. Tamže.

38 PLEVZA, V.: Vzostupy a pády, s. 75.

procesu G. Husáka, aby zmenil svoje odmietavé stanovisko k obvineniam a aby neprovokoval. Samozrejme, dávali mu nádej, že len tak si zachráni život. Do poslednej chvíle dúfali, že zmení postoj a proces sa bude môcť konať verejne. Husák však odmietol a vyhlásil, že je nevinný.³⁹ Za takýchto okolností bolo verejné pojednávanie absolútne vylúčené.

PRIEBEH SÚDNEHO POJEDNÁVANIA

Až do začiatku súdneho pojednávania⁴⁰ prebiehala príprava procesu proti G. Husákovi a spol. v intenciách mechanizmu výroby politických procesov zo začiatku 50. rokov. Až na Husákov odbojný postoj pri vyšetrovaní môže slúžiť ako vzorový príklad výroby politického procesu stalinského typu.⁴¹ Samotné súdne pojednávanie však už tieto atribúty nespĺňalo, a preto ho medzi ne zaradiť nemožno. Jeho zmysel sa v tejto fáze zredukoval na politický boj, resp. politickú pomstu.

Ráno 21. apríla 1954 sa začal v bývalej porotnej miestnosti Justičného paláca v Bratislave najvýznamnejší politický proces na Slovensku v 50. rokoch – proces s tzv. rozvratnou skupinou buržoázných nacionalistov na Slovensku (G. Husák a spol.) Pojednávanie otvoril predseda kolégia Najvyššieho súdu J. Uhrín, ktorý najskôr obvineným predstavil ich obhajcov ex offio – G. Husáka mal obhajovať K. Glatz, L. Novomeského a D. Okáliho M. Gaško a L. Holdoša a I. Horvátha Š. Fenyés. Hneď na začiatku došlo k narušeniu plánov procesu, ktoré sa však vzhľadom na pretrvá-

vajúci odbojný postoj G. Husáka dalo očakávať. Predseda senátu J. Uhrín musel konštatovať, že „vzhľadom na to, že priebehom hlavného pojednávania môže prísť k objaveniu vecí, ktoré by mohli ohroziť bezpečnosť Republiky a štátu, a preto navrhuje v zmysle § 143 odst. 2 vylúčiť verejnosť z tohto pojednávania s tým, aby bol proces po celú dobu trvania neverejný“. Nenamietal však, aby boli prítomné osoby, ktoré sú „jemu, ako predsedovi súdu známe“.⁴² Takto proces stratil jeden z významných atribútov monsterprocesu, ktorým bolo pôsobenie na ľudí a na verejnú mienku.

Ako prvý vystúpil zástupca generálneho prokurátora L. Gešo, ktorý prečítal obvineným obžalobu, ktorá ich obviňovala z trestného činu velezrady a sabotáže a I. Horvátha a L. Holdoša aj z trestného činu šponáže. Podľa schváleného scenára mala nasledovať výpoveď obvineného G. Husáka. Ešte predtým však predseda senátu nariadil, aby boli zvyšní spoluobvinení počas jeho vypočúvania odvedení zo súdnej siene, čo bolo v porovnaní s predchádzajúcimi politickými procesmi tiež nezvyčajné. Organizátori procesu sa obávali, že by Husák svojím odbojným postojom, resp. obhajobou mohol nakažiť aj zvyšných obvinených, ktorých mohlo jeho konanie posmeliť k výpovediam mimo dohodnutého scenára.

Hneď od začiatku svojej výpovede Husák potvrdzoval obavy tvorcov procesu a už počas zisťovania osobných, resp. životopisných údajov vzniesol nečakane námietku proti svojmu obhajcovi K. Glatzovi. Tvrdil, že ešte počas jeho pobytu na slobode sa K. Glatz

o ňom „nepriaznivo vyjadroval“. Preto žiadal, aby si mohol obhajcu vybrať sám. Predseda senátu J. Uhrín to však zamietol s tým, že mu nemá koho iného prideliť. Husák na to požiadal, aby sa mohol obhajovať sám. Zaskočený J. Uhrín však túto požiadavku zahral dostratená s tým, že obvinený môže vo svojom záverečnom slove „uviesť okolnosti, ktoré Dr. Glatz opomenul, alebo ich neuviedol, bez ohľadu na jeho obhajovaciu reč“.⁴³ Napriek takémuto verdiktu sa G. Husák prakticky obhajoval sám. Obhajca K. Glatz tak zastupoval svojho mandanta proti jeho vôli, ktorú aj jasne deklaroval. Počas súdneho pojednávania vystúpil len jediný raz – v posledný deň so svojou obhajovacou rečou.

Vypočúvanie viedol predseda senátu a G. Husák hneď na začiatku naznačil, aký bude jeho postoj k obvineniam, ktoré vzniesla obžaloba. Na predsedovu otázku, či porozumel obžalobe a či sa cíti vinný, Husák odpovedal: „Obžaloba som porozumel a vinným sa vôbec necítim, ani pokiaľ ide o trestný čin velezrady a sabotáže, lebo som sa nikdy žiadnych nečestných vecí nedopustil (...) Necítim sa vinným preto, lebo som celý svoj dospelý život bol verným príslušníkom strany, pracoval za celý svoj život na rôznych úsekoch strany, aj počas celej doby tzv. Slov. štátu, v ilegálnych organizáciách strany a po oslobodení na najrôznejších úsekoch a nikdy som sa nedopustil žiadnych nečestností, ani trestné činy som neprevádzal, takže sa necítim vinným.“⁴⁴ Pre organizátorov procesu to bol jasný signál, že v prípade Husáka sa naplnil najhorší možný scenár a bude prejavovať rovnaký odbojný

39 Tamže, s. 74 – 75.

40 Priebeh súdneho pojednávania sme zrekonštruovali na základe zápisnice spísanej na hlavnom pojednávaní v trestnej veci proti obvinenému Husákovi a spol., ktorá je pravdepodobne doslovným prepisom, ktorý bol vyhotovený na základe zvukového záznamu. NA, f. ÚV KSČ – nezaradené. Zápisnica spísaná na hlavnom pojednávaní v trestnej veci proti obvinenému Husákovi a spol. Zvukový záznam, ktorý bol vyhotovený na súdnom pojednávaní pre potreby rozhlasu, sa stratil. Túto stratu konštatovala už v roku 1963 tzv. Barnabitská komisia, ktorá prešetrovala proces s G. Husákom a spol. Dodnes sa z tohto zvukového záznamu zachoval len približne 90-minútový zosťrih, ktorý je uložený v archíve Slovenského rozhlasu.

41 BARNOVSKÝ, M.: Proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami, s. 158.

42 NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Zápisnica, s. 1.

43 Tamže, s. 3.

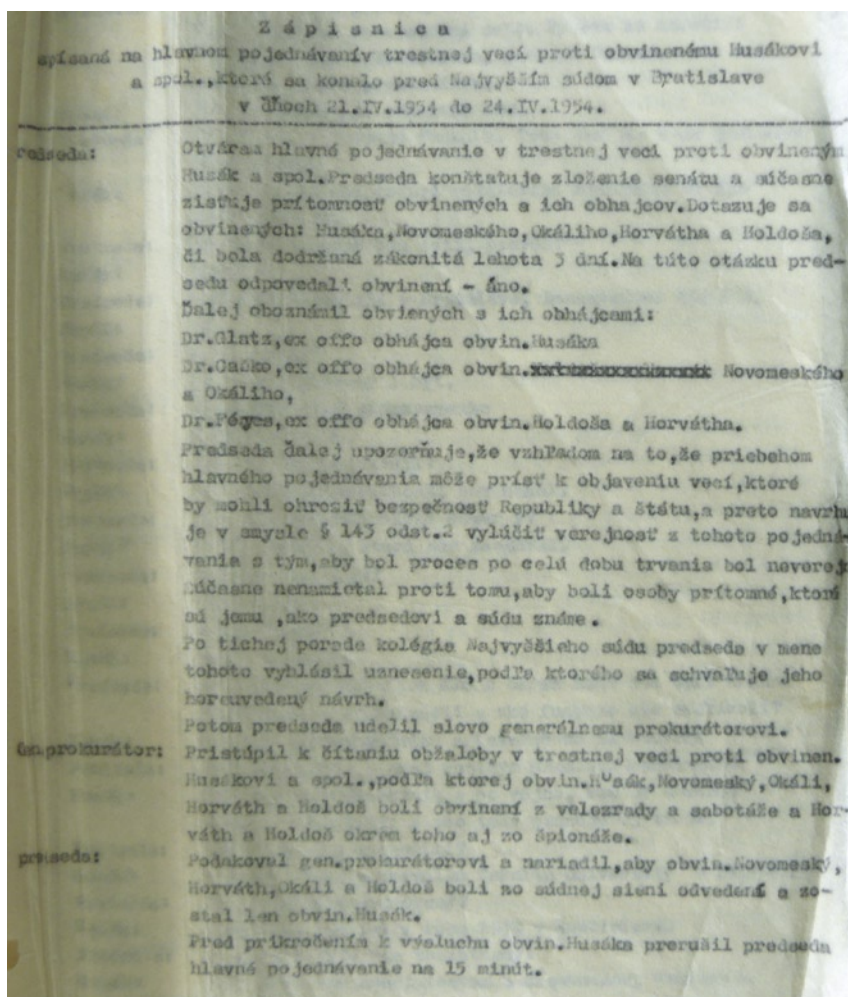
44 Tamže, s. 4.

postoj, aký ukázal pri nekonečnom vyšetrovaní ŠtB.

Po takomto rozhodnom vyhlásení značne stúpila nervozita u členov senátu a hlavne u prokurátora L. Geša. Ten zo začiatku do výsluchu nevstupoval. Lenže už pri Husákovskej obrane proti obvineniam v súvislosti so skupinou DAV nevydržal a rozčúlene vstúpil do vypočúvania: „Obvinený Husák, teraz mi povedzte, kedy Vám môže človek veriť. Či teraz, alebo vtedy, keď som Vás vypočúval 16. marca, či teraz ľžete alebo ste vtedy lhal (...) Kedy vlastne hovoríte pravdu? (...) Raz tvrdíte to, inokedy ono. Proste tvrdíte vždy to, čo uznáte za vhodné. Je zaujímavé, Husák, že tam, kde ste v kúte, sa na nič nepamätáte. Kde ste nútený niečo priznať, tam okamžite prestane Vaša myseľ dozadu pracovať.“⁴⁵

V celej Husákovskej výpovedi sa neustále opakoval jeden scenár – predseda senátu predniesol obvinenia, najčastejšie doložené vynútenými písomnými výpoveďami, ktoré Husák následne poprel a žiadal predvolať svedkov, ktorí by dosvedčili jeho tvrdenie. Vtedy sa často dostával do konfrontácie s prokurátorom L. Gešom. Husákove žiadosti o predvolanie svedkov senát po tichej porade vždy zamietol najčastejšie s odôvodnením, že má k dispozícii dostatočný dôkazový materiál a ďalší nepotrebuje, prípadne, že Husák takýmto postupom len naťahuje čas.⁴⁶

Súd sa neraz uchýľoval k demagogickým tvrdeniam, ktoré sa snažil prezentovať ako „dôkazy“ Husákovskej trestnej činnosti. Pri rozoberaní svojich finančných pomerov za 1. SR Husák priznal pred súdom plat vo Zväze špeditérov okolo 3000 korún mesačne. Ná-

Úvod zápisnice z hlavného pojednávania (Zdroj: NA Praha)

sledne sa ho prokurátor opýtal, či vie povedať, koľko vtedy zarábala „jeden ťažko pracujúci robotník, či v baniach alebo na iných prácach?“. Husák presne odpovedať nevedel, na čo prokurátor skonštatoval, že „je to najlepšia odpoveď, akú ste vôbec dali. Ako mohol Husák, meštiak vedieť o tom, koľko zarábala robotník na ťažkých manuálnych prácach.“ Proti tomu sa Husák ohradil,

čím vyvolal podráždenú reakciu prokurátora: „Čo vy tak radi kladiete odpor. Teraz chcete popierať, čo bolo faktom, že ste mali s manželkou 5 – 6000 korún príjem, (...) v tom čase, keď slovenský robotník, úradník, ba dokonca aj inteligent, vykorisťovaný fašistami, zarobili 800 – 1000 korún, o koho sa staral fašistický tisovský štát? O zapredancov a zradcov typu Husáka.“⁴⁷

45 Tamže, s. 7. – 8.

46 Napríklad Husákova výpoveď o činnosti za 1. SR sa o. i. zaoberala aj jeho pôsobením vo Zväze špeditérov, kde bol zamestnaný ako úradník. Senát považoval zväz za „fašistickú firmu“ a na základe jednej zložienky (výzvy) na uhradenie záväzkov voči zväzu, ktorú podpísal Husák ako jeho úradník, senát dospel ku konštatovaniu, že Husák „ako horlivý zamestnanec spolupracoval na hospodárskych problémoch tzv. Slovácku“. Samozrejme, ten takéto tvrdenia rázne poprel a na svoju obhajobu sa snažil predvolať 7 svedkov, medzi inými aj I. Karvašu. Napriek tomu, že Karvaš bol v pláne zaradený ako jeden zo svedkov, ktorý mali svedčiť pred súdom (dokonca v prvý deň pojednávania), z obavy z možných komplikácií senát jeho vypočutie zamietol z dôvodu údajnej Karvašovej zdravotnej nespôsobilosti a z toho, že sa nachádza na takom mieste, že by „jeho prevezenie zapríčinilo veľké trovy“. Tamže, s. 11 – 15.

47 Tamže, s. 23 – 25.

Husákovu neustále odmietanie obvinení a žiadosti o predvolanie ďalších a ďalších svedkov čoraz viac znervozovali predsedu senátu J. Uhrína a prokurátora L. Geša.⁴⁸ Hlavné vystúpenia druhého menovaného postupne prerastali do urážok: „*Ja myslím, že drzosť a irónia obv. Husáka je vrchol. Ja chcem znovu upozorniť, že preto, že obvineného Husáka žalujem, aby si uvedomil, že stojí pred súdom a že jeho cynizmus a bezočivé lhanie, že by mu neposlúžilo. Obvinený Husák si musí uvedomiť, že sa nachádza niekde inde, ako keď mal možnosť bezočivo lhať, ako to i robil.*“ V týchto chvíľach sa pokúšal predseda prinútiť Husáka k poslušnosti, teda k výpovediam podľa predstáv senátu. Upozorňoval ho na „*poľahčujúcu okolnosť priznania, ešte vždy máte možnosť...*“ Ten však vždy konštatoval, že sa nemá k čomu priznávať.⁴⁹

Nervózni však neboli iba členovia senátu, ale aj politickí predstavitelia KSS, ktorí súdne pojednávanie sledovali na balkóne za plentou. Predseda Zboru povereníkov Rudolf Strechaj, ktorý sa na pojednávaní na chvíľu zastavil a ktorého Husákov odbojný postoj dráždil, neváhal predsedovi senátu J. Uhrínovi zaslať lístok s inštrukciou: „*Drž nakrátko tú sviňu.*“⁵⁰

Prvým svedkom, ktorý proti G. Husákovi vystúpil priamo pred súdom, bol Otto Krajňák, ktorý mal potvrdiť jeho údajnú nečinnosť počas vojny v ilega-

lite.⁵¹ Išlo však o duplicitného svedka, pretože jeho písomnú výpoveď už súd predložil a jeho vypočutie pred súdom bolo akousi improvizáciou za plánovaného I. Karvaša.⁵² G. Husák jeho výpoveď odmietol, tak ako výpovede ostatných svedkov.⁵³

Karol Šmidke (Zdroj: NA Praha)

Pri výpovedi o svojej činnosti počas priprav Povstania G. Husák žiadal vypočuť ako hlavného svedka K. Šmidkeho. Na rozdiel od svojich spoluobvinených nebol informovaný o tom, že K. Šmidke je už od decembra 1952 mŕtvy. Cynizmus členov senátu sa prejavil naplno tým, že tento ná-

vrh zamietli bez toho, aby mu oznámili pravý dôvod odmietnutia – smrť K. Šmidkeho.⁵⁴

Husákova taktika odmietania všetkých obvinení spôsobila, že jeho výsluch sa značne predlžoval. Už v podvečerných hodinách bolo organizátorom procesu zrejmé, že časový harmonogram prvého dňa sa dodržať nepodariť a plánovaný výsluch L. Novomeského sa bude musieť preložiť na druhý deň pojednávania. Napriek tomuto opatreniu hrozilo, že výsluch G. Husáka sa pre jeho pretrvávajúci odpor nestihne ukončiť v prvý deň pojednávania. Preto senát pokračoval vo výsluchu obvineného aj v neskorých nočných hodinách. Vtedy sa však už na Husákovi prejavovala značná únava z celodenného výsluchu, ktorú dal najavo pri výpovedi o jeho údajnom sabotovaní jednotného lístkového systému na Slovensku: „*Pán predseda, ja už nie som schopný vnímať (...) Nehnevajte sa, ja pri najlepšej vôli nechcem to zdržovať, ale robí mi to už ťažkosť...*“⁵⁵ Senát napriek tomu ešte predvolal posledného svedka Jozefa Šujana, ktorý mal vypovedať k celkovej činnosti G. Husáka. Po jeho výpovedi sa k slovu prvýkrát dostali aj obhajcovia ostatných spoluobvinených a ich otázky zakončili výsluch G. Husáka, a tým aj prvý deň súdneho pojednávania.⁵⁶

Správanie G. Husáka počas jeho výpovede v prvý deň súdneho pojednávania možno najlepšie vyznie pri

48 G. Husák si na to neskôr spomínal: „Uhrín a hlavný obžalobca L. Gešo ma neustále okrikovali, zastražovali, urážali a hrozili, že budem vyvedený zo súdnej siene.“ PLEVZA, V.: Vzostupy a pády, s. 77.

49 NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Záznam, s. 30.

50 ABS, f. S, 552 – 2. Žiadosť o úplnú stranícku rehabilitáciu G. Husáka z 1. 5. 1963, s. 131; PEŠEK, J.: Zradcovia so straníckou legitímáciou. In: História, roč. 10, 2010, č. 1 – 2, s. 72.

51 Okrem Otta Krajňáka v prvý deň pojednávania proti Husákovi svedčili priamo pred súdom ešte ďalší traja svedkovia – Jozef Ilčík, Jozef Štaudinger a Jozef Šujan.

52 Proti G. Husákovi priamo pred súdom nesvedčil ešte jeden z plánovaných svedkov – Oskar Valášek, ktorý bol do Bratislavy aj prevezený. Lenže odmietol pred súdom zopakovať svoju vynútenú výpoveď, a preto sa organizátori procesu rozhodli jeho výpoveď iba prečítať. NA, f. ÚV KSČ 02/1, šk. 11 – 12, a. j. 14/2. Správa o preskúmaní.

53 Prokurátor L. Gešo Husákovu odmietanie svedkov neskôr cynicky okomentoval takto: „Z celej veci ostáva, vonkoncom počas celého výsluchu ako taká červená niť sa ťahá, že ani jeden svedok z vypočutých nehovorí pravdu. Bolo by možné, že by všetci ľudia, ktorí zaujímajú určité stanovisko, že by nehovorili pravdu?“ NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Záznam, s. 58.

54 Tamže, s. 77.

55 Tamže, s. 181.

56 Výsluch G. Husáka bol ukončený po polnoci, teda až 22. 4. 1954.

porovnaní s výpoveďami obvinených v monsterprocesoch začiatkom 50. rokov. V takomto svetle Husákov vystupovanie pred súdom pôsobí ako z iného sveta. V jeho prejave nebola žiadna odovzdanosť a zmierenie s osudom, ale pevné odhodlanie očistiť svoje meno od nepodložených obvinení.⁵⁷ Vedel, že po vylúčení verejnosti z pojednávania sa jeho obhajoba a snaha o očistenie nedostane na verejnosť, no napriek tomu sa o to snažil aj pred senátom. Nasledujúce dni ukázali hlboký kontrast medzi jeho výpoveďou a výpoveďami jeho spoluobvinených.

G. Husák bol zo všetkých obvinených vypočúvaný najobširnejšie. Jeho výpoveďou bola podľa senátu trestná činnosť skupiny ako celku dokázaná. Pri výsluchoch spoluobvinených sa preto senát podrobnejšie venoval trestným činom, ktoré Husákovi nebolo možné dokázať a ktoré organizátori procesu potrebovali doplniť do plánovanej mozaiky procesu.

VÝPOVEDE SPOLU-OBVINENÝCH A SVEDKOV

Druhý deň súdneho pojednávania sa začal výsluchom obvineného L. Novomeského, pričom prítomný bol aj G. Husák. Od prvých minút bolo zrejmé, že v jeho prípade pôjde o diametrálne odlišné vystupovanie. Jeho výpoveď bola vizitkou zlomeného, odovzdaného a dlhodobo väzneného človeka, ktorý vypovedal v intenciách organizátorov procesu. Hneď na úvod to potvrdil svojou odpoveďou na otázku predsedu senátu, z čoho sa najviac cíti vinný: „Tým, že som volil buržoázno-nacionalistickú politiku (...) Cítim sa vinný v nepriateľských činoch, ktoré vyplývali z tejto buržoázno-nacionalistickej politiky.“⁵⁸

Ladislav Novomeský (Zdroj: NA Praha)

L. Novomeský vypovedal približne v tých istých okruhoch ako G. Husák. Rozdiel medzi nimi bol jedine v tom, že Novomeského obviňovali aj zo „záškodníckej“ činnosti na úseku školstva, ktorú mal vykonávať ako povereník školstva. Hneď od začiatku svojej výpovede sa priznával ku všetkým „trestným činom“ – od pôsobenia v DAV-e cez svoju účasť na zjazde mladej slovenskej generácie v Trenčianskych Tepliciach (1932) až po činnosť v prospech „fašistického slovenského štátu“. Podrobnejšie sa súd venoval jeho vzťahu s bývalým ministrom vnútra A. Machom: „Treba povedať otvorene, svojou verejnou činnosťou pri rôznych slávnostných príležitostiach i keď neboli časté a najmä však s reprezentantmi slovenského štátu vnášali sme rozklad a zmätok do radov protifašistických bojovníkov.“⁵⁹

Novomeský však nevypovedal len proti sebe, ale jednoznačne svedčil aj proti Husákovi a nesnažil sa o žiadnu

obhajobu alebo o vyvrátenie niektorých tvrdení obžaloby. Príkladom štýlu výpovedí L. Novomeského je opis jeho cesty do Londýna v roku 1944 v rámci delegácie Slovenskej národnej rady (SNR): „Pri tejto príležitosti zišiel som sa niekoľkokrát s Vladom Clementisom. Na týchto schôdkach radili sme sa spolu na nepriateľskom postupe, ako budeme uplatňovať naše buržoázno-nacionalistické ciele v obnovennej republike. Pri týchto rozhovoroch s Clementisom vyzdvihol som, že režim slovenského štátu je miernejší v porovnaní s inými režimami v krajinách okupovaných nacistami. Vyzdvihol som potrebu miernejšie posudzovať činnosť rôznych fašistických previnilcov. Informoval som Clementisa o dohode s reakčnými predstaviteľmi SNR, zdôrazňoval som potrebu úzkej spolupráce s nimi za účelom zachovania rozličných zariadení na Slovensku. Išlo o rôzne protičeské opatrenia ľudáckeho separatizmu v štátnom aparáte, ponechať rôzne fašistické elementy na svojich miestach z nacionálnych dôvodov, nezávislý postup na ústrednej vláde pri obsadzovaní miest na Slovensku.“⁶⁰

Na záver svojej výpovede Novomeský neváhal za hlavných nositeľov „buržoázno-nacionalistickej zločineckej činnosti na Slovensku“ označiť V. Clementisa (do roku 1938) a G. Husáka (po roku 1945).⁶¹ Po jej skončení mal G. Husák na L. Novomeského množstvo pripomienok. Došlo ku konfrontácii oboch obvinených. Tá postupne prerástla do prudkej výmeny názorov, ktorú mali problém ustrážiť aj samotní členovia senátu. G. Husáka bolo ťažké zastaviť, resp. prerušiť, pretože z Novomeského výpovede si robil podrobné poznámky a snažil sa ju vyvrátiť. Predseda senátu nakoniec konfrontáciu prerušil.

57 V roku 1963 o svojom postoji pred súdom napísal: „S touto vierou som hájil – v očakávaní trestu smrti povrazom – pred súdom na hlavnom pojednávaní svoju komunistickú česť, česť mojich spoluobžalovaných súdruhov...“ ABS, f. S, 552 – 2. Žiadosť o úplnú stranícku rehabilitáciu G. Husáka z 1. 5. 1963, s. 2.

58 NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Záznam, s. 196.

59 Tamže, s. 200.

60 Tamže, s. 203a.

61 Tamže, s. 216.

Daniel Okáli (Zdroj: AZVJS)

Ivan Horváth (Zdroj: AZVJS)

Ladislav Holdoš (Zdroj: AZVJS)

Po výpovediach viacerých svedkov⁶² senát pristúpil k výsluchu ďalšieho obvineného, ktorým bol D. Okáli. Ten vypovedal presne podľa očakávaní organizátorov procesu a jeho výpoveď mala podobný priebeh ako u L. Novomeského. D. Okáli vyhlásil, že sa cíti vinný v celom rozsahu obžaloby, a vysvetlil, že k takejto činnosti ho priviedol „*triedny pôvod a protikomunistické zmýšľanie*“.⁶³ Senát sa u neho zameral hlavne na výpovede o situácii v bezpečnostnom aparáte na Slovensku po roku 1945, keďže bol bývalým povereníkom vnútra.⁶⁴

Husák podľa očakávaní výpoveď označil za nepravdivú. Členovia senátu sa snažili u obvinených vyvolať vzájomnú nevraživosť. Prokurátor L. Gešo sa spýtal Okáliho na Husákov postoj k jeho výpovedi, ktorú označil za nepravdivú. Okáli odpovedal: „*Postoj Husáka možno vysvetliť len z jeho osobných vlastností, ktoré sa prejavovali predovšetkým tým, že chcel v politickom živote hrať prvý zástoj a ktorý bol odôvodnený jeho nadmiernou ješitnosťou. Dnes, keď sa jedná o zodpo-*

vednosť za nepriateľskú a zradcovskú činnosť, obvinený Husák tohto zástoja vedúceho, hlavy nepriateľskej skupiny sa milerád chce zriecť s tým, aby sa do určitej miery chránil pred zákonitými následkami. Medzi zločincami existuje určité pravidlo cti a takýmto princípom je, že neslobodno kamaráta zrádzať v najťažších chvíľach. Obvinený Husák na úkor ostatných chce zakrývať svoje vedúce postavenie.“⁶⁵

Druhý deň pojednávania sa skončil výsluchom svedkov V. Nového a E. Löbla. Príznačné pre celý priebeh procesu bolo, že zatiaľ čo G. Husák všetky ústne a písomné výpovede odmietal, tak spoluobvinení L. Novomeský a D. Okáli s nimi takmer zakaždým bezvýhradne súhlasili.

Poradie, v akom senát vypočúval obvinených buržoázných nacionalistov, malo svoju logiku. Organizátori procesu rozdelili obvinených do akýchsi dvoch skupín. Na jednej strane boli G. Husák, L. Novomeský a D. Okáli, ktorí boli obvinení z velezrady a sabotáže, a na strane druhej I. Horváth a L. Holdoš obvinení okrem týchto

trestných činov aj z vyzvedačstva. Tretí deň súdneho pojednávania sa začal výsluchmi „špiónov“ I. Horvátha a L. Holdoša. Cez obe osoby sa organizátori procesu snažili do skupiny buržoázných nacionalistov na Slovensku aplikovať trestný čin špiónáže, a tak ešte viac zvýrazniť jej nebezpečnosť.

Ako prvý predstúpil pred senát I. Horváth, ktorý podobne ako jeho predchádzajúci dvaja spoluobvinení v plnom rozsahu prijal obžalobu a cítil sa vinným.⁶⁶ Jeho výpoveď pred senátom však nepôsobila tak odovzdané a naučene a typických sebaobviňujúcich fráz v nej bolo pomenej. V porovnaní s L. Novomeským vystupoval sebavedomejšie. Väčšinou odpovedal v krátkosti, niekoľkými slovami, prípadne vetami. Dlhšie výpovede boli u neho výnimkou. Širšie vypovedal až o svojich stykoch s francúzskym konzulom v Bratislave Étiennom Manac'hom. Podľa senátu s ním Horváth udržiaval pravidelný styk, a odovzdával mu špiónážne správy a tak bol v priamom kontakte s francúzskou rozviedkou. V tejto pasáži už Horváthovo

62 Pred senátom boli vypočutí A. Mach a J. Ursíny.

63 NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Záznam, s. 253.

64 Na rozdiel od ostatných spoluobvinených bol D. Okáli obžalovaný aj z napomáhania vysťahovania Židov do Palestíny.

65 NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Záznam, s. 284 – 285.

66 Tamže, s. 307.

sebavedomie značne opadlo a neváhal priznať, že okrem neho bol v styku s francúzskou rozviedkou aj G. Husák, ktorý sa tiež stretával s francúzskym konzulom.⁶⁷

Posledným vypočúvaným z obvinených bol L. Holdoš. V súvislosti s jeho výpoveďou treba konštatovať, že aj počas súdneho pojednávania boli jednotliví obvinení pod neustálou kontrolou svojich referentov z obdobia vyšetrovania. Ešte aj krátko pred ich výsluchom sa referenti ubezpečovali, že obvinený bude vypovedať podľa očakávaní. L. Holdoš si neskôr spomínal, že krátko pred jeho vstupom do súdnej siene prišiel za ním jeho referent a povedal mu: „Pred vami vypovedal Laco Novomeský, váš priateľ, krásne to povedal, krásne vypovedal, pán Holdoš, a vedúci stranícki predstavitelia vkladajú veľké nádeje aj do vašej výpovede, veria, že ani vy nesklamete.“⁶⁸ L. Holdoš sa držal tohto odporúčania a nesklamal. Hneď na úvod potvrdil, že sa cíti „byť vinným, ako to hovorí obžaloba“. Zároveň konštatoval, že sa k všetkým obvineniam priznal.⁶⁹ Jeho výpoveď bola podobná výpovedi L. Novomeského a bola potvrdením toho, že pred súdom stál zlomený človek.⁷⁰ Na jeho výpovedi azda najviac poznať, že išlo iba o naučené frázy, ktoré so skutočnosťou nemali takmer nič spoločné.⁷¹

Podľa organizátorov procesu mal Holdoš v skupine buržoázných nacionalistov plniť úlohu interbrigadistu, resp. trockistu. Preto jeho výpoveď bola zameraná hlavne na jeho činnosť počas druhej svetovej vojny v Španielsku a neskôr vo Francúzsku, kde podľa vlastných slov vstúpil do služieb imperializmu a stal sa členom americkej špiónážnej skupiny: „Akokoľvek sme sa nazývali predstavitelia Komunistickej emigrácie v radoch interbrigadistov, v skutočnosti dostali sme sa pod vplyv imperialistických agentov a trockistov, čím sa ešte viac prehĺbil náš rozchod s Komunistickou stranou.“⁷²

Na záver svojej výpovede Holdoš konštatoval, že si je „vedomý ťažkých zločinov, ktorých sa dopustil. Hanbím sa za ne a ľutujem ich (...) Moja zrada strany a pracujúceho ľudu je ťažká (...) Podviedol som stranu.“⁷³ Keďže L. Holdoš svedčil aj o veciach, pri ktorých nebol prítomný a ktoré sa stali pred jeho návratom do Československa v auguste 1945, dostal sa do ostrej konfrontácie s G. Husákom.⁷⁴ Na základe toho odmietol celú Holdošovu výpoveď ako nepravdivú, pretože o mnohých veciach vedel len sprostredkovane. L. Holdoš na to prudko odpovedal: „Husák lže, podvádza. Ja môžem všetky jeho námietky vyvrátiť. Je pravda, že som prišiel na Slovensko v auguste 1945. Husák bol

vo funkcii poverenika vnútra nejako do konca októbra 1945. roku. Vzďor tomu, že som tu bol krátku dobu, mal som možnosť vidieť, aká je činnosť niektorých Husákom podporovaných reakčných príslušníkov bezpečnosti. Husák teda lže, keď prekrúca, čo mi je známym. Mne je známym majstrom, ako vedúcim buržoázno-nacionalistickej skupiny (...) Potom Husák svojich leitnantov nepoznal, ale leitnanti svojho kapitána poznali⁷⁵ (...) Husáka bolo treba v tejto činnosti – prosím za prepáčenie svojho výroku – vedením strany hnať, kopnutím do zadku.“⁷⁶

Po ukončení výpovede L. Holdoša a jeho konfrontácie s G. Husákom nebol senát pravdepodobne úplne spokojný s dovtedajším priebehom pojednávania. Husákov odbojný postoj dal súdnemu pojednávaniu takú tvár, ktorá nevyhovovala predstavám organizátorov procesu.⁷⁷ Tí pravdepodobne stratili s Husákom trepezlivosť a rozhodli sa pritvrdiť. Nie však na základe dôkazov potvrdzujúcich jeho trestnú činnosť, ale na základe očierňovania a ohovárania. Senát mal pre tento prípad pripraveného univerzálného svedka – Vieru Hložkovú.⁷⁸ Jej výpoveď bola zmesou výmyslov a poloprávdy a jej úlohou bolo očierniť a morálne zdiskreditovať obvineného Husáka. Hložková začala vypovedať o svojich stykoch so skupinou slovenských buržoázných nacionalistov

67 Tamže, s. 324.

68 HOLDOŠ, L. – BARTOŠEK, K.: Svědek Husákova procesu vypovídá. Praha 1991, s. 61.

69 NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Záznam, s. 338.

70 „Bol som v strašnom duševnom stave, ktorý aj dnes môžem len ťažko zachytiť (...) Bolo hrozné vidieť, že nie som sám sebou, pánom seba samého, že so mnou manipulujú nejaké temné sily a ja nie som schopný im čeliť.“ HOLDOŠ, L. – BARTOŠEK, K.: Svědek Husákova procesu vypovídá, s. 68.

71 Bez odporu priznával všetko, dokonca aj to, že bol v špiónážnom spojení s Étienneom Manac'hom, čo sa v obžalobe vôbec nenachádzalo a na čo ho upozornil aj predseda senátu. NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Záznam, s. 360.

72 Tamže, s. 341.

73 Tamže, s. 373.

74 „Varovali ma pred novou, súdnou konfrontáciou s Gustom, ktorý sa ma tam chystá rozniešť.“ HOLDOŠ, L. – BARTOŠEK, K.: Svědek Husákova procesu vypovídá, s. 62.

75 Podľa Holdoša sa pri týchto slovách G. Husák „na mňa díval s opovrhnutím a dokonca mávol aj rukou“. Tamže.

76 NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Záznam, s. 375 – 376.

77 V. Plevza tvrdí, že Husák svojím správaním vnútil celému procesu aké-také reguly. PLEVZA, V.: Vzostupy a pády..., s. 77.

78 Viera Hložková vypovedala ako svedok vo viacerých politických procesoch. Bližšie pozri: UHER, J.: Zo zákulisia rehabilitácií. Bratislava 2001, s. 105 – 112.

v KSS. Bez zaváhania vypovedala, že sa stala údajnou milenkou G. Husáka a spolu s L. Holdošom a L. Novomeským v baroch „*miňali 10-tisíciky* [Kčs – pozn. B. K.]“. Vo svojej výpovedi Husáka vykreslila ako zhýralca a opilca.⁷⁹ Husák jej výpoveď poprel a vyhlásil, že „*všetko od prvého až do posledného slova je lhané bez základu a nedá sa to slovami ani vyjadriť*“.⁸⁰ Výpoveďou V. Hložkovej bolo svedecké dokazovanie a výpovede obvinených ukončené. Proces so skupinou buržoázných nacionalistov na Slovensku smeroval do svojej poslednej fázy.

Univerzálna svedkyňa Viera Hložková

(Zdroj: NA Praha)

ZÁVER PROCESU

Večer 23. apríla 1954 pokračovalo súdne pojednávanie záverečnou rečou prokurátora. Jej obsah bol všetkým zúčastneným, okrem obvinených a novínárov, už dopredu známy, pretože bol schválený straníckym vedením. Vzhľadom na to, že obžaloba aj naďalej chýbali akékoľvek dôkazy o trestnej

činnosti obvinených, bola aj reč prokurátora L. Geša plná ideologických klišé a politických obvinení. Prokurátor hneď v úvode konštatoval, že obvinenému Husákovi a jeho spoločníkom sa nepodarilo „*zahatať našu cestu ku krajšej a jasnejšej budúcnosti. Napriek ich zločinnej činnosti Slovensko rastie a mohutnie, košatie naša kultúra, rozvíjajú sa v minulosti utajené sily nášho národa*“.⁸¹ Jeho reč bola plná propagandistických výrazov a otvoreného velenia komunistického režimu a ZSSR. Hlavnou vinou skupiny buržoázných nacionalistov mala byť snaha o oslabenie „*bratského zväzku českého a slovenského národa*“. V krátkosti zrekonštruoval cestu, ktorá „*priviedla obvinených až na lavicu obžalovaných*“, pričom fakticky zhrnul všetky obvinenia tak, ako boli opísané v obžalobe. Viackrát vo svojej reči označil Husáka a jeho spoločníkov za zradcov a zapredancov. Na záver konštatoval, že „*hlavou tu súdenej buržoázne nacionalistickej skupiny zradcov a zločincov je obvinený Husák, a preto je spoluzodpovedný za činy všetkých spoluobvinených Okáliho, Novomeského, Horvátha a Holdoša*“, pričom uviedol, že „*hanebná činnosť zradcovskej skupiny obvinených bola v priebehu tohto procesu svedeckými výpoveďami, listinným materiálom, priznaniami obvinených a vzájomným usvedčovaním v celom rozsahu dokázaná a obžaloba v celom rozsahu potvrdená. Ani húževnaté popieranie všetkými masťami mazaného fiškála Husáka nemohlo nijakým spôsobom otriast pádne faktá obžaloby*“.⁸² Podľa prokurátora tieto skutky naplnili trestný čin velezrady a u I. Horvátha a L. Holdoša aj trestný čin vyzvedačstva. Za najnebezpečnejšieho z obvine-

ných označil „*vodcu*“ G. Husáka, ktorý „*zo všetkých obvinených bol najvynaliezavejší vo vyhľadávaní a prevádzaní zradcovskej činnosti*“. Pri obvinených Novomeskom a čiastočne aj Okálím navrhoval pri výmere trestu prihliadnuť na „*kajúcne a osvetľujúce doznania obvinených*“.⁸³

Po generálnom prokurátorovi vystúpil s obhajovacou rečou obhajca G. Husáka K. Glatz, ktorý tak vôbec prvýkrát prehovoril až na záver procesu! Skonštatoval, že G. Husák celý čas popieral svoju vinu a týmto svojim popieraním a „*tiež svojím negatívnym postojom voči svojmu obhajcovi postavil obhajobu pred veľmi ťažkú úlohu*“. Vyzval senát, aby prihliadol na okolnosť, že G. Husák sa nezúčastnil založenia skupiny DAV. Pri návrhu trestu dospel k úvahe, „*či sa v osobe obvineného Husáka predsa len nejaví nádej, že by tento obvinený mohol byť ešte prevychovaný a že by nemusel byť postihnutý najťažším trestom*“.⁸⁴

Ako druhý prehovoril obhajca L. Novomeského a D. Okáliho M. Geško. Ten žiadala senát, aby pri trestoch pre oboch obvinených zohľadnil, že vodcom skupiny bol G. Husák. Pri Novomeskom vyslovil dve poľahčujúce okolnosti (pôvod a priznanie) a konštatoval, že absolútny trest by bol pre Novomeského neprimerane nízky. U Okáliho vyslovil poľahčujúcu okolnosť priznania a rovnako ako u Novomeského neodporúčal trest smrti.⁸⁵

Posledný vystúpil s rečou obhajca I. Horvátha a L. Holdoša Š. Fenyés. U oboch považoval za najzávažnejší trestný čin vyzvedačstva, pričom však u oboch konštatoval ako poľahčujúcu okolnosť priznanie, a preto odporúčal neudelieť im trest smrti.⁸⁶

79 Jej výpoveď potvrdzoval aj úplne spracovaný L. Holdoš, ktorý tvrdil, že ak chcel Husák napísať nejaký článok, tak musel vypíť 2 litre vína. NA, f. ÚV KSČ, Procesy – nezaradené. Záznam, s. 387.

80 Tamže, s. 379 – 387.

81 Tamže, s. 407.

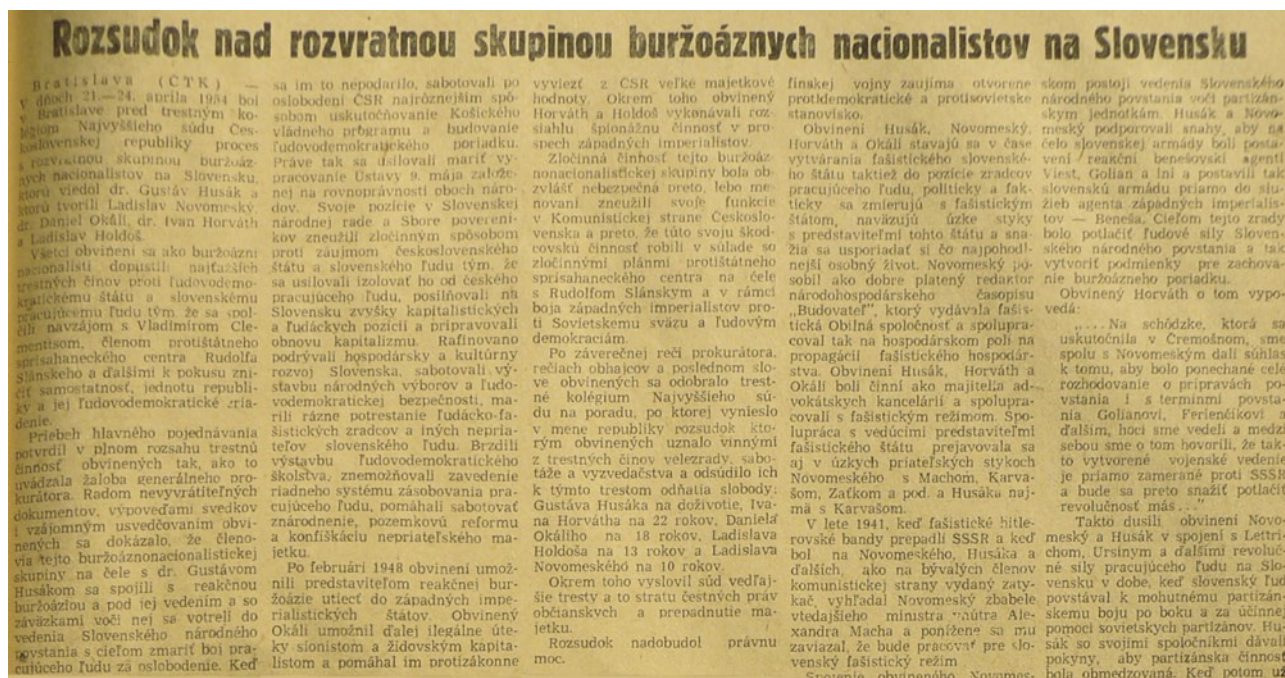
82 Tamže, s. 433.

83 Tamže, s. 434.

84 Tamže, s. 436 – 438.

85 Tamže, s. 444.

86 Tamže, s. 449 – 450.

Procesu sa podrobnejšie venovala len slovenská tlač (Zdroj: Pravda)

Po vystúpení obhajcov prišli na rad záverečné slová obžalovaných. Ako prvý dostal slovo G. Husák, pričom predseda senátu ho vyzval, že teraz má poslednú šancu k úprimnému priznaniu, čím by získal poľahčujúcu okolnosť. Husák si zobral skutočne dlhé slovo. Snažil sa súdu ozrejmiť, prečo počas pojednávania aj počas vyšetrovania popieral svoju vinu. Postupoval chronologicky. Opisoval svoje ťažké detstvo a štúdium, čím sa snažil ukázať, že pochádza z „dedinského proletariátu“. Opisoval svoje začiatky v komunistickom hnutí, obhajoval svoju činnosť za slovenského štátu a jednoznačne poprel, že by s režimom kolaboroval. Opísal prípravu Povstania, jeho priebeh a svoje pôsobenie v ňom. Tu si čiastočne priznal, že počas príprav a priebehu Povstania sa u neho, L. Novomeského a K. Šmidke-

ho prejavili „nesprávne nacionalistické tendencie, nacionalistická úchylka“.⁸⁷ Tie vysvetľoval zásahmi Londýna do príprav a priebehu Povstania a potrebou brániť sa proti nim. Obhajoval aj svoju povojnovú činnosť na úseku bezpečnosti, dopravy a na čele Zboru povereníkov. Priznal vrelý pomer ku komunistickej strane a ku komunistickej myšlienke. Na záver konštatoval: „*Pokiaľ ide o trestnú činnosť, ani v závere, pán predseda, cez vaše láskavé doporučenie, nemôžem iné povedať, že sa zo sabotáže a vlezrady vinným necítim, a preto nič iné nemôžem, ako Najvyšší súd prosiť o oslobodenie.*“⁸⁸ Ostatní spoluobvinení vystúpili počas záverečných rečí s veľkým pokáním, pričom žiadali prísne tresty.⁸⁹

Súdne pojednávanie bolo po záverečných rečiach prerušené a predseda senátu J. Uhrín rozhodol, že rozs-

finakej vojny zaujima otvorene protidemokratické a protisovietske stanovisko.

Obvinení Husák, Novomeský, Horváth a Okáli stavajú sa v čase vytvárania fašistického slovenského štátu taktiež do pozície zradcov pracujúceho ľudu, politicky a fakticky sa zmlievajú s fašistickým štátom, navádzajú ťažké styky s predstaviteľmi tohto štátu a snažia sa usporiadať si čo najpohodnejší osobný život. Novomeský pôsobil ako dobre platený redaktor národohospodárskeho časopisu „Budovateľ“, ktorý vydávala fašistická Obilná spoločnosť a spolupracoval tak na hospodárskom poli na propagácii fašistického hospodárstva. Obvinení Husák, Horváth a Okáli boli činní ako majitelia advokátskych kancelárií a spolupracovali s fašistickým režimom. Spolupráca s vedúcimi predstaviteľmi fašistického štátu prejavovala sa aj v úzkych priateľských stykoch Novomeského s Machom, Karvašom, zatiaľ čo pod a Husáka najmä s Karvašom.

V lete 1941, keď fašistické hitlerovské bandy prepádli SSSR a keď bol na Novomeského, Husáka a ďalších, ako na bývalých členov komunistickej strany vydaný zatiaľka, vyhľadali Novomeský zbabelvedajšieho ministra vnútra Alexandra Macha a ponúžene sa mu zaviazal, že bude pracovať pre slovenský fašistický režim.

Sčinenie obvineného Novomes-

ského postojí vedenia Slovenského národného povstania voči partizánskym jednotkám. Husák a Novomeský podporovali snahy, aby na čelo slovenskej armády boli postavení reakční benešovi agenti Vinst, Gollan a iní a postavili tak slovenskú armádu priamo do služieb agenta západných imperialistov — Beneša. Cieľom tejto zrady bolo potlačiť ľudové sily Slovenského národného povstania a tak vytvoriť podmienky pre zachovanie buržoázneho poriadku.

Obvinení Horváth o tom vypovedá: „...Na schôdzke, ktorá sa uskutočnila v Čremošnom, sme spolu s Novomeským dali súhlas k tomu, aby bolo ponechané celé rozhodovanie o prípravách povstania i s termínmi povstania Gollanovi, Feriencišovi a ďalším, hoci sme vedeli a medzi sebou sme o tom hovorili, že takto vytvorené vojenské vedenie je priamo zamerané proti SSSR a bude sa preto snažiť potlačiť revolúciu mas...“

Takto dusili obvinení Novomeský a Husák v spojení s Letrichom, Ursinym a ďalšími revolučné sily pracujúceho ľudu na Slovensku v dobe, keď slovenský ľud postavil k mohutnému partizánskemu boju po boku a za účinné pomoci sovietskych partizánov. Husák so svojimi spoločníkmi dávali pokyny, aby partizánska činnosť bola obmedzovaná. Keď potom už

dok bude vyneseny až na druhý deň ráno. Kolégium Najvyššieho súdu sa na svojej porade stotožnilo s návrhom politického sekretariátu ÚV KSČ a od-súhlasené rozsudky mu zodpovedajú. Ráno 24. apríla 1954 predseda senátu J. Uhrín vyniesol nad skupinou G. Husák a spol. konečný rozsudok. Senát sa plne stotožnil s návrhom obžaloby a konštatoval, že všetci obvinení spáchali trestný čin vlezrady a sabotáže a I. Horváth a L. Holdoš aj trestný čin vyzvedačstva. G. Husák bol odsúdený na doživotie, I. Horváth na 22 rokov, D. Okáli na 18 rokov, L. Holdoš na 13 rokov a L. Novomeský na 10 rokov odňatia slobody.⁹⁰ Tým sa súdne pojednávanie proti skupine buržoázných nacionalistov na Slovensku skončilo.

Ešte v ten deň predsedníctvo ÚV KSS na svojom zasadnutí schválilo komuniké o konaní procesu a výťah z obžaloby

87 Tamže, s. 465.

88 Tamže, s. 467.

89 D. Okáli prosil, aby ho Najvyšší súd „neodsúdil na smrť obesením, tak ako mi to sľúbil pán generálny prokurátor...“ Tamže, s. 469.

90 Okrem hlavného rozsudku súd ešte v prípade G. Husáka, D. Okáliho a I. Horvátha vyslovil stratu štátneho občianstva a zákaz vykonávať funkcie v štátnych úradoch a hospodárskych orgánoch počas 10 rokov. V prípade L. Novomeského a L. Holdoša súd vyslovil prepadnutie celého majetku a stratu čestných práv občianskych na obdobie 5 rokov. Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže v Leopoldove, Väzenský spis G. Husáka. Rozsudok nad skupinou G. Husák a spol., s. 40.

generálneho prokurátora, ktoré mali byť publikované v tlači. Rovnako vyslovilo uznanie „*orgánom bezpečnosti, pracovníkom prokuratúry a súdnictva za prácu vykonanú v príprave a počas procesu*“.⁹¹

Priebehom a výsledkami procesu s G. Husákom a spol. sa zaoberalo aj politické byro ÚV KSČ. Je však zaujímavé, že až s odstupom niekoľkých mesiacov. Dôvod takéhoto oneskoreného konania nie je známy. Minister spravodlivosti V. Škoda predložil 7. augusta 1954 politickému byru ÚV KSČ správu o priebehu a výsledkoch procesu proti G. Husákovi a spol. Skonštatoval, že proces prebehol podľa schválených zásad. Jedinú výčitku adresoval samotnému kolégiu najvyššieho súdu, ktorý podľa neho L. Holdošovi udelil príliš mierny trest: „... *tým, že u tohto odsúdeného zostúpil pod hranicu 15 rokov odňatia slobody, porušil trestný zákon v ustanovení § 29 ods. 2, pretože vzhľadom ku kvalifikácii trestných činov, ktorými bol Ladislav Holdoš uznaný*

vinným, nemohol byť uložený trest nižší 15 rokov.“ Jedinou možnosťou, ako napraviť pochybenie súdu, bolo podať sťažnosť pre porušenie zákona, o ktorej by rozhodovalo plénum Najvyššieho súdu. V. Škoda však celú vec vnímal ako „*politicky veľmi závažnú*“, a preto nepovažoval za vhodné, aby bola „*predjednávaná pred tak širokým kolektívom sudcov, akým je plénum Najvyššieho súdu*“.⁹² Politické byro ÚV KSČ túto správu vzalo na vedomie na svojom zasadnutí 16. augusta 1954.

Súdne pojednávanie proti G. Husákovi a spol. malo byť podľa plánov organizátorov procesu vyvrcholením niekoľkoročnej kampane proti buržoáznemu nacionalizmu na Slovensku. Ako sme už konštatovali, až do samotného súdneho pojednávania prebiehala príprava procesu takmer bez problémov a môže slúžiť ako vzorový príklad výroby politického procesu stalinského typu. Toto konštatovanie však už vôbec neplatí o samotnom priebehu súdneho pojednávania, ktoré sa stalo nástrojom politickej pomsty.

Vzhľadom na zmenené zahranično-politické a vnútropolitické podmienky a odbojný postoj G. Husáka nenaplnil očakávania jeho tvorcov ani samotných iniciátorov kampane proti buržoáznemu nacionalizmu na Slovensku. Zatiaľ čo kampaň a príprava procesu prebiehali v intenciách monsterprocesov zo začiatku 50. rokov, samotné súdne pojednávanie sa už od nich značne odlišovalo. Absentovala prítomnosť verejnosti, čo zapríčinilo, že proces už nemal takú publicitu. Na rozdiel od predchádzajúcich politických procesov v prípade skupiny G. Husák a spol. neprebehla po súdnom pojednávaní ani výrazná propagandistická kampaň.⁹³ Z tohto pohľadu súdny proces očakávania organizátorov nenaplnil. Avšak primárnu úlohu, ktorou bolo rozsudkom kriminalizovať akúkoľvek ideu samostatnosti a samobytnosti Slovenska⁹⁴ a v prípade skupiny okolo V. Širokého aj definitívne vyriešiť konkurenčný boj v KSS, sa naplniť podarilo. Budúcnosť ukázala, že len dočasne.

Branislav Kinčok • Fight using also Criminal Law against the so-called Slovak bourgeois nationalists. Trial with Gustáv Husák and group

The political trial with the so-called subversive group of bourgeois nationalists in Slovakia (G. Husák and group) taking place at the Palace of Justice in Bratislava from April 21 till April 24, 1954 represented the culmination of the campaign against the bourgeois nationalism that had been made in Slovakia with varying intensity since the spring 1950. It was first of all Gustáv Husák who was at the centre of attention showing disapproval with the accusations during the proceedings and disturbing the scenario of the trial that was prepared in advance. The primary role was to criminalize any idea of independence and separateness of Slovakia by a judgement.

Mgr. Branislav Kinčok (1979)

Je absolventom štúdia histórie na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej činnosti sa venuje problematike vojnových a povojnových vzťahov Červenej armády so slovenským obyvateľstvom, štátnej bezpečnosti, ako aj politickým procesom v komunistickom Československu.

91 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, šk. 862, a. j. 15. Uznesenie k správe o skončení procesu s rozvratnou skupinou buržoázných nacionalistov na Slovensku.

92 NA, f. 02/2 Politické byro ÚV KSČ (1954 – 1962), šk. 10, a. j. 13/30. Správa o priebehu a výsledkoch trestného konania proti Dr. Gustávovi Husákovi a spol. (slovenskí buržoázni nacionalisti).

93 Vzhľadom na Husákov odbojný postoj počas súdneho pojednávania nebolo možné po procese publikovať jeho celý priebeh.

94 BEŇA, J.: Rozsudok nad slovenskými „buržoáznymi nacionalistami“ z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948 – 1967. In: Česko-slovenská historická ročenka, 1998, s. 69.

AUGUST 1978

BEZPEČNOSTNÉ OPATRENIA SPRÁVY KONTRARozVIEDKY
V BRATISLAVE V OBDOBÍ 10. VÝROČIA INTERVENCIE
VOJSK KRAJÍN VARŠAVSKEJ ZMLUVY DO ČSSR

JERGUŠ SIVOŠ

V čase významných výročí a sviatkov pripravovala a realizovala Štátna bezpečnosť súbor bezpečnostných opatrení, ktoré mali zabrániť prejavom nesúhlasu s politikou Komunistickej strany Československa, resp. režimom ako takým. V roku 1978 vytypovala dve výročia, ktoré mala „pravica v ČSSR v spojení so zahraničím zneužiť na svoje zámery“. Išlo o 10. výročie vstupu vojsk štátov Varšavskej zmluvy do ČSSR a 60. výročie vzniku Československej republiky. Na ich „zabezpečenie“ vypracovala Štátna bezpečnosť osobitné bezpečnostné opatrenia.

V polovici 70. rokov Štátna bezpečnosť (ŠtB) na Slovensku ustálila hlavných odporcov režimu a prostredníctvom tajných spolupracovníkov, sledovania, previerky korešpondencie, odpočúvania, tajných prehliadok bytov a iných technických úkonov monitorovala ich činnosť. Preventívnymi a rozkladnými opatreniami sa ŠtB darilo izolovať predstaviteľov opozície od opozičných skupín v Brne a v Prahe a tiež zabrániť vytváraniu jednotnej opozície v Bratislave.

Z pohľadu ŠtB pokojné normalizačné 70. roky narušili až udalosti rokov 1976 – 1977. S platnosťou od 23. marca 1976 pristúpilo Československo k Medzinárodnému dohovoru o občianskych

a politických právach. Nedodržovanie ľudských a občianskych práv vyplývajúcich z medzinárodných záväzkov Československej socialistickej republiky (ČSSR) viedlo začiatkom roku 1977 ku vzniku Charty 77.¹ Štátna bezpečnosť voči jednej z najvplyvnejších opozičných skupín v štáte rozpútala vlnu represí a šírenia dezinformácií.

Zabrániť integračným snahám opozičných skupín a vytvoreniu jednotnej opozície mali celoštátne akcie ŠtB s krycím názvom ZEMETRASENIE a ROZPTYL. So súhlasom najvyšších predstaviteľov Komunistickej strany Československa (KSČ) a štátu ŠtB pripravila a realizovala aj akciu s krycím názvom ASANÁCIA. Zmyslom ak-

cie bolo vystaňovanie najaktívnejších kritikov režimu z ČSSR a následné zabavenie ich majetku.² Na Slovensku sa v rámci akcie ASANÁCIA ŠtB zamerala na Miroslava Kusého³ a Jána Ladislava Kalinu, ktorý napokon v roku 1978 odišiel do Nemecka.

V súvislosti s opatreniami ŠtB voči Charte 77 vzniklo začiatkom júna 1977 na XII. správe Federálneho ministerstva vnútra (FMV) v Bratislave aj zvláštne oddelenie odboru boja proti vnútornému nepriateľovi, ktoré spravodajskými metódami monitorovalo Alexandra Dubčeka, zabráňovalo jeho prípadným aktivitám a zabezpečovalo jeho spoločenskú a politickú izoláciu.

- 1 Podľa poznatkov ŠtB na Slovensku v krátkom čase podpísali Chartu 77 filozofi Miroslav Kusý a Július Strinka, spisovateľ Dominik Tatarka, rímskokatolícki kaptáni z Pezinka a zo Senca Marián Zajíček a Róbert Gombík, pracovník Ústavu architektúry a staviteľstva SAV Peter Pohl, bývalý pracovník Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky (SSR) Jakub Modráčik, profesor Július Tomin z Krupiny a bývalý príslušník Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) Milan Kudla.
- 2 Minister vnútra ČSSR Jaromír Obzina stanovil na rok 1978 pre útvary ŠtB aj túto úlohu: „Napomáhať ofenzívne prevádzanou kontrarozviednou činnosťou k uskutočňovaniu Závěrečného aktu Helsinské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a čelit snahám nepřátelských sil o zneužívání těchto závěrů proti ČSSR a zemím socialistického společenství; docílit úplného rozložení a izolace hlavních organizátorů akce Charty 77 od ostatních signatářů; u vytypovaných organizátorů této akce dosáhnout vystěhování z ČSSR.“ Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS), fond (f.) A2/7, inventárna jednotka (inv. j.) 77. Rozkaz ministra vnútra ČSSR číslo (č.) 32/1977 z 21. 12. 1977 „Základní zaměření služební činnosti Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra na rok 1978“.
- 3 V prípade Miroslava Kusého mala Správa kontrarozviedky v Bratislave do 30. 6. 1978 „prostredníctvom agentúry a ďalších druhov agentúrno-operatívnej práce pôsobiť na objekta z prípadu ŠIMON k vystaňovaniu sa z ČSSR“. Archiv Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. XII. správa ZNB, číslo jednacie (č. j.): KR-0079/AN-1977. Plán úloh XII. správy FMV Bratislava na rok 1978.

21. august 1968 v uliciach Bratislavy (Zdroj: ABS)

K predstaviteľom opozície patrili koncom 70. rokov predovšetkým bývalí komunistickí funkcionári postihnutí normalizačnými stranickými čistkami zo začiatku 70. rokov. Štátna bezpečnosť vnímala ich aktivity ako vystupovanie proti línii danej zjazdom Komunistickej strany Československa, nie proti základom „socialistickej spoločnosti“. V druhej polovici 70. rokov členila predstaviteľov opozície na Slovensku do troch kategórií. Do prvej

skupiny „na čele s Miroslavom Kusým, ktorá je v súčasnej dobe v protispoločenskej činnosti najaktívnejšia“, zaradila napr. filozofov Milana Šimečku a Júliusa Strinku, prekladateľku Almu Münzovú, spisovateľku Hanu Ponickú, historika Jozefa Jablonického, signatára Charty 77, rímskokatolíckeho kaplána Mariána Zajíčka či vojenského historika Jaroslava Šolca. Do druhej skupiny zaradila ŠtB tých, ktorí „sa ešte stále nezmierili so svojím terajším

postavením v spoločnosti a vylúčením z KSČ (...) [a] svoju nespokojnosť dávajú najavo hlavne formou kritiky súčasných vnútropolitických pomerov, ohovárania a osočovania čelných predstaviteľov našej politickej a štátnej reprezentácie“. Patrili sem: ekonómovia Viktor Pavlenda a Hvezdoň Kočtúch, bývalí príslušníci komunistickej ŠtB Viliam Ciklamini a Štefan Martišek, historik Samuel Faltán, spisovateľ Dominik Tatarka, politik Ladislav Holdoš, novinárky Soňa Čechová Frišová a Otta Plávková, bývalá šéfredaktorka *Pravdy* Mária Sedláková, pedagóg a diplomat Ján Telúch či Svetozár Štúr. Do tretej skupiny zaradila Štátna bezpečnosť tých, ktorí „sa so svojím vylúčením z KSČ, ako aj súčasným postavením v spoločnosti postupne zmierili a v súčasnej dobe zaujímajú lojálne postoje a stanoviská k politike KSČ“ – politik Štefan Sádovský, politickí pracovníci Jozef Zrak a Anton Ťažký, historik a lexikograf Milan Strhan, spisovatelia Ladislav Ťažký, Peter Karvaš, Juraj Špitzer a ďalší. Štátna bezpečnosť sa zameriavala na vyvolávanie vzájomných rozporov, prehľbovanie politickej a spoločenskej izolácie a diskreditáciu týchto osôb.

Plán bezpečnostných opatrení Správy kontrarozviedky v Bratislave v súvislosti s 10. výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa predložil náčelník XII. správy FMV Ján Kováč⁴ už 23. júna 1978. Opisuje v ňom aktivity hlavných predstaviteľov opozície, určuje všeobecné úlohy na úseku boja proti vonkajšiemu a vnútornému nepriateľovi a v jednotlivých prípadoch vrátane úloh pre tajných spolupracovníkov a využitia spravodajskej techniky.

Dokument ukazuje, aké úlohy plnila Štátna bezpečnosť na Slovensku koncom 70. rokov 20. storočia a tiež, aké opatrenia robila voči predstaviteľom opozície. Dokumentuje tiež, kto bol predmetom záujmu ŠtB a kto slúžil zámerom tajnej politickej polície.

4 Ján Kováč (1933 – 1988) stál na čele Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1979. Následne až do roku 1985 pôsobil ako 1. námestník ministra vnútra ČSSR.

1978, 23. jún, Bratislava – **Plán bezpečnostných opatrení XII. správy FMV v Bratislave na zabezpečenie pokoja a verejného poriadku v období 10. výročia vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR, č. j. KR-0051/AN-1978.**

Predkladá: náčelník XII. správy FMV
plk. JUDr. Ján KOVÁČ

I.

Operatívna situácia na jednotlivých úsekoch kontrarozviednej práce je v období 10. výročia poskytnutia internacionálnej pomoci ČSSR charakterizovaná zvýšenou intenzitou činnosti vnútorného i vonkajšieho nepriateľa.

Na úseku boja proti vnútornému nepriateľovi aktívnu nepriateľskú činnosť, zameranú hlavne na diskreditáciu súčasnej politiky KSČ, jej čelných predstaviteľov, ako aj predstaviteľov KSSZ⁵, neustále vyvíjajú bývalí predstavitelia a exponenti pravice, ako sú M. KUSÝ, M. ŠIMEČKA, J. L. KALINA a ďalší.

Činnosť týchto osôb spočíva hlavne v rozširovaní rôznych protizákonných písomností, samizdatov a fejtónov, súvisiacich s tzv. Chartou 77, ktoré sú vyhotovované jednak nimi samými, ale hlavne „opozíčníkmi“ v ČSR v rámci tzv. domácej edície PETLICE, ako i materiálov, nelegálne prepravovaných k nám z kapitalistického zahraničia, vydávaných najmä čs. emigrantskými ideovo-diverznými centrami. Exponenti pravice z Prahy ubezpečili svojich ideových prívržencov v Bratislave, že budú aj naďalej intenzívne pokračovať v ich zásobovaní písomnosťami z domácej produkcie, resp. zo zahraničia, najmä s blížiacim sa 10. výročím vstupu vojsk VZ⁶ do ČSSR.

Do rámca jednotne organizovaných akcií pravicových síl v súvislosti s augustom je možné spájať aj účasť M. KUSÉHO na stretnutí signatárov charty v Prahe u V. HAVLA. Účelom stretnutia, ako sa KUSÝ vyjadril, bolo ujasniť ďalší postup presadzovania svojich požiadaviek chartistami a ako ďalej bojovať proti „porušovaniu“ ľudských práv politickými a štátnymi orgánmi v ČSSR. Na uvedený účel sa M. KUSÝ a M. ŠIMEČKA v máji 1978 stretli v Bratislave s novým „mluvčím“ tzv. Charty 77 Jaroslavom ŠABATOM z Brna.

Za obdobnú prípravu nepriateľských akcií súvisiacich s augustom je možné považovať i stretnutie M. KUSÉHO, J. STRINKU a Dr. Slavomila ŠTROHSA z Prahy, ktoré konšpiratívnym spôsobom uskutočnili na chate príbuzného STRINKU v okolí Myjavy.

Ďalej bolo zistené, že zástupca ARD⁷ Praha JUDr. Jiří JANOS navštívil v Bratislave J. L. KALINU, ktorému ponúkol materiál zatiaľ nezisteného charakteru. KALINA tento prisľúbil po presondovaní záujmu u priateľov prevziať. S KALINOM sa súčasne dohodli na návšteve ďalšieho zástupcu ARD, istého ČADEKA, ktorý má prísť 23. 8. 1978 do bytu KALINU.

Ďalej mal JANOS u seba pre rôznych prominentných predstaviteľov pravice v Bratislave pripravené listy, ktoré im mal osobne odovzdať. Ide o listy, ktoré boli z ARD Praha rozposlané na adresy bývalých exponovaných pravičiarov s oznámením, že ARD pripravuje v súvislosti s augustom dokumentáciu relácie, ktorá bude mať pracovný názov „Praha 1968“. Adresát žiada o vyjadrenie na filmový záznam k dvom otázkam: Čo sa snažila dosiahnuť strana a vláda pri vykonávaní svojej politiky po skončení éry NOVOTNÉHO a prečo došlo k „tragickým udalostiam“ rokov 1968 – 1969.

5 Komunistická strana Sovietskeho zväzu.

6 Varšavská zmluva.

7 Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland (Pracovné združenie verejnoprávných rozhlasových spoločností Nemeckej spolkovej republiky).

Vážne potenciálne nebezpečie z nepriateľskej aktivity je možné predpokladať aj u čelného predstaviteľa pravece Alexandra DUBČEKA. Tento predpoklad vychádza zo zvýšených snáh niektorých predstaviteľov pravece z Prahy, najmä SLÁVIKA a JAROŠA, aktivizovať DUBČEKA k opozičnej činnosti. Napriek tomu, že DUBČEK jednoznačne odmietol ich podobné zámery v minulosti, SLÁVIK a JAROŠ sa rozhodli objekt v najbližšom období navštíviť a pre nepriateľskú činnosť získať. SLÁVIK počíta so stretnutím s DUBČEKOM počas dovolenky v auguste v Senci a JAROŠ v septembri v Bratislave.

V posledných dňoch bol zaznamenaný pokus o zneužitie DUBČEKA aj zo strany televízie NSR⁸ – ARD Büro v Prahe. V liste od tejto inštitúcie je žiadaný o poskytnutie rozhovoru k otázkam týkajúcim sa obrodného procesu pravece, so zámerom využitia štvavých propagandistických akcií proti ČSSR.

Zvýšenú kontrolu DUBČEKA v tomto období odôvodňujú aj niektoré nedávno zaznamenané provokujúce momenty jeho správania, či už účasť na oslavách 30. výročia víťazstva pracujúcich, pohyb v kritickom čase po trase, ktorou mala prechádzať sovietska stranícka a vládna delegácia v Bratislave, i jeho pozdravný list, ktorý poslal k 60. narodeninám generálnemu tajomníkovi Rumunskej komunistickej strany. V tejto súvislosti je zvlášť potrebné zvažovať psychickú labilitu objektu a z toho plynúce nebezpečie v prípade, že by nezvládol tlak spojený s rôznymi propagandistickými akciami našich masovokomunikačných prostriedkov, ktoré v tomto období budú spájať jeho osobu s krízovou situáciou v roku 1968.

Bývalí predstavitelia pravicového oportunizmu a revizionizmu na úseku čs. ekonomiky naďalej obhajujú svoje „ekonomické teórie“, vydávajú ich za všeliak pre „ozdravenie“ nášho národného hospodárstva.

Na úseku boja proti vonkajšiemu nepriateľovi sa situácia vyznačuje stúpajúcou aktivitou diplomatov akreditovaných v ČSSR, zástupcov kapitalistických konzulátov, ako i kategorizovaných VC⁹, najmä z radov novinárov. Ich činnosť spočíva hlavne v hľadaní ďalších zdrojov informácií z oblasti politickej, hospodárskej a kultúrnej.

Mimoriadna aktivita je zisťovaná v činnosti československých emigrantov pôsobiach v Rakúsku, ktorí na deň 21. 8. 1978 organizujú vo Viedni protestnú manifestáciu pri príležitosti 10. výročia internacionálnej pomoci ČSSR. Okrem toho československá emigrácia vo Viedni pripravuje rôzne ďalšie akcie, v ktorých bude dominovať agitačno-propagačná činnosť so snahou rozširovať materiály zamerané proti spojenectvu ČSSR so ZSSR¹⁰.

Predstavitelia západných monopolov a kapitalistických firiem sa snažia budovať oporné body s cieľom získať potrebné informácie, ako poškodzovať našu ekonomiku. Úplatkami a inými korupčnými formami sa usilujú presadiť na našom vnútornom trhu. Veľtrhy, výstavy rôzneho druhu, vedecké sympóziá a pod. využívajú na propagáciu západnej techniky, výhod obchodu so Západom a infiltráciu nepriateľských ideologických a politických vplyvov.

Vychádzajúc z vývoja operatívnej situácie, z niektorých konkrétnych poznatkov, ako i z doterajších skúseností možno s určitosťou predpokladať, že s blížiacim sa 10. výročím poskytnutia internacionálnej pomoci ČSSR bude sa nepriateľská aktivita pravicových i antisocialistických síl, ako i aktivita zahraničného protivníka neustále stupňovať.

Porazené kontrarevolučné elementy z radov vnútorných pravicovo-opportunistických a antisocialistických síl, usilujúce sa vystupovať v úlohe tzv. domácej opozície, budú so všetkou pravdepodobnosťou chcieť využiť toto obdobie na demonštráciu svojej „sily, jednoty i odporu“ proti súčasnej politike strany a socializmu. V každom prípade, ako to už niektoré doposiaľ získané poznatky ukazujú, bude na tento účel dochádzať k pokusom o vzájomnú koordináciu s vonkajším nepriateľom a z jeho strany i o samostatné akcie s erozívnymi účinkami.

8 Nemecká spolková republika.

9 Vízový cudzinec.

10 Zväz sovietskych socialistických republík.

Náčelník XII. správy FMV Ján Kováč, minister vnútra ČSSR Jaromír Obzina a 1. námestník FMV Ján Hanuliak (sprava) na bratislavskom Slavíne
(Zdroj: Archív V. Hanuliaka)

II.

S cieľom včasného odhaľovania nepriateľských zámerov a zabránenia akýchkoľvek snáh smerujúcich k narušeniu pokoja a verejného poriadku v období 10. výročia poskytnutia internacionálnej pomoci ČSSR budú plnené tieto zásadné úlohy.

Na úseku boja proti vnútornému nepriateľovi:

- Organizovať aktívnu agentúrno-operatívnu kontrolu pravicových a antisocialistických síl s cieľom včasného odhalenia ich nepriateľských zámerov a zabránenia akýmkoľvek prejavom otvoreného opozičného vystúpenia v období 10. výročia internacionálnej pomoci.
- Vo vzájomnej súčinnosti s federálnymi útvarmi MV¹¹ v Prahe odhaľovať integračné snahy pravice a antisocialistických síl medzi Prahou a Bratislavou, narušovať tieto snahy, vnášať nedôveru vhodne organizovanou dezinformačnou činnosťou a tak zabrániť zjednocovaniu ich opozičných zámerov.
- Aktívne sa podieľať na zabezpečovaní úloh pri riešení celoštátnej akcie ROZPTYL zameranej na paralyzovanie nepriateľskej činnosti „čsl. opozície“ a „KNIHA“, ktorej cieľom je zabránenie rozširovania škodlivých písomností vydávaných v rámci edície „PETLICA a EXPEDÍCIA“.

11 Ministerstvo vnútra.

– V kontrarozvedne obhospodarovaných objektoch prostredníctvom agentúry, dôverníkov, aktívu i pracovníkov ZÚ¹² vytvoriť podmienky na včasné signalizovanie poznatkov o negatívnych prejavoch, na zabránenie, prípadne urýchléné hlásenie mimoriadnych udalostí a prijatie opatrení proti zneužitiu rozmnožovacích zariadení na vyhotovenie letákov a škodlivých písomností.

– Osobitnú pozornosť venovať ochrane politicky citlivých objektov, a to najmä hromadných oznamovacích prostriedkov, Čsl. televízie, rozhlasu, ČSTK¹³ a redakciám hlavných denníkov z hľadiska ich ochrany proti zneužitiu ako prostriedkov masového pôsobenia. Na tento účel preskúšať typové projekty VLNA¹⁴, zamerané na ochranu živého vysielania v Čsl. televízii a v rozhlase.

– Aktivizovať v tomto období agentúrno-operatívne prostriedky, zhustiť agentúrne schôdzky, styk s dôverníkmi, maximálne využiť nasadené technické úkony s dôrazom na tie špecifické prostriedky, ktoré sú rozmiestnené v nepriateľskom prostredí, aby boli včas odhalené zábery protivníka a zabránené hrubým prejavom činnosti – terorizmu, záškodníctvu a podvracaniu.

– Službu PK¹⁵ zamerať na dôslednú kontrolu vnútornej i zahraničnej korešpondencie s cieľom vyhľadávať prípady zneužitia poštovej prevádzky na rozosielanie škodlivých tlačovín, letákov, výhražných listov a zabrániť tejto činnosti. Pre riešenie nepredvídaných a naliehavých akcií spojených s výskytom letákov, protištátnych nápisov a podobnej činnosti vytvoriť 5-člennú operatívnu skupinu na pátranie a dokumentáciu.

Na úseku boja proti vonkajšiemu nepriateľovi:

– Zvýšiť kontrolu činnosti a pohybu kádrových rozvedčikov kapitalistických štátov a ČLR¹⁶. Venovať zvýšenú pozornosť zisteným rozvedčikom a VC z kapitalistických štátov, podozrivým z príslušnosti k tajným službám nepriateľa, a zabrániť im v organizovaní rôznych nepriateľských akcií.

– Získať prehľad o organizovaní hromadných zjazdov z KŠ¹⁷ do Bratislavy, zisťovať, či v týchto nie sú skupiny alebo jednotlivci prichádzajúci so zámerom rušivo pôsobiť v tomto politicky citlivom období, a zabrániť im v týchto negatívnych zámeroch.

– Prostredníctvom Colného riaditeľstva a Vel.[iteľstva] brigády PS¹⁸ v Bratislave vytvoriť pružný systém signalizácie o príchode VC z kapitalistického zahraničia a rozvojových krajín a zabezpečiť ich dôslednú kontrolu s dôrazom na zistenie prevozu škodlivých materiálov, zbraní a výbušnín.

– Organizovať aktívnu kontrolu VC prichádzajúcich do obhospodarovaných objektov a účastníkov medzinárodných akcií usporadúvaných v tomto období. Odkrývať snahy ideovodiverzných a emigrantských centier zneužívať tento kanál na infiltráciu o nepriateľskej ideológii a zabrániť tejto činnosti.

– Cieľavedomým zameraním agentúry dislokovanej v prostredí zahraničného nepriateľa najmä pri cestách do kapitalistickej cudziny odhaľovať ich snahy spojené s organizovaním podvratných akcií proti ČSSR v súvislosti s 10. výročím internacionálnej pomoci ČSSR.

12 Zastupiteľský úrad.

13 Československá tlačová kancelária.

14 Typový projekt VLNA predstavoval súbor bezpečnostných opatrení na ochranu živého vysielania čs. televízie a rozhlasu.

15 Previerka korešpondencie.

16 Čínska ľudová republika.

17 Kapitalistické štáty.

18 Pohraničná stráž.

– Osobitnú pozornosť venovať plneniu úloh vyplývajúcich z celoštátnych akcií organizovaných po problematikách vonkajšieho nepriateľa – STOP¹⁹, NÁVRAT²⁰ a ŽURNÁL²¹.

III.

Na prednostnú agentúrno-operatívnu kontrolu, na zabezpečenie a realizáciu osobitných opatrení boli po jednotlivých úsekoch kontrarozviednej práce vyčlenené v rámci XII. Správy FMV tieto prípady a akcie:

Prípád MODERÁTOR, v ktorom je vedený čelný predstaviteľ pravicového oportunistu Alexander DUBČEK, bývalý 1. tajomník ÚV KSČ.

Vychádzajúc z operatívnej situácie v prípade a vzhľadom na zvýšené potenciálne nebezpečenie opozičnej činnosti objektu bude jeho agentúrno-operatívne rozpracovanie zamerané na tento cieľ:

– Komplexnými agentúrno-operatívnymi opatreniami naďalej udržiavať DUBČEKA v politickej izolácii a pasivite, v zárodku potlačiť každý náznak opozičnej aktivity a nedovoliť jeho otvorené nepriateľské vystúpenie.

– Zisťovať názory a zámery DUBČEKA, koncepciu jeho opozičnej činnosti a snahy pravicových a antisocialistických síl doma i v kapitalistickom zahraničí zneužiť objekt v tomto politicky citlivom období na nepriateľské akcie proti ČSSR.

Na splnenie týchto cieľov budú organizované nasledujúce agentúrno-operatívne opatrenia:

1/ V mesiaci júli 1978 navštívi objekt TS²² „GORAL“²³. Do tejto návštevy zistí, aké sú zámery SLÁVIKA a JAROŠA, exponentov pravice z Prahy spojené s opozičnou aktivizáciou DUBČEKA. Pri stretnutí s DUBČEKOM vhodne volenou taktikou spochybniť serióznosť opozičných akcií organizovaných pražskou pravicou, zistiť názory a zámery objektu a bude ho utvrdzovať v správnosti ním vyslovených názorov o nevhodnosti provokatívnych vystúpení v tomto období.

2/ V súčinnosti s X. S-FMV²⁴ odporúčame využiť agentúru rozmiestnenú v pravicovom prostredí v Prahe, z ktorého sú snahy o aktivizáciu DUBČEKA, aby tieto pokusy nám boli signalizované a paralyzované. Ide o bývalých popredných predstaviteľov HÁJKA, ŠIMONA, HÜBLA, KADLECA, VLASÁKA a ďalších.

3/ Po dohode s X. S-FMV vykonať so SLAVÍKOM výstražný pohovor pred jeho cestou na Senec, upozorniť ho, aby sa nepokúšal o kontaktovanie DUBČEKA, a prijať opatrenia na zabránenie SLAVÍKovi v predpokladanej ceste. V prípade neúčinnosti týchto opatrení bude SLAVÍK po príchode do Senca zadržaný, vypočutý a vykázaný. Podobný postup bude volený aj pri pokusoch ďalších osôb – exponentov pravice z Prahy o kontaktovanie objektu.

19 V celoštátnej akcii „STOP“ rozpracovávala ŠtB cudzincov, ktorí opakovane prichádzali do ČSSR a po niekoľkých hodinách z ČSSR odchádzali.

20 V celoštátnej akcii „NÁVRAT“ rozpracovávala ŠtB emigrantov a vysťahovalcov (po roku 1945), ktorí častejšie dochádzali do Bratislavy.

21 V celoštátnej akcii „ŽURNÁL“ evidovala ŠtB vytypovaných cudzincov, novinárov z tzv. kapitalistických štátov, ktorí od roku 1976 navštívili Bratislavu. Tiež kontrolovala novinárov z nesocialistických krajín, ktorí prichádzali do ČSSR bez ohlásenia.

22 Tajný spolupracovník štátnej bezpečnosti.

23 Agentúrny zväzok „GORAL“ k osobe Jozef GAJDOŠ (1927) bol zavedený 5. 9. 1975 na 1. oddelení II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICOVÝ OPORTUNIZMUS pod reg. č. 17 094. V registračnom protokole nie je vyznačený záznam o archivácii zväzku.

24 X. správa FMV – Správa kontrarozvedky pre boj proti vnútornému nepriateľovi – pôsobila v rokoch 1974 – 1988.

Alexander Dubček
(Zdroj: AÚPN)

4/ Na pracovisku objektu prostredníctvom vedenia PR-ŠL²⁵, aktívu i TS „TICHÝ“²⁶ vytvárať podmienky na jeho plnú pracovnú realizáciu, naďalej uplatňovať osvedčený systém kontroly a citlivo pristupovať k riešeniu problémov, ktoré by objekt podnecovali na nežiaducu aktivitu.

5/ Cez agentúru operujúcu v mieste bydliska – TS „VILO“²⁷ a „MALÝ“²⁸ i operatívnymi prostriedkami zisťovať zmeny v správaní objektu, jeho stanoviská k vnútorným i zahranično-politickým otázkam. Pri náznaku opozičnej aktivizácie túto vhodným a taktným spôsobom tlmiť, s poukázaním na nebezpečie škodlivých dôsledkov pre objekt a jeho rodinu.

25 Podnikové riaditeľstvo štátnych lesov.

26 Agentúrny zväzok „TICHÝ“ k osobe Bohumil ŽILA (1931) viedlo zvláštne, neskôr 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICOVÝ OPORTUNIZMUS pod registračným číslom (reg. č.) 12 582 od polovice 70. rokov. Zväzok bol podľa záznamu v registračnom protokole zničený 7. 12. 1989. Záznam v registračnom protokole sa neznáme osoby po roku 1989 pokúsili pozmeniť.
Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/rekonstrukcia/>

27 Agentúrny zväzok „VILO“ k osobe Vladimír KRAJČÍ (1930) viedlo zvláštne, neskôr 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICOVÝ OPORTUNIZMUS pod reg. č. 14 721 od polovice 70. rokov. Zväzok bol podľa záznamu v registračnom protokole zničený 7. 12. 1989. Záznam v registračnom protokole sa neznáme osoby po roku 1989 pokúsili pozmeniť.
Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/rekonstrukcia/>

28 Agentúrny zväzok „MALÝ“ k osobe Emil ORLÍK (1930) viedlo zvláštne, neskôr 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICOVÝ OPORTUNIZMUS pod reg. č. 14 352 od polovice 70. rokov. Návrh na skartáciu zväzku schválil náčelník XII. správy ZNB Štefan Homola 6. 12. 1989.

6/ Pripraviť a realizovať komplex agentúrno-operatívnych opatrení v bydlisku i na pracovisku objektu zameraných na včasné zistenie a signalizovanie záujmov VC, zahraničných žurnalistov a západných inštitúcií o zneužitie objektu na štvavé propagandistické akcie proti ČSSR a zabrániť týmto pokusom.

7/ V prípade zistenia konkrétnych poznatkov o nepriateľskej aktivite objektu pripraviť návrh a previesť s ním profylaktický pohovor, v ktorom zvýrazniť prejavy negatívneho správania DUBČEKA zistené od posledného pohovoru, a to predovšetkým jeho provokujúcu účasť na oslavách 30. výročia Víťazstva pracujúcich, pohyb na trase sovietskej straníckej a vládnej delegácie v Bratislave i jeho kontakty s exponentmi pravice z Prahy HÜBLOM, SLÁVIKOM a JAROŠOM.

Konkrétny postup bude volený podľa operatívnej situácie v prípade.

Prípady DÉMON, PRAŽÁK a STRAKA, v ktorých sú rozpracovávaní exponenti pravice M. KUSÝ, M. ŠIMEČKA a J. STRINKA. Ide o osoby, ktoré v súčasnej dobe najaktívnejšie vystupujú proti terajšiemu politickému volaniu nášho štátu. Aktívne sa zúčastňujú všetkých nátlakových akcií organizovaných pravitou, vyhotovujú a rozširujú v rámci tzv. „PETLICE“ ideologicky škodlivé písomnosti, ktoré zasielajú aj do kapitalistického zahraničia.

Udržujú rozsiahle styky s pravicovo zameranými osobami v ČSR, ako napr. HÜBLOM, KOHOUTOM, KLIMOM, VACULÍKOM, TESAŘOM, BARTOŠKOM, ŠROHSOM a ďalšími z Prahy a ŠABATOM z Brna, z podnetu ktorých sa stali hlavne KUSÝ a ŠIMEČKA organizátormi pri vytvorení tzv. „ilegálnej i univerzity“ v Bratislave, ktorej cieľom bolo spolitizovať mladých ľudí a pripraviť ich na protisocialistické ciele.

K týmto vykonať:

1/ Kontrolu ich činnosti, zámerov a protispoločenskej aktivity, vykonávať cez TS „TOMÁŠ“²⁹, „PETRA“³⁰, „RASŤO“³¹, „ALEŠ“³², „IRIS“³³, dôverníka „SAMSON“³⁴ aplikovanými technickými prostriedkami TA-111, 133, 211³⁵ a sledovačkou.

- 29 Agentúrny zväzok „TOMÁŠ“ k osobe Tomáš ŠTRAUS (1931) bol zavedený 29. 1. 1973 na 1. oddelení II. odboru Správa ŠtB KS ZNB Bratislava v problematike SIONISTI pod reg. č. 13 571. Dňa 18. 3. 1975 prevzalo zväzok 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV. Zväzok bol z dôvodu emigrácie tajného spolupracovníka archivovaný 11. 2. 1983 pod arch. č. 69 450.
- 30 Agentúrny zväzok „PETRA“ k osobe Soňa PAŠKOVIČOVÁ (1942) bol zavedený 17. 6. 1976 na 3. oddelení II. odboru XII. správy ZNB v problematike SIONISTI pod reg. č. 18 717. Zväzok bol archivovaný dňa 12. 8. 1986 pod arch. č. 95 772.
- 31 Agentúrny zväzok „RASŤO“ k osobe Štefan ŠTVRTECKÝ (1931) viedlo 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICA pod reg. č. 15 530 od polovice 70. rokov. Zväzok bol podľa záznamu v registračnom protokole zničený 7. 12. 1989. Záznam v registračnom protokole sa neznáme osoby po roku 1989 pokúsili pozmeniť. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/rekonstrukcia/>
- 32 Agentúrny zväzok „ALEŠ“ k osobe Juraj VEREŠ (1932) viedlo 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICA pod reg. č. 12 238 od polovice 70. rokov. Zväzok bol podľa záznamu v registračnom protokole zničený 7. 12. 1989. Záznam v registračnom protokole sa neznáme osoby po roku 1989 pokúsili pozmeniť. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/rekonstrukcia/>
- 33 Agentúrny zväzok „IRIS“ k osobe Albert MARENČIN (1922) viedlo 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICA pod reg. č. 11 827 od polovice 70. rokov. Zväzok bol podľa záznamu v registračnom protokole zničený 7. 12. 1989. Záznam v registračnom protokole sa neznáme osoby po roku 1989 pokúsili pozmeniť. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/rekonstrukcia/>
- 34 Zväzok dôverníka „SAMSON“ k osobe Samuel DAŇO (1949) bol zavedený 5. 4. 1978 na 1. oddelení II. odboru XII. správy ZNB Bratislava po problematike PRAVICA pod reg. číslom 21 615. V registračnom protokole nie je vyznačený záznam o archivácii zväzku.
- 35 Krycie označenia technických úkonov, ktoré zabezpečovali pracovníci útvarov spravodajskej techniky: TA-111 (dlhodobé odpočúvanie), TA-133 (odpočúvanie telefónu), TA-211 (úlohová previerka korešpondencie).

Ladislav Holdoš na zábere ŠtB na Kollárovom námestí v Bratislave (Zdroj: AÚPN)

2/ V prípade zistenia, že tieto osoby sa pripravujú vykonávať konkrétnu protispoločenskú činnosť v súvislosti s 10. výročím vstupu spoj.[eneckých] vojsk do ČSSR, túto v zárodku dokumentovať a zabrániť realizácii ich nepriateľských zámerov a v prípade nutnosti osoby aj izolovať.

3/ Zabraňovať stykom s pravicovými osobami z Prahy a Brna a v súčinnosti s príslušnými správami vykonávať účinné opatrenia na rozbíjanie ich integračných snáh.

4/ Pokračovať v dokumentácii rozširovania škodlivých písomností, najmä u objektov STRAKA a DÉMON, ako aj ich účasti na rôznych nátlakových akciách a v organizovaní finančných zbierok pre signatárov „charty“. Počas výsluchov ich dôrazne upozorniť, že ich činnosť je kontrolovaná a v prípade, že v nej budú pokračovať, vyvodíme proti nim prísne opatrenia.

5/ V prípade zistenia, že by uvedené osoby mal záujem niekto navštíviť z kapitalistického zahraničia, vykonať také opatrenia, aby k takýmto stykom vôbec nedošlo.

6/ Vykonávať periodickú kontrolu uvedených osôb s cieľom zisťovania ich pohybu a stykov.

7/ Podľa situácie s cieľom tlmenia ich činnosti vykonávať preventívne opatrenia aj pri ich rodinných príslušníkoch.

Prípado MAREK, v ktorom je rozpracovávaný Ing. Hviezdoslav KOČTÚCH, bývalý profesor na VŠE³⁶ v Bratislave, bývalý člen ÚV KSS³⁷ a poslanec SNR³⁸.

Doterajším kontrarozviednym rozpracovaním je zistené, že objekt aktívne pracuje na overených výskumných úlohách, nadviazal spojenie na moskovskú Pravdu, kde chce publikovať odborný článok, v okruhu svojich dôverných stykov však spochybňuje základné tézy marxizmu-leninizmu a kriticky sa vyjadruje k hospodárskej politike strany.

Opatrenia:

- Zisťovať, či objekt svojou činnosťou zámerne nenarušuje náš ekonomický rozvoj a spoločensko-politický život, pri náznaku jeho škodlivej činnosti vhodnými rozkladnými opatreniami izolovať jeho vplyv.
- Zisťovať a zadokumentovať jeho styky na bývalých predstaviteľov pravice, ako aj charakter týchto stykov.
- V zmysle RMV³⁹ ČSSR č. 36/74 vykonávať dokumentáciu škodlivej činnosti objektu z obdobia rokov 1968/69.⁴⁰

Na tento účel budú od 1. 7. do 25. 8. 1978 vykonávané nasledujúce agentúrno-operatívne opatrenia:

- 1/ Na kontrolu a rozpracovanie objektu budú využívaní TS „VANEK“⁴¹, „MAREK“ a „HRUŠKA“⁴².
- 2/ Na kontrolu činnosti objektu a jeho stykov v mieste bydliska bude využívaný STÚ⁴³ TA 133 a STÚ TA 211.
- 3/ V prípade, že bude prostredníctvom agentúry alebo STÚ TA 133, TA 211 zistené, že objekt pripravuje svoje stretnutie s operatívne zaujímavými osobami, bude zabezpečené sledovaním objektu a dokumentácie týchto stykov.

36 Vysoká škola ekonomická v Bratislave.

37 Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska.

38 Slovenská národná rada.

39 Rozkaz ministra vnútra.

40 Rozkazom č. 36/1974 z 30. 10. 1974 stanovil federálny minister vnútra Jaromír Obzina základné úlohy pre útvary Zboru národnej bezpečnosti, vojsk ministerstva vnútra a civilnej obrany. V súvislosti s udalosťami rokov 1968 – 1969 určil útvarami Štátnej bezpečnosti: „Soustřeďovat veškerou dokumentaci o protistátní činnosti antisocialistických a pravicových sil v ČSSR v období do roku 1968, v letech 1968 – 1969 a v letech 1970 – 1975; na základě vyhodnocení dokumentace stanovit předpokládané záměry a cíle těchto nepřátelských sil v současné etapě vývoje socialistické společnosti a zpracovat návrhy na opatření k dalšímu postupu proti nim.“ ABS, f. A2/6, inv. j. 225. Rozkaz ministra vnútra ČSSR č. 36/1974 z 30. 10. 1974 „Základní zaměření pro prováděcí plány činnosti Sboru národní bezpečnosti, vojsk ministerstva vnitra a systému civilní obrany na rok 1975“.

41 Agentúrný zväzok „VANEK“ k osobe Karol PEKNIK (1926) viedlo 2. oddelenie III. odboru XII. správy FMV od 26. 11. 1975 pod reg. č. 3213. Zväzok bol archivovaný 14. 9. 1988 pod archívnym číslom 118 827.

42 Agentúrný zväzok „HRUŠKA“ k osobe Vladislav ZBRUŠ (1929) viedol III. odbor XII. správy FMV v problematike EKONOMICKÁ PRAVICA od 17. 12. 1975 pod reg. č. 17 643. Zväzok bol archivovaný 12. 3. 1987 pod archívnym číslom 103 538.

43 Spravodajsko-technický úkon.

Prípado PUMA, v ktorom je rozpracovávaný PhDr. Ján UHER, bývalý člen ÚV KSČ a vedúci ideologickeho oddelenia ÚV KSS.

V priebehu doterajšieho rozpracovania sa potvrdilo, že objekt pozorne sleduje vývoj v medzinárodnom komunistickom a robotníckom hnutí a prijaté dokumenty považuje za faktickú rehabilitáciu pravicových síl v ČSSR a revíziu marxizmu-leninizmu. Naďalej sa podieľa na tvorbe závažných dokumentov z oblasti rozvoja vedy a techniky v ČSSR.

Opatrenia:

- 1/ Na kontrolu činnosti objektu, jeho názorov, zámerov a prípadných pripravovaných stretnutí s ostatnými čelnými predstaviteľmi pravice, resp. otvoreného vystúpenia, budú využívať TS „BOREC“⁴⁴, TS „VIKA“⁴⁵, „D⁴⁶ EMIL“, „D JÁN“ a prostriedky TA-133 a TA-211.
- 2/ V prípade zistenia konkrétnych poznatkov o pripravovanom nepriateľskom prejave zo strany objektu budú prijaté opatrenia na odvedenie jeho pozornosti od pripravovaného zámeru prostredníctvom TS BOREC, D EMIL a D JÁN. V krajnom prípade bude s objektom uskutočnený operatívny pohovor s cieľom upozornenia na možné trestnoprávne následky.
- 3/ V prípade zistenia poznatkov o pripravovaných stretnutiach s ďalšími operatívne zaujímavými osobami budú využité prostriedky sledovania a operatívnej techniky na dokumentáciu ich charakteru a obsahu.
- 4/ Prostredníctvom TS VIKÁ bude zistené miesto strávenia dovolenky objektu s cieľom prijať ďalšie účinné opatrenie.

Prípado KOBRA, v ktorom je rozpracovávaný Ing. Stanislav LUPTÁK, bývalý minister priemyslu SSR.

Z doterajšieho operatívneho rozpracovania sa ukazuje, že objekt sa vyhýba politickým rozhovorom, v podstate sa zmieril so svojím terajším postavením a venuje sa svojej práci.

Opatrenia:

- 1/ Agentúrna kontrola činnosti, zámerov a názorov objektu v uvedenom období bude zabezpečená prostredníctvom TS „AMBROŽ“⁴⁷, TS „KNAPP“⁴⁸ (O ŠtB Žilina) a D „ZVOLEN“⁴⁹.
- 2/ V prípade zistenia konkrétnych poznatkov o pripravovanom otvorenom vystúpení objektu bude na neho vplývané prostredníctvom TS AMBROŽ, aby od svojich zámerov ustúpil.
- 3/ V prípade pripravovaných stretnutí s ďalšími význačnými predstaviteľmi pravice budú využité prostriedky sledovania a operatívnej techniky na dokumentáciu ich charakteru a obsahu.

44 Agentúrny zväzok „BOREC“ k osobe Pavel ŽILÍNEK (1927) viedlo 2. oddelenie III. odboru XII. správy FMV v problematike EKONOMICKÁ PRAVICA od 14. 4. 1976 pod reg. č. 12 977. Zväzok bol archivovaný 12. 8. 1986 pod archívnym číslom 95 727.

45 Agentúrny zväzok „VIKA“ k osobe Viktória HAČKOVÁ (1922) viedlo III. odboru XII. správy FMV od 13. 6. 1977 pod reg. č. 19 512. Zväzok bol archivovaný 13. 3. 1984 pod archívnym číslom 75 216.

46 Dôverník.

47 Agentúrny zväzok „AMBROŽ“ k osobe Ľudovít VÍTKOVSKÝ (1922) viedlo 2. oddelenie III. odboru XII. správy FMV od 20. 2. 1975 pod reg. č. 16 694. Zväzok bol archivovaný 13. 10. 1986 pod archívnym číslom 97 249.

48 Agentúrny zväzok „KNAPP“ k osobe František AUGUSTÍN (1925) viedlo oddelenie ŠtB Žilina od 2. 5. 1973 pod reg. č. 5244. Zväzok bol archivovaný 16. 7. 1987 pod archívnym číslom 113 083.

49 Zväzok dôverníka „ZVOLEN“ k osobe Vojtech NÔTA (1918) viedlo 2. oddelenie III. odboru XII. správy FMV v problematike EKONOMICKÁ PRAVICA od 21. 3. 1975 pod reg. č. 16 888. Zväzok bol archivovaný 12. 3. 1987 pod archívnym číslom 102 638.

Prípado ROBERT, v ktorom je rozpracovávaný exponent pravice Dr. J. L. KALINA. Objekt sa zúčastňuje na tvorbe a rozširovaní ideologicky škodlivých materiálov, odsudzuje prítomnosť sovietskych vojsk na našom území, ktoré podľa neho bránia demokratizačnému vývoju v ČSSR.

Dňa 3. 6. 1978 navštívil objekt redaktor západonemeckej televízie ARD z Prahy JUDr. Jiří JÁNOŠ, ktorý sa radil s objektom, ako by mohol doručiť bývalým prominentným spolupracovníkom gen.[erálneho] taj.[omníka] ÚV KSČ, medzi iným aj A. DUBČEKOVÍ, list v súvislosti s 10. výročím vstupu spojeneckých vojsk na naše územie.

Okrem toho sa dohodli, že dňa 23. 8. 1978 príde do objektovho bytu ich priateľ, taktiež pracovník západonemeckej televízie, istý ČADEK, ktorého budú očakávať a vyvezú ho na ich chatu do Jura. KALINA sa vyjadril, že v tomto období sa budú zdržiavať mimo Bratislavy, aby sa vyhol situácii, ktorá sa bude odohrávať v meste.

Je zrejmé, že počas tohto stretnutia budú rozoberať politickú situáciu, a dá sa predpokladať, že ČADEK bude získavať od objektu rôzne informácie, ktoré by sa zneužili proti ČSSR, a to i vzhľadom na to, že objekt sa hodlá vystáť do NSR⁵⁰ a týmto spôsobom si bude chcieť svoje pozície po vystávaní v NSR upevniť.

Na účel zisťovania jeho činnosti vykonať:

- 1/ Preveriť doteraz získané poznatky, ktorým ďalším osobám – býv. prominentným spolupracovníkom gen. taj. ÚV KSČ – chceli zaslať alebo zaslali spomínané listy. Po ustanovení osôb z Bratislavy vykonať príslušné opatrenia na zamedzenie, aby k požadovanej téme neposkytli interview.
- 2/ Cestou TS „IRIS“⁵¹, „ALEŠ“⁵² a „MEDNÍK“⁵³ zisťovať aktivitu objektu a zamerať sa hlavne na zistenie, aký materiál objektu JÁNOŠ ponúkol a ako ho bude, v akom rozsahu, medzi svojimi priateľmi rozširovať. Podľa možnosti materiál získať cez TS „ALEŠ“ a „IRIS“ a vytvoriť podmienky na jeho legalizáciu.
- 3/ Kontrolu príchodu a pobytu pracovníka ARD Praha v Bratislave zabezpečiť cez 4. odbor⁵⁴ s vyhotovením dokumentácie styku. Ich stretnutie kontrolovať TA-111 v byte objektu a chate.
- 4/ V prípade zistenia závažných štb. poznatkov vykonať opatrenia na zaistenie prinesených materiálov, vykonať výsluchy zúčastnených osôb a podľa výsledku rozhodnúť o ďalších opatreniach.
- 5/ Pokračovať v rozkladnom opatrení v izolovaní objektu od nežiaducich stykov a dať mu najavo, že je pod kontrolou štb.
- 6/ Časovo vhodne voliť udelenie súhlasu na vystávanie do NSR tak, aby sa objekt a jeho rodina v kritickom období zdržali akejkolvek nepriateľskej činnosti a zamestnali sa prípravami na odchod z ČSSR.

Prípado PANTON, v ktorom ide o Soňu ČECHOVÚ-FRIŠOVÚ. Táto má dôveru a rozsiahle styky na pravícové osoby aj z ČSR, ktoré ju pri práve politicky citlivých situácií vyhľadávajú a nabádať na organizovanie protispoločenskej činnosti na Slovensku.

Aj keď v súčasnej dobe po našich rozkladných opatreniach aktívne nevystupuje, nie je vylúčené, že ju budú pravícové osobám ako je KALINA, ŠIMEČKA, Otta PLAVKOVÁ a pod., nabádať na nepriateľskú činnosť.

50 Nemecká spolková republika.

51 Pozri poznámku č. 35.

52 Pozri poznámku č. 34.

53 Agentúry zväzok „MEDNÍK“ k osobe Alexandra ŠOLCOVÁ (1952) viedlo 3. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike SIONIZMUS od 1. 12. 1975 pod reg. č. 18 026. V registračnom protokole nie je vyznačený záznam o archivácii zväzku.

54 IV. odbor XII. správy FMV zabezpečoval sledovanie osôb.

S cieľom jej kontroly, zisťovania a zabránenia prípadnej protispoločenskej činnosti vykonať tieto opatrenia:

- 1/ TS „ALEŠOM“⁵⁵ zisťovať jej súčasnú činnosť v súvislosti s 10. výročím vstupu spojeneckých vojsk na naše územie a zabezpečiť, aby TS „ALEŠ“ bral účasť na rôznych stretnutiach, na ktorých by sa ČECHOVÁ zúčastňovala.
- 2/ V súčinnosti so Správou ŠtB Brno vykonávať patričné opatrenia i k jej synovi Vladimírovi ČECHOVI, signatárovi Charty 77, a v prípade zistenia pri jeho pobyte v Bratislave, že by prišiel do styku s pravicovými osobami, ako je PLÁVKOVÁ, KRULISOVÁ, KALINA a ďalší, vziať ho na výsluch a upozorniť ho, že nie je žiaduce, aby svoj pobyt v Bratislave ako signatár charty využíval na takéto návštevy.
- 3/ V prípade zistenia, že by bola navštívená ŠABATOM, HÜBLOM, BARTOŠKOM, prípadne ďalšími, záujmovými osobami z ČSR, po dohode s X. S-FMV tieto zadržať a po pohovore, resp. výsluchu z Bratislavy vykázať.
- 4/ Naviazať na vykonané pohovory s ČECHOVOU-FRIŠOVOU ďalším pohovorom s preventívnym zámerom, pri ktorom ju upozorniť na patričné dôsledky v prípade, že v tomto období sa ona, resp. jej syn zúčastnia na nepriateľských akciách opozície.

Prípud KLUB, v ktorom je rozpracovávaný Gabriel LEVICKÝ, svojou činnosťou a postojmi sa radiaci medzi spolitizované asociálne živly.

Menovaný bol jeden z organizátorov tzv. nelegálnej univerzity. Vzhľadom na to, že v tomto politicky citlivom období sa môže pokúsiť zneužiť na otvorené vystúpenie prítomnosť sov. vojsk na našom území svojich spoluúčastníkov, budú pri menovanom vykonané tieto opatrenia:

- 1/ Cestou TS „TOMÁŠ“⁵⁶ a „UČITEĽ“⁵⁷ zisťovať činnosť LEVICKÉHO, či nebude pokračovať v organizovaní stretávok mládeže s cieľom ich podnecovania na vystúpenie v súvislosti s 10. výročím vstupu spojeneckých vojsk do ČSSR.
- 2/ Pokračovať v rozkladnom opatrení v izolovaní objektu od nežiaducich stykov a dať mu najavo, že je pod kontrolou bezpečnosti. Tohto docieľiť pokračovaním výsluchov zameraných na objasňovanie činnosti v nelegálnej univerzite. Rozšíriť rozsah bezpečnostných opatrení k LEVICKÉMU vyšetrovaniami po linke VB⁵⁸.
- 3/ Vzhľadom na to, že menovaný je zúrivým odporcom prítomnosti sov. vojsk v ČSSR a v minulosti písal rôzne hanobiace heslá proti ZSSR a jeho ozbrojeným silám, vykonávať pred 10. výročím jeho periodickú kontrolu pracovníkmi 4. odboru.
- 4/ V prípade zistenia akejkolvek protispoločenskej činnosti pokračovať v rozkladných opatreniach a zabrániť mu ďalšiu účasť a možnosť organizovať nepriateľskú činnosť, i za cenu jeho izolácie.

Prípud PEGAS, v ktorom je rozpracovávaný býv. spisovateľ Dominik TATARKA, signatár Charty 77. Vzhľadom na to, že ide o osobu, ktorá patrila medzi významných slovenských spisovateľov a je ľahko manipulovateľný na rôzne vyhlásenia a v súvislosti s 10. výročím vstupu spojeneckých vojsk do ČSSR by mohol byť pravicovými silami z ČSR, ako i z kapitalistického zahraničia zneužitý, budú na zamedzenie prípadných zámerov pravice vykonané tieto opatrenia:

55 Pozri poznámku č. 34.

56 Pozri poznámku č. 31.

57 Agentúrny zväzok „UČITEĽ“ k osobe Miroslav VELIKÝ (1944) viedlo 2. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike KULTÚRA od 5. 11. 1975 pod reg. č. 17 768. Zväzok bol archivovaný 15. 12. 1986 pod archívnym číslom 100 116.

58 Verejná bezpečnosť.

Jerguš Sivoš • August 1978. Bezpečnostné opatrenia Správy kontrarozvedky v Bratislave v období 10. výročia intervencie vojsk krajín Varšavskej zmluvy do ČSSR

Spisovateľ Dominik Tatarka (vpravo) na zábere ŠtB (Zdroj: AÚPN)

1/ Vykonať výsluch objektu o jeho vzťahoch s emigrantkou VADLEJCHOVOU, predstaviteľmi pravice v Prahe i s PONICKOU, poukázať na nebezpečie jeho zneužitia týmito osobami a vystríhať ho, aby sa v tomto období nezapojil do žiadnych nepriateľských akcií.

2/ Prostredníctvom TS „IRIS“⁵⁹, ako i objektu „POÉT“⁶⁰ ovplyvňovať TATARKU v tom smere, aby sa sám nezapojil do nejakej protispoločenskej činnosti, resp. sa nedal zneužiť s pravícovými osobami, ako je MLYNÁRIK, HAVEL, KOHOUT, VACULÍK a ďalší. Tiež osobami z kap.[italistického] zahraničia, ktoré o objekt cestou VADLEJCHOVEJ prejavujú eminentný záujem. Prijat' opatrenie, aby k takýmto stykom nedošlo.

59 Pozri poznámku č. 35.

60 Pod krycím menom „POÉT“ rozpracovávala Štátna bezpečnosť v rokoch 1969 – 1989 Juraja Špitza.

3/ Vhodnou formou využiť jeho dôverčivosť a vyvolať, resp. potvrdiť jeho doterajšie podozrenie, že posledná návšteva z Prahy Martin PÁTEK a nami neidentifikovaný muž ho navštívili z podnetu orgánov bezpečnosti, aby on do Prahy za nimi nešiel. Obdobne v tomto smere prehlbovať jeho nedôveru, ktorú vyslovil pred TS „IRIS“ a objektom „POÉT“ k VADLEJCHOVEJ.

Prípady MLYN, v ktorom je S-ŠtB⁶¹ Banská Bystrica rozpracovávaná bývalá spisovateľka Hana PONICKÁ. Táto v spojení s pražskými vylúčenými spisovateľmi VACULÍKOM, SEIFERTOM, KOHOUTOM a ďalšími aktívne vystupovala proti súčasnému politickému vedeniu v ČSSR. Aktívne sa zapojila do tvorby a rozširovania ideologicky škodlivých písomností a mala snahu podnietiť v tomto smere činnosť pravicových osôb, ktoré sú predmetom nášho operatívneho záujmu.

Na základe uvedených skutočností budú pri menovanej vykonané tieto opatrenia:

- 1/ V prípade jej pobytu v Bratislave organizovať jej agentúrne obsadenie cestou TS „ALEŠ“⁶², „VESELKA“⁶³, „URBANOVSKÝ“⁶⁴ s cieľom zisťovania zámerov alebo účelu jej pobytu v Bratislave.
- 2/ V prípade zistenia, že by menovaná chcela cestovať do Prahy alebo že by ju chceli navštíviť pravicové osoby z Prahy, vykonať také opatrenia, aby k takýmto stykom a ceste do Prahy nedošlo.
- 3/ V prípade zistenia jej stykov s KUSÝM, TATARKOM ich dokumentovať, zobrať na výsluch, vykázať ju v uvedenom období z Bratislavy do rukavice.

Prípady SOFISTA, v ktorom je rozpracovávaný historik dr. Jozef JABLONICKÝ. Objekt spracoval pre publikovanie, ako i pre vlastnú potrebu niekoľko historických pojednání, v ktorých skandalizuje účasť niektorých súčasných čelných straníckych a štátnych predstaviteľov v SNP⁶⁵. Za túto činnosť bol v roku 1977 vylúčený z KSČ. V súčasnej dobe naďalej zotrváva na svojich negatívnych názoroch a znovu spracováva škodlivé písomnosti a celou činnosťou sa zaradil medzi pravicovo-oportunistické sily, čo nasvedčujú aj jeho styky na praviciu v Bratislave a Prahe.

Na základe týchto skutočností budú u objektu vykonané nasledujúce opatrenia:

- 1/ Cestou TS „JOŽO“⁶⁶, „LEOŠ“⁶⁷ a dôverníka „JURAJ“⁶⁸ kontrolovať a zisťovať zábery objektu v tomto období, najmä sa zamerať, či nebude tvoriť a rozširovať písomnosti súvisiace s 10. výročím vstupu vojsk VZ⁶⁹ do ČSSR.

61 Správa Štátnej bezpečnosti.

62 Pozri poznámku č. 34.

63 Agentúrny zväzok „VESELKA“ k osobe Ján VIGAŠ (1930) viedlo 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV pod reg. č. 11 983 od polovice 70. rokov. Zväzok bol podľa záznamu v registračnom protokole zničený 7. 12. 1989. Záznam v registračnom protokole sa neznáme osoby po roku 1989 pokúsili pozmeniť. Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/rekonstrukcia/>

64 Agentúrny zväzok „URBANOVSKÝ“ k osobe Ctibor ŠTÍTNICKÝ (1922) viedol II. odbor Hlavnej správy ŠtB v SSR a neskôr II. odbor XII. správy FMV od 4. 5. 1972 pod reg. č. 5316. Zväzok bol archivovaný 12. 5. 1983 pod archívnym číslom 70 958.

65 Slovenské národné povstanie.

66 Agentúrny zväzok „JOŽO“ k osobe Ľudovít HARAŠIM (1928) viedlo 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike SAV (neskôr PRAVICA) od 30. 11. 1972 pod reg. č. 13 426. Zväzok bol archivovaný 29. 7. 1985 pod archívnym číslom 85 972.

67 Agentúrny zväzok „LEOŠ“ k osobe Jana KURALOVÁ (1935) viedlo 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICA od 31. 8. 1977 pod reg. č. 20 003. V registračnom protokole nie je vyznačený záznam o archivácii zväzku.

68 Zväzok dôverníka „JURAJ“ k osobe Juraj ŠVIHRAN (1923) viedlo 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICA od polovice 70. rokov pod reg. č. 17 166. Zväzok bol archivovaný 15. 12. 1986 pod archívnym číslom 100 027.

69 Varšavská zmluva.

Hana Ponická na prezentácii svojej knihy Lukavické zápisky v novembri 2004 v rozhovore s autorom (Zdroj: Archív J. Sivoša)

2/ V prípade zistenia, že by objekt tvoril nejaké škodlivé materiály, v súvislosti s 10. výročím vstupu vojsk VZ vykonať na jeho pracovisku, resp. byte technický úkon TA-144⁷⁰, takto materiály operatívne zaistiť a vytvoriť podmienky na ich legalizáciu a odňatie.

3/ Keďže je zistené, že objekt má odovzdať svoje historické materiály, ktoré spracoval v poslednom období, na posúdenie historikovi Václavovi KURALOVI z Prahy, vytvoriť podmienky na zaistenie týchto materiálov zadržaním KURALU po odchode z bytu, resp. pracoviska objektu,

4/ S primeranými opatreniami zabezpečiť, aby k ďalšiemu styku z radov pravej s ČSR okrem KURALU nedošlo.

Prípad EXPERT, v ktorom je rozpracovávaný Jozef TROKAN, býv. minister stavebníctva ČSSR, čelný predstaviteľ pravej v rokoch 1968/69.

V súčasnom období otvorene vystupuje z protisocialistických a antisovietskych pozícií. Tieto svoje názory písomnou formou zasiela svojim známym do kapitalistického zahraničia.

Aj keď aktívne nevystupuje v pravicovo-oportunistickom duchu, túto činnosť podporuje a schvaľuje. Udržiava styky s význačnými osobami pravej, ako sú Jiří HÁJEK, GALUŠKA a ďalší, preto nie je vylúčené, že v prípade organizovania nátlakových akcií s uvedenými osobami v súvislosti s 10. výročím vstupu vojsk VZ do ČSSR sa do týchto nezapojí.

70 Krycie označenie pre tajnú technickú prehliadku bytu.

Z uvedených dôvodov budú u objektu vykonané nasledujúce opatrenia:

- 1/ Cestou TS „DOCENT“⁷¹ a dôverníka „TVRDÝ“⁷² kontrolovať a zisťovať činnosť objektu v uvedenom období, najmä sa zamerať na poznanie situácie objektu, jeho stykov na pracovisku.
- 2/ Vykonať opatrenia cez zodpovedných funkcionárov na pracovisku objektu, aby v uvedenom období nemohol cestovať do ČSR.
- 3/ V prípade zistenia styku menovaného predstaviteľmi pražskej pravice urobiť opatrenia na ich zadržanie, vypočutie zúčastnených osôb, ako aj objektu a dôrazne ho upozorniť, že jeho konanie nie je žiaduce, preto má od svojej ďalšej činnosti upustiť.
- 4/ V súčinnosti so 6. odborom⁷³ zabezpečiť legalizáciu niektorých jeho najškodnejších listov, ktoré zasielal do KZ⁷⁴, a vykonať jeho výsluch. Zároveň zisťovať, či si objekt v poslednom období nevytvoril konšpiratívny kanál, cez ktorý zasiela svoje listy do zahraničia, resp. dostáva písomnosti z KZ.

Prípád KNIHA⁷⁵, v ktorom boli vypátraní rozširovatelia anonymných písomností, rím. kat. farári ZAJÍČEK Marián a GOMBÍK. U menovaných budú vykonané tieto opatrenia:

- 1/ Pokračovať v dokumentácii uvedenej trestnej činnosti vykonávaním výsluchov a ďalších procesných úkonov v súčinnosti s odborom vyšetrovania Správy vyšetrovania štb.
- 2/ V prípade zvýšenej nepriateľskej aktivity ZAJÍČKA a GOMBÍKA, najmä v súvislosti s ich účasťou na opozičných akciách organizovaných pražskými pravicovými a antisocialistickými silami, riešiť ich izoláciu predbežným zadržaním – väzobne.

Prípád PENSYLVÁNIA, v ktorom je rozpracovávaný Reinhardt SCHATHOPFER, prokurista fy KAMPF – NSR, pre podozrenie z príslušnosti k BND⁷⁶.

Opatrenia:

- 1/ V prípade príchodu objektu do ČSSR zabezpečiť kontrolu jeho činnosti prostredníctvom TS „VLADO“⁷⁷ a TS „PETER“⁷⁸ s cieľom zistiť, či nezhrádza informácie o vnútro politickej situácii a náladách obyvateľstva ČSSR, resp. o realizovaných bezpečnostno-preventívnych opatreniach v období 10. výročia internacionálnej pomoci.
- 2/ Na kontrolu a dokumentáciu činnosti objektu využiť tiež prostriedky sledovania a operatívnej techniky.

- 71 Agentúrny zväzok „DOCENT“ (predtým „LÁĎA“) k osobe Ladislav KOŠŤA (1929) viedol II. odbor Hlavnej správy ŠtB v SSR, neskôr 1. oddelenie II. odboru XII. správy FMV v problematike PRAVICA od 20. 6. 1972 pod reg. č. 12 581. Zväzok bol archivovaný 12. 3. 1986 pod archívny číslom 92 705.
- 72 Zväzok dôverníka „TVRDÝ“ k osobe Jozef ZVARA (1925) bol zavedený 26. 8. 1977 na 1. oddelení II. odboru XII. správy ZNB Bratislava v problematike PRAVICA pod reg. číslom 18 940. Dňa 3. 10. 1978 bol prevedený na agentúrny zväzok. Archivácia zväzku je v registračnom protokole vyznačená dňa 13. 12. 1988 pod archívny číslom 121 638.
- 73 VI. odbor XII. správy FMV zabezpečoval nasadzovanie a vyťažovanie technických úkonov, previerku korešpondencie, vydávanie krycích občianskych preukazov a pod.
- 74 Kapitalistické zahraničie.
- 75 K prípadu „KNIHA“ pozri: BALUN, P.: Akcia „KNIHA“ – Charta 77 na Slovensku. In: Pamäť národa, ročník (roč.) 3, 2007, číslo (č.) 1, strana (s.) 83 – 95.
- 76 Bundes Nachrichten Dienst (Spolková spravodajská služba) – spravodajská služba Nemeckej spolkovej republiky.
- 77 Agentúrny zväzok „VLADO“ k osobe Zdeno OUZKÝ (1931) viedlo 1. oddelenie III. odboru XII. správy FMV v problematike PODNIK ZAHRA-NIČNÉHO OBCHODU od 23. 6. 1976 pod reg. č. 18 864. Zväzok bol archivovaný 11. 4. 1987 pod archívny číslom 104 050.
- 78 Agentúrny zväzok „PETER“ k osobe Peter SCHMITZ (1937) viedol III. odbor Hlavnej správy ŠtB v SSR, neskôr III. odbor XII. správy FMV v problematike ZAHRA-NIČNÝ OBCHOD od 12. 3. 1973 pod reg. č. 13 681. Zväzok bol archivovaný 5. 11. 1980 pod archívny číslom 60 205.

Pod sprísnenú agentúrno-operatívnu kontrolu a rozpracovávanie vziať prípady vedené po problematikách na úseku boja proti vonkajšiemu nepriateľovi, a to: **FORMULE, BENE, BELA, ADRIA, MARTIN, MICA, ŠVEC, MAZUT a KULTÚRA**. Získavať prehľady o činnosti a záujmoch osôb v týchto rozpracovávaných, s cieľom, či nepripravujú politicky zneužiť takú významnú štátnu udalosť.

IV.

S cieľom pozitívne zapôsobiť v súvislosti s 10. výročím poskytnutia internacionálnej pomoci ČSSR na mienku čs. obyvateľstva a zároveň rušivo zasiahnuť do činnosti a zámerov vnútorného i vonkajšieho nepriateľa budú pre verejné vystúpenie v oznamovacích prostriedkoch pripravení títo bývalí poprední straníci a štátni predstavitelia:

Ing. SÁDOVSKÝ Štefan, býv. I. taj. ÚV KSS a predseda vlády SSR. Menovaný sa taktiež aktívne angažuje za súčasnú politiku strany a doteraz už podal niekoľko obdobných vyhlásení.

Ing. ZRAK Jozef, bývalý vedúci taj. MsV KSS⁷⁹ v Bratislave, ktorý sa aktívne angažuje za súčasnú politiku KSČ. Takéto vyhlásenie už urobil aj v súvislosti so vznikom tzv. Charty 77.

V procese zabezpečovania a realizácie vytýčených úloh v pláne budú v celej šírke rozvinuté súčinnosť vzťahy so zainteresovanými útvarmi, predovšetkým správami FMV na spoločných opatreniach, a tieto budú konkretizované podľa vznikajúcej situácie.

V záujme dôsledného a úspešného zabezpečenia a vykonania plánovaných opatrení budú na zvládnutie týchto úloh po odporúčení zaktivizované stranícke a zväzacké organizácie na poskytnutie politickej pomoci a na dodržanie vysokej morálno-politickej úrovne príslušníkov XII. Správy FMV.

Jerguš Sivoš • August 1978. Security measures of the Counterintelligence Directorate in Bratislava related to the 10th anniversary of Warsaw Pact Countries' invasion of Czechoslovakia

The Security measures plan of the Counterintelligence Directorate to be implemented in relation to the 10th anniversary of Warsaw Pact armies' invasion of Czechoslovakia was submitted by Ján Kováč, the Head of XIIth Directorate at the Ministry of Interior, already on June 23, 1978. It describes the activities of main representatives of the opposition, defines general tasks directed both against the internal and external enemies, and in individual cases also the tasks for secret collaborators and intelligence technology to be used. The document shows what were the tasks of the State Security in Slovakia at the end of the 1970s like, and also what were the measures taken against the representatives of the opposition. It documents who became the subject of the State Security's interest and who served the interest of the secret political police, too.

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD. (1979)

Študoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Doktorandské štúdium v odbore slovenské dejiny absolvoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Je pracovníkom Sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa. Zameriava sa na výskum obdobia neslobody, najmä na pôsobenie Štátnej bezpečnosti. Je autorom publikácie XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989 (2008), spoluautorom publikácie Biografický slovník predstaviteľů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci (2009) a spoluautorom výstavy Prísne tajné! Dejiny ŠtB na Slovensku (2011).

SÚDNE PROCESY S MICHALOM MINÁRIKOM

PAVOL JAKUBČIN

Michal Minárik je jednou z obetí represíi komunistického režimu v 50. rokoch 20. storočia namierených proti predstaviteľom katolíckej cirkvi. Počas desiatich rokov bol štyrikrát súdený za rôzne porušenia zákona súvisiace s jeho pastoračnou činnosťou. Vo väzení strávil päť rokov.

Michal Minárik sa narodil 21. septembra 1912 v Bojniciach. Jeho otec Pavol Minárik bol zamestnaný ako kočiš. Matka sa volala Agnesa, rodená Salayová. Okrem Michala mali rodičia ďalších päť detí. Ľudovú školu navštevoval v Bojniciach, gymnázium v Rožňave, bohoslovecké štúdium absolvoval v Banskej Bystrici. Ordinovaný za kňaza bol 21. júla 1935. Po vysviacke pôsobil ako kaplán v Detve, neskôr v Martine a vo Valaskej. V rokoch 1937, 1944 – 1948 pôsobil vo farnosti Lazany, neskôr v Sklených Tepliciach, Janovej Lehote a Mošovciach.

Konflikt medzi komunistickou štátnou mocou a katolíckou cirkvou v Československu sa osobitným spôsobom prejavoval aj v ťažkých osudoch mnohých kňazov, ktorí chceli zostať verní svojmu kresťanskému presvedčeniu a pastoračnému poslaniu. Pre ich odmietavé postoje k zásahom štátu do života cirkvi sa na nich zväčša upriamovala pozornosť funkcionárov štátnej správy, ktorí sa ich snažili zlomiť alebo odstrániť z ich pôsobiska. Taký bol aj prípad kňaza Michala Minárika, ktorý bol v priebehu 10 rokov (1949 – 1958) štyrikrát postavený pred súd, pričom vo vyšetrovacej väzbe alebo vo väzení strávil približne 5 rokov. Jeho osud je svedectvom prenasledovania obyčajných kňazov v 50. rokoch minulého storočia.

Prvýkrát bol Michal Minárik odsúdený v roku 1949 na dva mesiace väzenia. Dôvodom bolo, že 31. decembra

Kostol v Sklených Tepliciach (Zdroj: Archív J. Jakubčina)

1947 počas kázne v Lazanskom kostole veriacim povedal: „Pred Božím súdom budete skladať účty zo svojich činov, teda aj z toho, za ktorú stranu ste hlasovali, či ste hlasovacie lístky odovzdali strane protináboženskej, komunistic-

kej alebo strane, ktorá vám pripomína Boha.“ Týmto výrokom sa podľa prievádzského prokurátora Dr. Ferčeka dopustil zneužitia svojho kňazského postavenia a u veriacich vyvolal pobúrenie. Hlavný štátny zástupca však celý

prípado založil, pretože sa naň vzťahovala amnestia prezidenta republiky.¹

Ešte v tom istom roku, 18. novembra 1949, však Michala Minárika opäť zatkli a previezli do väznice Krajského súdu v Banskej Bystrici, kde bol umiestnený do vyšetrovacej väzby. Dňa 13. decembra 1949 ho na základe rozhodnutia Štátneho súdu v Bratislave eskortovali do väznice Krajského súdu v Bratislave, kde bolo proti nemu začaté prípravné vyšetrovanie.

Štátny viceprokurátor Ondrej Kuzmík zo Štátnej prokuratúry v Bratislave vzniesol proti Michalovi Minárikovi 19. januára 1950 obžalobu za to, že:

1) koncom roku 1948 v Sklených Tepliciach, pri príležitosti zlučovacej schôdze Katolíckej jednoty žien so Zväzom slovenských žien (ZSŽ) – Živena sa Minárik proti tomuto zlúčeniu ohradzoval a zápisnicu o zjednotení podpísal až po tom, keď sa v nej uviedlo, že išlo o násilné zjednotenie. Taktiež, že sa o novom vedení ZSŽ – Živena vyjadril opovrzhivo a odoprel mu vydať vkladnú knižku zlúčenej Katolíckej jednoty žien;

2) v dňoch od 2. januára 1949 približne do polovice februára 1949 v Sklených Tepliciach počas duchovných cvičení, na ktorých sa zúčastnilo mnoho veriacich z blízkeho okolia, verejne popudzoval poslucháčov proti verejným činiteľom, proti KSS² a iným masovým organizáciám;

3) približne v polovici februára 1949, po skončení spomenutých duchovných cvičení v Sklených Tepliciach, odmietol dať niektorým ženám „pokrokového“ zmýšľania pri spovedi rozhrešenie práve pre ich „pokrokové“ zmýšľanie;

4) koncom februára 1949 sa na organizačnom zhromaždení miestnej odbočky Československej mládeže³ snažil prekaziť zvolenie nového výboru, v ktorom nebola zastúpená „reakčne“ zmýšľajúca mládež, a neskôr maril činnosť ČSM tým, že mládež lákal na inú činnosť v čase, keď mala určený program v ČSM;

5) dňa 29. júna 1949 v Sklených Tepliciach prečítal pastiersky list biskupov, tzv. *Hlas českých a slovenských biskupov a ordinárov veriacim v hodine veľkej skúšky*;

6) počas vyučovania náboženstva v základnej škole v Repišti pred žiakmi plakal a vyzval ich, aby sa za neho modlili, pretože ho idú zatvoriť. Táto správa sa rozšírila a následkom toho došlo nasledujúceho dňa v Sklených Tepliciach k zhluknutiu občanov vyzbrojených palicami, ktorí strážili farskú budovu a vyslali deputáciu na Krajský národný výbor⁴ v Banskej Bystrici v snahe zabrániť jeho zatknutiu;⁵

7) dňa 4. septembra 1950 v kostole v Sklených Tepliciach počas modlitby povedal: „Panna Mária zachráň naše diatky od bezbožnej výchovy, od bezbožných učiteľov, Panna Mária, Amen!“;

8) dňa 11. novembra 1949 zbil počas vyučovania náboženstva v ľudovej škole v Sklených Tepliciach palicou po rukách desať žiakov, pretože nevedeli, čo je to Oltárna sviatosť, pričom deti mali mať niekoľko dní na rukách modriny.

Hlavné pojednávanie s Michalom Minárikom prebehlo na Štátnom súde v Bratislave dňa 23. februára 1950 (predsedom senátu bol Karol Bedrna, členmi senátu boli: Pavol Krobuly a Jozef Buzna – sudcovia z povolania,

Alojz Štuk a Matej Župančič – sudcovia z ľudu, zástupcom Štátnej prokuratúry bol Rudolf Mozoláni, zapisovateľom bol Štefan Cepko, za obhajcu bol Michalovi Minárikovi úradne určený advokát Vojtech Telek).

K prednesenej obžalobe Michal Minárik uviedol, že sa cíti vinným len v bode číslo 5) (čítanie pastierskeho listu), pričom priznal, že bol pri jeho čítaní dojatý, a v bode číslo 8) (potrestanie detí na náboženstve), nad čím vyjadril ľútosť. Ostatné obvinenia Michal Minárik svojimi argumentmi vyvrátil.

Po výpovedi Michala Minárika nasledovali výpovede svedkov: Kláry Szabovej, rodenej Feledešiovej, učiteľky v Sklených Tepliciach, Jozefa Szaba, riaditeľa školy v Sklených Tepliciach, a Augustína Kriváňa, povolaním cestára zo Sklených Teplic.

Senát Štátneho súdu nakoniec uznal Michala Minárika vinným z toho že:

1) dňa 29. júna 1949 v kostole v Sklených Tepliciach prečítal pastiersky list československých biskupov, ktorý podľa súdu štvál „proti ľudovodemokratickému poriadku, proti vláde“ a aby dosiahol u poslucháčov väčší úspech, pri čítaní plakal a používal dlhé prestávky, čím mal verejne poburovať proti republike a jej ľudovodemokratickému zriadeniu;

2) približne týždeň pred skončením školského roku, koncom júna 1949 v škole v Repišti pred žiakmi plakal a povedal im, aby sa za neho modlili, pretože ho zatvorila. Toto neskôr zopakoval aj pred inými ľuďmi v Repišti a Sklených Tepliciach, čím vyvolal medzi ľuďmi verejné pobúrenie a zhluknutie asi 100 občanov ozbrojených palicami, ktorí niekoľko dní strážili farskú

1 Išlo o amnestiu z 19. júna 1948, ktorú po svojom zvolení za prezidenta republiky vyhlásil Klement Gottwald.

2 Komunistická strana Slovenska.

3 ČSM.

4 KNV.

5 Spomenuté čítanie pastierskeho listu, ako aj šíriace sa správy o zatknutí kňaza a následné strázenie farskej budovy veriacimi súvisia so štátnou schizmatickou Katolíckou akciou, ktorú štátna moc rozpútala v júni 1949. Viac o celej akcii a jej dosahoch pozri: HALKO, J.: Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia. Bratislava 2004; VNUK F.: Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949 – 1950. Bratislava 1996.

Vstupná brána do väznice v Leopoldove (Zdroj: Archív J. Jakubčina)

budovu a vyjadrovali sa, „že farára ubránia, aj keby to stálo 8 vrážd“, čím mal verejne podnecovať na zločin podľa zákona číslo (č.) 231/1948 Zb.;⁶

3) dňa 11. novembra 1949 počas vyučovania náboženstva v škole v Skelných Tepliciach zbil palicou po rukách desať žiakov za to, že nevedeli odpovedať na otázku, čo je to Oltárna sviatosť. Títo žiaci mali niekoľko dní na rukách modriny, čím mal ako verejný úradník vykonávajúci svoj úrad skutkom ublížiť inému.

Týmto mal Michal Minárik spáchať v bode 1) a 3) dvojnásobný prečin poburovania proti republike podľa § 3 ods. 1. zákona č. 231/1948 Zb. V bode 2) zločin podnecovania na trestný čin podľa § 33 ods. 2 zák. č. 231/1948 Zb. V bode 4) desaťnásobný prečin zneuži-

tia úradnej moci podľa § 473 Trestného zákona.

Spod ostatných bodov obžaloby (t. j. z konania proti Zväzu slovenských žien – Živena, z popudzovania veriacich proti verejným činiteľom počas duchovných cvičení a zo sabotovania činnosti a znevažovania ČSM) súd Michala Minárika pre nedostatok dôkazov oslobodil.

Za tieto trestné činy odsúdil Štátny súd Michala Minárika na trest v najvyššej zákonnej sadzbe, a to: 4 roky a 10 mesiacov odňatia slobody a peňažný trest 20 000 Kčs,⁷ ktorý sa mal v prípade nevymožiteľnosti premeniť na ďalšie 2 mesiace väzenia. Taktiež bol odsúdený na konfiškáciu celého majetku a úhradu nákladov trestného konania (1238 Kčs) a nákladov spojených s vý-

konom trestu. Do trestu sa Michalovi Minárikovi započítala aj vyšetrovacia väzba, ktorá trvala od 18. novembra 1949 do 23. februára 1950.

Proti bodom rozsudku č. 2) a 3) a proti výške trestu sa Michal Minárik odvolal. Na základe odvolania bola celá vec začiatkom apríla 1950 postúpená Najvyššiemu súdu v Prahe.⁸

Medzitým bol Minárik dňa 20. marca 1950 eskortovaný do väznice v Leopoldove. Z Leopoldova bol 15. apríla 1950 premiestnený do trestného pracovného oddielu v Handlovej. Odtiaľ bol po čase opäť presunutý do Leopoldova.

Na základe amnestie prezidenta Klementa Gottwalda zo dňa 11. mája 1950 bolo trestné konanie proti Minárikovi zastavené. Dňa 12. júna 1950

6 Zákon č. 231/1948 Zb. je smutne známy Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky, na základe ktorého bola odsúdená väčšina politických väzňov v Československu v 50. a 60. rokoch.

7 Korún československých.

8 Štátny archív (ŠA) Bratislava, fond (f.) Štátny súd, Or III 574/49. Pozri tiež LETZ, R.: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku. In: Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989. I. Prešov 2001, s. 189. Najvyšší súd v Prahe sa týmto odvolaním zaoberal až 27. januára 1953, a to v súvislosti s – ako bude uvedené nižšie – neskorším obnovením trestného konania proti Michalovi Minárikovi. Najvyšší súd v Prahe však odvolanie Michala Minárika proti rozsudku Štátneho súdu v Bratislave z 23. februára 1950 zamietol ako neodôvodnené.

Štátna prokuratúra, oddel.

v Bratislave.

6

2 SPT III 25/51.

Štátnemu súdu, oddel.

v Bratislave.

2 SPT III 25/51

Štátny prokurátor

ž a l u j e

Michala Minárika, narodeného dňa 21. septembra 1912 v Bojniciach, okres Prievidza, rím.kat.faráta, posledne bytom v Sklenných Tepliciach, okres Nová Baňa, t.č. na slobode z týchto dôvodov:

Obvinený dňa 29. októbra 1950 ako rím.kat. farár v Sklenných Tepliciach v úmysle vzbudiť nepriateľskú náladu u veriacich v súvislosti so zákonom o sviatkoch a pamätných dňoch, podľa ktorého sviatok Všetechsvätých z 1. novembra 1950 bol preložený na 30. októbra 1950, zneužívajúc výkon svojej duchovnej činnosti v kostole vyhlásil, že ako sa nedá preložiť veľký piatok na bielu sobotu, tak isto sa nedá slyšanie svätej omše na Všetechsvätých zadosť učiniť v pondelok a preto svätá omša dňa 30. októbra 1950 /úradne stanovený deň pracovného klúdu/ nebude, ale bude len 1. november 1950, ktorý deň bol dňom pracovným, pričom dňa 30. októbra 1950 zámerne odcestoval zo Sklenných Teplic, aby znemožnil konanie bohoslužby tohoto dňa miesto dňa 1. novembra 1950.

Obvinený k uvedenému činu skutkove sa doznáva, popiera však vinu, vzhľadom však na zistený skutkový stav i vina obvineného je bezpečne dokázaná, preto je právom žalované, že

zneužil výkonu svojej duchovnej činnosti v úmysle vykonávať na veci politického života vplyv nepriaznivý pre ľudovodemokratický poriadok republiky,

č í m s p á c h a l

trestný čin zneužitia náboženskej funkcie podľa § 123, ods. 1 tr. z.

N a v r h u j e m:

I. konať hlavné pojednávanie podľa § 13, ods. 2 lit. a/ a § 20 ods. 1 tr. p. na Štátnom súde, oddel. v Bratislave,

sa na Štátnom súde v Bratislave, v prítomnosti Michala Minárika, uskutočnilo slávnostné vyhlásenie rozhodnutia prezidenta republiky o zastavení trestného konania. Prítomní zástupcovia komunistickej justície a štátnej správy predniesli prejavy o zločinnej politike Vatikánu a vysokej cirkevnej hierarchie, ako aj o blahosklonnom prístupe komunistického režimu voči cirkvám a náboženstvu a o veľkom význame prezidentskej amnestie. Minárika vyzvali zapojiť sa do budovateľského úsilia, čím mal prezidentovi republiky vyjadriť vďaka za jeho šlachetné rozhodnutie, a informovali ho o podmienke, že do troch rokov odo dňa udelenia milosti nesmie spáchať trestný čin podľa zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Nasledujúci deň, 13. júna 1950 bol Minárik prepustený na slobodu. Už o niekoľko mesiacov však osobná „krížová cesta“ Michala Minárika pokračovala novým obvinením a neskôr súdnym procesom. Podstatou ďalšieho obvinenia a neskôr odsúdenia Michala Minárika bola skutočnosť, že neslúžil svätú omšu v deň pracovného pokoja určený štátnou mocou, ale v cirkevný sviatok. Totiž podľa vládneho nariadenia bol v roku 1950 ako deň pracovného pokoja určený pondelok 30. október 1950, zatiaľ čo streda 1. november 1950 ako Sviatok Všetkých svätých mala byť všedným pracovným dňom. Michal Minárik však ešte v nedeľu 29. októbra 1950 po kázni v kostole v Sklených Tepliciach vyhlásil, že hoci deň pracovného pokoja je preložený na pondelok, svätá omša zo Sviatku Všetkých svätých bude slúžená riadne v stredu 1. novembra 1950, pretože tak ako sa nedá Veľký piatok preložiť na Bielu sobotu, takisto nie je možné sv. omšu zo Sviatku Všetkých svätých preložiť na iný deň. Večer toho dňa (29. októbra 1950) odcestoval domov do Bojníc a naspäť do Sklených Teplíc sa vrátil 30. októbra večer. Z toho dôvodu 30. októbra 1950 v Sklených

Tepliciach žiadnu svätú omšu neslúžil. Dňa 1. novembra 1950, vo Sviatok Všetkých svätých, slúžil svätú omšu v Sklených Tepliciach o desiatej hodine dopoludnia pre kúpeľných hostí a o pol šiestej večer pre pracujúcich.

Za tento postup podal dňa 20. novembra 1950 veliteľ stanice Sboru národnej bezpečnosti (SNB) v Hliníku nad Hronom strážmajster Demeter Benčať na Michala Minárika trestné oznámenie pre trestný čin zneužitia náboženskej funkcie. Podľa informácií, ktoré uviedli príslušníci SNB pri podávaní trestného oznámenia, bol Michal Minárik medzi občanmi v Sklených Tepliciach obľúbený a 99 % občanov sa ho zastávalo. Medzi nimi i funkcionári a členovia miestnych masových organizácií.

Je pravdepodobné, že slúženie svätej omše v cirkevný sviatok bolo len jedným z dôvodov neskoršieho zatknutia Michala Minárika. Ako nasvedčuje hlásenie, ktoré o Michalovi Minárikovi podal dňa 6. novembra 1950 J. Marek, okresný cirkevný tajomník z Novej Bane, miestnym orgánom štátnej správy pôsobenie Minárika v Sklených Tepliciach prekážalo. Samotný cirkevný tajomník ho obviňoval z intenzívneho odporu proti založeniu Jednotného roľníckeho družstva (JRD) v obci a z písania výhražných anonymných listov komunistickým funkcionárom.

Cirkevný tajomník v hlásení taktiež uvádzal, že Michal Minárik sa chystá odcestovať na niekoľko dní na Horehronie, a navrhoval jeho pohyb podrobne sledovať. Z tohto dôvodu uvádzal aj opis fyzického výzoru Michala Minárika. Ten bol podľa opisu štíhlej postavy s chudou tvárou. Podľa cirkevného tajomníka Minárik nenosil kňazský kolárik, ale len obyčajnú košeľu a civilné šaty, a preto bolo ťažké rozpoznať, že je kňazom.⁹

Michal Minárik bol pravdepodobne počas svojej cesty po Horehroní skutočne sledovaný. Nasvedčuje tomu

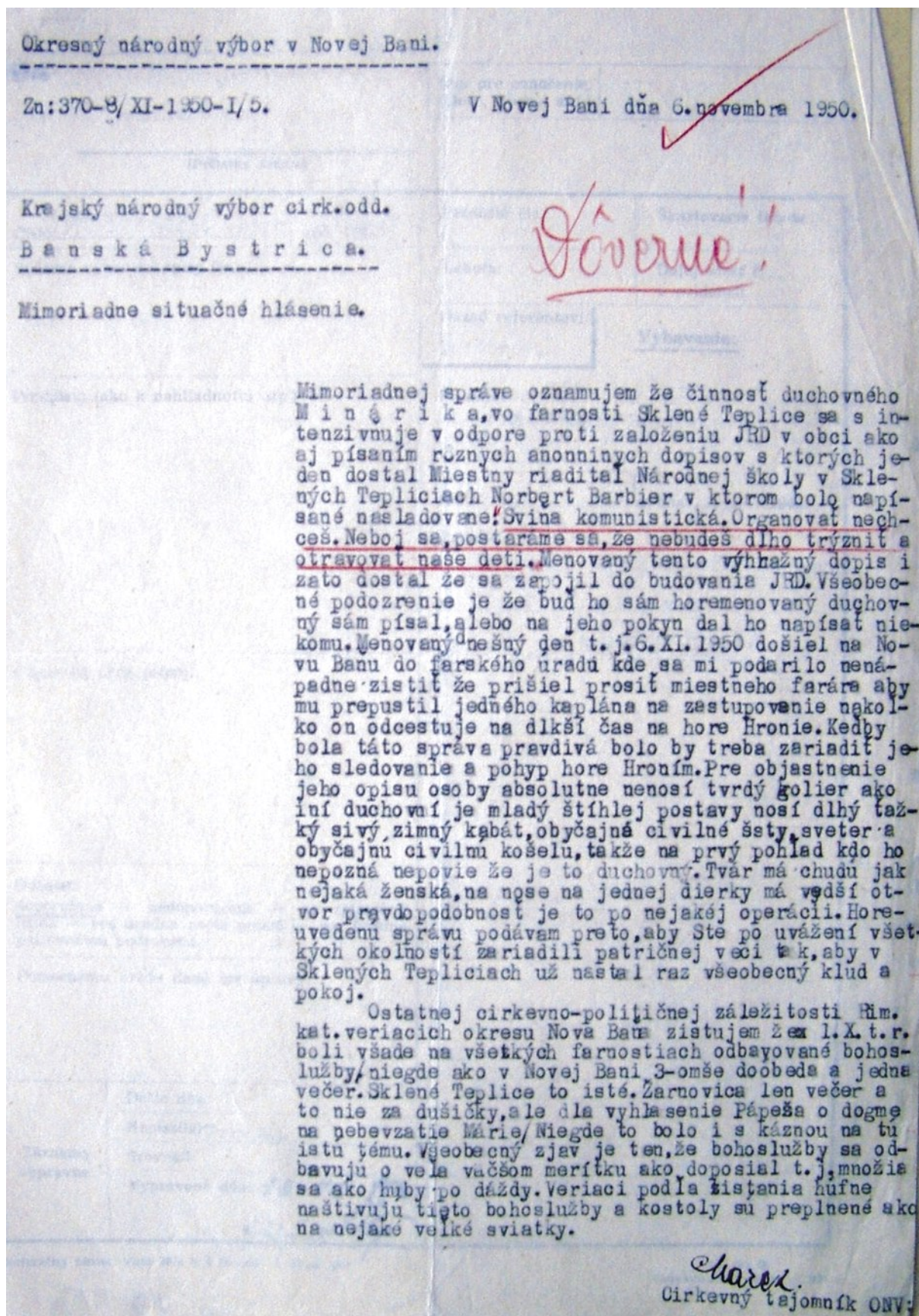
správa, ktorú o vyšetrovaní v prípade Michala Minárika podal krajský cirkevný tajomník z Krajského národného výboru (KNV) v Banskej Bystrici. V správe vypracovanej 15. decembra 1950 na žiadosť Slovenského úradu pre veci cirkevné krajský cirkevný tajomník uvádzal obsah rozhovoru, ktorý mal s Minárikom 14. decembra 1950. Na tento deň bol Michal Minárik predvolaný na cirkevné oddelenie KNV v Banskej Bystrici na kádrový pohovor. Na ňom mu krajský cirkevný tajomník vyčítal, že bol vysviacat novú maľovku kostola a nový organ vo Valaskej (okr. Brezno). Minárik na svoju obhajobu uviedol, že to nebola vysviacka, ale len požehnanie, a nevie, či bolo ohlásené svetským úradom. Do Valaskej bol pozvaný preto, lebo v obci predtým pôsobil. Krajský cirkevný tajomník celú záležitosť uzavrel s tým, že požehnanie spadá do kompetencie dekanátu, a preto nešlo o trestný čin.

Počas kádrového pohovoru krajský cirkevný tajomník Minárikovi vyčítal, prečo nevstúpil do kňazského vlasteneckého hnutia a prečo nenapomáha budovanie JRD v obci. Minárik mu odpovedal, že nemôže násilím hnať občanov do JRD. Taktiež sa vyjadril, že on ako kňaz nikdy nebude a nemôže chváliť a propagovať ideológiu komunizmu, keďže táto sa prieči jeho presvedčeniu. Je ochotný pomáhať všetkému, čo speje k lepšiemu životu, avšak vždy bude brániť zásady svojho náboženského presvedčenia. Minárik sa taktiež vyjadril, že obvinenia, pre ktoré bol postavený pred ľudový súd a neskôr aj pred štátny súd, boli len zlomyseľnosťami a krivou obžalobou, pričom ho súd ani nepripustil k slovu.

Krajský cirkevný tajomník vo vypracovanej správe taktiež uvádzal, že Michal Minárik sa v ďalšom rozhovore zastával tých, čo boli nedávno odsúdení.¹⁰ Minárik taktiež neoblomne obhajoval Sv. Otca a Svätú stolicu.

9 ŠA Banská Bystrica f. Krajský národný výbor Banská Bystrica, Cirkevné oddelenie 1949 – 1954, škatuľa (šk.) 43.

10 Mienený je súdny proces so skupinou Zela a spol. V ňom bolo 2. decembra 1950 na vysoké tresty odsúdených desať predstaviteľov katolíckej cirkvi. Benediktínsky opát Anastáz Opasek dostal doživotie, olomoucký pomocný biskup Stanislav Zela 25 rokov atď.

Situačná správa zo Sklených Teplíc (Zdroj: ŠA Banská Bystrica)

Podľa charakteristiky krajského cirkevného tajomníka bol Minárik tvrdohlavý, neoblomný a nebude z neho predbežne nič dobré (pre komunistov). Nepodpísal ani ohlas Katolíckej akcie a svojím správaním a konaním doteraz len brzdil budovanie socializmu.¹¹

Zrejme aj uvedené správy cirkevných tajomníkov pomohli tomu, že sa začiatkom roka 1951 rozbehlo ďalšie trestné stíhanie Michala Minárika, pre trestný čin zneužitia náboženskej funkcie (za slúženie svätej omše 1. novembra 1950). Dňa 28. mája 1951 štátny prokurátor obžaloval Michala Minárika zo zneužitia výkonu svojej duchovnej činnosti v úmysle vykonávať nepriaznivý vplyv na politický život a ľudovodemokratický poriadok republiky, čím mal spáchať trestný čin zneužitia náboženskej funkcie podľa § 123, odsek 1 trestného zákona.

Prvé súdne pojednávanie pred Štátnym súdom v Bratislave sa uskutočnilo 29. júna 1951 (predsedom senátu bol Dominik Turčan, členmi senátu Václav Hamák, František Hambálek, František Sergovič a Jozef Klinec, zástupcom Štátnej prokuratúry Pavol Winter a obhajkyňou Michala Minárika bola Mária Čikvanová-Stará). Minárik na pojednávaní vypovedal, že sa necíti vinným, pretože ako kňaz je povinný slúžiť sv. omšu v nedele a cirkevné sviatky. Hoci deň pracovného pokoja bol podľa vládneho nariadenia presunutý zo stredy na pondelok, cirkevný Sviatok Všetkých svätých preložený nebol a zostal v stredu. Ako kňaz však nemal liturgicky žiadnu povinnosť slúžiť sv. omšu v deň pracovného pokoja. Navyše v stredu, na Sviatok Všetkých svätých, slúžil svätú omšu o desiatej dopoludnia pre kúpeľných hostí a večer pre pracujúcich, čím žiadnym spôsobom nehatil ich pracovnú povinnosť. Na tomto súdnom pojednávaní senát rozsudok nevyniesol a pokračovanie bolo odročené na neurčito. Ďalšie súdne pojednávanie sa uskutočnilo až

22. októbra 1951, bolo však pre úradnú prekážku taktiež odročené na neurčito (dôvodom bola zrejme snaha Štátnej prokuratúry získať viac materiálov, ktoré by dokazovali vinu Michala Minárika).

Štátny súd si medzitým vyžiadala od Slovenského úradu pre veci cirkevné kádrový posudok Michala Minárika. Kádrový posudok vypracoval opäť okresný cirkevný tajomník v Novej Bani. Ten Minárika charakterizoval ako človeka s otvorene nepriateľským postojom k ľudovodemokratickému zriadeniu, čo bol tiež dôvod, pre ktorý nedostával už od roku 1947 kongruu. Podľa hodnotenia tajomníka by to aj tak boli len zbytočne vyhodené peniaze.¹²

Dňa 13. októbra 1951 intervenoval v záležitosti Michala Minárika listom adresovaným Štátnemu súdu v Bratislave aj kapitulný vikár Banskobystrickej diecézy Ján Dechet. Minárik bol v priebehu roku 1951 preložený zo Sklených Teplíc do Janovej Lehoty a Dechet v liste charakterizoval jeho pôsobenie v Janovej Lehote ako celkom uspokojivé – z hľadiska cirkevného i politického. Podľa Decheta sa Minárik podujal spolupracovať pri organizovaní JRD a sám sa ponúkol prijať v ňom i funkciu. Tiež sa zapojil do mierového hnutia kňazov a prečítal mierové posolstvo pražského mierového zjazdu a ochotne prijíma všetky pokyny a rozkazy cirkevnej vrchnosti. Preto Dechet prosil, aby bolo zvážené, či by nebolo škoda nepodchytiť jeho ochotu a trestné konanie zastaviť alebo aspoň odložiť.

Ján Dechet intervenoval za Michala Minárika pred Štátnym súdom aj listom zo 6. mája 1952. V ňom charakterizoval Minárika ako človeka prudkej povahy, ale vcelku dobrého a rozumného. Podľa Decheta všetky nepríjemnosti, ktoré Minárik doteraz mal, vyplývali práve z jeho povahovej prudkosti. Dechet Minárika opäť

preložil, tentoraz z Janovej Lehoty do Mošoviec, kde sa podľa neho Minárik aj so svojimi veriacimi príkladne zapojil do osláv 1. mája a dodržal aj nariadenie o bohoslužbách cez Veľký týždeň.¹³

Súdne pojednávanie s Michalom Minárikom pred Štátnym súdom v Bratislave pokračovalo opäť až 16. mája 1952 (predsedom senátu bol Jozef Pavelka, členmi senátu Alžbeta Trattnerová a N. Lipka ako sudcovia z povolania, František Sergovič a Jozef Klinec ako sudcovia z ľudu, prokurátorom bol Štefan Rigo a obhajcom Michala Minárika bola Mária Čikvanová-Stará). Podľa rozsudku Štátneho súdu bol Michal Minárik uznaný vinným zo zneužitia výkonu svojej duchovnej činnosti s úmyslom nepriaznivo vplývať na politický život a ľudovodemokratický poriadok republiky a vyvolať u veriacych nepriateľské nálady. Tým sa mal dopustiť trestného činu zneužitia náboženskej funkcie podľa § 123 odsek 1. trestného zákona. Rozsudok bol zdôvodnený tým, že preloženie pracovného pokoja, pripadajúceho na dni cirkevných sviatkov z prostriedku týždňa na jeho koniec alebo začiatok, je vecou politického života a sleduje sa tým zachovanie plynulosti a produktivity práce zamedzením absencie nevedomelých pracujúcich. Podľa súdu preto každý, kto úmyselne marí presunutie dní pracovného pokoja, koná s úmyslom nepriaznivo vplývať na ľudovodemokratický poriadok republiky.

Michal Minárik bol preto odsúdený na 1 rok odňatia slobody, peňažný trest 10 000 Kčs (ktorý sa mal v prípade nevykonalnosti premeniť na ďalší 1 mesiac odňatia slobody, čo sa neskôr aj stalo) a na 3 roky straty občianskych práv. Aj proti tomuto rozsudku sa Michal Minárik odvolal. Keďže podaním odvolania nenadobudol rozsudok právoplatnosť, podal prokurátor návrh na uvalenie väzby na obžalovaného

11 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Slovenský úrad pre veci cirkevné (SÚC), šk. 221.

12 ŠA Bratislava, f. Štátny súd, 2Ts III 60/51.

13 Tamže.

z dôvodu nebezpečenstva úteku obžalovaného. Návrhu prokurátora senát súdu vyhovel a Michal Minárik tak bol od 16. mája až do odvolacieho pojednávania pred Najvyšším súdom v Prahe umiestnený vo väzbe vo väznici Krajského súdu v Bratislave. Minárik nakoniec ešte musel uhradiť aj trovy trestného konania, ktoré boli určené v celkovej výške 6876 Kčs.

Na odvolacom pojednávaní pred Najvyšším súdom v Prahe 9. júla 1952 sa Michal Minárik osobne zúčastnil. Najvyšší súd však jeho odvolanie zamietol ako neodôvodnené.

V snahe pomôcť Minárikovi mu kapitulný vikár Ján Dechet vystavil aj potvrdenie o tom, že kňaz nie je povinný slúžiť svätú omšu v deň, ktorý bol štátom určený za deň náhradného voľna namiesto cirkevného sviatku. Toto potvrdenie Minárik použil pri odvolaní proti rozsudku Štátneho súdu v Bratislave pred Najvyšším súdom v Prahe.

Po potvrdení rozsudku Najvyšším súdom bol Michal Minárik uväznený v Ilave. Navyše bolo rozhodnuté aj o pripočítaní trestu, na ktorý bol Minárik odsúdený už skôr (23. februára 1950), keďže amnestia bola spáchaním ďalšieho trestného činu zrušená. Súhrnný trest pre Michala Minárika bol teda 5 rokov a 10 mesiacov straty

slobody, 20 000 Kčs + 10 000 Kčs peňažnej pokuty.

Na základe ďalšej prezidentskej amnestie zo 4. mája 1953 bola Minárikovi zo súhrnného trestu odpustená jedna tretina a taktiež peňažné tresty. Mal si preto odpykať ešte 2/3 trestu, t. j. 3 roky, 10 mesiacov a 20 dní straty slobody. Na slobodu mal byť prepustený 11. septembra 1955.

Ďalší pohyb Michal Minárika po väzniciach bol nasledujúci: dňa 3. mája 1953 bol presunutý z Ilavy do Bratislavy. Dňa 15. júla 1953 bol premiestnený z väzenia v Bratislave do Mladej Boleslavi. Dňa 19. novembra 1953 bol Minárik presunutý z Mladej Boleslavi do Valdíc. Dňa 11. septembra 1954 bol presunutý do Rtni v Podkrkonoší.

Dňa 9. mája 1955 bola vyhlásená ďalšia amnestia prezidenta, na základe ktorej bol Minárikovi zvyšok trestu v trvaní 4 mesiacov odpustený a Michal Minárik bol 11. mája 1955 prepustený na slobodu z Nápravno-pracovného tábora v Rtni v Podkrkonoší.

Po návrate z väzenia dostal štátny súhlas za kaplána do Hriňovej, kde ho v roku 1958 znova zatkli za poburovanie. Z väzenia sa vrátil 9. mája 1960 a do roku 1965 pracoval vo výrobe. V roku 1965 dostal súhlas stať sa správcom farnosti Slovenské Pravno.¹⁴

Michal Minárik sa so svojim nespravodlivým odsúdením nehodlal zmieriť a 16. decembra 1963 podal Krajskému súdu v Bratislave žiadosť o poskytnutie odpisov rozsudkov z predchádzajúcich rokov. Na základe týchto odpisov podal v roku 1964 Generálnej prokuratúre v Prahe žiadosť o revíziu trestného konania a vynesenie oslobodzujúceho rozsudku. Generálna prokuratúra odstúpila jeho žiadosť Krajskej prokuratúre v Banskej Bystrici, kde so svojou žiadosťou zrejme neuspel.

V roku 1968 podal Michal Minárik opäť návrh na obnovu konania a žiadal oslobodenie spod obžaloby. Osobitný senát Krajského súdu v Bratislave jeho žiadosť odstúpil Krajskému súdu v Banskej Bystrici. Dňa 6. decembra 1968 však Michal Minárik zomrel a jeho žiadosť bola pravdepodobne opäť zamietnutá.

Malého zadostučinenia sa Michalovi Minárikovi dostalo až 22 rokov po smrti. Krajský súd v Banskej Bystrici na svojom neverejnom zasadnutí dňa 22. augusta 1990 v trestnej veci odsúdeného Michala Minárika rozhodol o zrušení rozsudku Štátneho súdu v Bratislave z 23. februára 1950 a 29. októbra 1990 aj o zrušení rozsudku Štátneho súdu v Bratislave zo 16. mája 1952.¹⁵

Pavol Jakubčín • Trials with Michal Minárik

The priest Michal Minárik attracted the attention of the state administration representatives due to his negative opinion on the interventions of the Communist state power in life of the church. They wanted to break him, or to get him out of the place of his pastoral activities. He was therefore brought to a court four times during the period of ten years (1949 – 1958) and judged for different breaches of law related to his pastoral work; he was held in custody awaiting the trial and in prison altogether for approximately 5 years. His case is an example of common priests' persecution in the 1950s rooted in the conflict between the Communist state power and the Catholic Church in Czechoslovakia.

Mgr. Pavol Jakubčín, PhD. (1983)

Je absolventom Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, študijný odbor história. Vo svojej vedeckej činnosti sa venuje najmä dejinám katolíckej cirkvi v rokoch 1948 – 1989 s dôrazom na opis mechanizmov spolupráce kňazov so štátnou mocou. Je autorom monografie Pastieri v osídľach moci, zostavovateľom a spoluzostavovateľom zborníkov Likvidácia reholí a ich život v ilegality v rokoch 1950 – 1989 a Prenasledovanie cirkvi v komunistických štátoch strednej a východnej Európy.

14 BRENDZA, G.: Násilné zásahy totalitnej moci proti Cirkvi na území Banskobystrickej diecézy v rokoch 1950 – 1968. In: CORANIČ, J. – ŠTURÁK, P. – KOPRIVNÁKOVÁ, J. (zost.): Cirkev v okovách totalitného režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950. Prešov 2010, s. 378.

15 ŠA Bratislava, f. Štátny súd, Or III 574/49.

34 ROKOV V ŠTB

PORTRÉT MICHALA DUDÁŠA

JERGUŠ SIVOŠ

V Štátnej bezpečnosti pôsobil takmer 34 rokov. Hoci ako jeden z mála neabsolvoval operatívnu školu KGB, dostal sa na najvyššie miesta v ŠtB.¹ Začínal na odbore vnútorného spravodajstva, v Bratislave neskôr riadil aj odbor na ochranu socialistickej ekonomiky. V 60. rokoch pôsobil ako I. zástupca náčelníka Krajskej správy MV² v Bratislave, náčelník Správy ŠtB Krajskej správy ZNB³ v Bratislave a zástupca náčelníka Hlavnej správy ŠtB v Slovenskej socialistickej republike. Jeho ďalšiu kariéru ovplyvnil generálny tajomník ÚV KSČ⁴ Gustáv Husák. Po štyroch rokoch na poste predstaviteľa federálneho ministerstva vnútra v Poľsku sa do Bratislavy vrátil na Vysokú školu ZNB, odkiaľ v marci 1981 odišiel do dôchodku.

Michal Dudáš sa narodil 5. novembra 1923 v obci Abrahám neďaleko Galanty ako druhé z deviatich detí. Otec Dominik pracoval na železnici, matka Júlia (rod. Slobodová) sa starala o domácnosť. Ľudovú školu navštevoval v rodnej obci a neskôr v Dioseku (dnes Sládkovičovo), kam sa rodina v roku 1933 presťahovala. Od septembra 1935 študoval v meštianskej škole v Senci, posledný ročník absolvoval v Trnave. Z finančných dôvodov v ďalšom štúdiu nepokračoval. Príležitostne pracoval ako robotník na veľkostatku a pomocník u roľníkov v obci Abrahám, v roku 1941 krátko aj ako murár v Bratislave. V septembri 1942 nastúpil v rodnej obci na notársky úrad. Ako praktikant a neskôr kancelársky pomocník tu pracoval až do polovice apríla 1945. Podľa vlastného vyjadrenia tu vydával partizánom, vojenským zbehom

Michal Dudáš v začiatkoch svojej kariéry v Zbore národnej bezpečnosti (Zdroj: ABS)

a rasovo prenasledovaným osobám legitimácie, cestovné povolenia a iné osobné doklady.⁵

Koncom 30. rokov sa rodina presťahovala opäť do obce Abrahám a Dudáš sa dostal do kontaktu s miestnymi komunistami – Floriánom Čambalom, Floriánom Galbavým a Františkom Sedlákom. Spolupráca s nimi ovplyvnila jeho zmýšľanie aj život. František Sedlák, člen Komunistickej strany Slovenska (KSS) od roku 1929, pracoval počas Slovenskej republiky 1939 – 1945 v komunistickom odboji. Po zatknutí gestapom ho väznili v Trnave a neskôr v Bratislave, domov sa vrátil až po oslobodení. Neskôr pracoval ako predseda miestneho národného výboru (MNV), na Povereníctve techniky, Povereníctve vnútra (ako príslušník ŠtB), ale aj v aparáte krajského národného výboru. Jednu z jeho dcér – Františku, si Dudáš neskôr vzal za manželku. Ďalšia dcéra – Mária, vydatá Kozmerová – pracovala v rokoch 1945 až 1981 v Zbore národnej bezpečnosti.⁶

1 Štátna bezpečnosť.

2 Ministerstvo vnútra.

3 Zbor národnej bezpečnosti.

4 Ústredný výbor Komunistickej strany Československa.

5 Archiv bezpečnostných složek (ABS), fond (f.) personální spisy ministerstva vnitra, inventárna jednotka (inv. j.) 6863/23. Dotazník z 12. 7. 1947; Dotazník z 9. 7. 1950.

6 Švagriná Mária Kozmerová (1923, Abrahám) pôsobila od septembra 1945 na odbore politického spravodajstva a štátnej bezpečnosti PV. Od septembra 1949 pracovala na Krajskom veliteľstve ŠtB v Bratislave. Od roku 1955 pôsobila na vnútornom oddelení Krajskej správy MV v Bratislave. Po vzniku Ministerstva vnútra SSR sa v máji 1969 stala zástupcom náčelníka a v marci 1971 náčelníkom sekretariátu ministra vnútra SSR. Do dôchodku odišla v marci 1981 v hodnosti plukovníka. ABS, f. osobní evidenční karty MV, Mária Kozmerová.

80 PAMĚŤ NÁRODA 2 • 2012

Doplňujúci údaje k rubrikám č. 1.—35.				foto 4x4
Medaile „Za upevňovanie priateľstvá ve zbrani“ – 3 stup. ✓ Čestný odznak SNB – KR FMV 323/42 ✓ odznak 50.let VČK KGB –RPR 3/71 Medaile „30 let SNB“ KR FMV 444/75 ✓ Medaile SNB – FMV 85/80 ✓ Medaile „Za obětavou práci pro socialismus“ RPR 057/81		Z roku 1964		Z roku 19
Od kdy den, měs., rok	Do kdy den, měs., rok	36. Průběh služby v MV		Doklad Kádrový rozkaz
		Popis činnosti - funkce a další údaje	Název součástí	
25. 7.1947		P r i j a t ý do zamestnania na Pove- reníctve vnútra v Bratislave ako kance- lársky pomocník	PV Bratislava	
1.8.1950		Výkonná služba KV-štb Bratislava	KV-štb Bratislava	
1. 1.1953		Náčelník I.oddelenia III-odboru KS-štb Bratislava	KV-štb Bratislava	
1. 7.1955		Náčelník III.osboru KS-MV Bratislava	KS-MV Bratislava	KRNKSMV č. 22/55
1. 4.1960		Náčelník IV.odboru KS/MV Bratislava	KS-MV Bratislava	KRNKSMV č. 8/60
1. 3.1964		Zástupca náčelníka KS-MV Bratislava	KS-MV Bratislava	KRNMV č. 61/64
12.1.1966	27.4.1966	Povolán do inter.seminára pro ved. prac. k vědecké org.řídící práce v MV Letňany Varvažov		KRNSK 33/66
1.5.1966		Zástupca náčelníka KS-SNB Náčelník správy státní bezpečnosti	-"	KRNMV 147/66
1.3.1969		Zástupce náčelníka	HS Stb MV SSR	NMV 7/69
1.11.1973		Přeložen a současně ustanoven do funkce náčelníka odb.pro mezinárodní styky	Sekretariát FMV	FMV 512/73
1.3.1974		Přemístěn - do NČZ V péči Sekret.FMV - pro mezinár. styky. <i>il. Medet d. j. b.</i>	Neplacená záloha FMV	FMV 89/74 NS 27/81
16.3.1979	31.3.1979	Náčelník odboru kanceláře MV ČSSR Vyjmut ze zálohy	VŠ SNB	FMV 45/79
1.4.1979		Přemístěn		
1.4.1979		St. učitel odd. přípravy StB DŠ SNB při IV. fak. VŠ SNB		VŠ 78/79
1.11.1979		St. učitel na vol.m. docenta 2. skupiny katedry StB		VŠ 363/79
1.9.1980		Docent katedry StB fak. vyšetř. VŠ SNB Bratislava		VŠ 278/80

Osobná evidenčná karta M. Dudáša (Zdroj: ABS)

Významnou mierou ovplyvnil Dudáš aj Florián Čambal. Do KSS vstúpil v roku 1935 a v rodnej obci Abrahám zastával funkcie podpredsedu, predsedu, kultúrneho referenta a kolportéra komunistickej tlače. Pre svoje komunistické presvedčenie sa rozišiel s otcom aj matkou a neudržiaval s nimi žiadne kontakty. Počas nemeckej okupácie bol členom a neskôr predsedom okresného ilegálneho vedenia KSČ v Seredi. Od konca júla 1944 sa angažoval v partizánskom hnutí a udržiaval ilegálne spojenie s neskoršími vysokými straníckymi a štátnymi funkcionármi – predsedom SNR Jánom Kubačom, členom ÚV KSS a poverenikom pôdohospodárstva Štefanom Gažíkom, ale aj s predsedom vlády Československej republiky (ČSR) a popredným funkcionárom KSČ Viliamom Širokým.⁷ V roku 1945 ho prijali do Zboru národnej bezpečnosti. Viedol okresné veliteľstvo NB-2 v Trnave, neskôr pracoval na odbore politického spravodajstva a štátnej bezpečnosti Povereníctva vnútra (PV) a v rokoch 1951 – 1962 riadil 11. bratislavskú pohraničnú brigádu. Potom pracoval v straníckom aparáte na Krajskom výbore KSS v Bratislave. Práve F. Čambal prijal v polovici apríla 1945 M. Dudáša k štátnobezpečnostnej zložke NB-2 v Trnave. Spoločne sa podieľali na spravodajskej práci a zatýkaní „fašistov“ v trnavskom okrese. Pod vplyvom Čambala vstúpil Dudáš 1. mája 1945 do KSS. Hoci už koncom mesiaca z útvaru odišiel, v neskoršom období uviedol: „*Táto práca sa mi vel-*

mi zapáčila a mala potom značný vliv na moje prihlásenie sa k spravodajskej službe.“⁸

Začiatkom októbra 1945 narukoval Dudáš do Bratislavy k vojenskému útvaru 4629 a od februára 1946 vykonával vojenskú prezenčnú službu na vojenskej prokuratúre. Do civilu odišiel 27. júna 1947. V tom čase už stanica Národnej bezpečnosti (NB) v Dioseku (dnes Sládkovičovo) vykonávala previerky potrebné na jeho prijatie do služieb Povereníctva vnútra. Kladné stanovisko k žiadosti, ktorú podal už v máji 1947, zaujala aj Odbočka Štátnej bezpečnosti Bratislava.

Na odbor politického spravodajstva a štátnej bezpečnosti Povereníctva vnútra nastúpil 10. júla 1947. Počas udalostí februára 1948 obsadzoval ako príslušník VII. odboru PV Hlavnú poštu a čs. rozhlas v Bratislave. Po reorganizácii a zrušení odboru Štátnej bezpečnosti PV nastúpil v auguste 1950 na Krajské veliteľstvo ŠtB v Bratislave. Ako veliteľ 1. skupiny II. oddelenia zodpovedal za činnosť ŠtB proti sionistom, trockistom a buržoáznym nacionalistom. V máji 1952 sa stal veliteľom zvláštnej skupiny ŠtB, ktorá zabezpečovala vysťahovanie osôb z Bratislavy. Angažoval sa aj v straníckej práci – od septembra 1949 zastupoval tajomníka a od februára 1950 pôsobil ako tajomník 1. dielčej organizácie KSS na odbore BA Povereníctva vnútra, od septembra 1950 ako tajomník útvarovej organizácie KSS na Krajskom veliteľstve ŠtB v Bratislave. V júli 1950 napí-

sal: „*Pre spravodajskú službu rozhodol som sa sám, nakoľko táto sa mi páčila, jej význam pre budovanie socializmu docenil som až teraz.*“⁹

Po reorganizácii teritoriálnych útvarov ŠtB a vzniku krajských správ ŠtB sa v júli 1952 stal náčelníkom I. oddelenia II. odboru. Oddelenie malo dva referáty, 15 príslušníkov a rozpracovávalo trockistov, nepriateľov v strane, buržoázných nacionalistov a sionistov. Dudáš stál oficiálne na čele oddelenia, no až do polovice roku 1953 riadil zvláštnu skupinu ŠtB a organizoval vysťahovanie osôb z Bratislavy. V auguste 1952 ho krajský náčelník ŠtB v Bratislave Jaroslav Hrbáček hodnotil takto: „*Ako [veliteľ] náčelník I. oddelenia sa dobre osvedčil, prácu, ktorá mu je pridelená, vykonáva svedomite a dôsledne a vie dobre viesť tam pracovný kolektív. Povahy je uzavretej, pritom ctižiadostivý a namyslený. Kvôli týmto jeho povahovým vlastnostiam je v kolektíve menej obľúbený.*“¹⁰

V januári 1953 vznikol na I. oddelení referát maďarských buržoázných nacionalistov a počet príslušníkov sa zvýšil na 18. Zodpovednosť za činnosť oddelenia zároveň od krajského náčelníka ŠtB prevzal náčelník II. odboru. V marci 1953 kritizoval náčelník II. odboru Krajskej správy (KS) ŠtB v Bratislave Ján Gábor¹¹ Dudáša za slabú iniciatívu a aktivitu, ale aj malé zásahy do operatívnej práce.¹² Lepšie hodnotenie mu koncom mája 1953 vystavil dočasne poverený náčelník II. odboru Michal Kasan.¹³ „*Po stránke odbornej*

7 MORBACHER, L.: 11. bratislavská brigáda Pohraničnej stráže a výnimočná „osobnosť“ jej prvého veliteľa Floriána Čambala (1948 – 1962). In: Sborník Archivu bezpečnostných složek, ročník (roč.) 7, 2009, strana (s.) 98 – 100.

8 ABS, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 6863/23. Dotazník z 9. 7. 1950.

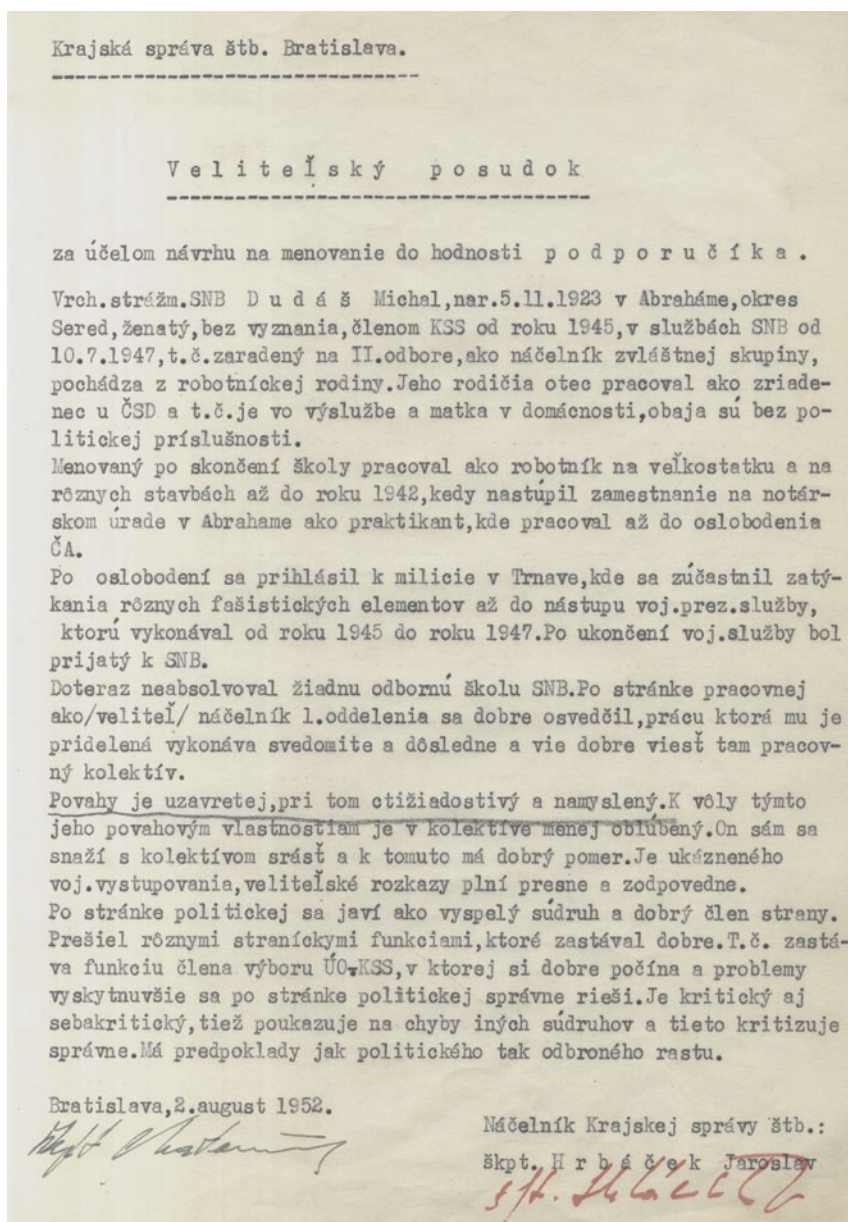
9 Tamže.

10 Tamže. Veliteľský posudok z 2. 8. 1952.

11 Ján Gábor (1929, Snina) pôsobil vo funkcii veliteľa (náčelníka) oddelenia, resp. odboru vnútorného spravodajstva teritoriálneho útvaru ŠtB v Bratislave od júna 1951 do apríla 1953, keď sa stal zástupcom krajského náčelníka ŠtB v Banskej Bystrici. Zo Zboru národnej bezpečnosti ho prepustili v dôsledku používania nezákonných vyšetrovacích metód už 14. mája 1953.

12 ABS, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 6863/23. Veliteľský posudok z 16. 3. 1953.

13 Michal Kasan (1924, Tekovská Breznica – 2008, Bratislava) pracoval v ZNB od decembra 1948. V apríli 1949 nastúpil na odbor štátnej bezpečnosti PV a v novembri 1950 na odbor vnútorného spravodajstva KV ŠtB v Bratislave. V júli 1957 sa stal zástupcom náčelníka KS MV v Bratislave. Od mája 1963 viedol okresné oddelenie MV Bratislava-vidiek. V marci 1969 sa stal náčelníkom správy ŠtB KS ZNB v Bratislave. Do dôchodku odišiel v júli 1983 v hodnosti plukovníka. Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. personálna dokumentácia príslušníkov, Michal Kasan.

Služobný posudok z augusta 1952 (Zdroj: ABS)

možno ho kvalifikovať ako dobrého, samostatného operatívneho orgána, ktorý však s agentúrou dlho nepracuje a potrebuje ešte určité skúsenosti nadobudnúť. Je schopný riadiť menšie akcie samostatne. Na svojom pracovisku je snaživý a rozhodný a správne usmerňuje jemu podriadených súdruhov. Pomer ku kolektívu má dobrý, je uzavretej a tichej povahy, v kolektíve je dosť obľúbený a vzhľadom na jeho

uzavretú povahu robí dojem namysleného, je disciplinovaný, vojenského vystupovania a dôsledný pri plnení veliteľských rozkazov. (...) je na dobrej politickej úrovni (...) problémy na svojom pracovisku rieši politicky.¹⁴

Po reorganizácii krajských bezpečnostných útvarov a vytvorení krajských správ ministerstva vnútra sa Dudáš v apríli 1954 stal náčelníkom I. oddelenia III. odboru. Náčelník odboru

Jaroslav Brejcha ho v polovici októbra 1954 hodnotil kladne a navrhol jeho vymenovanie do funkcie zástupcu náčelníka odboru: „Vo svojom služobnom zaraďení [sa] osvedčuje, pod jeho vedením jemu zverený pracovný kolektív vykazuje dobré pracovné výsledky. Na pracovisku zaviedol dobrý organizačný systém opretý o individuálnu kontrolu jednotlivých pracovníkov. Sám agentúrne pracuje a jeho pracovisko po stránke agentúrne operatívnej činnosti, čo do obsahu a serióznosti správ je najlepším oddelením na odbore. Ako náčelník odboru sa stará o rast mladých operatívnych orgánov, čo je podložené, že na jeho úseku rýchle odborne dorastajú mladé kádre.“

V polovici novembra 1954 sa stal zástupcom náčelníka III. odboru (vnútorného spravodajstva) a v októbri 1956, po odchode M. Kasana na ročné štúdium operatívnej školy KGB do Moskvy, náčelníkom III. odboru KS MV Bratislava. Odbor vnútorného spravodajstva patril k najväčším odborom bratislavskej krajskej správy MV. V roku 1956 ukončili jeho príslušníci 9 prípadov. Vedenie správy oceňovalo najmä akcie „KARNEVAL“ a „REZO-LÚCIA“, v ktorých III. odbor rozpracovával vysokoškolákov dožadujúcich sa školskej reformy. Začiatkom roka 1957 pracoval odbor na 10 prípadoch, evidoval 54 agentov a 116 informátorov. Jeho pracovníci sa pod vedením M. Dudáša zameriavali najmä na ľudákov, agrárnikov, sionistov, predstaviteľov cirkví, Demokratickej strany, ukrajinských nacionalistov a bielogvardejcov. V problematike sionistov sa sústreďovali na židovskú organizáciu Sochnut so sídlom vo Viedni a zadokumentovanie a realizáciu (t. j. ukončenie) akcie „DANA“, kde predpokladali zasielanie ilegálnej finančnej podpory. Generálny plán rozpracovania spracovávali v problematike bývalých dôstojníkov Generálneho štábu Slovenskej armády a Československej armády, v problematike maďarských buržoáznych nacionalistov v snahe rozpracovať

14 ABS, f. personální spisy ministerstva vnitra, inv. j. 6863/23. Veliteľský posudok z 28. 5. 1953.

bývalých funkcionárov fašistických strán a v problematike vysokých škôl, kde plánovali vybudovať rezidentúru (t. j. vysunuté pracovisko ŠTB). Pri rozpracovávaní predstaviteľov ľudáckeho režimu z rokov 1939 – 1945 sa zameriavali na vybudovanie agentúry schopnej preniknúť do tohto prostre-

dia v zahraničí. Pri monitorovaní cirkvi sa sústreďovali hlavne na kontakty s Vatikánom a získanie agentov v jednotlivých cirkevných rádoch na Slovensku. Podobne rozpracovávali aj spisovateľov, výtvarníkov, mládež a pracovníkov v zdravotníctve, súdnictve a telovýchove.¹⁵

V polovici 50. rokov pokračoval Dudáš v aktívnej straníckej a politickej práci. Pôsobil ako člen útvarevej organizácie KSS a predseda útvarevej organizácie ROH. V máji 1957 sa stal členom dôstojníckeho čestného súdu KS MV Bratislava. V tom čase diaľkovo študoval Vysokú školu ekonomickú v Bratislave, odbor ekonomika poľnohospodárstva (1953 – 1958). Promovaný bol vo februári 1959.

Už v roku 1955 dostal vyznamenanie *Za službu vlasti* a o rok neskôr aj vyznamenanie *Za zásluhy o obranu vlasti*. V máji 1960 dostal aj čestné uznanie za dlhoročnú, obetavú a príkladnú prácu v službách MV a v roku 1962 štátne vyznamenanie *Za vynikajúcu prácu*. V januári 1959 dostal „za dobré riadenie operatívnej práce a realizáciu niekoľkých prípadov“ finančnú odmenu 500 Kčs.¹⁶

Začiatkom roku 1960 sa v rámci nového územnosprávneho členenia ČSR a redukcie krajov zlúčila krajská správa MV v Bratislave s krajskou správou MV v Nitre. Michal Dudáš sa aj vzhľadom na nadobudnuté ekonomické vzdelanie stal náčelníkom IV. odboru (ekonomická kontrarozviedka) KS MV v Bratislave. Riadil štyri oddelenia a skupinu štátneho tajomstva, spolu 45 príslušníkov.

V polovici roku 1961 sa plánovalo jeho vymenovanie do funkcie zástupcu náčelníka KS MV v Banskej Bystrici. Návrh sa však napokon nerealizoval. Vyššiu funkciu mu priniesla až reorganizácia zo začiatku roka 1964 a vznik tzv. jednotnej kontrarozviedky. Na centrálnej úrovni vtedy vznikla kontrarozviedna správa, na krajskej úrovni kontrarozviedny odbor. Zlúčili sa v nich úlohy dovtedajšej II. (vonkajší nepriateľ), III. (vnútorný nepriateľ) a IV. správy MV, resp. odborov KS MV (ochrana socialistickej ekonomiky). Dudáš sa 1. marca 1964 stal I. zástupcom náčelníka KS MV v Bratislave a prevzal zodpovednosť za riadenie kontrarozviedneho odboru.

KRAJSKÁ SPRÁVA MINISTERSTVA VNÚTRA
BRATISLAVA

Č. j. K-02970/1-1954. Dňa 21. októbra 1954.

Ministerstvo vnútra
správa kádrov, III. odbor

P R A H A .

D u d á š Michal, por./5.11.1923/ návrh na ustanovenie do funkcie zástupcu náčelníka III. odboru - predloženie.

Prílohy: Sväzok, kádr. mat.

Predkladáme návrh na ustanovenie do funkcie zástupcu náčelníka III. odboru na KS-MV, por. D u d á š a Michala, ktorý t.č. vykonáva funkcie náčelníka I. oddelenia na III. odbore.

Por. D u d á š Michal je politický vyspelý. Po stránke odbornej vo funkciách náčelníka I. odd. na III. odbore dosahuje v operatívnej práci dobré výsledky. Má organizačné schopnosti z dobrým všeobecným prehľadom, dovedie podriadených viesť k dobrému výkonu služby, čo sa prejavuje v tom, že od ustanovenia menovaného do funkcie náčelníka I. odd. na III. odbore, práca sa hodne zlepšila a jeho zásluhou a dobrým vedením celého kolektívu toto oddelenie sa zaradilo na III. odbore medzi najlepšie oddelenia.

Z horeuvedených okolností a z výsledkov jeho doterajších v operatívnej práci, navrhujeme menovaného ustanoviť do funkcie zástupcu náčelníka III. odboru, nakoľko dá sa plne predpokladať, že navrhovanú funkciu úspešne zvládne.

Zvláštna preverka u menovaného doposiaľ preverená nebola, avšak zostávajúce materiálne ku zvláštnej preverke obsahuje jeho personálny spis, kde chýba iba prelustrovanie u ústrednej evidencie Min. vnútra, ktorý pripojujeme ku návrhu.

Náčelník kádrového odboru
por. Predajniánský.

Náčelník kraj. správy MV
pp. H o u s k a .

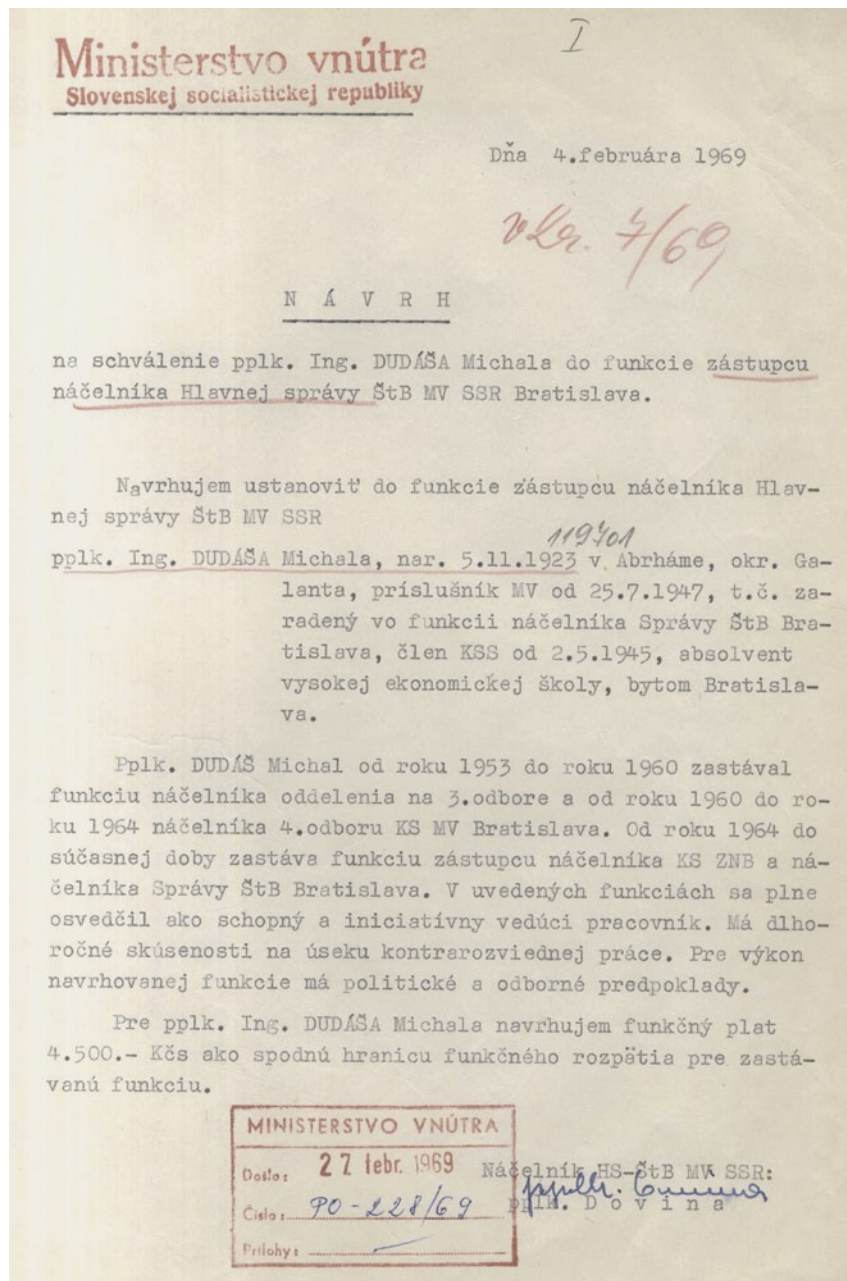
MINISTERSTVO VNÚTRA

Deň 23. X 1954
Č. j. K-0504014-54
Prílohy 180

Návrh na ustanovenie do funkcie zástupcu náčelníka odboru vnútorného spravodajstva z októbra 1954 (Zdroj: ABS)

15 AÚPN, f. R 012, inv. j. 478. Zpráva o súčasnej agentúrno-operatívnej práci na Krajskej správe MV v Bratislave.

16 Korún československých.

V marci 1969 sa M. Dudáš stal zástupcom náčelníka Hlavnej správy ŠTB MV SSR (Zdroj: ABS)

Kariéru M. Dudáša v Zbore národnej bezpečnosti neovplyvnili ani ďalšie organizačné zmeny v druhej polovici 60. rokov, ani „odmäk“ počas tzv. Praž-

skej jari 1968, keď sa jeho meno pretriasalo na verejnosti aj v médiách. V máji 1966 sa stal náčelníkom Správy ŠTB KS ZNB Bratislava. V rovnakom

roku absolvoval desaťtýždňový kurz vedeckého riadenia práce. V roku 1968 sa postavil na stranu konzervatívneho krídla, a preto sa začali objavovať hlasy, aby z funkcie odišiel. Útoky proti jeho osobe sa vystupňovali po príchode vojsk Varšavskej zmluvy, keď ho označili za zradcu. Minister vnútra Josef Pavel mu dočasne pozastavil výkon funkcie. Po odvolaní ministra Pavla a vymenovaní nového ministra Jana Pelnáča sa Dudáš približne po mesiaci vrátil do funkcie.

Po vzniku slovenského ministerstva vnútra a vytvorení národných bezpečnostných štruktúr sa počítalo s jeho vymenovaním do vysokej funkcie v slovenskej centrále ŠTB. Kolégium ministra vnútra SSR proti tomu nemalo žiadne pripomienky a Dudáš sa 1. marca 1969 stal zástupcom náčelníka Hlavnej správy ŠTB Ministerstva vnútra SSR. Zodpovedal za činnosť odborov vnútorného spravodajstva, odboru spravodajskej techniky a dvoch kontrarozviednych odborov (zameraných proti rozviedke NSR¹⁷ a Rakúska a na ochranu štátneho tajomstva, výjazdy a emigráciu). Fakticky kontroloval aj prácu brata Alojza, ktorý pôsobil na odbore spravodajskej techniky.¹⁸

Ťažké obdobie prežíval Dudáš opäť na jeseň 1973. V polovici októbra sa stretol s I. námestníkom ministra vnútra ČSSR. Ján Hanuliak mu oznámil, že v rámci novej organizačnej štruktúry centrálného útvaru kontrarozviedky v Bratislave sa s ním ďalej nepočíta na vrcholovú riadiacu funkciu, a ponúkol mu tri možnosti ďalšieho pôsobenia – funkciu predstaviteľa FMV vo Varšave, funkciu vysadeného pracovníka II. správy FMV v Kyjeve a vyššiu funkciu na Vysokej škole ZNB. Dôvodom tohto kroku vedenia federálneho ministerstva vnútra boli oficiálne zlé výsledky Hlavnej správy (HS) ŠTB v SSR proti

17 Nemecká spolková republika.

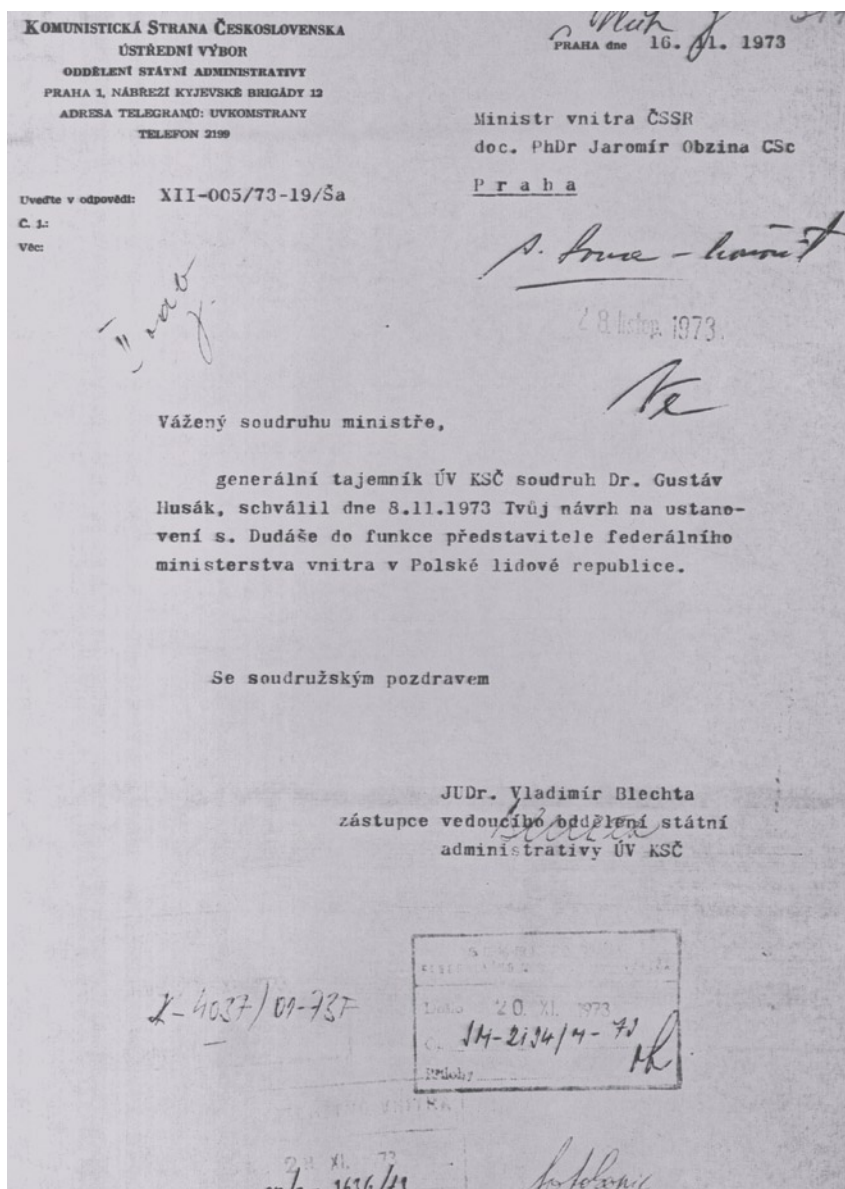
18 Alojz Dudáš (1935, Diosek, dnes Sládkovičovo) pracoval od júna 1958 do februára 1990 na odboroch spravodajskej techniky Krajskej správy MV (ZNB) Bratislava, Hlavnej správy ŠTB v SSR a XII. správy FMV (ZNB) ako špecialista na grafickú expertízu. Vypracovával písomoznačké posudky písomností na operatívne a súdne účely. Spracoval katalóg písacích strojov čs. a zahraničnej výroby, ktorý sa používal pri odhaľovaní pisateľov protištátnych písomností v celom Československu. Od júla 1974 riadil úsek kriminalisticko-technických expertíz. V marci 1990 odišiel do dôchodku v hodnosti podplukovníka.

tzv. pravicovým oportunistom (t. j. komunistom vylúčeným z komunistickej strany v rámci normalizačných čistiek začiatkom 70. rokov), najmä Eduardovi Frišovi a Alexandrovi Dubčekovi. Na chodbách „Februárky“, sídla slovenskej Hlavnej správy ŠTB, sa však šepkalo aj o inom dôvode – pomste generálneho tajomníka ÚV KSČ G. Husáka. Korene sváru siahali do 50. rokov. Náčelník I. oddelenia III. odboru KS MV v Bratislave M. Dudáš v septembri 1954 získal na utajenú spoluprácu s ŠTB Vieru Millerovú, rodenú Časlavskú. S Husákom sa spoznala už začiatkom 40. rokov a v roku 1973 sa stala jeho druhou manželkou.

Jej spolupráca s ŠTB netrvala dlho, zväzok uzavreli a archivovali v máji 1956. Koncom novembra 1959 však Dudáš V. Millerovú opäť kontaktoval a obnovil s ňou utajenú spoluprácu. V tom čase patrila do úzkej skupiny troch agentov a informátora, ktorých osobne riadil Dudáš ako náčelník odboru. V evidencii tajných spolupracovníkov figurovala až do konca marca 1962. Zväzok s krycím menom EVA vtedy archivovali a neskôr pravdepodobne skartovali. Aké úlohy mala pre ŠTB plniť, sa preto dnes už asi nedozvieme. Nedozvieme sa s určitosťou ani to, prečo Husák reagoval takým spôsobom. Môžeme však zvažovať najmä dve možnosti: 1) použitie hrozieb, resp. kompromitujúcich materiálov pri získavaní V. Millerovej na utajenú spoluprácu a 2) jej nasadenie priamo na G. Husáka (v máji 1960 ho na základe amnestie prepustili z väzenia).

Vráťme sa však k Dudášovi. V rozhovore s J. Hanuliakom navrhované funkcie pôvodne odmietol; z rodinných dôvodov chcel zostať aj naďalej pôsobiť v Bratislave, hoci v nižšej funkcii. Po týždni zvažovania však napokon prijal funkciu predstaviteľa Federálneho ministerstva vnútra (FMV) vo Varšave (s podmienkou, že manželka bude môcť častejšie cestovať za dcérami do Bratislavy). S týmto súhlasil federálny minister vnútra Jaromír Obzina a 8. novembra 1973 aj Gustáv Husák.

Už koncom októbra 1973 odvolal minister Obzina Dudáša z funkcie zá-

Za odchodom Dudáša z funkcie zástupcu náčelníka Hlavnej správy ŠTB v SSR stál Gustáv Husák (Zdroj: ABS)

stupcu náčelníka HS ŠTB v SSR a zaradil ho na odbor pre medzinárodné styky sekretariátu FMV, kde ho v spolupráci s pracovníkmi II. správy FMV zaškolili na funkciu v Poľskej ľudovej republike (PLR). Do Varšavy nastúpil v marci 1974, riadil pobočku rezidentúry v Štetíne.

Koncom roku 1978, po dosiahnutí dôchodkového veku, požiadal o zotrvanie v služobnom pomere. Z Varšavy sa chcel vrátiť do Bratislavy. Rokoval aj s náčelníkom XII. správy FMV (Správy kontrarozvedky v Bra-

tislave) Jánom Kováčom. Napokon sa však do operatívy nevrátil. Ponúkli mu miesto na Vysokej škole (VŠ) ZNB v Bratislave. Súhlasil s tým aj I. zástupca náčelníka VŠ ZNB a náčelník IV. fakulty Ľudovít Penzész. Na Katedru ŠTB Fakulty vyšetrovania Vysokej školy ZNB v Bratislave nastúpil Dudáš v apríli 1979. Aktívne sa podieľal na výučbe, ale aj spracovaní odborných učebných textov a v septembri 1980 sa stal docentom. V marci 1981 však prekonal infarkt a požiadal o uvoľnenie z funkcie a odchod do dôchodku.

Záznam o kázeňských odměnách a trestech			
Příjmení a jméno: DUDÁŠ Michal		data nar. 5.11.1923	
hodnost	(tužkou)	funkce	(tužkou)
A. Odměny			
Za co	Druh odměny podle KR	Kým a kdy udělena - číslo KR	Poznámka
Za dlouhodobou a úspěšnou spolupráci s PS při ochraně státních hranic ČSSR	čestný odznak "ZA OCHRANU HRANIC ČSSR".	Minister vnútra KR č.342 zo 4.6.1967	
Za mimoriadne úsilie pri zabezpečovaní úloh počas bezpečnostných opatrení 21. až 26.1.69.	peněžitý dar 1000,- Kčs	Minister vnútra SSR RMV č.1/69 z 26.1.1969	
PAMÄTNÁ PLAKETA K 50.VÝR.VZNIKU ČSSR, 1968			
Za zodpovedné a svedomitě plnenie služobných úloh	peněžitý dar 2000,- Kčs	nám.ministra vnútra r.č.6/69	
Za zodpovedný a iniciat.přístup k sl.a pol.úlohám a úspěš.plnenie štátobezp.úloh v roku 1969	peněžitý dar 3000,- Kčs	minister vnútra r.č.40/69	
Pod jeho vedením bol úspěšně odhalený špionážní případ "MMBO".	peněžitý dar 2000,- Kčs	nám.MV SSR r.č.31/70	
Za trvale iniciativně a obětavě plnenie služobných úloh	peněžitý dar 3000,- Kčs	nám.min.vnútra ČSSR r.č.99 zo dňa 14.12.1971	
Pri príležitosti 25 rokov služby v ZNB	peněžitý dar 3000,- Kčs	Minister vnútra ČSSR r.č.30 zo dňa 4.7.1972	
Za úspěšné plnenie úloh z plánu práce na rok 1972	peněžitý dar 3000,- Kčs	náčelník HS ŠTB SSR r.č.35 zo dňa 15.12.1972	
Za dlouhodobou a obětavou práci v MV z příležitosti jeho 50.narodení.	peněžitý dar 2500,- Kčs	l.nám.ministra vnútra ČSSR r.č.198 zo dňa 24.10.1973	
Za uznání a ocenění zásluh v průběhu dlouholetého výkonu služby ve Sboru národní bezpečnosti při příležitosti 30 let trvání služebního poměru	peněžitý dar 3.000,- Kčs	RNSFMV č. 34/77	
Za vzorné ppenie pedagogického vedúceho	1 500,- Kčs	RMVŠ ZNB č. 48/24.3.80	
Za úspěšnou organizáciu MLP.	Vecný dar knihu 175,-Kčs	DRNFVVŠZNB č.25/1980 z 22. 7.1980	

MV č. skl. 70

Prehľad odmiem za roky 1967 – 1980 (Zdroj: ABS)

DOSIAHNUTÁ HODNOTA

- 10. 7. 1947 strážmajster
- 1. 4. 1948 štabný strážmajster
- 1. 10. 1949 vrchný strážmajster
- 1. 9. 1952 podporučík
- 1. 9. 1954 poručík
- 1. 1. 1956 nadporučík
- 1. 1. 1960 kapitán
- 1. 1. 1965 major
- 25. 2. 1968 podplukovník
- 1. 3. 1974 plukovník

VYZNAMENANIA

- 1955 Za službu vlasti
- 1956 Za zásluhy o obranu vlasti
- 1962 Za vynikajúcu prácu
- 1964 20. rokov SNP
- 1967 Odznak Za ochranu hraníc ČSSR
- 1969 Rád červenej hviezdy
- 1970 Za upevňovanie priateľstva v zbrani III. stupeň
- 1972 Čestný odznak SNB
- 1975 30 rokov SNB
- 1976 30 rokov v službách národa (poľské vyznamenanie)
- 1980 Medaila ZNB
- 1981 Za obetavú prácu pre socializmus

Jerguš Sivoš • 34 years spent in the State Security. Portrait of Michal Dudáš

Michal Dudáš was appointed to the highest positions within the State Security, although he was one of few who did not graduate from the KGB Operational School. He started his career at the Internal Intelligence Section, later he became the Head of the Section for Socialist Economy Protection in Bratislava. In the 60s he was the Deputy Head of the Regional Directorate of the National Security Corps in Bratislava and the Deputy Head of the Central State Security Directorate in the Slovak Socialist Republic. His next career was influenced by Gustáv Husák, the General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia. After four years spent as a representative of the Federal Ministry of Interior in Poland he returned to the Higher School of the National Security Corps in Bratislava and in 1981 he was retired.

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD. (1979)

Študoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Doktorandské štúdium v odbore slovenské dejiny absolvoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Je pracovníkom Sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa. Zameriava sa na výskum obdobia neslobody, najmä na pôsobenie Štátnej bezpečnosti. Je autorom publikácie XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989 (2008), spoluautorom publikácie Biografický slovník predstaviteľů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci (2009) a spoluautorom výstavy Prísne tajné! Dejiny ŠTB na Slovensku (2011).

ROZHOVOR S LADISLAVOM ŠIMOVIČOM O ŠTUDENTSKOM Hnutí, ILEGÁLNEJ ČINNOSTI A GUSTÁVOVI HUSÁKOVI

TOMÁŠ ČERNÁK

Osud Ladislava Šimoviča je zaujímavým svedectvom o pohnutom období konca 2. svetovej vojny a konštituovania nového režimu po roku 1945. V čase rozhovoru bol posledným žijúcim predstaviteľom povstaleckej Slovenskej národnej rady. Zastával vysoké posty nielen počas Povstania, ale aj po obnovení Československej republiky, v ktorej dlhý čas pracoval v diplomatických službách.

Ladislav Šimovič sa narodil 24. marca 1915 v Bzinciach¹ ako posledný zo štyroch detí Jána Šimoviča a Kataríny, rod. Hučkovej. Rodina Šimovičovcov pôvodne pochádzala z okolia Myjavských kopaníc,² odkiaľ sa okolo roku 1905 z dôvodu kúpy pôdy odsťahovala. Ladislav Šimovič navštevoval v rokoch 1925 – 1933 gymnázium v Nitre, na ktorom istý čas predsedal samovzdelávaciemu krúžku. Silné pro-československé cítenie si na nitrianske gymnázium priniesol už z rodinného prostredia, keďže rodina Šimovičovcov pochádzajúca z kopaníc a hlásiaca sa k evanjelickému vierovyznaniu od prvých počiatkov nadšene podporovala vznik a existenciu Československej republiky (ČSR). V roku 1927 sa rodina opäť presťahovala, tentoraz na Žitný ostrov, avšak Ladislav Šimovič pokračoval naďalej v štúdiu v Nitre.

Po maturite začal študovať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, odbor slovenčina – francúzština, a angažoval sa v Združení sociálno-demokratických akademikov (ZSDA). Práca v študentských spolkoch a spoločný pobyt na internáte ho priviedli do kontaktu so spolužiakom Gustávom Husákom, v tom čase poslucháčom práv

L. Šimovič ako poslucháč Filozofickej fakulty UK v roku 1935 (Zdroj: Archív L. Šimoviča)

1 Obec Bzince je dnes miestnou časťou obce Radošina, ktorá sa v súčasnosti nachádza v okrese Topoľčany. Počas I. ČSR však obec patrila do okresu Nitra.

2 Presnejšie z obce Vaďovce, ktorá sa nachádza v okrese Nové Mesto nad Váhom.

a aktívnym funkcionárom viacerých študentských organizácií. Počas štúdia vykonával Ladislav Šimovič funkciu kultúrneho referenta v študentskej samospráve na internáte Lafranconi. Koncom leta 1937 odišiel do Levoče, kde získal miesto suplujúceho profesora na tamomšom gymnázium. V Levoči ho taktiež zastihli všetky prelomové udalosti toho obdobia: Mníchovská dohoda, vyhlásenie autonómie Slovenska, Viedenská arbitráž i vznik samostatného Slovenského štátu.

Ladislav Šimovič sa takmer ihneď po rozpade ČSR začal angažovať v ilegálnom hnutí a spolupracovať s odbojom. Spočiatku ako profesor martinkej a neskôr bratislavskej obchodnej akadémie. Už v Martine prichádzal do styku s kuriérom ilegálnej Komunistickej strany Slovenska (KSS), ktorému pomáhal rozmnožovať tlačivá a ďalej ich distribuovať po Slovensku. Prednáška k výročiu smrti M. R. Štefánika v martinskom Národnom dome ho stála preloženie do Bratislavy k 1. septembru 1940. V hlavnom meste Slovenska Ladislav Šimovič opäť nadviazal kontakty so svojimi spolužiakmi z bratislavskej univerzity, ktorí sa menšou či väčšou mierou angažovali v odboji. V druhej polovici roka 1942 začal bližšie spolupracovať so IV. ilegálnym Ústredným výborom (ÚV) KSS a tiež sa zapojil do organizovania revolučných národných výborov (RNV).

Počas rozsiahleho zatýkania komunistov a sociálnych demokratov na jar 1943 zaistili pracovníci Ústrednej štátnej bezpečnosti (ÚŠB) pre podozrenie z protištátnej činnosti aj Ladislava Šimoviča, ktorého väznili najskôr v cele Policajného riaditeľstva, potom v Ilave a nakoniec vo väznici Krajského súdu v Bratislave. Na slobodu sa dostal 10. septembra 1943 pod podmienkou pravidelného hlásenia na

ÚŠB. V druhej polovici roka 1943, keď aktivita tajnej polície aj pod vplyvom frontových udalostí viditeľne ochabla, sa však podobné nariadenia už striktne nekontrolovali, a tak mohol Ladislav Šimovič nerušene odcestovať s celou svojou rodinou k svokre do Hrabušíc.³ Tu ho koncom augusta 1944 zastihlo aj vypuknutie Povstania.

Po príchode do Banskej Bystrice bol Ladislav Šimovič okamžite k dispozícii novovznikajúcim povstaleckým orgánom. Pracoval pri vydávaní *Nového slova*, *Bojovníka* či pri organizovaní a zakladaní RNV. Po zlúčení sociálnej demokracie s komunistami 17. septembra 1944 sa stal členom KSS a dňa 15. októbra 1944 prevzal funkciu zástupcu povereníka pre školstvo a osvetu. Po páde Banskej Bystrice sa cez Staré Hory pokúsil dostať na lipovskú stranu Nízkych Tatier a ďalej na Spiš. V Demänovskej doline bol však nemeckými vojakmi na krátky čas internovaný a po krátkom vyšetrovaní prepustený na slobodu. Následne sa mu podarilo dostať k rodine do Hrabušíc, ale po pár dňoch sa radšej ukryl k príbuznému v Poprade.

Ihneď po prechode frontu sa Ladislav Šimovič zapojil do organizovania národných výborov (NV) v regióne Spiša i do obnovy zničených obcí. Začiatkom apríla 1945 ho v Košiciach funkcionári Slovenskej národnej rady (SNR) i KSS poverili zakladaním NV na strednom Slovensku, avšak po oslobodení Bratislavy bolo jeho úlohou organizovať orgány miestnej správy práve v Bratislave i v okolí hlavného mesta. Po príchode povereníka pre veci vnútorné Gustáva Husáka do Bratislavy sa stal Ladislav Šimovič prednostom II. odboru Povereníctva pre veci vnútorné (PV) pre národné výbory. V júli 1946 požiadal o uvoľnenie zo služieb PV a prešiel na Povereníctvo školstva do funkcie

inšpektora odborných stredných škôl, kam si ho vyžiadal povereník Ladislav Novomeský. Dňa 1. marca 1948 ustanovil predseda Zboru povereníkov (ZP) G. Husák Ladislava Šimoviča za prednostu Úradu predsedníctva ZP, avšak v tejto funkcii zostal len do septembra 1948. Následne ho čs. vláda vymenovala za veľvyslanca v Bulharsku.

Týmto aktom sa začalo vyše dvadsaťročné pôsobenie Ladislava Šimoviča v diplomatických službách. Po návrate z Bulharska v roku 1951 bol vymenovaný za prednostu odboru pre oblasť štátov Ázie a Blízkeho a Stredného východu. Z titulu tejto funkcie sa stal v roku 1953 vedúcim čs. delegácie pri repatriáčnej komisii OSN, ktorá dohodovala výmenu vojnových zajatcov medzi Severnou a Južnou Kóreou. V marci 1954 vymenovala čs. vláda Ladislava Šimoviča za námestníka ministra zahraničných vecí, pričom z tejto funkcie ho odvolali až v roku 1970.⁴ Pôsobil tiež na diplomatických postoch v Japonsku, Indii a Juhoslávii.⁵ V rokoch 1963 – 1965 stál na čele čs. delegácie v odzbrojovacej komisii, ktorá vznikla na základe rezolúcie OSN a zasadala v Ženeve.

V roku 1968 zastával Ladislav Šimovič post veľvyslanca Československej socialistickej republiky (ČSSR) v Juhoslávii a v tejto funkcii ho zastihla i augustová okupácia Československa. Keďže si bezprostredne po vstupe okupáckych vojsk odmietol podať ruku so sovietskym vojenským pridelencom v Juhoslávii a so slovami „s agresormi a okupantmi si ruky nepodávam“ sa od neho odvrátil, bolo len otázkou času, kedy ako veľvyslanec skončí.⁶ Koniec Ladislava Šimoviča v diplomacii urýchlilo aj jeho angažovanie sa proti okupácii krajiny na diplomatickom poli. Začiatkom roka 1970 tak ministerstvo zahraničných vecí (MZV) rozviazalo

3 Obec Hrabušice sa nachádza v okrese Spišská Nová Ves.

4 V období rokov 1954 – 1970 Ladislav Šimovič pôsobil na viacerých diplomatických postoch v zahraničí. Ku svojej funkcii námestníka ministra zahraničných vecí sa vracal v čase, keď práve nepôsobil ako veľvyslanec.

5 Ladislav Šimovič pôsobil na týchto postoch vo funkcii veľvyslanca.

6 Do ČSSR sa vrátil v novembri 1968.

s Ladislavom Šimovičom pracovný pomer, pričom mu minister Ján Marko zakázal vstup do budovy MZV. Následne odišiel do penzie a privyrábal si ako záhradník či skladník a tiež prekladateľ z francúzštiny a angličtiny. Po novembri 1989 žil v Prahe, neskôr aj vo Švajčiarsku a koniec života strávil v Hradci Králové. Ladislav Šimovič zomrel dňa 29. septembra 2010 vo veku 95 rokov.

Predkladaný rozhovor vznikol 30. augusta 2010, tri týždne pred smrťou pána Šimoviča, v Hradci Králové, kde prežil posledné mesiace svojho

života. Rozprávanie trvalo takmer päť hodín, počas ktorých si Ladislav Šimovič skoro bez prestávky spomínal na svoju mladosť, štúdiá, spolužiaka Gustáva Husáka, prácu v odboji či počas Povstania, alebo krátko po prechode frontu. V čase vzniku predkladaného rozhovoru bol pán Šimovič s najväčšou pravdepodobnosťou posledným žijúcim predstaviteľom povstaleckej SNR. Autor mal ambíciu nahráť ďalšie rozhovory k tematike voľieb 1946, k udalostiam okolo februára 1948 alebo k pôsobeniu Ladislava Ši-

moviča v diplomacii a na MZV, avšak smrť spôsobená zákernou chorobou tieto plány prekazila. Ladislav Šimovič je tiež autorom spomienok napríklad na Júliusa Ďuriša, Gustáva Husáka, Daniela Okáliho a Václava Kopecského, z ktorých časť bola zverejnená v časopise *Listy – Mosty*.⁷

Záverom by sa chcel autor poďakovať pánovi Ondřejovi Štulcovi, vnukovi Ladislava Šimoviča, za sprostredkovanie stretnutia a nezištnú pomoc, bez ktorej by predkladaný rozhovor nemohol vzniknúť.

Pán Šimovič, z akého prostredia pochádzate?

Pochádzam z obce Bzince, ktoré sú dnes miestnou časťou Radošiny. Moja rodina má však korene vo Vadovciach, neďaleko Starej Turej. Kontakty s rodiskom sa trochu prerušili po našom presťahovaní zo Bzince na Žitný ostrov v roku 1927. No mám tam ešte príbuzných, ale ako sa vraví, až z ďalšieho kolena.

Gymnázium ste navštevovali v Nitre?

Presne tak. Pôvodne to bolo maďarské piaristické gymnázium, ale piaristi z neho odišli v roku 1919. Pamätám sa na riaditeľa Jozefa Rozima, pôvodom katolíckeho kňaza. Svoju kňazskú funkciu však nevykonával a už ani neviem prečo. Nitrianske gymnázium držal tvrdou rukou na veľmi slušnej úrovni. Sám bol odchovancom, prívržencom a hlásateľom Masarykovej politiky a, samozrejme, aj československej myšlienky.⁸ Pán

riaditeľ Rozim počas svojho pôsobenia nikdy nepripustil žiadne nacionalistické excesy alebo niečo podobné, k čomu dopomáhal aj celý profesorský zbor. Nitra mala v tom čase, myslím, 11 000 obyvateľov, pričom v meste žilo veľa židovských rodín, ale za tých 8 rokov, čo som študoval na gymnáziu, sa nevyskytol žiadny prejav antisemitizmu. Až na jednu výnimku. Teda ani presne neviem, či išlo o prejav antisemitizmu, alebo len o študentskú zábavu. Mój spolužiak Jozef Kirschbaum⁹ totiž natieral jednému ortodoxnému chlapcovi, s ktorým sedel v lavici, ústa slaninou, čo bolo, samozrejme, veľmi urážlivé a všetci sme toto konanie odsúdili. Ale išlo o jediný taký prípad.

Boli ste s Jozefom Kirschbaumom spolužiaci?

Áno, ale on potom v kvarte odišiel. Ak sa nemýlim, tak do trnavského gymnázia.¹⁰ Potom som jeho pôsobenie ďalej nasledoval a prakticky

som ho znovu poznal až v roku 1939 ako veliteľa akademickej Hlinkovej gardy.

Ako spomínate na gymnaziálne štúdiá?¹¹

Treba v prvom rade vychádzať z toho, že som bol jednoduchý dedinský a sedliacky chlapec. Prvýkrát som vlastne spisovnú slovenčinu počul, až keď som prišiel do gymnázia. V našej dedine nebolo školy, len asi v rokoch 1920 – 1921 tam výpomocne učil nejaký pán Malovecký, pôvodom krajčír, ktorého syn bol v susednej dedine Ardanovce organistom. Takže takéto bolo moje východisko, s ktorým som prišiel do mesta. Tých osem rokov v Nitre však patrí k najlepšej časti môjho vtedajšieho mladého života.

Na štúdium som však nebol nijako pripravený a dokonca na začiatku prvého štvrťroka som dostal napomenutie zo slovenčiny, pričom mi odporučili odísť zo štúdií vôbec. Nejakým

7 Konkrétne išlo o spomienky na Júliusa Ďuriša a Gustáva Husáka.

8 Jozef Rozim (1876 – 1953) – v rokoch 1918 – 1919 dočasný správca reálneho gymnázia v Skalici, odkiaľ prešiel za riaditeľa nitrianskeho gymnázia. Túto funkciu vykonával sedemnást rokov. Rozimov príchod do Nitry bol spojený s poštátnením gymnázia, ktoré predtým patrilo rádu piaristov. Jozef Rozim vystupoval ako odporca ľudákov a bol stúpencom T. G. Masaryka a československej jednoty.

9 Jozef M. Kirschbaum (1913 – 2001) – slovenský novinár, politik a diplomat. Po vyhlásení autonómie Slovenska sa stal veliteľom Akademickej Hlinkovej gardy, neskôr pôsobil vo funkcii generálneho tajomníka Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), odkiaľ musel po tzv. salzburských rokovaníach v lete 1940 odísť do diplomacie.

10 Jozef M. Kirschbaum prestúpil z nitrianskeho gymnázia na gymnázium v Ružomberku. Štúdium následne ukončil v Košiciach.

11 Ladislav Šimovič študoval na gymnáziu v Nitre v rokoch 1925 – 1933.

So spolužiakom pred cyklistickou výpravou do Rakúska a Juhoslávie v roku 1934 (Zdroj: Archív L. Šimoviča)

spôsobom som sa nakoniec udržal a štúdium veľmi dobre zvládol. Od druhej triedy som mal prakticky stále vyznamenanie, a to hlavne v jazykoch. Najprv slovenčina, latinčina, nemčina, a potom od kvinty prišla francúzština.

Okrem riaditeľa Rozima bol na gymnáziu aj katechéta Jozef Haša. Obaja si boli veľmi blízki, vždy držali spolu a správali sa tiež veľmi zmierlivo voči nekatolíckym študentom. Ja sám pochádzam z evanjelickej rodiny. Cez hodiny náboženstva som napriek tomu zostával v triede a ak si dobre pamätám, jedával som desiatu a popritom počúval Hašovu peknú slovenčinu. Nikdy však agresívne nepretláčal katolícke náboženstvo. Jedným slovom, tá atmosféra na gymnáziu bola výborná.

A tamojší profesori?

Profesorov som mal od prvého počiatku až do konca z veľkej väčšiny Čechov. Slovenskí profesori boli

okrem Jozefa Rozima a Jozefa Hašu ešte J. Damborský a Cyril Chorvát. Toho pomerne skoro preložili do Martina, kde sa potom stal riaditeľom gymnázia. Mojm profesorom slovenčiny však bol Čech, doktor Vladimír Šedivý, ktorý prišiel do Nitry v roku 1924. Musím zdôrazniť, že všetci českí profesori sa usilovali hneď od začiatku hovoriť po slovensky, i keď s určitými chybami, čo pre nás študentov bolo skôr zábavné. Z profesionálnej a odbornej stránky im však nemám čo vyčítať. Mali vysokú úroveň.

Samozrejme, našli sa aj výnimky, tých však nebolo veľa. Spomínam si na dva takéto prípady. Dejepis nás napríklad učil jeden profesor českej národnosti, ktorý bol mimoriadne zaujatý proti Slovákom a Slovensku, a okrem toho viedol nie celkom morálny život. Ďalším prípadom bol profesor latinčiny. Išlo o notorického alkoholika a z tohto dôvodu ho rok čo rok prekladali do iného ústavu.

Ak sa ešte raz môžem vrátiť k svojmu štúdiu, tak som sa pomerne rýchlo dostal na vynikajúcu úroveň. Mohol som teda ročne poberať odmenu 1500 korún z Pálffyho nadácie plus z Podporného spolku mesačne 150 korún štipendia. V tom čase išlo o veľké peniaze. Inak som si zarábala pomerne dosť peňazí dávaním kondícií. Začal som ako tercián u spolužiaka doučovaním slovenčiny, latinčiny a neskôr aj francúzštiny. Potom prišla čiastočne matematika a fyzika. Mal som pomerne dobrú reputáciu a dostával tak viac ponúk na kondície, než som stačil zvládať.

O politiku ste sa začali zaujímať už počas gymnaziálnych štúdií?

Ani nie. V tých časoch mi politika bola ešte pomerne vzdialená. Ako evanjelická rodina pochádzajúca pôvodom z myjavských kopaníc sme boli orientácie československej. V týchto pohraničných oblastiach sa udržiavali živé hospodársko-obchodné styky

so susednými moravskými dedinami, ako napríklad Hrozenkov¹² a podobne. Moja rodina bola od úplných počiatkov za Československú republiku, pričom išlo o celkom prirodzený jav. Autoritu predstavoval v tomto smere, samozrejme, Tomáš G. Masaryk, Pavel Blaho, Vavro Šrobár alebo Ivan Dérer. Potom prišiel Martin Rázus, ktorý vplýval na orientáciu našej rodiny skôr z náboženskej stránky. V takomto prostredí som teda vyrastal a na nitrianskom gymnáziu sa tieto korene len upevnili a rozšírili.

Inak do politickej situácie na nitrianskom gymnáziu som dohromady nezasahoval nijakým spôsobom. Bol som asi rok či dva predsedom samovzdelávacieho krúžku a tam sa mi darilo formovať svoje názory prostredníctvom rôznych prednášok a diskusií. Ale stále v tom smere československom.

Naše gymnázium sa od kvinty delilo na dve paralelky. Prvá bola vlastne reálka a druhá časť sa zameriavala na výučbu gréčtiny a latinčiny, kde študovalo na 90 % klerikov. Pochádzali buď z biskupského seminára, alebo od saleziánov. Od nich začalo v roku 1931/1932 prichádzať pod vplyvom Hlinkovej strany určité protičeské zaujatie. Po oktávu sa však tieto názory nejako silno neprejavili a nemali ani silnejší ohlas. Ak by som sa mal dotknúť takých kontroverzných otázok toho obdobia, tak prevažná väčšina študentov bola vedená skôr tou Masarykovou ideou, ktorú nám v septime a oktáve prostredníctvom prednášok filozofie sprostredkoval pán riaditeľ Rozim. Pamätám si však, že vo svojich pred-

náškach odsudzoval marxizmus, ale nie veľmi radikálne.

Pamätám sa tiež na jedno stretnutie s Martinom Rázusom v Ivanke pri Nitre. Neviem presne, kto ho zorganizoval, ale išlo o možnú spoluprácu Slovenskej národnej strany so stranou Hlinkovou.¹³ U väčšiny z nás to vyvolávalo rozpaky, keďže od ľudákov bolo stále cítiť akési protičeské zaujatie, čo sa nám nepáčilo.

Prečo ste sa rozhodli študovať práve na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, odbor slovenčina – francúzština?

Ja som išiel študovať na filozofiu z takého naivného idealizmu. V tom čase bolo na Slovensku vo všetkých stredných školách dohromady okolo tristo profesorov Slovákov, z nich niektorí ešte zo „starej gardy“. Asi to ma viedlo k tomu, že pôjdem študovať na Filozofickú fakultu a stane sa zo mňa učiteľ. Ešte keď som študoval na gymnáziu v Nitre – mohlo to byť v septime – organizoval Psychotechnický ústav z Bratislavy prieskum, podľa ktorého sa malo zistiť, akým smerom by sa ten-ktorý študent mal ďalej uberať. V škole nám dali papie-re s otázkami a my sme odpovedali. Mne z tohto prieskumu vyšiel práve učiteľský ústav. Možno aj to ma naviedlo na filozofickú fakultu. No neľutujem to.

Aké pomery vládli v čase vášho štúdia na filozofickej fakulte?

Prirodzene, všetci profesori boli Česi. Po nejakom čase prišiel prof. Mráz na literatúru a myslím, že to bolo všetko. Ale nemal som voči nim nejaké

osobné výhrady. Viem, že niektorí študenti radikálnejšej orientácie odsudzovali napríklad prof. Pražáka a jeho pomer k slovenskej literatúre, ale mňa sa to netýkalo. Boli to dobrí odborníci. Filozofiu ma učil prof. Tvrdý, ktorý, ak sa nemýlim, skončil v Mauthausene. Na francúzštinu sme mali profesorov Kopala a Bubena a na slovenčinu prof. Weingarta z Prahy. Prof. Mukařovský zas dochádzal z Brna.

Keď sa na to dívam z dnešného hľadiska, bolo podľa mňa chybou, že veľa profesorov, s výnimkou prof. Vážneho,¹⁴ dochádzalo buď z Prahy, alebo z Brna. Prišli do Bratislavy raz do týždňa na dve hodiny a inak boli preč. Chýbal akýsi bližší kontakt so slovenským študentstvom. Niektorí profesori si, naopak, pozývali študentov aj do domácnosti, ale to bolo minimálne percento.

Učil som sa veľmi intenzívne, dá sa povedať s húževnatosťou dedinského chlapca a niekedy aj za hranice toho, čo od nás vyžadovali. Skúšky som absolvoval úspešne a druhú štátnicu sa mi podarilo spraviť ešte pred koncom ôsmeho semestra s tým, že francúzštinu som si nechal na jeseň, myslím na mesiac november.¹⁵ To som už bol zamestnaný ako suplujúci profesor v Levoči.

Kedy ste začali inklinovať k sociálnej demokracii?

Ako vysokoškolákovi sa mi podarilo dostať sa na jeden semester na študijný pobyt do Krakova, kde som býval v miestnom internáte a tam už bolo medzi študentmi pomerne vyhranené socialistické stanovisko.¹⁶ Všímal

12 Dnešná pohraničná obec Starý Hrozenkov v okrese Uherské Hradiště.

13 Spoločný postup HSLS vedenej Andrejom Hlinkom a Rázusovou SNS bol vyhlásený na ľudovom zhromaždení vo Zvolene dňa 16. 10. 1932.

14 Václav Vážný (1892 – 1966) – český jazykovedec a univerzitný profesor pôsobiaci počas prvej ČSR na Slovensku. Skôr ako začal prednášať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (UK) v Bratislave, učil v rôznych slovenských gymnáziách. Vo svojom vedeckom výskume sa zaoberal dejinami slovenského jazyka a jeho nárečí. Vážneho práce sú však poznačené teóriou o jednotnom československom národe a jazyku. Túto teóriu sa snažil uplatniť aj pri zostavovaní Pravidiel slovenského pravopisu v roku 1931, čo vyvolalo nesúhlas veľkej časti slovenskej inteligencie.

15 Ladislav Šimovič absolvoval druhú štátnu skúšku z jazyka slovenského.

16 Poľský Krakov však nepatrí k mestám, ktoré by bolo možné označiť za „socialistické“. Ľavicové názory sa prejavovali najmä u časti tamojších študentov.

som si sociálne problémy a podobne aj ja som sa začal prikláňať k socialistickým ideálom. Možno tam treba hľadať prvé zárodoky. Po návrate do Bratislavy sme sa niektorí študenti rovnakého zmýšľania najprv neorganizovane stretávali a nakoniec sa stali členmi Združenia sociálnodemokratických akademikov. Vtedy bol na čele ZSDA Andrej Lantay,¹⁷ neskôr Jozef Šoltész¹⁸ a nakoniec Anton Rašla, zvaný Džugo.¹⁹ Ten si nás získal najmä svojou vtipnosťou.

Život v študentských spolkoch pozostával z prednášok, debatných večerov alebo zo spoločnej účasti na rôznych kultúrnych akciách. Z času na čas nám prišiel prednášať hosť z pražskej alebo brnianskej univerzity. Podobné debaty prebiehali aj na internáte Lafranconi. Náhodou to vyšlo tak, že ja som disponoval pomerne veľkou internátnou izbou, veľmi peknou izbou. V nej som tri roky býval s kolegom Reptišom, ktorý neskôr pracoval v diplomacii. Vo vedľajšej izbe na prízemí býval Gustáv Husák. Osobne som sa s ním zoznámil prostredníctvom jeho

spoluziaka z gymnázia Vladimíra Húsku.²⁰ Veľa prednášok a debát, niekedy aj za účasti Husáka, sa udialo práve v mojej izbe. Chodilo nás tam asi osem až desať študentov, sedelo sa na posteliach, okne či na zemi a debatovalo na najrôznejšie témy. Predovšetkým nás zaujímali otázky študentské, študijné alebo oblasť kultúry, menovite sme to orientovali hlavne na Francúzsko a francúzsku literatúru. Môžem spomenúť tvorbu Romaina Rollanda, o ktorej sa hojne diskutovalo. Debatné večery rôzneho druhu bývali aj v Umeleckej besede.

Internát na Lafranconi mal na starosti Dr. Vratislav Bušek.²¹ Myslím, že prednášal cirkevné právo alebo niečo podobné. Husák ma v tom čase nahovoril, aby som prevzal v študentskej samospráve na Lafranconi funkciu kultúrneho referenta. Odôvodnil to tým, že komunistu navrhnúť nemohli, lebo by neprešiel. Dr. Bušek by ho jednoducho neschválil. Vo funkcii kultúrneho referenta som sa tak zaoberal napríklad objednávaním zahraničných časopisov, medzi ktorými nechýbali ani socialistické

a komunistické. V našej čitárni sa nachádzalo všetko možné, bola naozaj veľmi bohatá.

No spomeniem ešte naše debatné schôdzky a moje prvé kontakty s Husákom. Hoci mohol na internáte vyjsť z okna a po terase prejsť do mojej izby, na spomínaných diskusných schôdzkach sa vyskytoval iba zriedka a ak už prišiel, veľmi aktívne sa neprejavoval. Najmä ku kultúrnym otázkam sa skoro nevyjadroval a viac hovoril o politike. Nemožno ani povedať, že by vo veľkej miere získaval na svoju stranu ostatných študentov, presnejšie povedané, do Spolku socialistických akademikov (SSA), kde Husák pôsobil. Ja som bol zas organizovaný v ZSDA a určitá forma spolupráce tam bola. Funkcionári SSA sa nás často usilovali získať pre podporu niektorých akcií, volali nás na svoje prednášky i debaty. Na tieto debaty občas pozvali aj niektorého z ľudáckych študentov. Pamätám sa na Vendelína Bezáka.²²

Sám Husák patril k tomu radikálnemu komunistickému krídlu a tak tiež aj Edo Friš.²³ Na druhej strane tie

- 17 Andrej Lantay (1912 – 1977) – slovenský ekonóm, publicista a účastník Povstania. V 50. rokoch bol komunistickým režimom prenasledovaný a istý čas aj väznený. Neskôr pracoval v Ekonomickom ústave Slovenskej akadémie vied (SAV), ktorého bol v rokoch 1969 – 1970 riaditeľom.
- 18 Jozef Šoltész (1909 – 1977) – pôvodne sociálny demokrat sa po roku 1939 zapojil do ilegálnej činnosti. Organizátor Povstania a viacnásobný povereník. Zastával tiež funkciu ministra sociálnej starostlivosti. V rokoch 1945 – 1950 člen predsedníctva ÚV KSS. Na prelome 60. a 70. rokov čs. veľvyslanec v Maroku.
- 19 Anton Rašla (1911 – 2007) – vojenský prokurátor a právnik, jeden z troch obžalobcov v procese proti Jozefovi Tisovi. Počas prvej Slovenskej republiky pracoval vo vojenskej justičnej službe (sudca vojenských súdov a poľný prokurátor Zaisťovacej divízie), pričom sa zapojil do ilegálnej činnosti. V 50. rokoch sa dostal dvakrát do väzenia, pričom v prvom prípade bol v rámci ťaženia proti tzv. slovenskému buržoáznemu nacionalizmu odsúdený na doživotie. Prezývku „Džugo“ dostal ešte počas gymnaziálnych štúdií.
- 20 Viac k problematike Husákovho gymnaziálneho štúdia pozri: ČERNÁK, T.: Svedomitý študent Augustín. Gymnaziálne roky Gustáva Husáka. In: *História. Revue o dejinách a spoločnosti*, ročník (roč.) 11, 2011, číslo (č.) 1 – 2, strana (s.) 80 – 87.
- 21 Vratislav Bušek (1897 – 1978) – univerzitný profesor cirkevného práva na Právnickej fakulte (PF) UK a v rokoch 1936 – 1937 rektor UK v Bratislave. Zakladateľ seminára cirkevného práva na PF UK. Počas druhej svetovej vojny väznený v koncentračnom tábore v Mauthausene. Člen Československej strany národnosocialistickej. V roku 1948 emigroval do USA.
- 22 Vendelín Bezák (1908 – 2000) v tom čase zastával funkciu generálneho tajomníka Ústredia slovenského katolíckeho študentstva.
- 23 Edo Friš (1912 – 1978) – ľavicový intelektuál a komunistický funkcionár. Pôvodným menom Edmund Frisch. Funkcionár Spolku socialistických akademikov a spolupracovník časopisu DAV, ktorý roky druhej svetovej vojny strávil v Sovietskom zväze, kde sa stal šéfredaktorom slovenského vysielania moskovského rozhlasu. Neskôr člen sekretariátu ÚV KSS a šéfredaktor Pravdy. V rokoch 1961 – 1971 pracovník Historického ústavu SAV v Bratislave. Z komunistickej strany bol vylúčený celkovo dvakrát – najprv v roku 1958 (členstvo vrátené v roku 1963) a potom definitívne v roku 1971. Počas normalizácie perzekvovaný. Zdrojom biografických údajov k viacerým osobnostiam (najmä neskorších vysokých komunistických funkcionárov), ktoré v rozhovore Ladislav Šimovič spomenul, je publikácia PEŠEK, J. a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov 2003. Zdrojom biografických údajov k osobnostiam angažujúcim sa v odbojovej činnosti a v Povstaní je publikácia JABLONICKÝ, J.: *Samizdat o odboji II*. Bratislava 2006, s. 219 – 349.

ostrejšie Husákové výpady zmierňoval Jozef Šoltész, ktorý bol o niečo starší. Šoltész mal na veci reálnejší pohľad a nemal sklony prijímať radikálne opatrenie, resp. radikálne sa prejavovať.

Mali ste vy osobne medzi ľuďákymi študentmi priateľov?

To sa nedá tak povedať. Študovali sme síce spolu, teda ako spolužiaci sme nemali zlé vzťahy, avšak boli tu rozdiely ideologické. Oni prichádzali organizačne i ideovo pripravení zo Svoradova,²⁴ no a my nesvoradováci sme zastávali iné stanovisko. Tam to už bolo vyslovene na strane jednej pročeskoslovenské a na strane druhej protičeskoslovenské. Išlo o rôzne formy. Pamätám si, že keď ľudácki študenti pri nejakej príležitosti organizovali výlet na Devín,²⁵ tak po návrate tiahli bratislavskými ulicami s takými supernacionalistickými heslami, ktoré sa v poslednej fáze zmenili na antisemitské. Najmä proti filmom a pesničkám Voskovca a Wericha. My sme sa tiež dali dokopy – komunisti, sociálni demokrati, národní socialisti či ľaví agrárci – a všetci jednotne vystúpili proti ľudákom. Policajti nás potom rozháňali a ako si spomínam, mali sme taktiku, že po vyhnaní od múzea alebo národného divadla policajtní sme sa znova stretli pri univerzite a opäť sa naháňali s ľudákmi až k redakcii Slováka.²⁶ Musím povedať, že to bolo dosť ostré.

O Gustávovi Husákovi už bola reč. Poznali ste aj Magdu Lokvencovú?

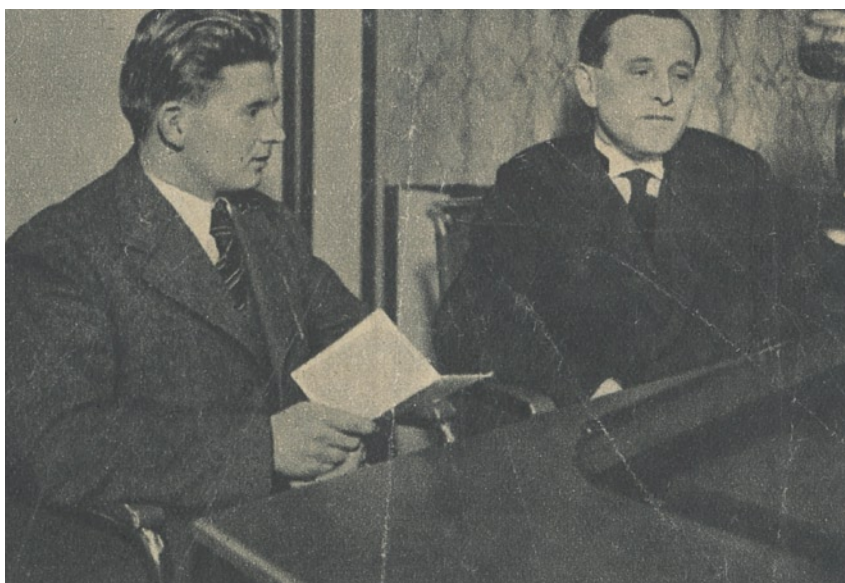
Áno, samozrejme. Predpokladám, že k akémusi zblíženiu medzi ňou a Husákom prišlo pri organizácii letného študentského tábora v Starej Ľubovni, čo bol, myslím, rok 1935. Z toho sa potom vyvinulo najprv priateľstvo a potom chodenie, ale navonok nebolo nič badať. Magda študovala rovnako právo na Právnickej fakulte UK. Ak si dobre pamätám, neskôr bola zamestnaná u Imricha Karvaša²⁷ na Najvyššom úrade pre zásobovanie.

Aký bol vzťah Gustáva Husáka v 30. rokoch napríklad k Čechom či k Židom?

Gustáv Husák bol orientácie pročeskoslovenskej. Husák sa ani v čase, keď Ján Osoha²⁸ propagoval myš-

lienku sovietskeho Slovenska, predomnou nikdy nepostavil za takéto riešenie. Jednoducho tá pročeskoslovenská orientácia zostala uňho nedotknutá, ale bez idey jednotného československého národa.

Pokiaľ ide o jeho vzťah k Židom, je fakt, že po roku 1933 bol cítiť nástup hitlerizmu, čo bolo evidentné najmä v ľudáckom hnutí. Veľa študentov SSA však bolo židovského pôvodu a tiež v sociálnej demokracii ich bolo niekoľko. Husák napríklad veľmi intenzívne spolupracoval s Edom Frišom. V tom čase som teda u Husáka nejaké protižidovské výpady nevidel. Občas síce trochu sarkasticky povedal, že Židia zaujímajú viacej pozícií, než by sa patrilo, ale to bolo všetko.

Počas prednáškového cyklu Neznáme Slovensko na Filozofickej fakulte UK v roku 1934

(Zdroj: Archív L. Šimoviča)

24 Katolícky internát v Bratislave na Svoradovej ulici.

25 Išlo o sté výročie pamätného výstupu štiúrovcov na hrad Devín.

26 Tlačový orgán Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS). V tom čase sídlila redakcia Slováka v Bratislave na Radlinského ulici č. 51.

27 Imrich Karvaš (1903 – 1981) – slovenský národohospodár a prvý guvernér Slovenskej národnej banky. Za prvej ČSR pôsobil okrem iných funkcií aj ako docent a neskôr mimoriadny profesor Univerzity Komenského. V rokoch druhej svetovej vojny spolupracoval s odbojom a výraznou mierou sa zaslúžil o financovanie Povstania. Tesne po jeho vypuknutí bol Karvaš zatknutý gestapom a odvlečený do Ríše, kde ho podrobili tvrdým výsluchom. Do väzenia sa dostal i počas komunistického režimu, a to dokonca dvakrát – v rokoch 1949 – 1950 a 1958 – 1960.

28 Ján Osoha (1901 – 1945) – komunistický funkcionár a člen prvých troch ilegálnych ÚV KSS. Zásťanica koncepcie pripojenia Slovenska k ZSSR.

Až oveľa neskôr – v roku 1968 – som u neho prvý raz videl prejav istého antisemitizmu. V decembri 1968, keď už som bol odvolaný z postu veľvyslanca v Juhoslávii,²⁹ som Husáka navštívil. Prišiel som s posolstvom od Tita³⁰ a pri tej príležitosti sme spolu hovorili o všetkom možnom. Záverom Husák hodnotil svoje postoje a plány, pričom sa zmienil, že na Moskovských rozhovoroch³¹ chcel dosiahnuť prijateľné formulácie, ktoré by umožnili realizovať dôležité prvky pojanuárovej politiky.³² Zdôraznil svoju odhodlanosť robiť veci v tomto smere, len vraj nie je dobré, keď mu niektorí ľudia z vedenia českej komunistickej strany inšpirovaní nezodpovednými židovskými dobrodruhmi hádžu polená pod nohy. Nevieť však, či tieto slová nazvať antisemitizmom, alebo to z neho v tej chvíli len tak vyrazilo.

V búrlivom roku 1938 ste boli ešte študent alebo už skončený absolvent?

Od školského roka 1937/1938 som bol suplujúcim profesorom v Levoči. Na jeseň 1938 tam prišli dvaja moji odporcovia ešte zo študentských čias, členovia fakultného spolku Ľudovíta Štúra.³³ Jeden sa volal Eugen Urban, ktorý sa politicky angažoval v Hlinkovej mládeži a nakoniec skončil

u Sidora³⁴, a druhým bol Juraj Enderle. Veľmi úzkostlivo ma v tej Levoči pozorovali a šírili proti mne kampaň. Vyhlasovali, že som v decembrových voľbách³⁵ roku 1938 nehlasoval, a tým sa spreneveril slovenskému národu. Od septembra 1939 sa štátne gymnázium v Levoči premenilo na rímskokatolícke jezuitské a ja ako evanjelik som musel odísť. Našiel som si miesto v martinskej obchodnej akadémii.

Ešte sa však vrátim k roku 1938. Došlo k zákazu komunistickej i sociálnodemokratickej strany, čo vyvolalo veľké pobúrenie. Išlo o krok ľudáckej vlády, ktorý bol prijatý za existencie druhej republiky. Ostatné záležitosti nasledovali pomerne rýchlo hneď za tým. Po 14. marci³⁶ nútili učiteľov, aby prijímali funkcie veliteľov Hlinkovej mládeže v jednotlivých školách.

Ako prijalo slovenské ľavicové hnutie pakt Molotov – Ribbentrop?³⁷

Proti tomuto aktu nastalo v ľavicovom hnutí jednoznačné pobúrenie, pričom sa hľadal vinník daného stavu. Nachádzali sme ho u tzv. spojencov Anglicka a Francúzska, v Benešovej politike a podobne.

Inak si Slovensko žilo takým svojím skleníkovým životom a niekedy sa pomerne inteligentne využívala

tá formálna samostatnosť. Zbierali sa peniaze, zlato a striebro na zlatý poklad, avšak ľudia, ktorí naň prispievali, nemali tušenia, že je za tým určitý plán. Teraz myslím na garanciu slovenskej meny.

Čo viete o činnosti Gustáva Husáka v prvých rokoch Slovenského štátu?

Z osobných skúseností toho veľa neviem. Z času na čas sa zúčastňoval priateľských večerných posedení bývalých spolužiakov z univerzity. Tieto stretnutia bývali jednak u mňa v byte alebo u môjho švagra Jána Čecha.³⁸ Chodilo nás tam asi osem až desať starých známych priateľov a kamarátov. Účel schôdzok bol čisto informatívny, chceli sme sa vzájomne informovať a podebatovať o udalostiach, ktoré sa stali v prvých rokoch vojny. Ak si dobre spomínam, Husák bol prítomný asi dva- až trikrát, a to vždy pri zvláštnej príležitosti, keď prišiel z frontu od slovenských divízií na dovolenku Džugo Rašla. Ten zastával funkciu prokurátora vojenského súdu a prinášal nám správy o situácii na východnom fronte. Rašla pôsobil v oblasti Žitomíru a na stretnutiach nám rozprával o náladách a postojoch slovenských vojakov.

O Husákovej straníckej činnosti mi však niečo povedal Július Ďuriš.³⁹

29 Ladislav Šimovič pri rozhovore, ako aj po celý život používal namiesto termínu Juhoslávia alebo Belehrad názov Jugoslávia a Beograd.

30 Josip Broz–Tito (1892 – 1980) – predvojnový komunistický funkcionár, profesionálny revolucionár. Počas druhej svetovej vojny vodca partizánskeho hnutia v Juhoslávii. Po skončení vojny najskôr premiér a od roku 1953 prezident Juhoslávie.

31 Moskovské rokovania sa uskutočnili v dňoch 23. – 26. augusta 1968, teda po okupácii ČSSR vojskami štátov Varšavskej zmluvy. Ich výsledkom bolo podpísanie tzv. Moskovského protokolu.

32 Na zasadnutí ÚV KSČ v dňoch 3. – 5. januára 1968 bol do funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ zvolený Alexander Dubček.

33 Fakultný spolok Ľudovíta Štúra združoval študentov Filozofickej fakulty UK, ktorí podporovali myšlienku autonómie Slovenska.

34 Karol Sidor (1901 – 1953) – prvý veliteľ Hlinkovej gardy a krátky čas i predseda slovenskej autonómnej vlády. V rokoch 1939 – 1945 vyslanec vo Vatikáne.

35 Voľby z 18. decembra 1938 do Slovenského snemu, na ktorých bola predložená jednotná kandidátka.

36 Dňa 14. marca 1939 bol vyhlásený samostatný Slovenský štát.

37 Sovietsko-nemecký pakt o neútočení podpísaný 23. augusta 1939 v Moskve.

38 Ján Čech (1915 – 1998) – sociálnodemokratický funkcionár a hospodársky pracovník. V roku 1945 vykonával istý čas funkciu podpredsedu SNR, neskôr stál na čele Osídľovacieho úradu a Fondu národnej obnovy pre Slovensko.

39 Július Ďuriš (1904 – 1986) – komunistický funkcionár. V roku 1939 vytvoril spolu s Jánom Osohom a Ľudovítom Benadom I. ilegálny ÚV KSS. V rokoch 1941 – 1945 väznený. Po skončení vojny člen predsedníctva ÚV KSČ, viacnásobný minister čs. vlády a predseda Zboru povereníkov. V roku 1969 sa Ďuriš rozišiel s komunistickou stranou a vyhlásil sa za „komunistu mimo stranu“. Na prelome 70. a 80. rokov napísal rozsiahle pamäti, v ktorých ostro kritizoval Gustáva Husáka, politiku KSČ i Sovietskeho zväzu.

Husák vraj prestal pracovať v ilegálnej komunistickej strane už niekedy v roku 1939, pretože z nejakého dôvodu odmietol napísať ohlas na zotvorenie českých vysokých škôl a na základe toho vedenie komunistickej strany nechcelo s Husákom ďalej spolupracovať. Mám tiež dojem, že keď ma preložili z Martina do Bratislavy, tak som začiatkom roka 1941 navštívil Husáka. Počas tejto návštevy sa mi on osobne nezmienil o nejakej svojej aktívnej politickej činnosti. Možno mal niečo spoločné s ilegálnymi tlačivami proti režimu, vláde a Nemcom, ale potvrdiť to nemôžem.

Spomenuté materiály mi totiž chodili ešte počas môjho pôsobenia v Martine s tým, že ich mám ďalej rozširovať. Mal som totiž možnosť urobiť asi desať kópií a rozposlať ich po Slovensku medzi mojich známych kolegov – učiteľov. Cestou na východné Slovensko sa u mňa zastavoval aj kuriér ilegálnej komunistickej strany, ktorý vystupoval pod menom Alex. Až po vojne som sa dozvedel, že to bol Pavel Stahl.⁴⁰ Prichádzal väčšinou v prestrojení, nalepil si fúzy, nafarbil vlasy a takto cestoval.

Inak, kedykoľvek bol záťah na komunistov, tak Husák putoval do Ilavy. Nebýval tam však dlho. Predpokladám a myslím, že v týchto prípadoch zakročil Imrich Karvaš, u ktorého pracovala Husáková manželka Magda a potom tiež manželka Jána Púlla.⁴¹

Takže v týchto záležitostiach intervenoval Imrich Karvaš?

Áno, a tiež pri skupine Hrušovský – Bašťovanský.⁴² Spolu išlo asi o 120 – 130 ľudí, ktorí sa asi po dvojmesačnom pobyte v Ilave dostali na Krajský súd do Bratislavy. Ten bol v porovnaní s Ilavou ako rekreácia. Zaobchádzanie najmä s politickými zaistencami bolo, možno povedať, veľmi slušné. Vysvetľujem si to tým, že tam pôsobili dozorcovia ešte z čias prvej republiky, z ktorých mnohí boli buď priamo sociálni demokrati, alebo boli týmto duchom ovplyvnení. S nasadením vlastnej bezpečnosti pomáhali aj mne osobne, keď som sedel

vo väznici Krajského súdu. Karvaš mal jednoducho na súde svojich ľudí, menovite Dr. Viktoryho alebo Dr. Vagača.⁴³ A tiež Dr. Martinček, ktorého som poznal ešte z internátu Lafranconi. O ňom sa však málo vie a málo píše.

Ako si spomínate na pôsobenie Laca Novomeského v tých rokoch?

No, Laco Novomeský, tak ten býval na Mudroňovej ulici, ale aký mal pomer k ilegálnej komunistickej strane, o tom neviem nič. Viem len, že získal miesto v redakcii Budovateľa,⁴⁴ čo mu sprostredkoval pravdepodobne doktor Zaťko.⁴⁵ Keď Novomeský

L. Šimovič spoločne s kamarátom a kolegom Františkom Pazúrom na krátkej vojenskej službe koncom marca 1939 (Zdroj: Archív L. Šimoviča)

40 Pavel Stahl (1906 – 1983) – ilegálny komunistický pracovník. Jeden z tzv. ústredných technikov KSS, ktorého úlohou bolo rozširovať ilegálnu tlač.

41 Ján Púll (1914 – 1988) – komunistický funkcionár, ktorý sa venoval problematike hospodárstva a financií. Za I. Slovenskej republiky organizátor protifašistického odboja. V rokoch 1950 – 1954 člen predsedníctva ÚV KSS.

42 Miloš Hrušovský (1908 – 1980) a Štefan Bašťovanský (1910 – 1952) boli vedúci IV. ilegálneho ÚV KSS. Štefan Bašťovanský sa po skončení vojny dostal do vysokých straníckych funkcií, v rokoch 1945 – 1951 zastával funkciu generálneho tajomníka ÚV KSS. Po páde generálneho tajomníka ÚV KSČ Rudolfa Slánskeho v roku 1951 prišiel však o všetky funkcie aj Bašťovanský, ktorého degradovali na pracovníka Slovenského pedagogického nakladateľstva. Tušil hroziace zatknutie, čo psychicky nevydržal. Dňa 27. novembra 1952 spáchal samovraždu. Viac k problematike IV. ilegálneho ÚV KSS pozri: JABLONICKÝ, J.: Samizdat o odboji. Bratislava 2004, s. 227 – 295.

43 Išlo o štátnych zástupcov Júliusa Viktoryho a Karola Vagača.

44 Budovateľ bol hospodársky týždenník vydávaný Slovenskou obilnou spoločnosťou.

45 Peter Zaťko (1903 – 1978) – slovenský národohospodár. V rokoch 1939 – 1944 zastával funkciu generálneho tajomníka Ústredného združenia slovenského priemyslu a bol tiež poslancom Slovenského snemu. Od začiatku roka 1944 člen ilegálnej SNR. Spolu s Imrichom Karvašom sa významnou mierou podieľal na finančnom zabezpečení Povstania. Počas komunistického režimu perzekvovaný a koncom 50. rokov aj zatknutý. Rehabilitácie sa dočkal až v roku 1968.

Ako triedny profesor na Obchodnej akadémii v Bratislave v roku 1941 (Zdroj: Archív L. Šimoviča)

chodil okolo nášho domu, samozrejme sme sa pozdravili. Ctil som si ho ako básnika.

Môžete mi niečo bližšie povedať o svojej ilegálnej činnosti?

Poskytol som napríklad ubytovanie členovi ilegálneho vedenia KSS Štefanovi Bašťovanskému, ktorý sa istý čas skrýval. Predtým sme sa však vôbec nepoznali a nikdy som o ňom ani nepočul. Jednoducho mi ho dodali spolu so žiadosťou, aby som ho na krátky čas schoval vo svojom byte. Celú záležitosť sprostredkoval Félix Vašečka,⁴⁶ ktorého ilegálni pracovníci pravdepodobne poverili, aby hľadal vhodný úkryt pre Bašťovanského, a nakoniec ho u mňa aj našiel. Mal som v byte takú menšiu komôrku, v ktorej Bašťovanský žil asi tri me-

siace, pričom som mu zabezpečoval tiež stravu.

Bašťovanský z bytu vôbec nevychádzal a takmer celý deň iba písal. Ak ma pamäť neklame, snažil sa tuším skoncipovať nejaké pojednanie o stratégii boja, ale presný názov si už nepamätám.⁴⁷ Celé sa to zakladalo na báze vydaných publikácií o prvom Slovenskom povstaní z rokov 1848/1849. Bašťovanského text sa mi však zdal polepený, lebo jednak on asi nemal na niečo podobné vzdelanie a ani nevedel dobre formulovať závery z prečítaného materiálu.

Každopádne Bašťovanský po tých troch mesiacoch odo mňa odišiel. Myslím, že niekam k Žiline, kde ho potom aj zatkli.⁴⁸ Tým sa naše vzťahy skončili. Ilegálnej stránickej organizácii som však dodal aj zbrane.

Disponovali ste zbraňami?

Áno, mal som nejaké zbrane k dispozícii. Napríklad jeden dedinský židovský obchodník v Hrabušiciach, pán Hausmann, mi dakedy v roku 1938 dal do úschovy nemecký revolver kalibra 9 mm. V dome môjho svokra bol skrytý na kachľovej peci a keď v marci 1940 svokor na angínu pectoris zomrel, v kachliach sa pri kare zakúrilo. Pec sa následne rozpálila a ten nabitý revolver začal strieľať. Prítomní boli aj miestni hrabušičkí žandári, menovite strážmajster Chyžňaj a jeho zástupca Hrk, ale nerobili z tej streľby žiadne závery. Revolver sa len očistil a uložil na miesto.

Rovnako som mal k dispozícii vojenský revolver, ktorý mi dal pred odchodom do Protektorátu kolega

46 Félix Vašečka (1915 – 2001) – ilegálny komunistický funkcionár a člen oblastného vedenia KSS v Bratislave. Počas Povstania vedúci sekretariátu Úradu predsedníctva SNR. Po skončení vojny zastával rôzne štátne funkcie, v rokoch 1969 – 1970 minister spravodlivosti Slovenskej socialistickej republiky (SSR). V roku 1971 iniciátor založenia Ústavu vedeckého ateizmu pri SAV, ktorého bol aj riaditeľom.

47 Bašťovanského rukopis niesol názov O stratégii a taktike revolučného boja.

48 ÚŠB zatkla Štefana Bašťovanského 11. mája 1943 na Martinských holiach.

z Levoče Ladislav Žilka. Ten ho mal u seba ešte od mobilizácie v roku 1938 a k tomu aj niekoľko škatuliek nábojov. Zbrane som poskytol Félixovi Vašečkovi pre potreby ilegálnej organizácie. Našťastie Vašečka toto počas vyšetrovania nespomenul.

Vyššie ste spomenuli, že vás za ilegálnu činnosť zatkli. Ako prišlo k vášmu zatknutiu?

Mňa zatkli 27. apríla 1943. Najprv však boli zaistení Félix Vašečka a Frico Hemelka,⁴⁹ s ktorými som blízko spolupracoval. O zatknutí Róberta Donátha⁵⁰ mi nebolo nič známe, pretože na veľkonočné prázdniny roku 1943 sme odišli s rodinou k svokre do Hrabušíc. Po návrate do Bratislavy som na druhý deň išiel do školy na vyučovanie. Práve som mal vo svojej triede hodinu slovenčiny, keď zrazu na dvere zaklopal pán riaditeľ s tým, že vonku ma čakajú dvaja páni v dlhých kožených kabátoch. Pamätám si, že som žiakom práve čítal z Vajanského. Príslušníci ÚŠB ma vzali rovno domov, kde sa uskutočnila domová prehliadka, počas ktorej mi zobrali písací stroj. Pozerali si tiež knižky, avšak zobrali len jednu podozrivú – o Sovietskom zväze od Ela Šándora.⁵¹ Potom ma previezli na ÚŠB rovno k Imrichovi Suckému.⁵² Ten mal práve nejakých iných „zákazníkov“ a bavil sa s nimi. V podstate ma tak ani nevyšetrovali, ale hneď brali do cely. Keď som sa

pri vrátnici vyzliekal z plášt'a, zistil som, že vo vnútornom vrecku plášt'a mám protiľudácke letáky k 14. marcu. Vo veľkej rýchlosti som ich strčil do nohavíc, pretože všetko ostatné, ako napríklad plášt', opasok, šnúrkou z topánok, som musel odovzdať. Po príchode do cely som letáky na kúsky roztrhal a spláchol.

Na druhý deň prišiel za mnou do cely dozorca, istý pán Grňa. Priniesol mi moták od Vašečku, v ktorom stálo, čo všetko musel Vašečka počas výsluchu priznať. Myslím, že na druhý deň prišla za mnou aj manželka s dcérkou, pričom ich ku mne doviedol dozorca Mitošinka. Jeho syna som učil v obchodnej akadémii, takže hneď sa mi ponúkol, že čokoľvek budem potrebovať, tak to podľa možností zariadi. Po nejakom čase nás však odviezli do Ilavy, kde sme sa stretli všetci z tej asi stočlennej skupiny.

V Ilave bol veliteľom väznice nejaký Pospíšil, pôvodom asi četník. Tam to bolo v porovnaní s väzením na Krajskom súde, kam som sa dostal neskôr, veľmi ostré. Koncentrák v Ilave totiž patril pod ministerstvo vnútra a väznica Krajského súdu pod ministerstvo pravosúdia, preto ten rozdielny prístup.

Po prevoze do Ilavy som dostal celu „jednotku“ na druhom poschodí, kde boli iba holé steny, všade ohromný smrad a takmer žiadna strava. Po čase mi manželka priniesla balík, ale ten, samozrejme, rozobrali dozorco-

via a mne z neho nedali skoro nič. Mali sme veľmi malý prídel chleba, ale ak mám byť úprimný, ja hlad znášam pomerne ľahko, takže až taký problém to pre mňa nebol.

Ako s vami zaobchádzali počas výsluchov?

Na ÚŠB sa mi usilovali prišit' – pokiaľ som bol ešte v ich kompetencii – všetko možné. Najmä teda ubytovanie pre Bašťovanského, potom poskytovanie a zbieranie peňazí pre ilegálnu organizáciu, rozširovanie ilegálnej tlače a podobne. Keďže som bol akosi posledný v rade zaistených, až tak veľmi na mňa nenalievali, ani fyzicky sa ma nedotkli. Napríklad takého Púla či Falt'ana⁵³ zbili počas výsluchov riadne. Takže na ÚŠB som obišiel pomerne dobre. Rovnako v Ilave sa našlo zopár slušných dozorcov, ale ten veliteľ Pospíšil sa nás snažil – tú inteligenciu, tých „doktorov“ – ponížiť, a tak nás nahnal do podzemných katakomb čistiť polozhnuté zemiaky pre celú väznicu. Pri čistení zemiakov sme si však mohli medzi sebou voľne pohovoriť a dohodnúť sa na eventuálnom spoločnom postupe pri vypočúvaní. Inak v Ilave bili najmä Čechov a Židov. Často som v noci počul nárek dospelých ľudí, to bol skutočne hrozný zážitok.

Stretli ste sa vo väzení aj s Viliamom Širokým⁵⁴ alebo Júliusom Ďurišom?

- 49 Fridrich Hemelka (1915 – ?) – spolupracovník IV. ilegálneho ÚV KSS. Počas I. Slovenskej republiky pracoval ako komisár Slovenských železníc a úradník na Najvyššom úrade pre zásobovanie, ktorý riadil Imrich Karvaš. Účastník Povstania.
- 50 Róbert Donáth (1905 – 1953) – ilegálny komunistický pracovník, ktorý spolupracoval s Jánom Osohom a predovšetkým so IV. ilegálnym ÚV KSS. V apríli 1943 zatknutý a 21. 12. 1944 odsúdený na 3 roky väzenia. Koniec vojny ho zastihol v koncentračnom tábore Mauthausen.
- 51 Elo Šándor (1896 – 1952) – slovenský spisovateľ a publicista. Autor známeho románu Sváko Ragan z Brezovej. V rokoch druhej svetovej vojny účastník odboja, pre čo sa na krátky čas dostal do väzenia v Ilave. Propagátor Sovietskeho zväzu. Ladislavovi Šimovičovi pravdepodobne zhabali Šándorovu knihu Moje dojmy z ciest po ZSSR.
- 52 Imrich Sucký (1899 – 1973) – vedúci skupiny detektívov na protikomunistickom oddelení ÚŠB. Veľkou mierou sa podieľal na odhalení I. – IV. ilegálneho ÚV KSS. V roku 1948 emigroval do Rakúska, odkiaľ ho ŠtB 13. októbra 1957 uniesla späť do ČSR. V máji 1968 bol prepustený na slobodu. K osobe Imricha Suckého pozri: MEDVECKÝ, M.: Spravodajské eso Slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký. Bratislava 2007.
- 53 Michal Falt'an (1916 – 1960) – spolupracovník IV. ilegálneho ÚV KSS, organizátor a účastník Povstania. Po skončení vojny generálny tajomník Jednotného zväzu slovenských roľníkov a povereník poľnohospodárstva.
- 54 Viliam Široký (1902 – 1971) – počas prvej ČSR funkcionár a poslanec za KSČ. V roku 1938 odišiel do emigrácie, odkiaľ sa v júni 1941 vrátil späť na Slovensko. Široký však bol 3. júla 1941 v Banskej Bystrici zatknutý a neskôr odsúdený najprv na 14 a potom na 9 rokov väzenia. Vo februári 1945 sa mu spolu s Júliusom Ďurišom podarilo z väzenia utiecť. Po roku 1945 zastával vysoké štátne i stranícke funkcie.

L. Šimovič po zatknutí orgánmi ÚŠB v apríli 1943 (Zdroj: Archív L. Šimoviča)

Priamo nie, oni sedeli na Krajskom súde v Bratislave a myslím, že v tom čase už mali po súde.⁵⁵ To, čo som však zažil ja vo väznici Krajského súdu – po prevoze z Ilavy –, by možno stálo aj za film. Len čo sa za mnou zavreli dvere cely, po chvíľke znovu zaštrngotali kľúče a dovnútra vošiel dozorca, ktorý hovorí: „Pán

profesor, čo ste to len urobili, že vás sem dali?“ Tým dozorcom bol totiž môj študent – externista – z Obchodnej akadémie, ktorého som ešte vo februári skúšal. Ponúkol mi pomoc a v rámci nej mi dával týždenne trebišovské čajové maslo, dobrý dedinský chlieb a nosil mi tiež noviny *Slovenská jednota*, vychádzajúce

v Budapešti.⁵⁶ Na ich stránkach sa uverejňovali faktografické správy z jednotlivých tlačových agentúr o situácii na frontoch, bez komentárov. Od môjho študenta-dozorca som sa tiež dozvedel, že o poschodie nižšie sedia Široký a Ďuriš.

Ďalšou mojou výhodou bolo, že v susednej cele bol umiestnený Alexander Markuš⁵⁷ spolu s ďalším židovským chlapcom, ktorý sa, myslím, volal Steier a na opačnej strane zas poštmajster Čech. Keď sme sa na druhý deň vracali z prechádzky, títo moji susedia mi hodili chlebom zalepenú gulôčku papiera, v ktorej bola morzeovka, kúsok ceruzky a návod, ako väzenskú morzeovku používať. Ja som síce morzeovku ovládal, ale nevedel som morzeovku väzenskú. Zo začiatku som tak len ťukal a ťukal a žiadna odpoveď. Keď si ma však moji „kolegovia“ zo susedných cel zobrali do „práce“, za pomerne krátke čas som tú väzenskú morzeovku zvládol natoľko, že som nemusel ručne písať vyťukávané značky, ale vysielaný text som odpočúval priamo.

Ďalšia „sranda“ bola, že asi o štyri cely ďalej sedel sociálny demokrat František Komzala,⁵⁸ ktorého som vtedy až tak dobre nepoznal. Predtým sme sa stretli – myslím buď u mňa, alebo u švagra Jána Čecha – len dvakrát. Komzala mi na prechádzke naznačoval, že mi cez otvorené dvere cely niečo hodí. No a hodil mi presne tie isté správy, ktoré som ja asi deň predtým väzenskou morzeovkou odvysielal. Prakticky všetko, čo som ja vyťukával, si Komzala zaznačoval a následne mi vhadzoval papieriky s „najnovšími udalosťami“. Že išlo o moje správy, som Komzalovi povedal až po oslobodení. Vzájomne sme sa na tom smiali.

55 Krajský súd v Bratislave vyniesol rozsudok nad Viliamom Širokým a Júliusom Ďurišom dňa 3. júla 1943.

56 Slovenská jednota bol tlačový orgán Slovákov žijúcich na území vtedajšieho Maďarského kráľovstva.

57 Alexander Markuš (1913 – 1945) – ilegálny komunistický pracovník a stredoškolský profesor. Spoluzakladateľ partizánskej skupiny Janka Kráľa, ktorá pôsobila v Malých Karpatoch. V júli 1942 zatknutý. Zahynul počas prepravy do koncentračného tábora v Mauthausene.

58 František Komzala (1898 – 1980) – ilegálny pracovník a spolupracovník IV. ilegálneho ÚV KSS. Pôvodne sociálno-demokratický funkcionár. Do odboja sa zapojil už v roku 1939, pričom bol viackrát väznený. Po vypuknutí Povstania pracoval na Povereníctve pre veci vnútorné.

Môžete mi bližšie opísať vaše vysielanie správ vo väzení?

Z tých správ, ktoré som dostával, či už prostredníctvom dozorcov, alebo z prečítania *Slovenskej jednoty*, som robil hustejší faktografický výpis a ten následne večer, keď zhaslo svetlo, odvysielal. V cele bola umiestnená posteľ, pričom so stenou ju spájala železná tyč, na ktorú som vytŕkával morzeovku. Slúžil mi na to ulomený kus zo zmetáka. Mojou vysielacou značkou bolo písmeno R. Nevie, či poznáte morzeovku, ale krátka bodka je jeden úder a dlhá čiarka dva údery rýchlo za sebou.

Ďalšie správy mi dodával dozorca Marták. Vždy ráno, keď sa podávalo niečo, čo akosi malo pripomínať kávu, mi tento službukonajúci dozorca dal buď na papieriku, alebo povedal priamo najnovšie správy z Londýna i Moskvy. Ja som následne tieto informácie zaradil do svojho „repertoáru“.

Ako prišlo k vášmu prepusteniu na slobodu?

K prepusteniu došlo zámerne. Štátni zástupcovia Vagač a Viktory boli napojení na odboj, pričom do svojich pracovných dávali predviesť zaistencov, ktorí tam mohli prijímať návštevy a vzájomne sa porozprávať. Do záležitosti bol zainteresovaný aj dozorca Ilčík. Raz som prišiel do Viktoryho kancelárie a naraz vidím, že sa tam nachádza hľadám dvanásť ľudí, medzi nimi tiež Vašečka, Faltan, Hemelka, Komzala a ďalší. Všetkých som ani nepoznal. Plus prišli aj naše manželky s bohatým materiálnym vybave-

ním, teda najmä s potravinami. Na takomto „stretnutí“ bol asi trikrát prítomný aj Gustáv Husák. Informoval nás, čo sa deje vonku. Spolu s Viktorym a Vagačom tiež zariadil, aby nás na Krajskom súde prideliť k vyšetrovujúcim sudcom, ktorí nemali čas sa nami ihneď zaoberať.

Ja som sa takto dostal k vyšetrovujúcemu sudcovi Hetényimu, ktorý mi bol známy ešte z internátu Lafranco. Vyšetrovanie vyšetrovujúcim sudcom sa robilo v podstate preto, aby sa ukázalo, že zaistencov už nemá zmysel ďalej držať vo väzení a môžu byť podmienene prepustení na slobodu, keďže vyšetrovanie je v podstate ukončené. Mňa prepustili 10. septembra 1943 a neviem, či som bol posledný alebo predposledný prepustený z tej skupiny. Podmienkou bolo pravidelne sa hlásiť, nesmel som zmeniť pobyt, s nikým sa stykať a podobne. Na ÚŠB som sa však hlásil iba raz, a potom sme celá rodina odišli do Hrabušíc na východné Slovensko.

Ešte keď som sedel v base, chodila moja manželka za mňa a moje prepustenie orodovať, kde sa len dalo. Zašla aj za profesorom slovenčiny na Slovenskej univerzite Ľudovítom Novákom.⁵⁹ On sa poznal s Alexandrom Machom,⁶⁰ urgoval potom uňho moje oslobodenie, ktoré však nevyšlo. Aj manželke povedal, že nateraz, žiaľ, nie je prepustenie možné. Keď som sa už nachádzal na slobode, považoval som za samozrejmé ísť sa pánu profesorovi Novákovi poďakovať. Pri tej príležitosti sa ma spýtal, ako žijem. Vravím mu: „*No, žijem tak, ako žijem, mám polovicu platu,*

nejakých 700 – 800 korún a z toho žijem.“ On ma potom zamestnal ako externého pracovníka na príprave Slovníka slovenského jazyka. Mal som na starosti excerpčné práce, teda vypisovanie slov na lístky z diel niektorých slovenských autorov. Každý mesiac som potom posielal balíčky s tými lístkami, pričom za túto prácu mi dávali 2000 korún mesačne. Tak toto sú slovenské pomery.

Mali ste v tom čase vedomosť o tom, že sa organizuje Povstanie, že vznikla ilegálna SNR a podobne?

Nie. Ale vo vzduchu bolo cítiť, že sa asi niečo deje, že sa niečo musí stať. Na dedine v Hrabušiciach som síce počúval rozhlas, ale nejaké konkrétne správy a informácie som nemal. Boli síce nejaké styky s miestnymi četníkmi, ktorí spolupracovali s partizánmi v okolí. Najmä bývalý zamestnanec môjho svokra, istý Varinský, posielal partizánom bohaté zásoby slanimy a šunky.

V Hrabušiciach ste žili od prepustenia z väzenia až po vypuknutie Povstania?

Áno, presne tak. Jedného dňa som počúval rozhlasové správy z Banskej Bystrice, v ktorých sa čítala Deklarácia SNR a rôzne výzvy, čo robiť. Správy hlásil mne povedomý hlas Vlada Húsku. Už predtým som niečo tušil, keďže lesným správcom v Hrabušiciach bol pán Pfeffer, ktorého manželka bola sestrou gen. Ferjenčíka.⁶¹ Ferjenčíkova žena prišla len pred pár dňami nečakane do Hrabušíc a už z toho sa dalo vytušiť,

59 Ľudovít Novák (1908 – 1992) – univerzitný profesor, významný jazykovedec a v roku 1943 zakladateľ Slovenskej akadémie vied a umení, ktorej bol do roku 1945 generálnym tajomníkom. Po februári 1948 predčasne penzionovaný a komunistickým režimom perzekvovaný. Istý čas robil organistu vo farnosti obce Hubová pri Ružomberku. V roku 1953 ho ŠtB zaistila a tvrdo vypočúvala. Následne bol súdom v Žiline odsúdený za velezradu. K vedeckej práci sa mohol vrátiť až v roku 1968.

60 Alexander Mach (1902 – 1980) – vykonával od roku 1940 funkciu ministra vnútra, podpredsedu vlády a hlavného veliteľa Hlinkovej gardy. V roku 1945 zatknutý na úteku americkou armádou, ktorá ho po niekoľkých mesiacoch vydala čs. orgánom. Národný súd v Bratislave ho v roku 1947 odsúdil na 30 rokov väzenia, z ktorých si odsedel 23 rokov.

61 Mikuláš Ferjenčík (1904 – 1988) – dôstojník veterinárnej služby slovenskej armády a člen tajného Vojenského ústredia, ktoré po vojenskej linke pripravovalo Povstanie. Spolu s Karolom Šmidkem odletel 4. augusta 1944 do ZSSR s cieľom dohodnúť koordináciu Povstania s plánmi Červenej armády. Po návrate poverený pre národnú obranu. V rokoch 1946 – 1948 zastával funkciu poverenika vnútra. Po februári 1948 odišiel do emigrácie.

Dr. Šimovič vo funkcii vedúceho Úradu Predsedníctva Zboru povereníkov v roku 1948
(Zdroj: Archív L. Šimoviča)

že sa niečo deje. Samozrejme, pani Ferjenčíková bola ticho a nič nepovedala o manželovej ceste do Moskvy.

S pánom Pfefferom sme odišli do Spišskej Novej Vsi s cieľom dať sa k dispozícii, lenže tam bol po strate dvoch východoslovenských divízií⁶² taký chaos, že sme nikoho zodpovedného na Okresnom úrade nenašli a nič sme nevybavili. Tak sme sa vrátili späť a ja som napriek všetkému rodine oznámil, že idem do Povstania. Rodinná rada, i keď nerada, súhlasila. Urobili mi na cestu ruksak naplnený slaninou, klobásou, šatstvom a keďže vo výhlade bola zima, vzal som si aj kožený kabát, ktorý pre mňa urobili brezovskí garbiari. V noci som sa potom vydal

pešo smerom na Dobšínú a Tisovec, kde som prenocoval u rodičov môjho švagra Jána Čecha. Na ďalší deň som dokonca nasadol na vlak, ktorý ma dopravil až do Banskej Bystrice. Tam ma hneď po príchode stretol môj dávny známy, zástupca riaditeľa Československej národnej banky Ludo Kováčik. On mi našiel aj ubytovanie.

Neskôr sme sa stretli u Husáka celá „banda“, možno povedať tak 10 – 14 ľudí, pričom nie všetkých som osobne poznal. Bol tam napríklad Rašla, Vašečka, Púll, Faltán, Krno, Pavlík Kováčik a ďalší. Preberali sme správy prichádzajúce z frontových úsekov a už v tom čase to nevyzeralo nijako ružovo. Nemci tlačili pri Vrútkach, Žiline a v Turci.

Čo konkrétne ste robili v Banskej Bystrici, aké boli vaše úlohy?

Mal som úlohy v oblasti tlače a národných výborov. Ako som už spomenul, mali sme tiež pravidelné večerné hodnotiace rozhovory v súvislosti so situáciou na frontoch, ktorá bola každým dňom horšia. Husák s Rašlom väčšinou informovali o dianí v SNR a vo vojenskom velení. Preberala sa tiež otázka zjednocovacieho zjazdu KSS a sociálnej demokracie⁶³ alebo vyslanie misie do Londýna, v ktorej sa nachádzali Laco Novomeský, Ján Ursíny a plukovník Mirko Vesel.⁶⁴

Boli ste osobne prítomný na zjednocovacom zjazde?

Nie. Ja som nebol nijaký veľký funkcionár. Ešte však spomeniem tie večerné posedenia. Preberali sme na nich aj otázku partizánov, pretože tí sa z vojenského hľadiska dopúšťali niektorých akcií, ktoré nemali žiadny vojenský efekt a len sťažovali situáciu. Jeden takýto „partizán“ sedel istý čas v Ilave, odkiaľ sa dostal na slobodu a podľa môjho názoru išlo o morálneho gaunera. Správal sa ako zločinec a mal na svedomí aj vraždu poslanca v Hájnikoch.⁶⁵

Ako prišlo k vášmu vymenovaniu do funkcie zástupcu povereníka pre školstvo?

Pracoval som najprv v oblasti kultúrno-politickej okolo Husákovho *Nového slova* a *Bojovníka*. Myslím, že 15. októbra 1944 padol režim v Maďarsku, a my sme krátky čas žili v takej ilúzii, že nová maďarská vláda bude ochotná s nami spolupracovať

62 Nemecké jednotky odzbrojili dve slovenské divízie umiestnené na východe krajiny, ktoré mali byť dôležitou súčasťou Povstania, počas jediného dňa – 31. augusta 1944. Nemci celú operáciu nazvali Kartoffelernte – Zber zemiakov. Viac k tejto problematike pozri: JABLONICKÝ, J.: Samizdat o odboji, s. 347 – 443.

63 Zjednocovací zjazd KSS a sociálnej demokracie prebehol dňa 17. septembra 1944 v Banskej Bystrici.

64 Delegácia SNR v zložení Ján Ursíny (občiansky blok), Laco Novomeský (KSS) a pplk. Mirko Vesel (armáda) odletela dňa 7. októbra 1944 z letiska Tri Duby cez Taliansko do Londýna, kde rokovala s exilovým prezidentom Edvardom Benešom.

65 Dňa 17. septembra 1944 zavraždili traja zdemoralizovaní partizáni medzi osadami Hájniky a Rybáre (dnes súčasť Sliača) 11 občanov, medzi nimi aj poslanca slovenského snemu kňaza Antona Šaláta či predsedu Obilnej spoločnosti pre Slovensko a spolupracovníka občianskeho odboja Jána Klinovského. Po prešetrení prípadu boli títo „partizáni“ (V. Golcár, Š. Havrila a F. Molinek) odsúdení vojenským súdom na trest smrti a popravení. Išlo s najväčšou pravdepodobnosťou o jediný prípad, keď boli páchatelia „partizánskych“ vražd právoplatne odsúdení.

a pomôže nám na južnom krídle. Rýchlo sme však zistili, že sme skutočne naivní, lebo keď sme dorazili do pohraničnej obce Tomášovce s cieľom nadviazať akúsi spoluprácu, už sa tam nachádzali členovia Šípových krížov.⁶⁶

Okolo toho 15. októbra odišiel dovtedajší zástupca povereníka Ondrej Pavlík⁶⁷ pracovať na sekretariát KSS, kde pôsobil aj Karol Bacílek⁶⁸ a mňa vymenovali do funkcie po Pavlíkovi. Ja som však o ničom nevedel, o vymenovaní som sa dozvedel až dodatočne. Povereníkom školstva bol vtedy Jozef Lettrich.⁶⁹

Moja práca za tie dva týždne spočívala v skôr v takých organizačných veciach, prichádzali za mnou riaditelia škôl s problémami personálnymi, finančnými a vôbec so všetkým možným. Bolo ich potrebné nejakým spôsobom usmerniť a poradiť, pokiaľ sa to dalo. Inak som tiež chodil spolu s Faltňanom a Čechom po dedinách a dávali sme dohromady revolučné národné výbory. To bola prakticky celá moja činnosť až do 24. či 25. októbra 1944.

Mohli by ste opísať atmosféru tých dní v Banskej Bystrici?

Nálada bola čím ďalej, tým truchlivejšia. Nič nebolo organizované, všetko sa robilo pod tlakom blízkosti nemeckých vojsk. Pamätám si tiež, že asi deň či dva pred pádom Bystrice sme sa prechádzali spolu s Antonom

Rašlom okolo budovy Vojenského veliteľstva a hodnotili odohrávajúce sa udalosti. Rašla už vtedy odsudzoval rôzne výčiny, ktoré sa počas Povstania udiali.

Následne ste ustúpili do hôr?

Odišiel som deň pred obsadením Banskej Bystrice.⁷⁰ Niektorí sme sa vybrali pešo do hôr. Ešte vám v tejto súvislosti spomeniem Bacílka. Karol Bacílek, to bol vzor hromadnej nevedomosti, ignorantstva, jednoducho absolútna nula. Tuho obmedzený človek. V tom čase zastával funkciu sekretára ÚV KSS a uňho na sekretariáte pracoval aj spomenutý Ondrej Pavlík, po ktorom som prevzal miesto zástupcu povereníka pre školstvo. Deň pred pádom Bystrice si nás Bacílek zavolať a najprv hromadne a následne jednotlivito dával inštrukcie, čo ďalej robiť. Podľa jeho slov sme sa mali venovať organizačnej a propagačnej činnosti v tých oblastiach, ktoré sú nám na strednom Slovensku známe. Na ten účel si mal každý vziať so sebou na chrbát cyklostyl, písací stroj a hromadu rozmnožovacieho papiera. Jednoducho, kam by kto prišiel, tam mal spustiť propagačnú a agitačnú kampaň. Pritom nebolo žiadneho papiera, nikto nevedel, kde zohnať cyklostyl, a navyše tie prístroje mali aj nejakú hmotnosť. A teraz ísť s tým všetkým do hôr, kde práve vtedy napadlo v oblasti Prašivej a Šturca tak pol metra snehu!

Kam ste odišli vy?

Povedal som si, že keď poznám východ Slovenska, tak pôjdem tam. Samozrejme, bez tých Bacílkových prístrojov na agitáciu. Radšej ako cyklostyl by som si zobral kus slaničky, ale to sa už nedalo stíhať. Všade totiž panoval chaos. Cestou na Staré Hory a potom ďalej na Veľký Šturec nás prenasledovali nemecké bombardéry. Schovali sme sa do nejakej chalupy, ktorá bola plná židovských rodín. Prečkali sme bombardovanie a za noci sa vybrali smerom na Prašivú.

Tam hore, v tom snehu, chodili ľudia od východu na západ, od západu na východ, nikto nevedel, kam, kde a ako. Všade odhodené zbrane i rôzne vojenské veci a dokonca prvýkrát v živote som na pár krokov videl zabitého vojaka. Bol to pre mňa otrasný pohľad. V mojej skupine sme boli asi piati,⁷¹ pričom z odhodeneného vojenského materiálu sme si vzali polovicu vojenského stanu, ktorý nám poslužil na ochranu pred snežením.

Keď sme odpočívali v sedle pod Kobylou, počul som naraz známy hlas. Išiel som za ním a uvidel som svojho bratranca Samuela Šimoviča. Ako podplukovník bojoval na Ostrom vrchu v podstate až do samého konca a svoju jednotku chcel následne previesť cez Hron. Bratranec nám dal pár kociek cukru, vojenské sucháre a dva trojuholníky topeného syra. Tak s týmto vybavením sme sa

66 Dňa 15. októbra 1944 bol Miklós Horthy na nemecký nátlak donútený abdikovať a vládu v Maďarsku prezval vodca pronacistickej Strany šípových krížov Ferenc Szálasi.

67 Ondrej Pavlík (1916 – 1996) – ilegálny pracovník KSS a učiteľ. Počas Povstania zástupca povereníka pre školstvo a pracovník sekretariátu ÚV KSS. Po roku 1945 zastával štátne, stranické i vedecké funkcie. Prvý predseda SAV.

68 Karol Bacílek (1896 – 1974) – na zjednocovacom zjazde KSS a sociálnej demokracie dňa 17. septembra 1944 zvolený za organizačného tajomníka KSS. Na Slovensko prišiel zo ZSSR spolu s Karolom Šmidkem v auguste 1943 ako rádiotelegrafista s dôrazným zákazom zapájať sa do politickej práce. Po februári 1948 zastával vysoké štátne i stranické funkcie. V rokoch 1952 – 1953 minister národnej bezpečnosti a jeden z hlavných realizátorov politických procesov.

69 Jozef Lettrich (1905 – 1969) – pôvodne agrárny politik sa zapojil do odboja už v roku 1939. Za ilegálnu činnosť bol krátky čas väznený. Po prepustení si otvoril advokátsku kanceláriu a pokračoval v odboji. Zakladajúci člen SNR a jedna z vedúcich osobností občianskeho odboja. V rokoch 1945 – 1948 predseda SNR i predseda Demokratickej strany (DS). Po februári 1948 odišiel do emigrácie.

70 Nemecké vojská obsadili Banskú Bystricu dňa 27. októbra 1944.

71 V skupine sa okrem Ladislava Šimoviča napríklad nachádzal aj Fridrich Hemelka či hlásateľ Slobodného slovenského vysielateľa Ladislav Sára. Ten sa však od skupiny pre vysilenie odpojil, pričom sa plánoval ukryť u svojich známych na Liptove, čo sa mu však nepodarilo. Ladislava Sáru zatkli Nemci dňa 31. októbra 1944 na Starých Horách. Zahynul vo februári 1945 počas transportu do koncentračného tábora.

piati či šiesti vydali na cestu, pričom sme stále boli presvedčení, že Nemci do hôr nepôjdu.

Na noc sme sa utáborili v sedle nad Magurkou, na mieste, kde ešte zostalo ohnisko so žeravými uhlíkmi. Urobili sme z nich oheň a natiahli stan, keď tu zrazu začalo všetko nakoľo strieľať. Nejaká skupina pred nami totiž nahádzala do pahreby náboje a možno aj granát, ktoré v tom ohni začali vybuchovať. Nikomu sa, našťastie, nič nestalo. Len čo sme sa však dostali kúsok ďalej nad Magurkou, zbadali sme pásmo nemeckých vojakov v čiernych uniformách ťahajúcich sa so psami od Liptova. Nemcov ako maku. Muselo sa počkať až do odopoludnia, kým neprešli, a až potom sme mohli pokračovať ďalej na Liptov.

Viedol nás profesor Vernarec z mikulášskeho gymnázia, ktorý dobre poznal okolitý terén. Hovoril nám, že jeho kolegovia učitelia majú chatu pod Ďumbierom na konci Demänovskej doliny, na ktorú chodievajú počas víkendov. Myslím, že práve v tom čase bol tiež víkend. A tak sme sa – idúc doslova po kolená v snehu – vydali práve tam. Ja som mal ešte na pleciah batoh a v ňom najpotrebnejšie veci na cestu. Zišli sme dolu z Ďumbiera a v diaľke bolo vidieť svetlo chatky a hluk. Hovorím si, „fajn, už sme doma“. Do chatky som vošiel prvý, pričom ostatní ma čakali vonku. Len čo som však otvoril dvere, zbadal som plno nemeckých dôstojníkov, poddôstojníkov a tiež členov Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG), ktorí tam jedli, opíjali sa a vykrikovali.

Čo nasledovalo potom?

Povedal som im, že som úbohý profesor, ktorého udalosti zachytili niekde na juhu, a teraz sa vraciam späť k svojej rodine. Ešte som vyšiel otvo-

renými dverami pred chatu, akože musím zo seba striasť sneh, a tak sa mi podarilo varovať ostatných členov našej skupiny. Hovorím im: „*Sú tu Nemci a gardisti, ja musím zostať a vy chodte preč!*“ Následne som sa vrátil späť do chaty a nejaký pripitý dôstojník dal pobočníkovi príkaz, aby ma v tej chate niekam umiestnil. Potom ma teda dali na poschodie do komory, v ktorej bola turistická posteľ a železná piecka. Čo najrýchlejšie som sa musel zbaviť všetkých vecí, ktoré ma mohli prezradiť. Mal som totiž pri sebe falošnú legitimáciu vystavenú ešte v Banskej Bystrici.⁷² V tej piecke som to potom spálil. Nemci boli dokonca takí veľkorysí, že mi dali najesť vodovej polievky, v ktorej plávali kusy tuším neuvarenej slaniny. Iného však nebolo, tak som sa pustil aj do nej.

Na druhý deň Nemci sformovali skupinu asi 50 – 60 ľudí, do ktorej zaradili tiež mňa. V skupine sa nachádzali vojaci, četníci, partizáni a civili. Viedli nás cez Demänovskú dolinu smerom do Liptovského Mikuláša na Sicherheitsdienst (SD).⁷³ Musím znovu povedať, že opäť som mal šťastie. Keď nás totiž viedli, bolo krásne slnečné popoludnie, ľudia vychádzali pred domy a kývali nám. Za mnou prišiel akýsi nemecký vojak z eskorty a s ním som začal viesť rozhovor. Najprv som mu lámanou nemčinou povedal, že po nemecky som sa naučil v Rakúsku, v meste Eisenerz a on hneď zareagoval: „*V Eisenerz? Tam bol môj otec baníkom.*“ Na moje prekvapenie potom rozprával, ako ich Nemci vyhnali na front, pričom namiesto slova „Nemci“ použil hanlivé vyjadrenie, ktoré používajú Rakúšania. Záverom ešte dodal: „*Vy ste aspoň povstali, ale my sme v tej kaši až po krk.*“ Ja som mu zas hovoril o sebe iba tie profesorské veci.

Potom nás zavreli do nejakej pivnice, kde bolo okrem nás veľa Židov a Cigánov. Postupne volali ľudí po jednom, pričom niektorí sa vrátili a iní nie. Ženy z Mikuláša nám priniesli guláš a čerstvý, mäkký chlieb, čo bolo po mnohých dňoch hladovky dobré posilnenie. Samozrejme, že človek sa aj bál, čo bude, a podobne. Keď vyvolali moje meno a zaviedli ma pred dôstojníka SD, prestieral som, že neviem ani slovo po nemec-ky. Museli teda zavolať tlmočníka, ktorý pochádzal asi zo Sudet a hovoril po česky. Oni sa medzi sebou o mne dohovárali a ja som tak mal výhodu dopredu si rozmyslieť odpovede na otázky. Stále som im rozprával tú rozprávku o učiteľovi z juhu Slovenska, ktorý je na ceste za rodinou. Nič mi na to nepovedali a poslali ma späť do pivnice. Po nejakom čase prišiel za mnou vojak s tým, že si mám vziať svoje veci a ísť do kancelárie. Tam mi dali nemecký Passierschein⁷⁴ na cestu za rodinou do Spišskej Novej Vsi. Pripustku som, samozrejme, bez námietok prijal.

Prvá vec, ktorú som po prepustení spravil, bola, že som v Liptovskom Mikuláši začal hľadať ubytovanie. Našťastie ma vzali do nejakého hotela.⁷⁵ Musím tiež priznať, že som vtedy smrdel naširoko-naďaleko, keďže počas môjho putovania sa na mňa nalepilo všetko možné. Až v tomto hoteli som sa mohol konečne poriadne umyť, obriaďiť a na druhý deň cestovať vlakom do Hrabušíc. Z hrabušickej stanice som potom pokračoval peši, lebo k nášmu domu to bolo asi tak dva a pol kilometra. Pri príchode domov vybehol ku mne s radosťou náš pes a hneď za ním i moja manželka, ktorá ihneď začala hovoriť: „*Ty sa vraciaš z Bratislavy, z Akadémie vied? To si dostal dovolenku, no to je dobre.*“ Tieto slová povedala pomerne hlasno, pretože

72 Ladislav Šimovič mal vystavené doklady na meno Pavol Zeman.

73 Bezpečnostná a spravodajská služba v rámci SS.

74 Pripustka.

75 išlo o hotel Kriváň.

u nás v kuchyni sedel nemecký dôstojník, miestny veliteľ tylovej jednotky. Opäť som musel porozprávať rozprávku, ako som prišiel na pár dní k rodine na dovolenku, že pracujem v Bratislave, kam sa po niekoľkých dňoch musím znovu vrátiť.

Ďalšou „srandou“ zas bolo, že v druhej našej izbe sa v ten večer skrýval môj bývalý žiak z levočského gymnázia a súčasne spolužiak mojej manželky. Volal sa Štefan Szende. Ako partizán hľadal po potlačení Povstania útočisko a našiel ho v našom dome. Chcel sa dostať domov do Levoče.

Kam ste po niekoľkých dňoch odišli do „práce“?

Odstoval som do Popradu a ďalej do Spišskej Soboty, kde bol farárom strýko mojej manželky. Ten ma prijal a umiestnil v zadnej, poslednej izbe. Nemohol si totiž dovoliť, aby ma tam niekto našiel. Počas Vianoc som si však znovu odskočil na „dovolenku“ za rodinou do Hrabušíc. Celkovo som na fare v Spišskej Sobote strávil niečo vyše mesiaca a počas tohto pobytu preložil Voltairovho Candida. Samozrejme, bez vedomia pána farára, keďže išlo o bezverecký spis.

V Spišskej Sobote vás zastihol príchod Červenej armády?

Nie. Z tej izby na fare sa mi dobre pozeralo na železniciu a cestu, ktorá vedie od Levoče cez Poprad na Liptovský Mikuláš. Videl som, ako Nemci húfné odchádzajú preč, a tak

som sa rozhodol odcestovať znovu späť do Hrabušíc, ktoré boli oslobodené 28. januára 1945.

Ako ste sa potom dostali do Košíc, kde dočasne sídlili orgány SNR i KSS?

Do Košíc ma dostali v podstate národné výbory, ale to sa musím vrátiť o nejaký ten čas späť. Za ilegality som bol totiž zapojený a inštruovaný v tom zmysle, ako neskôr na oslobodenom území organizovať revolučné národné výbory. Spolu so mnou sa v týchto veciach angažoval aj Ján Čech či Milan Polák.⁷⁶ Jednu nedeľu som dostal za úlohu odcestovať do Trenčianskych Teplíc na tajné stretnutie s Vavrom Šrobárom,⁷⁷ ktorý tam pracoval ako lekár. Mal som mu tlmočiť informácie ohľadne Ústredného národného revolučného výboru. Tak som sa v určenú hodinu dostavil na určené miesto a Šrobár nikde. Asi dostal strach, ale naozaj presne neviem, prečo neprišiel. Takže ja som bol v oblasti národných výborov organizovaný už pred rokom 1945.

Spolu s Antonom Vaskom, ktorý sa predtým skrýval v Spišskej Novej Vsi, sme v zmysle dohovoru z Banskej Bystrice začali po oslobodení na Spiši z demokraticky orientovaných občanov zakladať revolučné národné výbory. Tieto národné výbory mali rôzny počet členov, väčšinou podľa veľkosti obce, a dostali tiež za povinnosť všemožne pomáhať Svobodovej čs. armáde, ktorá stála na frontovej línii v blízkosti

Liptovského Mikuláša. Potrebovali sme ľudí aj na tie miesta, kde nebolo možné vytvoriť národný výbor, pretože niektoré obce boli vyslovene ľudácke a nedali sa v nich nájsť spoľahliví občania.

Museli sme tiež zabezpečiť opravu zničených mostov, tratí, výhybiek, zabezpečiť zásobovanie a podobne. Pod nás spadali okresy Poprad, Kežmarok, Spišská Nová Ves, Levoča a do istej miery aj Spišská Stará Ves, ale tam sme sa fyzicky nedostali.⁷⁸ Roboty bolo strašne veľa, od rána do noci. Cestovali sme autom, ktoré nám bolo dané k dispozícii. Keď už boli tie prvotné úlohy na Spiši ukončené, tak sme odišli do Košíc. Myslím, že sme tam dorazili posledný februárový deň roku 1945.

Práve v tom čase sa v Košiciach organizoval nejaký aktív, na ktorom predniesol prejav Gusto Husák.⁷⁹ Už ani neviem, či hovoril spamäti, alebo mal papier, ale všetci tí, čo jeho prejav počuli, s ním súhlasili. Prijali sme to so súhlasom a s patričným rešpektom voči Husákovi. Potom sme sa vrátili späť na Spiš.

Kedy presne ste vstúpili do KSS?

Ja som do nej vlastne nevstúpil, ja som bol vstúpený zjednocovacím zjazdom 17. septembra 1944, pričom na starosti som mal okrem iného aj problematiku spomínaných národných výborov. Koncom marca 1945 sme zase s Antonom Vaskom prišli do Košíc, kde nám oznámili, že máme ísť na oslobodené územie až k Banskej Bystrici. Tam bol do orga-

76 Milan Polák (1897 – 1951) – účastník odboja a organizátor Povstania. Pôvodným povoláním učiteľ. Do ilegálnej činnosti, za ktorú bol krátky čas aj väznený, sa zapojil po 14. marci 1939. V roku 1942 spoluzakladal Ústredný národno-revolučný výbor. Člen povstaleckej SNR. Po skončení vojny sa angažoval v DS, zastával funkcie podpredsedu SNR i Zboru povereníkov a po februári 1948 predsedu satelitnej Strany slovenskej obrody. Počas februárových udalostí spolupracoval s komunistami.

77 Vavro Šrobár (1867 – 1950) – počas druhej svetovej vojny jeden z hlavných predstaviteľov občianskeho odboja. Politicky sa snažil orientovať na Edvarda Beneša, pričom sa pokúšal vytvoriť Ústredný národný výbor ako protiváhu SNR. Počas Povstania jeden z dvoch predsedov SNR. Po februári 1948 minister novej Gottwaldovej vlády.

78 K činnosti Ladislava Šimoviča pri organizovaní národných výborov na Spiši pozri: JABLONICKÝ, J.: Slovensko na prelome. Bratislava 1965, s. 203.

79 Gustáv Husák predniesol referát na konferencii KSS v Košiciach dňa 28. februára 1945. Celé znenie referátu pozri: VARTÍKOVÁ, M. (zost.): Komunistická strana Slovenska – Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948. Bratislava 1971, s. 78 – 102.

V roku 1971 pracoval ako skladník v pražskej samoobsluže (Zdroj: Archív L. Šimoviča)

nizovania národných výborov zapojený už Ľudovít Bortel.⁸⁰

Evanjelický farár v Hornej Lehote?

Áno, uňho sa práve v Hornej Lehote skrýval aj Gusto Husák, ale ja som

o tom vtedy nevedel. Tak sme sa teda pripravovali na odchod na stredné Slovensko, ale prišiel 4. apríl a s ním oslobodenie Bratislavy. Takže nastala zmena programu a už nie do Bystrice, ale do Bratislavy. Spolu s Vaskom

sme dostali za úlohu pokračovať v Bratislave v zakladaní národných výborov a nadviazať účinnú spoluprácu s velením sovietskej armády. Veliteľom mesta bol, myslím, generál Pavlov. Nás v Košiciach vybavili potrebnou dokumentáciou a okrem toho i vymenovali za oblastných tajomníkov KSS, čo sa udialo v záujme jednoduchšej spolupráce so sovietskymi úradmi. Ukázalo sa, že išlo o racionálny krok, ktorý nám veľmi pomohol.⁸¹

Inak, tí sovietski vojaci nosili víno vo vedrách, opíjali sa a kradli. My s Vaskom sme mali napríklad k dispozícii auto, ktoré nám ešte v Tatrách dal nejaký doktor Korec. Bola to škodovka. Na dvore bratislavskej Starej radnice nám ju však takmer spred nosa ukradol sovietsky vojak.

V čase príchodu prezidenta Beneša aj s celou vládou ste ešte boli prítomní v Košiciach?⁸²

To áno. Dokonca si pamätám, že pri tej príležitosti sa konala recepcia. Ale s Benešom som sa osobne nestretol. Styky som mal akurát s „moskovskými súdruhmi“.⁸³

Zúčastnili ste sa na tzv. Žilinskej konferencii KSS?⁸⁴

Na Žilinskej konferencii som prítomný bol. Myslím, že sa uskutočnila v auguste 1945. Do určitej miery som

80 Ľudovít Bortel (1914 – 2005) – evanjelický kňaz a ilegálny pracovník zapojený do odboja. Počas Povstania dôstojník duchovnej služby. Po skončení vojny zastával viaceré štátne i verejné funkcie. V novembri 1944 sa na Bortelovej fare v Hornej Lehote ukrýval Gustáv Husák. Viac k danej problematike pozri: ČERNÁK, T.: Z Donoval až po Žembovc. Gustáv Husák po potlačení Povstania. In: <http://www.druhasvetova.sk/view.php?navezclanku=z-donoval-az-po-zembovc---gustav-husak-po-potlacen-povstania&cislocclanku=2011100005>

81 Dňa 8. apríla 1945 bol za predsedu Národného výboru v Bratislave zvolený Štefan Bašťovanský. O niekoľko dní ho vo funkcii vystriedal Anton Vasek, ktorý zložil improvizovaný sľub práve do rúk Ladislava Šimoviča. Viac k budovaniu Národného výboru v Bratislave pozri: JABLONICKÝ, J.: Slovensko na prelome, s. 218 – 219.

82 Edvard Beneš a členovia čs. vlády pricestovali do Košíc dňa 3. apríla 1945.

83 Ladislav Šimovič referoval dňa 8. apríla 1945 v Košiciach na porade funkcionárov KSS s predstaviteľmi moskovského vedenia KSČ o miestnych organizáciách KSS na Spiši. Viac pozri: VARTÍKOVÁ, M. (zost.): Komunistická strana Slovenska – Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948, s. 134.

84 Celoslovenská konferencia KSS sa uskutočnila v dňoch 11. – 12. augusta 1945 v Žiline (odtiaľ zaužívaný názov Žilinská konferencia). Za predsedu KSS bol namiesto Karola Šmidkeho na konferencii zvolený Viliam Široký a generálnym tajomníkom strany sa stal Štefan Bašťovanský. Tzv. povstalecké vedenie (Karol Šmidke, Gustáv Husák) bolo podrobené ostrej kritike, čo sa prejavilo aj v zložení nového predsedníctva, kde z deviatich členov zostali iba traja z povstaleckého vedenia. Ladislav Šimovič referoval na konferencii o úlohách národných výborov a práci komunistov v nich. Viac pozri: VARTÍKOVÁ, M. (zost.): Komunistická strana Slovenska – Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948, s. 210.

sa zapojil do jej prípravy tým spôsobom, že mne vďaka funkcii na Povereníctve vnútra podliehali národné výbory. Mal som v kompetencii rozhodnúť, koho národné výbory na Žilinskú konferenciu delegujú.

Čo sa týka samotnej konferencie, ako keby ma obľahli studenou vodou. Husák a vlastne celé vedenie Povstania malo u nás svoju úctu i vážnosť a v tých vystúpeniach na konferencii sa všetko zrazu obrátilo. Zaznela ostrá kritika, ktorá Husáka prakticky odstavila nielen z vedúcej pozície v strane, ale skončil aj ako povereník vnútra. Potom ho dali na Povereníctvo dopravy, kde bolo potrebné znovu obnoviť mosty, železnice a tunely. Jednoducho, dať do poriadku celú dopravu. Podľa mňa sa práve tam ukázali Husákov pracovné kvality, pretože tú funkciu si jednoznačne zastal.⁸⁵

Takže vy ste na Žilinskej konferencii kritiku Husáka vôbec nečakali?

To teda nie. Vnútorne som s tou kritikou nesúhlasil, pretože Husáka som poznal od mladosti. Podľa mňa bola jeho kritika chybným krokom. Samozrejme, že sme vtedy ešte nevedeli, čo sa za ňou skrýva. Ale už na Žilinskej konferencii bolo badať zárodoky neskoršej kritiky z buržoázneho nacionalizmu. Ten nacionalizmus sa Husákovi vyčítal už tam a bola tiež napadnutá jeho úloha v Povstaní. Gottwaldovo⁸⁶ aj Širokého vystúpenie tú kritiku nacionalizmu obsahovalo. Na tie ich konkrétne argumenty a detaily sa však presne nepamätám, nakoniec, bolo to veľmi dávno.

Ako ste sa potom dostali do diplomatických služieb?

L. Šimovič počas rozhovoru s autorom v roku 2010 (Zdroj: Archív T. Černáka)

Do diplomatických služieb som sa dostal proti svojej vôli. V roku 1946 sa na Devíne organizoval Všeslovenský zjazd za medzinárodnej účasti a práve tam ma požiadal Vladimír Clementis,⁸⁷ ktorý v tom čase zastával funkciu štátneho tajomníka na ministerstve zahraničných vecí, aby som vstúpil do diplomatických služieb. Clementis mi pri tej príležitosti spomenul, že v diplomatických službách má veľmi málo Slovákov a ja by som vzhľadom na jazykové znalosti mohol v diplomacii pracovať. Našťastie ma od práce na diplomatickom poli oslobodila druhá dcéra, ktorá sa narodila práve 1. mája 1946. Takže na istý čas z toho zišlo.

Neskôr, myslím, že to bolo v roku 1948, prišiel Clementis na Slovensko a znovu ma presviedčal, aby som si jeho ponuku rozmyslel. Vtedy som niekoľko mesiacov pracoval ako

vedúci kancelárie na Úrade Predsedníctva Zboru povereníkov, a tak ma Clementis opäť nepresvedčil.

Raz som však na Zbore povereníkov preberal zápisnicu zo zasadania vlády v Prahe – bolo to už v čase obmedzovania právomocí slovenských národných orgánov – a z nej som vyberal informácie pre jednotlivých povereníkov, keď tu zrazu čítam, že 14. septembra 1948 sa vláda uzniesla vymenovať moju maličkosť za veľvyslanca do Bulharska. A to hneď, pretože tam mala prísť vládna delegácia a post musel byť obsadený. Predtým malo Československo v Bulharsku len vyslanectvo, pričom toho pôvodného vyslanca odvolali. Na prípravu som mal celkovo asi desať dní a v diplomacii som teda začínal ako učeň. Našťastie, tí Bulhari boli v tejto činnosti slabí, takže sme mali rovnakú úroveň.

85 Gustáv Husák sa stal povereníkom dopravy a verejných prác 18. septembra 1945. Funkciu povereníka pre veci vnútorné prevzal Július Viktory.

86 Neskorší „prvý robotnícky prezident“ Klement Gottwald (1896 – 1953) v tom čase zastával funkciu predsedu KSČ a podpredsedu čs. vlády.

87 Vladimír Clementis (1902 – 1952) – komunistický politik, publicista a advokát. Za I. ČSR poslanec Národného zhromaždenia. Počas druhej svetovej vojny žil v exile. V rokoch 1945 – 1948 štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí, od roku 1948 minister zahraničných vecí. V marci 1950 obvinený z buržoázneho nacionalizmu a zbavený funkcie ministra. Začiatkom roka 1951 zatknutý a vo vykonštruovanom procese v novembri 1952 odsúdený na trest smrti. Rozsudok bol vykonaný.

Aký dlhý čas ste zostali v Bulharsku?

Zostal som tam do roku 1951.

Všetkých veľvyslancov, ktorí boli vymenovaní za Clementisa, následne stiahli. Po návrate do Prahy sa však nedialo nič, nikto ma na ministerstve neprijal, nikto so mnou nehovoril a iba som dostal jedno miesto v kancelárii. Stretol som sa v nej s Eduardom Goldstückerom,⁸⁸ ktorý mi bol známy podľa mena, keďže v 30. rokoch pracoval v študentskom hnutí. Goldstücker v kancelárii iba sedel, hlavu mal v dlaniach a len premýšľal a premýšľal a premýšľal. Tušil som, že môže niečo vedieť o svojom ďalšom osude, ale vtedy nič nehovoril, iba tam trúchlivo sedel.

Vy ste sa osobne zúčastnili aj na IX. zjazde KSS v máji 1950?⁸⁹

Áno, keďže tam boli pozvaní všetci veľvyslanci Slováci. Atmosféra na zjazde bola asi taká, že nikto s nikým nehovoril. Niečo mi už bolo známe o situácii v Maďarsku, sám som v Bulharsku zažil proces s Kostovom⁹⁰ a tiež to, ako celý proces dirigoval vtedajší sovietsky veľvyslanec, ktorý mal priame telefonické spojenie do súdnej siene. Takže človek niečo o tej atmosfére vedel a cítil tiež napätú situáciu. No a tá sebakritika Husáka či Clementisa pôsobila na mňa

otrasne, pretože som vedel, že to nemôže byť pravda. Oni sa však otvorene priznávali, pred celým fórom proti sebe argumentovali, a to ma teda uvádzalo do veľmi špecifickej situácie. Husáka potom poverili vedením roľníckeho oddelenia ÚV KSS.

Za takýchto okolností som sa s ním stretol a možno povedať, že sa mi veľmi dôverne vyžaloval. Podľa neho funkcionári z bývalého moskovského vedenia strany nemohli strpieť, aby vedúce funkcie v KSS zastávalo domáce povstalecké vedenie. Husák mi tiež povedal, že za danej situácie sa mu nechce naďalej zotrvať v politike a že by najradšej odišiel niekam do diplomacie. V tejto súvislosti sa ma spytoval, či o niečom neviem. Konkrétne spomenul, či by nemohol byť veľvyslancom v USA, avšak hneď dodal, že by bol na tento post jazykovo nepripravený.

Ostali ste prekvapení, keď Husáka zatkli?⁹¹

Samozrejme, že som bol prekvapený. Veď ja som poznal aj Daniela Okáliho,⁹² ktorý u mňa po oslobodení istý čas býval. Pamätám sa na tie nekočné debaty s ním, so vzdelaným marxistom. Okáli bol tiež zvláštny človek. Aj keď mal proti niektorým veciam výhrady, ako disciplinovaný straník ich vždy splnil.

Oveľa neskôr vám však Husák o pobyte vo väzení rozprával.

To bolo v novembri 1967 v Belehrade, kde som v tom čase zastával funkciu veľvyslanca. Vtedy mi Husák dosť podrobne opísal svoje zážitky z väzenia. On sa tam totiž stretával s ľuďmi, ktorých predtým dal zavrieť. Vo väzení sa stretol napríklad aj s Alexandrom Machom. Takže niektorí spoluväzni ho trestali a ponížovali práve preto. Pokiaľ viem, tak sa ho snažili ponížiť najmä ľudsky, a to Husák znášal najťažšie. Potom mi tiež rozprával o svojich rodinných veciach.

Chcem sa vás ešte spýtať na Josipa Broza-Tita, ktorého ste zažili v Belehrade.⁹³

Tito sa pokúšal na území Balkánu o vybudovanie toho, o čo sa dnes snaží celá Európa pri svojom zjednocovaní. To znamená, dať dohromady z rôznych národnostných, kultúrnych a náboženských celkov jeden solidný štát. On vybuďoval z Juhoslávie, ktorá počas druhej svetovej vojny stratila desať percent obyvateľstva, silnú krajinu. Ďalej treba spomenúť Titov podiel na vzniku Hnutia nezúčastnených krajín. Tito bol podľa mňa veľký človek.

Ďakujem za rozhovor.

- 88 Eduard Goldstücker (1913 – 2000) – mládežnícky komunistický funkcionár, diplomat, literárny historik a znalec diela Franza Kafku. Pochádzal z oravskej obce Podbiel zo židovskej rodiny. V roku 1948 sa stal prvým vyslancom ČSR v Izraeli, avšak v decembri 1951 sa dostal do väzenia, kde strávil štyri roky. Po prepustení prednášal na pražskej Karlovej univerzite. Po auguste 1968 odišiel do emigrácie. Eduard Goldstücker je autorom dvojväzkových pamätí *Vzpomínky 1913 – 1945* a *Vzpomínky 1945 – 1968*.
- 89 IX. zjazd KSS, na ktorom vrcholila kampaň proti tzv. slovenskému buržoáznemu nacionalizmu, sa uskutočnil v dňoch 24. – 27. mája 1950. Gustáv Husák a Laco Novomeský na zjazde vystúpili s rozsiahlou sebakritikou.
- 90 Generálny tajomník Bulharskej komunistickej strany Trajčo Kostov bol po vykonštruovanom politickom procese dňa 16. septembra 1949 popravený. Proces súvisel s rozsiahlou kampaňou proti buržoáznym nacionalistom v krajinách východného bloku, ktorá sa spustila po sovietsko-juhoslovanskej roztržke v polovici roka 1948.
- 91 Gustáv Husák bol zatknutý dňa 6. februára 1951.
- 92 Daniel Okáli (1903 – 1987) – komunistický funkcionár, publicista a jeden zo spoluzakladateľov skupiny DAV. Počas druhej svetovej vojny sa zapojil do odboja a istý čas bol aj väznený. V rokoch 1946 – 1948 zastával funkciu vládneho splnomocnenca pre výmenu obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom. Od roku 1948 poverený vnútra. Začiatkom februára 1951 zatknutý a v procese proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom v apríli 1954 odsúdený na 18 rokov väzenia. Na slobodu sa dostal až v máji 1960. V rokoch 1968 – 1973 prvý podpredseda Matice slovenskej.
- 93 Krátko pred odchodom z funkcie veľvyslanca v Juhoslávii prijal Ladislava Šimoviča na rozlúčkovú audienciu Josip Broz-Tito, pričom ho vyznamenal Radom Červenej hviezdy prvej triedy so stuhou.

KRITIKA SA MÁ PRIJÍMAŤ POZITÍVNE

ROZHOVOR S DOC. PHDR. IVANOM MRVOM, CSC.

PETER SOKOLOVIČ

Ivan Mrva (narodený 8. októbra 1954 v Trenčíne) patrí medzi najznámejších súčasných slovenských historikov. Po štúdiu histórie a archívniectva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave pôsobil ako archivár v Štátnom slovenskom ústrednom archíve (ŠSÚA – dnes Slovenský národný archív), Slovenskej národnej galérii, ale aj ako vedecký pracovník v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied (HÚ SAV) a riaditeľ ústredného archívu SAV. V súčasnosti pôsobí ako vedúci Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a zároveň aj ako prodekan pre vedu a výskum. Je členom viacerých redakčných rád, odborných komisií a stavovských spoločností.

I. Mrva pri preberaní Ceny Literárneho fondu (Zdroj: Archív I. Mrvu)

V profesionálnej činnosti sa Ivan Mrva venuje politickým a sociálnym dejinám Slovenska a stredoeurópskeho priestoru v období novoveku, od 16. do začiatku 20. storočia. Z tejto oblasti publikoval viacero štúdií, vedeckých a vedecko-populárnych monografií syntetického aj regionálneho charakteru. Vedecky sa špecializoval najmä na obdobie osmanskej expanzie a vzniku habsburského súštátia v 16. storočí, na otázky reformácie a rekatolizácie a obdobie protihabsburských povstaní v Uhorsku v 17. storočí a na začiatku 18. storočia.

Ivan Mrva patrí súčasne k historikom, ktorí majú širší historický obzor, než len konkrétny úzky časovo-tematický výsek potrebný na získanie vedeckej hodnoty či na rámcovanie (neraz) sterilných a nudných štúdií, s ktorými sa stretávame v historických časopisoch. Širokú bázu poznatkov a odbornú erudíciu preukázal nielen v koncipovaní množstva regionálnych monografií slovenských obcí či miest, ale najmä v populárno-vedeckých knižných publikáciách ako *Slovensko – dejiny v kocke* (Bratislava 2003), pozoruhodne širokom historickom kalendáriu *Historický kalendár Slovensko* (Bratislava 2006) či v odbornej monografii *Slovensko a Slováci v druhej*

polovici 19. storočia (Bratislava 2010). Tým súčasne vyplňuje medzeru, ktorá obvykle vzniká medzi historiografiou a publicistikou, zrozumiteľnou formou transformuje najnovšie vedecké poznatky do radov širšej verejnosti.

Hoci nepatrí medzi staršiu generáciu historikov, predsa má čo povedať o formovaní či personálnej štruktúre marxistickej historiografie. Môže podať osobné svedectvo o zložitom období jej doznievania, o personálnych a ideologických pomeroch v radoch vedeckých inštitúcií počas normalizácie. V predkladanom rozhovore sa venuje nielen svojim vysokoškolským štúdiám ovplyvneným normalizačnými doktrínami, ale aj neskorším pôsobením na pôde Slovenského národného archívu či Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, kde ho zastihli udalosti Novembra 1989. Naostatok, nevyhýba sa ani aktuálnym otázkam postmarxistickej historiografie a vôbec problémom a nástrahám, ktoré ohrozujú cestu hľadania pravdy.

Ivan Mrva sa nebojí otvárať témy, ktoré sú pre väčšinu jeho kolegov-historikov stále tabuizované, pri ktorých v mnohých prípadoch zapracuje aj autenczúra. Nevyhýba sa konfrontácii a odbornej polemike, ktorá je podľa neho základ zdravého vedeckého uvažovania. A keďže najväčší rozruch – nielen u nás – stále vyvoláva 20. storočie, niet divu, že najväčšiu pozornosť médií i verejnosti si vyslúžil najmä

svojimi prácami týkajúcimi sa obdobia 1. Slovenskej republiky. Aj nehistorikom sa stal známym vďaka článku „Posledné ťaženie Hlinkovej gardy“, ktorý bol uverejnený v auguste roku 2000 vo víkendovej prílohe dnes už zaniknutého denníka *Práca*. V článku si dovoľil napísať „nehoráznosti“ typu, že nie všetci príslušníci Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG) boli zločincami, či fakt, že partizáni neraz vraždili aj nevinné civilné obyvateľstvo. Po „búrke v pohári vody“ a rozhorčených reakciách až útokoch bol celý článok nielen cenzurovaný („vyštvorčekovaný“) z internetového vydania novín, ale samotná historická rubrika v *Práci* bola zrušená. Tým súčasne zaniklo jedno z posledných historických „okienok“, v ktorom mohli historici už desaťročia priamo publikovať. Dodajme, že dnes – na veľkú škodu veci – takáto rubrika neexistuje už v žiadnom slovenskom denníku, ba ani v týždenníku.

Ešte väčší rozruch v radoch niektorých kolegov a médií však vyvolalo jeho vyjadrenie z roku 2005, podľa ktorého deportácie skupín obyvateľstva z 1. Slovenskej republiky (SR) nemožno pokladať za „holokaust“. Týmto vyjadrením na margo terminologických definícií sa pre médiá stal hneď „popieračom holokaustu“ a odsudzujúce rezolúcie sa voči nemu snažili presadiť aj niektorí nespokojenci z radov kolegov-historikov. V roz-

hovore sa preto nemohol vyhnúť ani tomuto problému. Práve na podobných príkladoch, keď sa z terminologického sporu vyvolá „kauza“, možno badať, že slovenská historiografia, parafrázujúc slová samotného respondenta, ešte nedozrela na kvalitnú polemiku, ale je v mnohom ovplyvnená – personálne či ideologicky – obdobím spred roka 1989, keď bolo nálepkovanie každého iného než toho „oficiálneho“ názoru samozrejmosťou.

Aktivity I. Mrvu sa však nevyčerpávajú iba vedeckým výskumom, publikovaním či pedagogickou činnosťou. Jeho hlas zaznieva aj vždy tam, kde treba chrániť slovenskú históriu a jej veľké osobnosti pred útokmi „mocných tohto sveta“. V tomto smere nikdy neváha ísť „s kožou trh“. Tak sa v roku 2007 podpísal napríklad pod petíciu historikov, ktorou sa postavili proti dehonestácii katolíckeho kňaza a vodcu národného hnutia Andreja Hlinku. Podpisom i odbornými článkami podporil snahy časti historikov o legitimitu používania termínu „starí Slováci“. Ozval sa tiež proti snahám vládnej moci o odstránenie sochy kráľa Svätopluka spred bratislavského hradu a podobne pozdvihol hlas v súvislosti s hystériou voči Ferdinandovi Ďurčanskému. Svojou činnosťou a postojmi sa tak, aj podľa vlastných slov, neváha zaradiť k národnému tábore slovenských historikov. Rozhovor autorizoval 22. mája 2012.

Pán docent, skúsme sa vrátiť do čias vašich štúdií. Ako si na ne spomínate?

V tomto období, keď som študoval na vysokej škole, teda v rokoch 1974 – 1978, panovali normalizačné a čiastočne už postnormalizačné časy. Celá pedagogická garnitúra, ktorá vtedy na univerzite učila, bola však odchovaná starou generáciou profesorov a docentov, ktorí čerpali ešte z pozitivizmu. Tí, čo nás učili, boli vlastne žiaci takých osobností ako Daniel Rapant, Branislav Varsik či Alexander Húščava.

Istý duch univerzitného ducha a akademickej voľnosti teda ešte existoval a viacerí pedagógovia hovorili otvorene o mnohých veciach. Dalo sa s nimi debatovať, niektoré témy sa však neotvárali, podobne ako aj dnes. My sme vedeli, ktorí učitelia sú prístupní iným názorom, ale vedeli sme aj o takých pedagógoch, ktorí neboli takto naladení a pred nimi bolo treba radšej mlčať.

Bol v tom čase na univerzite badaateľný vplyv ideológie?

Samozrejme, komunistický režim si udržiaval ideologický monopol, to bolo všade. Na druhej strane však napríklad vo svojich mladších rokoch aj taký exponovaný komunistický ideológ, ako bol profesor Miloš Gosiorovský, vedel prekvapiť. Môj kolega mal na skúške hovoriť o konci druhej svetovej vojny a o tzv. májovom povstaní českého ľudu a, samozrejme, odpovedal tak, ako písali učebnice a oficiálne syntézy. Gosiorovský ho prerušil a so značnou dávkou vnútornej nespokojnosti povedal: „Vidím, že to viete, ale to bolo trochu inak“ –

a vyrozprával svoju verziu o týchto udalostiach. On ako pamätník totiž mnohé veci vedel z vlastnej skúsenosti a naznačil, že sa vybudovalo isté klišé, ktoré sa veľmi líšilo od reality. Ani jemu samému tá oficiálna schéma nesedela. Boli sme tým milo prekvapení. Viliam Široký ho na ktoromsi zasadnutí Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) označil za buržoázneho nacionalistu a verejne ho priradil k Husákovskej skupine, ktorá už vtedy bola vo vyšetrovacej väzbe. Do práce na ÚV ho už nepustili a tri mesiace čakal doma, kedy si po neho prídu, všetky väzenské potreby mal pripravené. Pri každom príchode väčšieho auta a buchnutí brány sa lúčil. Nakoniec ho nezatkli, ale poslali robiť „vedu“. No poznačilo ho to na celý život. Neskôr bol jedným z prvých iniciátorov federácie, takže Široký mal z hľadiska českého centralizmu kombinovaného s internacionalizmom pravdu.

Ale boli aj takí, pred ktorými ste si museli dať pozor.

Boli, samozrejme, pedagógovia, s ktorými výmena názorov nepriechádzala do úvahy. Iní vedeli byť v užšom krúžku otvorení. Dokonca sa pamätám na asistenta, ktorý poukazoval na veľké množstvo obetí bolševickej revolúcie a červeného teroru, čo bolo vtedy tabu. Pripustil státisíce zmarených životov, no výsledok revolúcie považoval za veľké pozitívum pre ľudstvo. Poňal to viac dialekticky a poznamenal, že v konečnom dôsledku tie obete vlastne neboli márne.

Boli všetci títo vaši pedagógovia členmi strany?

Neboli. Stranícka práca však hrala dôležitú úlohu. Napríklad môj ročníkový vedúci, docent, teraz už profesor Jozef Novák ani doc. Darina Lehotská či asistentka Dr. Tischlerová na katedre československých dejín a archívnictva členmi strany neboli, ale, samozrejme, nemali také postavenie ako stranícki angažovaní

Po horolezeckom výstupe (1988) (Zdroj: Archív I. Mrvu)

kolegovia. Dokonca Dr. Tischlerová odišla po niekoľkých rokoch do zahraničia, čo angažovaných súdruhov celej univerzity muselo pobúriť, aspoň oficiálne. Členovia komunistickej strany sa uplatnili nielen za katedrou, ale aj ako fakultní alebo univerzitní funkcionári. Nestránici mohli „len“ učiť a dôsledne plniť plánované úlohy. Na nich sa totiž vzťahoval prísnejší meter.

Takže nemohli ani kariérne napredovať?

Mnohí sa dostali ako odborníci vo svojej profesii aj k docentskému titulu, ale v období uvoľnenia na sklonku šesťdesiatych rokov. Po nastolení „normalizácie“ strana k habilitácii pripúšťala len svojich členov alebo tých, čo režimu slúžili iným spôsobom. Najmä začiatkom 80. rokov bolo mnoho prípadov, že docenti boli už len vymenovaní. Nemuseli dokonca ani odovzdať a obhájiť klasickú habilitačnú prácu.

Nielen medzi učiteľmi však boli angažovaní straníci. Ako to bolo s vašimi spolužiakmi?

Začiatkom sedemdesiatych rokov spustila komunistická strana projekt s cieľom doplniť rady socialistickej inteligencie preriedené previerkami spoľahlivými kádrami. S nami do ročníka nastúpilo – ale podotýkam, že nie na náš odbor, lebo ten nebol taký vychytený – viacero individuí. Volali sme ich „rýchlokvasení maturanti“. Boli to mladé robotnícke kádre a členovia KSČ. Za rok si spravili maturitu a potom šli študovať poväčšine spoločenskovedné disciplíny – občiansku náuku, vedecký komunizmus. Študovali však aj právo či žurnalistiku... Na vysokú školu sa dostali bez prijímacích skúšok a okrem tejto výhody brali značné osobitné štipendiá. Tvorili oporu strany v škole. Angažovali sa v Socialistickom zväze mládeže (SZM) aj v štruktúrach komunistickej strany. Mali väčšie slovo ako vysokoškolský pedagóg-nestránik.

Rozprávali ste o Socialistickom zväze mládeže. Vy ste v SZM neboli?

Čo sa mojej osoby týka, pri nástupe do školy som nebol členom SZM,

čo mohol byť už vtedy značný problém. Ale predseda základnej organizácie SZM prítomný na pohovoroch ma poznal zo strednej školy, a tak to nejakým spôsobom zakamufloval. Poslal ma na mesačnú, prakticky neplatenú, brigádu. Po nej ma pripísali medzi členov SZM, tuším aj bez prihlášky.

Z toho teda vyplýva, že členom SZM musel byť prakticky každý, kto sa chcel na vysokej škole uplatniť?

Moja generácia, až na malé výnimky, bola celá v SZM. Ja som sa v strednej škole do tejto organizácie neprihlásil a myslím, že ešte jedna spolužiačka z triedy. Pripadalo nám to absurdné, lebo ešte sme mali v čerstvej pamäti rok 1968 a tento nový mládežnícky zväz bol nástrojom normalizácie aj centralizácie, lebo pokus o vytvorenie slovenskej platformy bol rýchlo zlikvidovaný. V školách však SZM predstavoval formálnu organizáciu s aktívnym jadrom a pasívnym členstvom.

Vy ste sa potom v zväze angažovali?

Pamätám si, že som bol niekoľkokrát aj na schôdzi. S tým sa mi viaže zaujímavá príhoda. Jeden študent archívnictva odišiel v roku 1977 do Švajčiarska. Základná organizácia SZM ho mala vylúčiť, čo bola len formalita. Ešte s jedným kolegom sme hlasovali proti vylúčeniu. Funkcionári nás vyzvali, aby sme odôvodnili svoj postoj. Vtedy sa do Československa vrátil kapitán Minařík, ktorý roky pôsobil v slobodnej Európe a jeho príbehy boli široko medializované. Pri zdôvodnení som poukázal na to, že nepoznáme pozadie jeho odchodu do zahraničia, a ak tam bol vyslaný podobne ako Minařík s dôležitou úlohou, bude nás predčasné vylúčenie ešte mrzieť. Potom sa do diskusie podobným štýlom zapojili aj ďalší a schôdza sa zmenila na humoristické posedenie. Následne mi tlmočili, aby som radšej na verejné schôdze nechodil, a myslím, že som nebol jediný.

Nie vždy to však mohlo dopadnúť takto úsmevne. Boli tlaky na študentov, báli ste sa pred niekým hovoriť otvorene?

Nebolo to až také citelné. Klamal by som, keby som povedal, že sme mali príliš veľký strach povedať svoj názor. Pravda však tiež je, že mladý človek vníma veci inak, a neboli sme ani veľmi existenčne ohrození, nebola až taká atmosféra donášania, aspoň z nášho okolia. Ako to bolo v iných odboroch, to neviem. Ale, samozrejme, vedeli sme, s kým je možné a s kým nie otvorene diskutovať.

Spomenuli ste existenčné ohrozenie. Predpokladám, že iné ako u študentov to však bolo u pedagógov.

To je pravda. Tento proces sa udial ešte začiatkom 70. rokov, keď niektorí pedagógovia boli skutočne postihnutí. Na Slovensku to však nebolo až tak tvrdé ako napríklad v Česku. U nás „previnilcov“ a vylúčených zo strany v akademickom prostredí preradili na menej exponované miesta, ale neskončili vo výrobe alebo na vrátnici študentského internátu, ako to bolo v Česku. S publikačnou činnosťou však už nemohli počítať. Niektorí robili servis pri základnom výskume, jeden dokonca za slušný honorár ponúkal vypracovanie kvalitnej diplomovej práce. Neoficiálnu kanceláriu mal v kaviarni Krym, hneď vedľa bratislavskej univerzity na Šafárikovom námestí. Ale všetko zlé je aj na niečo dobré. Spomínam si na rozhovor s jedným bývalým redaktorom denníka *Pravda*, ktorý musel krátko po začiatku svojej kariéry v roku 1970 redakciu opustiť. Poslali ho tuším do Divadelného študijného ústavu, ale ako sám povedal, bola tam vynikajúca partia spolupracovníkov a priateľské ovzdušie. Na dve desiatky rokov v takomto „exile“ spomínal len v dobrom. Navyše, väčšina jeho kolegov, ktorí zostali v redakcii komunistického denníka, pomrela na infarkt, lebo novinárčina v exponovanom a sledovanom plátku sa podpísala na ich zdraví. Na rozdiel od bývalých kolegov v *Pravde* na

svojom vykázanom pôsobisku nevedel, čo je to stres.

Vy ste robili aj v HÚ SAV. Aj tam sa diali podobné veci?

To isté sa v HÚ SAV dialo po roku 1970. Vtedajší vedúci, nebohý riaditeľ Stanislav Kropilák dlhý čas odolával tomuto tlaku, niektorých ľudí zakrýval, držal, presúval ich na iné pozície. Potom prišla direktíva, že musia opustiť pôdu akadémie. Ale z Historického ústavu SAV ich preradili do Historického ústavu Slovenského národného múzea. Takto skončili napríklad Július Mesároš i Ľubomír Lipták. Nebola to odborná likvidácia, z výslnia sa dostali do pološera. Neskôr, myslím, že v druhej polovici sedemdesiatych rokov, musel odísť Jozef Jablonický, keďže jeho interpretácia Povstania sa rozchádzala s oficiálnou. Preradili ho na Ústav pamiatkovej starostlivosti, kde, paradoxne, mal na starosti pamätníky SNP. Zakázali mu vstup do archívov, jeho kniha sa dostala na index a keďže som už pracoval v archíve, mali sme informácie z prvej ruky a hneď som si jeho knihu „Z ilegality do Povstania“ prečítal. Začiatkom osemdesiatych rokov mali v Historickom ústave problémy Anton Špiesz i Štefan Kazimír a museli odísť. Vtedajší riaditeľ Samo Cambel si osobitne všímal katolíkov, keďže sám bol evanjelik, skôr pôvodom ako vierou, a navyše tuhý straník. Zámienka na nepredĺženie zmluvy napriek pozoruhodným výsledkom práce sa vždy našla. Aj profesor Richard Marsina mal práve v období, keď slávil šesťdesiate narodeniny, značné problémy a veľa nechýbalo, aby ich nenásledoval.

Hovoríte o 70. rokoch. Kedy ste tam nastúpili vy?

V roku 1987, to už však vládla perestrojka, bola v spoločnosti aj v ústave sčasti uvoľnenejšia atmosféra. Normalizácia prebehla už pred mojím nástupom, o tom som sa postupne dozvedal od kolegov. Osobne som to nezažil. V tomto čase už dozor strany výrazne slabol.

Stranici však boli, predpokladám, aktívni stále.

Tvrde jadro, samozrejme, bolo aj tu, s nimi sa o politických veciach ne-diskutovalo. Bolo tam však takisto tvorivé prostredie, mnohí starší kolegovia boli otvorení akejkol'vek téme. V rámci debaty sa pohovorili veci, ktoré boli pre nás v tomto období veľmi osožné, obohacujúce, a pritom vtedy boli tabu. Tu musím spomenúť dnes už, žiaľ, nebohého Paľka Horvátha. Bol to pamätník mnohých udalostí i celej minulosti Historického ústavu SAV, lebo v ňom pracoval od počiatku. Škoda, že nezanechal svoje spomienky.

Menilo sa niečo v súvislosti s oficiálne propagovanou perestrojkou, novým myslením a glasnosťou, ktoré sa začali uplatňovať vo vtedajšom Sovietskom zväze?

Heslo „Sovietsky zväz náš vzor“ platilo u nás od roku 1945, až kým sa po Černenkovej smrti roku 1985 nedostal k moci Michail Gorbačov. Naša prestarnutá politická garnitúra, od-chovná stalinizmom, brežnevizmom a verná normalizačným normám, zrazu zneistela a nevedela, čo si po-čať. Dokonca sa obávali používať slo-vo reforma, lebo tá sa presadzovala v roku 1968, a tak sa zaviedla ruská výpožička „perestrojka“. Na všeobec-né prekvapenie sa začalo oficiálne hovoriť o tom, že netreba otrocky všetko napodobňovať, my máme vlastné skúsenosti a svoju cestu.

Tí istí ľudia, ktorí desaťročia propa-govali spomínané heslo, zrazu hovo-rili, že to netreba brať doslova. Nuž, v dovtedy nemennej ideológii nastal riadny chaos. Nevie, čo sa dialo za zatvorenými dverami komunistic-kých schôdzí, ale súdruhovia zrazu nevedeli, kam z konopí. Pamätám si, ako vtedajší riaditeľ Historického ústavu, nebohy Samo Cambel, pri jednej príležitosti, nie však oficiálne, hovoril, že treba tú slovenskú históriu začať inak interpretovať a venovať pozornosť aj osobám, o ktorých sa mlčí. Doslovne povedal: „*My nemá-me monografiu o Hlinkovi, nemáme*

monografiu o Hodžovi ani o Tiso-vi... ale s Tisom by som nezačal.“ Nevie, či mu to na ÚV v rámci plánovaných zmien odporúčali, alebo to bola jeho iniciatíva. Potom však prišiel rok 1989.

Ako si naň spomínate?

Niekedy v októbri 1989 bola malá demonštrácia pred Justičným pa-lácom. V tom čase tam boli pred porotou členovia tzv. bratislavskej päťky – Čarnogurský, Kusý, Po-nická, Maňák a Selecký... Zišlo sa tam asi 80 protestujúcich – treba povedať, že to bolo ešte asi mesiac pred novembrovým kotrmelcom. Bola pripravená polícia, vodné delá, Štátna bezpečnosť malý dav protes-tujúcich neustále filmovala. Medzi demonštrujúcimi som bol i ja spolu s ďalšími dvoma kolegyňami z Histo-rického ústavu. Ostatní ľudia chodili okolo a začudovane krútili hlavami. Podporu nevyjadrili žiadnu, azda ich vystrašilo množstvo policajtov, ktorí každého zúčastneného skontrolovali a zapísali. Na túto malú predprevra-tovú spontánnu demonštráciu sa dnes už zabudlo. Polícia nezakročila azda z dôvodu prítomnosti zahraničných novinárov či skôr preto, že sa už pripravoval scenár pražského 17. no-vembra.

Nebáli ste sa nejakého postihu?

Tieto veci sa už neriešili. Bol október 1989.

Ako tento proces prebehol v Histo-rickom ústave?

Niektorí jedinci ešte v októbri 1989 akoby boli hluchí a slepí a vyzývali všetkých pracovníkov v rámci akejsi schôdze, aby sme plnili uznesenia posledného zasadania ÚV strany, čo vyvolalo rozpačité úsmevy, či to ešte niekto myslí v tejto situácii naozaj vážne. Väčšina ľudí už vtedy cítila, že ten síce ešte existujúci, ale už do-žívajúci systém sa rozpadá. Kto čítal noviny, sledoval zahraničné správy, videl, že Maďari rušili na hraniciach s Rakúskom železnú oponu, sledoval exodus východných Nemcov...

Komunisti v Prahe nevedeli, čo majú robiť, situácia v Sovietskom zvä-ze bola nejasná, takže koniec systé-mu bol neodvratný.

Režim sa skončil, ľudia však žijú ďalej. Zostala istá nostalgia za týmito obdobím?

Na túto otázku by som odpovedal starým slovenským príslovím, že prázdny stôl v mladosti je lepši ako plný v starobe. Nostalgiu za minu-lostou má každý, najmä keď rôčky pribúdajú a sily ubúdajú. Za bývalého režimu boli veci dobré, menej dobré a veľmi zlé. Jedno je však isté, že režim spočiatku terorizujúci celé spo-ločenské vrstvy sa postupne humani-zoval. Osemdesiate roky a päťdesiate roky 20. storočia sa dajú sotva porov-návať. Dnešný režim, zdá sa, kráča opačným smerom a rýchlo sa dehu-manizuje. Dej sa veci, ktoré by nám predtým na um neprišli. Boli sme síce členmi RVHP (Rady vzájomnej hospodárskej pomoci), kde sa tiež propagovala socialistická solidarita, ale nik Československo nenútil platiť za poľské alebo maďarské dlžoby. Dnes v rámci vysnívanej Európskej únie je to práve naopak. Sovietsky zväz nás nežiadal, aby naši vojaci v rámci bratstva v zbrani ukutého Varšavskej zmluvy šli bojovať do Afganistanu, Severoatlantický pakt nám to prikázal. No, myslím, že na výpočet len základných nega-tív našej súčasnosti tu nemáme ani čas, ani priestor.

A ako vnímate zmeny v spo-lo-čenskovednej oblasti, najmä však v histórii?

Spoločnosť prešla veľkou transfor-máciou a je to badať, publikačné možnosti, ale aj možnosti študijné sú oveľa väčšie. Napríklad všetky stredoveké listiny z Maďarského štátneho archívu, a je ich vyše 100-tisíc, si môžete pohodlne prezerat' prostredníctvom internetu. Predtým trvalo mesiace, kým ste si vyhľadali dokumenty, dnes vám to vyhľadáva-če umožnia za desiatinu sekundy. Na druhej strane badať viacej

V kruhu kolegýň na konferencii archivárov (Zdroj: Archív I. Mrvu)

povrchnosti, menej uvažovania a všeobecného rozhľadu. Zároveň aj menej odhodlania a koncepcnej práce. Šesťdielna akademická syntéza z druhej polovice osemdesiatych rokov hĺbkou záberu i rozsahom doposiaľ nebola prekonaná, a to ubehlo takmer štvrtstoročie od jej vydania. Zároveň je to svojím spôsobom aj unikátne dielo, 5 dielov je napísaných v duchu komunistickej ideológie a tretí zväzok, ktorý vyšiel po roku 1990, sa už čiastočne tohto balastu zbavil. Ale podobne dopadol aj biografický slovník, kde prvé zväzky sú poplatné tejto ideológii a biografické heslá v posledných sú napísané z opačného stanoviska. Je to dobrý galimatjáš.

A čo vy? Boli ste členom komunistickej strany?

Nie, nikdy, dokonca tejto „pocte“ sa aj moji najbližší rodinní príslušníci dôsledne vyhýbali. Keď som pracoval vo vtedajšom Ústrednom archíve, členstvo mi doslova ponúkali. Inštítucia totiž patrila pod Ministerstvo

vnútra, a to malo pomerne vysoké kvóty pre mladých členov strany. Otvorené odmietnutie by bilo do očí, tak som povedal, že si to musím rozmyslieť.

Ako ste odolali?

Ani nie tak z vlastnej iniciatívy, ale z akéhosi školenia poslali na mňa hlásenie, že socializmu vôbec nerozumiem. Pri diskusiách s lektormi som často oponoval, a tak ma preraďovali do najnižšieho stupňa odborárskeho školenia so šoférmi, vrátnikmi a upratovačkami. Napokon som mal svadbu v kostole a nijako som to netajil.

Nemali ste s tým problém, napríklad v práci?

Vôbec nie, dokonca som pozval aj všetkých kolegov vrátane členov strany. Aj tým sa to páčilo, lebo cirkevné svadobné obrady v Dóme sv. Martina mali dôstojný priebeh.

A čo nadriadení? Nevyplynuli z toho pre vás nejaké dôsledky?

Nikto mi nič nepovedal. To boli také ambivalentné časy, režim sa síce na jednej strane tváril prísne a neprístupne, ale drvivá väčšina ľudí mala iné postoje, povedal by som, že ľudské, a to vrátane členov strany. Občas sa našiel nejaký beťár, ale to boli výnimky. Väčšina nadriadených sa k náboženským záležitostiam stavala benevolentne, dokonca s porozumením. Veď napríklad vtedajší riaditeľ archívu Michal Kušík chcel pôvodne študovať teológiu, jeho manželka bola praktizujúca katolíčka. To isté môžem povedať o priamom nadriadenom Františkovi Sedláčkovi. Šéf hospodárskeho oddelenia chodil každú nedeľu aj s manželkou na omšu, ale problémy nemal. Rešpektovali ho ako odborníka, čestného človeka. Aj v iných archívoch pracovali ľudia, dokonca boli aj v riadiacich funkciách, ktorí svoje vierovyznanie neskrývali.

Takže iná bola teória a iná prax.

Nemožno to, samozrejme, generalizovať. Praktický život bol veľmi

Posledné ťaženie Hlinkovej gardy

skými vzťahmi i známostami, ale aj durení kanónov na Dukle, zapríčinili rôzne anomálie, o ktorých sa neskôr taktne mlčalo. V jednotkách POHG sa pred nemeckými bezpečnostnými službami ukryli povstaleckí vojaci a partizáni. Dosť bolo aj zajatých povstaleckých dôstojníkov, ktorí vstúpili do gardy a slúžili

HLINKOVA GARDA na prehliadke v Bratislave.

Článok I. Mrvu v denníku Práca (Zdroj: Archív I. Mrvu)

pestrý. Nedá sa povedať, že keď niekto chodil do kostola, dal pokrstiť svoje deti, mal problémy. To sa týkalo len členov strany a ľudí na exponovaných miestach, potom tu boli učitelia, pracovníci v riadiacich a verejnosprávnych inštitúciách. Čo mohli urobiť obyčajnému občanovi? Ústava na papieri zaručovala slobodu náboženského vyznania.

Skúsme sa však posunúť o niečo ďalej a povedať čitateľom niečo nielen o dejinách, ale predstaviť aj vás ako historika. Vo svojej profesionálnej kariére ste prešli viacerými zamestnaniami. Čo vás vo vašom profesionálnom živote najviac formovalo?

V prvom rade musím začať tým, čo ma formovalo hneď po ukončení štúdia na vysokej škole. Bola to práca v archíve, kam som nastúpil v lete roku 1978. Nastúpil som do Slovenského národného archívu, vtedy sa však nazýval Štátny ústredný archív SSR. Tu som začal pracovať v odde-

lení dejín feudalizmu. Väčšinu pracovného času som trávil v archívnom sklade nášho oddelenia, ale hneď vedľajší patrill oddeleniu dejín kapitalizmu, teda dejín rokov 1848 – 1945. Keďže sklady v bývalej budove ústredného archívu na Križkovej ulici boli prepojené, navštevoval som kolegov a debatovali sme o mnohých veciach. Kolega Jozef Palkovič, neskôr emigroval do Švajčiarska, spracovával dokumenty z obdobia Slovenského štátu. Diskusie, výmeny názorov a štúdium bádateľom neprístupných dokumentov boli veľmi osožné.

K čomu ste pri tomto dospeli?

Autentické dokumenty hovorili niečo iné, ako sa oficiálne tvrdilo. Ako malý príklad uvediem, že v zákuťiach archívnych skladov sme objavili vrece plné brožúrok vytlačených Poverenictvom informácií, ktoré obsahovali prepisy z priebehu tzv. Národného súdu s Tisom, Machom a Ďurčanským. Poverenictvo dalo

tento informatívny materiál vytlačiť, ale potom sa zodpovední činitelia nafakali a brožúrky skartovali. Nesmeli sa dostať ľuďom do rúk. Pri čítaní textov, pri debatách s kolegami som si len potvrdil, že najmä najnovšie dejiny sú odlišné od toho, čo tvrdila marxistická historiografia. Taká bola moja skúsenosť s historiografiou 20. storočia, ktorá mnohé fakty tajila, biele nazývala čiernym a naopak, navyše to aj „vedecky“ zdôvodnila. Tak som si vypestoval kritický pohľad na oficiálne a vehementne zdôrazňované interpretácie.

Dali sa využiť poznatky, ktoré ste získali práve štúdiom a analýzou prameňov a materiálu z obdobia 1. Slovenskej republiky, nejakým spôsobom vo vašej ďalšej práci?

Nedali, už i vzhľadom na to, že publikačné možnosti boli veľmi obmedzené. No neboli to len dokumenty z obdobia Slovenskej republiky. Dodnes sa pamätám na dokument zo začiatku päťdesiatych rokov,

ktorý odporúčal sudcom z ľudu osoby odsúdené za nepriateľský postoj k ľudovodemokratickému zriadeniu po odpykaní trestu poslať do tábora nápravnej práce. Zdôrazňujem, že na neurčitý čas, trebárs aj navždy. Hoci som vyrastal v tom istom režime, tento zjavný štátny teror voči vlastným občanom ma ohromil a aj s odstupom troch desaťročí sa na dokument dobre pamätám. Inak mojou pracovnou náplňou bolo spracúvať archívny fond a vytvárať inventár. Ten fond bol z obdobia starších dejín, a tam som získaval vedomosti z predchádzajúcich storočí a čo je veľmi dôležité, vzdelával som sa v cudzích jazykoch, prehľbil som si vedomosti z latinčiny, nemčiny aj maďarčiny. Vďaka práci so starším materiálom a prirodzenému záujmu o nové dejiny som získal širšiu vedomostnú základňu. Samozrejme, že sa nemôžem porovnávať s odborníkmi, ktorí sa profesionálne venujú istému časovému úseku z 20. storočia, ale celkom dobre sa orientujem v dejinách

starších i novších, čo opačne vždy neplatí. V archívoch pracujú mnohí kolegovia, ktorí majú skutočne široký rozhľad a lepšie predpoklady na kvalitnú komparáciu a interpretáciu ako tí, čo majú síce hlboké vedomosti, ale len z obmedzeného obdobia.

Vo vašom prípade však rok 1989 a zmena spoločenskej situácie priniesli aj možnosť uplatnenia získaných vedomostí, v neposlednom rade v tom, že ste začali písať aj o veciach, ktoré boli, najmä v otázke interpretácie dejín 20. storočia, dovtedy tabuizované.

To súvisí i s tým, že aj neskôr som sa neostýchal napísať niečo z dejín 20. storočia, aj keď som zakorenený v prvom rade v starších dejinách, kde som obhajoval aj dizertačnú prácu a na ne som sa profesionálne a pracovne špecializoval. To môže byť len prínosné. Istý obraz o materiáli, na základe ktorého som si utvoril postupom času svoj sčasti vyhranený názor, totiž mám už z obdobia, keď

som pracoval ako archivár. V archíve sa mi dostal do rúk materiál z procesu s Otomarom Kubalom, ktorý každému ponúka možnosť potvrdiť si, že s Hlinkovou gardou to nebolo tak, ako sa dodnes oficiálne tvrdí. I keď historici obdobia Slovenskej republiky jednoznačne konštatovali, že ozbrojené sily Slovenska sa na jar 1945 rozpadli, nie je to tak. Viaceré Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy, ale aj domobrany, si zachovali početný stav i bojaskopnosť až do skončenia vojny. Navyše ustúpili zo Slovenska do Česka a mali naozaj zaujímavé osudy. Aby som s touto neznámou skutočnosťou oboznámil verejnosť aspoň prostredníctvom publicistického príspevku, v roku 2000 som v denníku *Práca* uverejnil článok „Posledné ťaženie Hlinkovej gardy“. Ideologické nálepkovanie Hlinkovej gardy ako zločineckej, teroristickej a fašistickej organizácie nacionalistických fanatikov veru pred súdom dejín nemôže obstať. Ale ideológia niekoľko desaťročí

Na konferencii v Košiciach (Zdroj: Archív I. Mrvu)

nanucovala jednostranné pohľady. Stačí spomenúť film „Polnočná omša“ zo začiatku šesťdesiatych rokov, ktorý sa dodnes premieta. V jeho úvode skosili príslušníci Pohotovostného oddielu HG samopalmi niekoľko desiatok slovenských občanov. Nič také sa neudialo, je to výmysel, ale účinný na tri štvrtiny neinformovanej a navyše pasívnej populácie. Väčšiu časť príslušníkov POHG tvorili povolani branci. Nastúpili ako normálni vojaci v riadnych uniformách, len s čiernymi výložkami. Do POHG bolo v októbri i novembri 1944 zaradených aj veľa povstalcov, aby sa vyhli zajatiu a deportácii do Nemecka. V garde prežili aj povstaleckí dôstojníci, keď ich veliteľ Otomar Kubala vyprosil od Nemcov a zachránil im tak život. V súdnom pojednávaní po vojne mu aj tento pozitívny skutok priťažilo, lebo obžaloba ho interpretovala tak, že ich donútil. Od miestnych pamätníkov vo Varíne mám potvrdené, že tu garda dodávala partizánom zbrane aj potraviny a protipartizánske akcie v lesoch Malej Fatry len kamuflovala. Keď som sa pýtal, ako to bolo možné, dostal som odpoveď, že ne jeden gardista mal brata alebo bratranca u partizánov. Ani tieto skutočnosti sa nespomínajú, ale patria k slovenskej realite. Kto paušálne hovorí o vražedných oddieloch Hlinkovej gardy, jednoducho klame. Klamať sa totiž dá aj pravdou vytrhnutou z kontextu a, bohužiaľ, tieto javy nie sú v historiografii 20. storočia ničím ojedinelým.

Treba tiež poukázať na to, že v čase brannej pohotovosti štátu sa podľa zákona trestalo neuposlušnosť povolačacieho rozkazu trestom najvyšším...

Iste, to bola vo vojnových časoch bežná záležitosť a ťažko sa tomu dalo vyhnúť. Povolanci nemali inú možnosť, len vstúpiť do POHG – ale dovoľm si tvrdiť, že drvivá väčšina gardistov sa správala pasívne, mnohí nemali riadnu výzbroj, bola to skôr taká demonštrácia toho, že slovenský štát má ozbrojené sily a je

S prof. Egonom Wiedermanom (Zdroj: Archív I. Mrvu)

schopný plniť si úlohy, ktoré štátu prináležia. Musím ešte pripomenúť správu veliteľa paradesantnej brigády plukovníka Přikryla z februára 1945. O partizánoch za Povstania napísal, že sa správali svojvoľne a rozpínavo a obyvateľstvo sa ich bálo. Na svoju ochranu volalo vojsko dokonca aj Nemcov. Iste slovenské obyvateľstvo terorizované partizánmi privítalo, keď ich pred partizánskymi nezbedami prišli chrániť slovenskí gardisti. O zločinoch deklasovaných príslušníkov československej armády, ktorých sa dopustili na nemeckom obyvateľstve, a to už po vojne, sa u nás radšej nehovorí. Stovky postrieľaných civilistov, vrátane žien aj detí, v Postoloprtoch, Břeclavi, Přerove a inde sa s výčinnými niektorých gardistov sotva dajú porovnať. Ale v tomto prípade objektivita ide akosi bokom azda preto, že Benešova plošná amnestia ich zamietla pod koberec.

O tomto by sme sa mohli rozprávať celé hodiny. Táto téma je však už relatívne dobre spracovaná na iných miestach. Ja by som sa rád spýtal na tú Prácu. Pamätám si, že v tom období ste mali za spomínaný článok neprijemnosti.

Po publikovaní článku nastalo mierne vzrušenie, z internetu môj príspevok zakrátko stiahli, rubrika novín zanik-

la a onedlho aj denník *Práca*. Osobne ma nik nevyzval na polemiku, čo by som len privítal, zato sa však začali šíriť lži, že vraj môj starý otec bol vysokým funkcionárom Hlinkovej gardy. V rodine nik nebol ani len radovým členom HG, tobôž funkcionárom. Jeden starý otec zomrel ešte v roku 1941 a druhý bol na jeseň 1944 zatknutý gestapom a internovaný v Seredi. O rodinnej väzbe s HG nemôže byť ani reči. To však nebolo všetko. Jeden veľmi angažovaný lekár, ktorý mal viac funkcií ako bulharská kalkulačka, ma chcel žalovať za propagáciu fašizmu a na predsedníctve Slovenskej akadémie vied sa domáhal, aby som bol prepustený zo zamestnania. Pripomínalo to staré časy komunistického režimu, kde za názor, ktorý vybočoval z oficiálnej línie, išiel človek k lopate či dokonca do väzenia.

Z toho, čo hovoríte, však vyplýva, že akési reminiscencie v niektorých ľuďoch stále zostali.

Takí ľudia, čo chcú akýmkoľvek spôsobom eliminovať odlišné názory, existujú všade a v každom režime. Aj dnes sú vytýčené akési mantinely, za ktoré neradno ísť, ideologické vide- nie dejín je smutnou skutočnosťou. Otvorená a tvorivá diskusia v rámci historickej obce na mnohé témy ani

neprebehla. Historici sú rozdelení generačne, konfesionalne, regionálne, profesijne a názorovo. V zásade možno hovoriť o národnom a svec-toobčianskom princípe pri vnímaní dejín. Tak sú však rozdelení novinári, spisovatelia i celá slovenská komunita. Dva tábory historikov si nevedia sadnúť k jednému stolu a bez emócií prediskutovať niektoré témy. To je škoda.

To je zaujímavý fenomén. Vedeli by ste poukázať na nejaký príklad?

V auguste 1993 sa konala konferencia o SNP pod názvom „Dies Ater“ – teda hrozný deň. Bola to prvá otvorená kritika Povstania,

kde sa verejne preberali témy, ktoré boli dovtedy tabu. Viacerí diskutéri neboli školení historici, ale boli to pamätníci udalostí a na vlastnej koži zažili represálie, keď im partizáni zavraždili rodinných príslušníkov... Prvýkrát v živote mali možnosť svoju celoživotnú traumu verejne vyjaviť. Pre každú konferenciu sú očité svedectvá vždy prínosom. Na toto podujatie bolo v médiách, ale aj v časti historickej obce veľa negatívnych reakcií. Kritika sa niesla v tom zmysle, že ľudáci pohrobkovia si dovolili hanobiť Povstanie, profesionálny historik a demokraticky zmýšľajúci občan by na také podujatie nemal ani zablúdiť... A začalo sa kádovanie,

kto tam z historikov bol a ako vystúpil. Keďže som tam bol i ja a vystúpil som s menším príspevkom, bol som už zaškatuľkovaný.

Hovorili ste o národnom tábore. Z toho, čo ste povedali, vyplýva, že sa tam sčasti radíte aj vy.

Nedá sa to presne povedať, ale k svojmu národu mám úprimný vzťah a keďže sa venujem národným dejinám, navyše viem, ako bol náš národ osudom stíhaný. Sotva jestvuje v Európe národ, ktorý prešiel ťažšími skúškami: Ničili ho Tatári, stopäťdesiat rokov mu žilou púšťali Turci, bol účastníkom štyroch veľkých stavovských povstaní. V novších časoch sa od neho vedúca elita – teda naša šľachta – odvrátila, najprv z neho chceli urobiť Maďarov, potom počesť, dokonca na sklonku 2. svetovej vojny sa kuli plány na úplnú likvidáciu Slovákov. Byť otvoreným Slovákom a navyše žiadať si aj príslušné práva znamenalo vystaviť sa nebezpečenstvu represálií. Kým sme nemali vlastný štát, boli sme otrokmi, sluhami, poskokmi mocnejších, občanmi druhej kategórie, v lepších časoch blahosklonne prehliadanými mladšími bratmi. Ale ani dnes nie je situácia oveľa lepšia, vidím, kam smeruje Európa a s ňou i Slovensko so svojimi obyvateľmi. Kozmopolitný superštát hrozí postupným zánikom menším národom. Preto slovenské vlastenectvo, rodofubstvo alebo aj nacionalizmus sú pozitívnym javom, predstavujú akúsi kotvu záchrany pred ničivým globalizmom. Už Ľudovít Štúr nás upozorňoval, aby sme neskočili do náručia hrabivému, materialistickému, falošnému a dekadentnému Západu. Nuž, stalo sa, ale nedalo sa tomu vyhnúť, iná alternatíva zatiaľ nie je.

Zašli sme trochu ďalej. Keď sa vrátíme – dá sa táto tendencia vybadat' aj v historiografii?

Isteže, aj historiografia podlieha módnym trendom, koncepciám a konštrukciám, hľadala sa občianska spoločnosť, demokratické korene,

I. Mrva pri preberaní ocenenia na košickej radnici (Zdroj: Archív I. Mrvu)

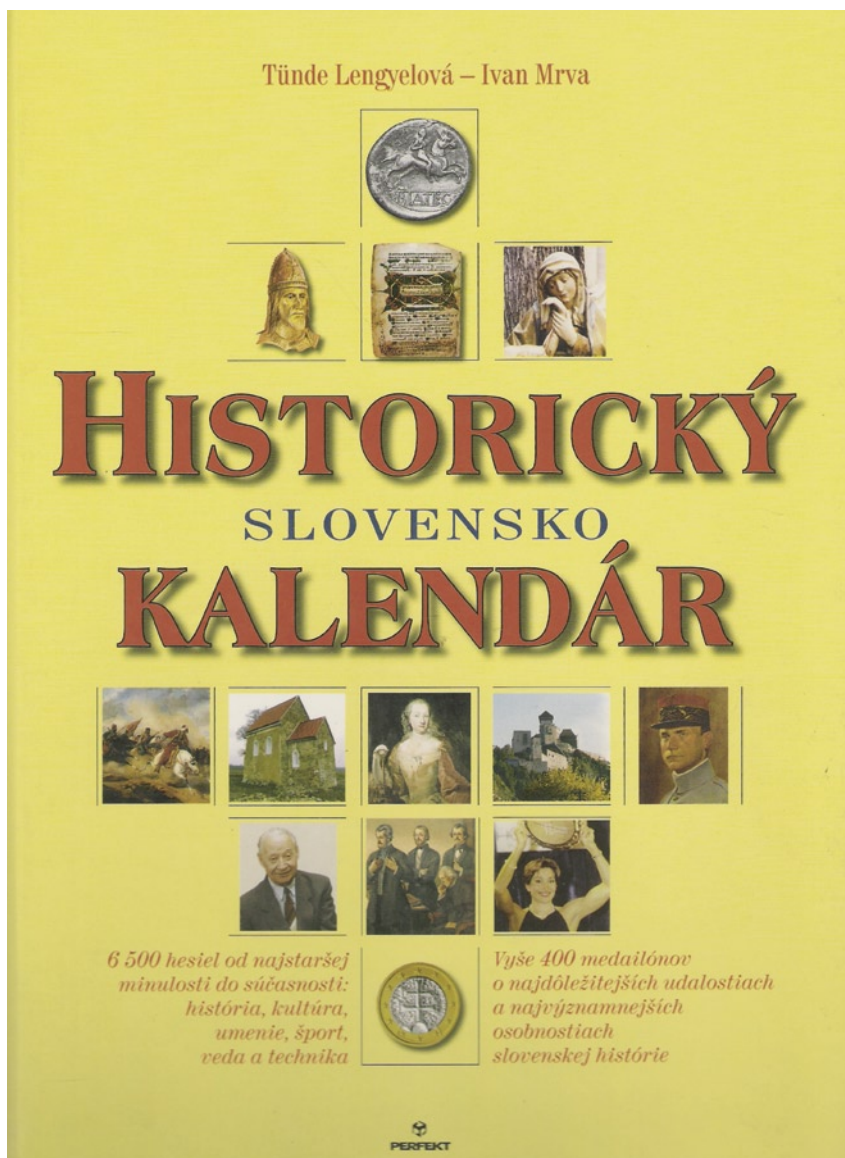
feministické hnutia. SNP, ktoré si najprv sprivatizovali komunisti, sa zas interpretuje ako fundament našich demokratických tradícií. Samozvaná povstalecká Slovenská národná rada, ktorej prvým krokom bol zákaz Hlinkovej strany a poštátnenie školstva, mohla klásť základy demokracie? Teraz prevláda trend paušálne pranierovať nacionalizmus, i keď zohral pozitívnu úlohu. Vezmime si turecký nacionalizmus, ktorý zachránil Turecko pred rozdelením, aj vzkriesený ruský nacionalizmus zachránil Sovietsky zväz pred úplným kolapsom v roku 1941. Slovenský nacionalizmus bol, aj v súčasnosti je, nacionalizmom obranným, a teda pozitívnym. Na hesle „cudzie nechceme a svoje si nedáme“ nevidím nič zlého, naopak. To bol prejav slovenského nacionalizmu, bodaj by sa ho držali aj iné národy.

Samozrejme, ale nacionalizmus nemôže sklznúť do šovinizmu...

Iste, neznášanlivosť voči iným národom alebo národnostným menšinám nemôže byť súčasťou žiadnej poctivej vlasteneckej alebo národnej ideológie. Tá má byť zameraná dovnútra, na posilnenie kultúrneho potenciálu, povedomia a národnej osobitosti. Svet sa globalizuje, kultúra sa globalizuje a s ňou aj morálka a hodnotová orientácia spoločnosti. Svet stráca pestrosť a civilizácia upadá, korene národnej kultúry sa usilovní drevorubači snažia preseknúť. Rozhodujúce rozhlasové stanice už roky nevyšielali slovenskú ľudovú hudbu a, žiaľ, patrí medzi ne aj verejnoprávne Rádio Slovensko financované z koncesionárskych príspevkov občanov.

Vráťme sa však k historiografii.

Vy ste historik primárne staršieho obdobia, a pritom ste v spoločnosti známy, podľa vašich vyjadrení skreslene, najmä ako „popierač holokaustu“... Prečo myslíte, že je práve toto také zaujímavé pre ľudí, keď to tvorí len časť vašej práce? Tzv. popieraní holokaustu, akože ináč, sa dáva veľká publicita, pritom,

Kniha, za ktorú autori obdržali Cenu Literárneho fondu (Zdroj: Archív I. Mrvu)

čo sa týka slova holokaust, ide o nedorozumenie. Tento výraz na označenie tragédie európskych Židov za 2. svetovej vojny po prvýkrát použil E. Wiesel v románe Noc, za ktorý dostal Nobelovu cenu. Koncom sedemdesiatych rokov minulého storočia Hollywood natočil televízny seriál o osudoch berlínskej židovskej rodiny s názvom *Holokaust*. Odvtedy sa rozšíril a stalo sa súčasťou odborného názvoslovía. U nás až do počiatku deväťdesiatych rokov publicisti aj odborní historici písali len o genocíde, prípadne o tragédii Židov. Postupne sa zastupujúci a efemérny výraz

udomácnil aj na Slovensku. Dokonca popieranie holokaustu sa stalo trestným činom.

Predpokladám, z toho, čo ste povedali, že vy ste mali na mysli najmä terminologickú stránku.

Samozrejme. Definícií holokaustu je viac, ale tá najrozšírenejšia znie asi tak, že je to systematické vyvražďovanie Židov nacistami vo vyhladzovacích táboroch. Vo svojej recenzii som spochybnil oprávnenosť slovného spojenia holokaust na Slovensku. Systematické vyvražďovanie Židov nacistami sa tu

nedialo, na Slovensku boli perzekúcie a deportácie časti Židov. Keď chcú byť historici naozaj presní, nech, prosím pekne, píšú a hovoria o holokauste slovenských Židov. Tí, čo ideologizujú dejiny, prípadne pripravujú pôdu pre ďalšie a ďalšie požiadavky odškodnenia, sa však toho držať nebudú.

Načrtli ste, že ste mali pre svoje vý- roky isté neprijemnosti. Aké?

V podstate sa nič vážne nestalo, dokonca viacerí mi poďakovali, že som zdvihol hlas. Ale tejto záležitosti sa ujala Slovenská televízia. Päť riadkov z 10-stranovej recenzie, ktorá navyše vyšla v odbornom časopise s malým nákladom, sa dostalo do hlavného spravodajstva, to hovorí samo za seba. Na druhej strane musím pochváliť Slovenskú televíziu za jej korektnosť, lebo som dostal priestor aj ja, aby som sa vyjadril, aj keď veľmi obmedzený. Bystrý redaktor po krátkej debate hneď pochopil, že to je problém terminologický. Na zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Banskej Bystrici na jar 2006 sa postupovalo inak. Tam som prítomný nebol a nemohol som vyjadriť svoje stanovisko. Režiséri a protagonisti divadielka mali uľahčenú úlohu, a tak sa časť pléna zjazdu dištancovala od môjho názoru. Nuž, pripomína to praktiky komunistickej minulosti. Trest však nenásledoval žiadny, zatiaľ som ešte ostal členom tejto spoločnosti. Musím zdôrazniť, že považujem za absurdné zákonom chrániť spochybňovanie holokaustu. Historický fakt sa nemôže chrániť zákonom. Pochybnosti sú základom vedy a tu parafrázujem už nebohého Dr. Ľubomíra Liptáka, ktorý nám, mladším kolegom, viackrát prízvu-koval: Musíte si vždy klásť otázku – čo keď to bolo inak, ako sa tvrdí? Domnievam sa, že samotný zákon o spochybňovaní holokaustu je protiústavný a v rozpore s listinou základných ľudských práv. Garantujú slobodné šírenie myšlienok a názorov, zatiaľ bez výnimky. Zákon zmrazil slobodnú diskusiu na túto tému, a tak

sa väčšina ľudí bojí otvorene vyjadriť svoje názory aj pochybnosti, i keď sú opodstatnené.

Analogicky sa to dá aplikovať na tzv. jáchymovskú lož. To vnímate ako?

V poslednom čase sa akoby roztrhlo vreco s nezmyselnými návrhmi, ktoré majú zjednotiť výklad histórie a trestať tých, čo tvrdia niečo iné. Už som počul aj o zákaze spochybňovania Trianonu, kam sa ešte dostaneme? Výklad histórie, či je to obdobie nacizmu alebo komunizmu, feudalizmu, sťahovania národov... sa nemôže zostaviť podľa jednotného strihu, interpretácia minulosti musí byť absolútne slobodná. Právo hovoriť o poslednej svetovej vojne majú nielen víťazi, ale aj porazení, a tí to vidia inak. Nezávislý bádateľ môže, ba musí pochybovať o mnohých veciach, lebo ešte stále dominuje nová propaganda, a hľadať dôkazy, aby svoje pochybnosti obhájil. Rád by som pripomenul to, čo pred storočím povedal slávny spisovateľ Anatole France parížskej univerzitnej mládeži: „Každý zákon je zločinný, ktorý tresce väzením alebo pokutou človeka, ktorý prehovoril alebo napísal proti našim názorom, trebárs aj najlepšie odôvodneným, proti našim citom, trebárs aj najdrahším, proti našej viere, trebárs aj najúprimnejšej. Je hanbou a potupou, keď užíva takéhoto zákona. Potrestať človeka za článok v novinách je ohavnosťou a hlúposťou. Potierajte reči, ktoré považujete za škodlivé, ale potierajte ich rečou, slovo je jediná zbraň, ktorou slovo môže byť porazené. Nieto myšlienky úplne správnej a nieto myšlienky úplne zlej, my nemáme úplne nikdy pravdu, protivníci naši nikdy nemajú úplne nepravdu. Zamietnite teda akýkoľvek fanatizmus, chráňte a posilňujte ducha skúmania, ktorý jediný umožňuje pokrok, a bez ktorého by na svete nebolo ani súcitu, ani znášanlivosti, ani širokej lásky ľudskej.“ Jeho slová sú výsostne aktuálne aj dnes, po storočnom vývoji našej civilizácie.

Vy pôsobíte aj ako pedagóg. Ako vaši študenti alebo študenti vše- obecne vnímajú obdobie, ktorému sa venuje Ústav pamäti národa, resp. aká je kvalita ich vzdelania a postoj k objektívnemu prístupu k materiálu, ktorý práve vy ako ich pedagóg presadzujete?

To môžem povedať hneď. Kvalita študentov prichádzajúcich na našu univerzitu sa stále znižuje. Jednoducho stredné a základné školstvo je poznačené voluntaristickými reformami, ale aj skutočnosťou, že učitelia boli vytesnení na okraj spoločnosti a do školstva plynú stále málo prostriedkov. Úroveň vysokých škôl sa tiež znižuje. Vzniklo množstvo nových univerzít aj súkromných vysokých škôl. Prijímajú, lepšie povedané, naberú množstvo študentov často s takými vedomosťami a schopnosťami, s akými by pred dvoma desiatkami rokov neboli pripustení ani na strednú školu.

Na to som narážal aj v súvislosti s historiografiou. Staršia generácia historikov bola pred rokom 1989 vychovaná v inom školskom systé- me, mali viac vedomostí, mali ana- lytické myslenie, ale nemohli svoje vedomosti, ktoré by aj získali, na- plno uplatniť. Zväzovala ich mar- xistická ideológia a (auto)cenzúra, najmä keď hovoríme o novších dejinách.

Dnes sú publikačné možnosti široké a neporovnateľne väčšie ako napríklad pred štvrtstoročím. Publikovalo sa menej, no príspevky boli kvalitnejšie. Aj keď si prečítate mnohé marxistické a pseudomarxistické štúdie, ktoré museli byť marxisticky napísané, či už zo starších alebo novších dejín, sú cenné z faktografického a analytického hľadiska, šírky záberu... Dnes mnohé štúdie, ale aj monografie, sú povrchné a znamenajú malý alebo aj žiadny prínos pre dejiny. Práce, ktoré vyšli pred tromi, štyrmi desaťročiami i dávnejšie, zostávajú základnými kameňmi modernej slovenskej historiografie. Často to, čo dnes vychádza, taká tá známa „zborníková literatúra“

typu: zorganizovali sme konferenciu, vypublikovali sme si zborník, splnili grantovú úlohu... Zborníky a zborníčky sa považujú všelikde a takmer nik ich nečíta.

Takže podľa tejto tézy je možné zo starších prác niekedy vytážiť viac ako z mnohých dnešných štúdií či monografií.

Musím tu zdôrazniť, že práce minulých generácií historikov boli veľmi kvalitné a prínosné. Žiaľ, mnohé upadli do zabudnutia, zväčša len preto, že boli písané po latinsky alebo vyšli v maďarskom jazyku. Diela o našich najstarších dejinách z pera Timona, Sevríniho, Sklenára, Papánka pozná málokto, taktiež práce Kolínoviča, Lániho, Michala Žilinského a ďalších sú aj odborníkom prakticky neznáme. Vynikajúce dielo o počiatkoch uhorských dejín od Jonáša Záborského, hoci už v slovenčine, bolo knižne sprístupnené až teraz.

A to je len skromný výpočet. Naša historiografia by mala na čom stavať, keby sme sa viac opierali o to, čo vytvorili predchodcovia. Povojnová generácia historikov sa musela borieť s povinným materialistickým a triednym výkladom dejín. Väčšina bola školená pozitivistickými pedagógmi a k marxizmu mali vzťah ako k nutnému zlu. Okrem niekoľkých fráz sa ich texty niesli v znamení tradičného prístupu k materiálu, ba mnohí historici sa už v sedemdesiatych rokoch minulého storočia neobťažovali do svojich diel vmontovať klasikov marxizmu-leninizmu. Toto konštatovanie sa týka najmä prác zo starších dejín, dejiny 20. storočia boli oveľa viac poplatné komunistickému výkladu dejín, dominovalo v nich čiernobiele hodnotenie minulosti.

Vzdali sa títo ľudia po roku 1989 svojho myslenia, alebo vidíte v ich dnešnom pôsobení nejaké reminiscencie na predchádzajúce obdobie?

Toho – myslím na vonkajšie prejavy – sa ľudia relatívne ľahko vzdali, ale neradi sa zbavovali istého monopolu na svoj myšlienkový tovar – ja

to takto vidím, interpretujem a každý, kto na to má iný názor, je v lepšom prípade kontroverzný, v horšom exponent ľudáctva. Pre mladšiu generáciu sa zostrojila nálepka neo-alebo mladoludák. Dokonca sa celkom vážne hovorí o revizionistoch, keď niekto poukáže na rozporné a nepodložené tvrdenia najmä v súvislosti s tragédiou Židov za 2. svetovej vojny. Pripomína to praktiky bolševikov, ktorí takto častovali tých, čo vykladali marxizmus inak ako oni. Nehovoriac o kritike. Tá sa má prijímať pozitívne, netreba z nej robiť záležitosť života a smrti. Mnohí si so sebou nesú skúsenosť z minulosti, že kritika predchádza pádu. Preto sa písali pozitívne kritiky, negatívna bola znamením, že autor čoskoro vymení pero za lopatu. Na druhej strane musím zdôrazniť, že márnomyseľnosť je tiež ľudská vlastnosť a rastie s pribúdajúcim vekom.

Iste, ale sú dva druhy kritiky – kritika v rovine faktografickej, sčasti i interpretačnej, a tá, ktorá prechádza do ideológie, kde sú niektoré veci nespochybniteľné a akoby doživotne platné. Dodnes však existujú isté témy, okruhy, ktorým sa historik radšej vyhne, aby túto kritiku, ktorá je motivovaná často ideologicky, nemusel zažiť. Vy ste s tým mali tiež svoje skúsenosti...

Je to spôsobené pravdepodobne nedostatkom zdravej kritiky. Keď je dielo napísané tendenčne, s istým úmyslom, alebo keď je vyslovene zlé, ale ho napísala známejšia osobnosť zakotvená v istých štruktúrach, ľudia ho radšej neskritizujú, nenapíšu svoj názor. Z tohto hľadiska nepanuje u nás istá voľnosť či sebavedomie – ja sa k tomu vyjadrím, ale čo keď u autora upadnem do nemilosti a on mi to vráti inak. Prekážkou bývajú aj dôverné priateľské vzťahy.

Vy s tým problémom podľa všetkého nemáte. Možno práve preto ste narazili u niektorých nielen laikov, ale i kolegov na negatívne emócie.

Zaiste. Niektorú túto (nielen) moju kritiku berie príliš osobne, nahnevá sa, možno na celý život, aj keď v mnohých veciach sa mýli. S takými historikmi sa potom nedá veľmi diskutovať, objektívne poukázať, že toto je omyl, to je tendenčné... títo ľudia potom však nemajú spätnú väzbu. Ako som už povedal, niekedy je to otázka veku. Človek asi chce zo sveta odísť s nepoškvrnenou aureolou.

Ale ak to vezmeme z druhej strany – aj oni môžu skritizovať vás. Vnímate to tak, podobne ako v prípade vašej kritiky na prácu kolegov, že to posúva historiografiu dopredu – keď je, samozrejme, objektívna?

Môže byť, samozrejme, aj subjektívna, ale keď mám potom priestor na odpoveď alebo diskusiu, je to prínosné. Ja som rád, ak sa niekto otvorene a kriticky vyjadrí k tomu, čo som napísal, kde je chyba, nevidím v tom osobnú ujmu. Je to záležitosť, ktorá nás posúva dopredu. Vzájomnou kritikou svojich prác môžeme dosiahnuť vyšší stupeň kvality a o to by malo ísť predovšetkým. Len téza a antitéza môžu splodiť dokonalú syntézu. Jednostranné tézy vedú do rieš mýtov.

To je, dovoľm si tvrdiť, problém časti slovenskej historiografie, profesionálnych historikov – nechcú svoje meno dať na papier, aby sa možno neblamovali, často sa však vyjadrujú skôr zákulisne... máte podobnú skúsenosť?

Ja sa priznám, že v neuralgických dejinách 20. storočia sa len okrajovo angažujem, a tak sa s tým málo stretávam. Ľudia však neradi nosia kožu na trh, niečo napísať, podpísať sa vlastným menom. Spomínam si na prípad Ďurica. Bola to tuším najmedializovanejšia kauza spolu so sochou Svätopluka, ktorej sa historici, po pravde, len ich časť, venovali. *Dejiny Slovenska a Slovákov* z pera Milana Ďuricu boli vlastne len kalendárium významných udalostí z našich dejín, s ťažiskovým zameraním na 20. storočie, najmä na obdobie Slovenskej

republiky. Dielo malo pôvodne slúžiť ako školská učebná pomôcka. Po vytlačení sa spustila kanonáda najťažšieho kalibru. Kolektív vedeckých pracovníkov Historického ústavu Slovenskej akadémie vied vypracoval ku knihe stanovisko, ktoré vtedajší riaditeľ Dušan Kováč a predseda vedeckej rady Ľubomír Lipták zaslali ministerke školstva s požiadavkou, aby kniha bola stiahnutá zo škôl. Už samotný fakt, že prácu jedného

republiky za 2. svetovej vojny je číry výmysel. V upravenej verzii stanoviska sa táto námietka potom vynechala. Kritika Ďuricu dostala veľký mediálny priestor, autorova obrana nijaký. Kalendárium Milana Ďuricu bol prvý veľký problém, ktorý riešila slovenská historiografia po politických zmenách. Druhým, ako som už spomenul, bola Svätoplukova socha posudzovaná kolektívom historikov. Tí už, našťastie, anonymní neboli.

I. Mrva (vpravo hore) s funkcionármi Filozofickej fakulty UCM v Trnave (Zdroj: Archív I. Mrvu)

autora rozpitval kolektív vedeckých pracovníkov, je zarážajúci. Jedného autora by mal posúdiť jeden autor, ak to nie je rukopis pripravený do tlače. Navyše skrývať sa za anonymný kolektív je v rozpore s elementárnou etikou, keď mám výhrady, tak ich napíšem a podpíšem sa, aby som si prípadne s autorom veci vyjasnil. V tom čase som bol aj ja pracovníkom HÚ SAV, ale nebol som členom spomínaného kolektívu, ktorý skoncipoval 37 námietok. Väčšina z nich bola irelevantná, medziiným mu bombasticky vyčítali aj chýbajúcu bodku za číslicou, čo bola zjavná tlačová chybička. Ďurica námietky vyvrátil, na jeho repliku už potom kolektív nereagoval. Recenzenti sa odborne devalvovali, keď autora obvinili, že jeho zmienka o snahe pripojenia moravského Slovenska ku Slovenskej

Vy ste mali, aj keď v menšom rozsahu, podobný problém. Spomínam si v súvislosti s vašim menom na „Kauzu Štefánik“. Môžete čitateľom Pamäti národa priblížiť, o čo v nej išlo?

V Slovenskej televízii som sa pred rokmi scenáristicky podieľal na tvorbe relácie „Historický kalendár“. V priebehu desiatich minút pripomínala výročia významných osobností a udalostí nasledujúceho týždňa. Pri príležitosti 80. výročia Štefánikovej smrti v roku 1999 bol naplánovaný asi dvojminútový medailónik venovaný tejto udalosti. V jeho rámci odznelo aj konštatovanie, že Štefánikovo lietadlo bolo zostrelené československým vojskom, ale či to bola nešťastná náhoda, alebo sa tak udialo na pokyn z Prahy, je dnes už sotva možné bezpečne dokázať... Opäť to vyvolalo

búrku, ale len v pohári vody. Repríza bola zastavená a v rámci STV si ma dokonca predvolali „na koberček“. Redaktori aj manažment mali len povrchné vedomosti o Štefánikovi a o jeho tragickom úmrtí nevedeli nič. Keď sme si veci prediskutovali, uznali, že so Štefánikovou smrťou to mohlo byť aj inak, ako sa oficiálne tvrdí. Opäť som bol svedkom rôznych zákulisných ťahov a osočovania v tom zmysle, že do médií som prepašoval ľudácky výmysel o Štefánikovej smrti. Nuž, Štefánikova matka bola asi tiež ľudáčka, keď až do konca života tvrdila, že jej syn sa stal obeťou atentátu. Túto verziu potvrdzuje aj kniha Karola Kautského – *Kauza Štefánik*. Kniha je veľmi populárna medzi študentmi a po jej prečítaní sa na okolnosti vzniku ČSR aj na slovenskú otázku už pozerajú inak. Historici, ktorí šíria oficiálnu verziu o havárii či dokonca o Štefánikovej samovražde, v súvislosti s Kautského knihou, dokumentačne i argumentačne podloženou, zaryto mlčia.

Malo, resp. mohlo to mať pre vás teda aj existenčné dôsledky?

Vôbec nie, zakrátko prišli iné televízne kauzy a na zostrelenie Štefánika sa zabudlo. Jediné, čo by mi však mohli povedať, bolo, že scenáre bude robiť niekto iný, ale ani to sa nestalo.

Mená tých, ktorí za týmto rozruchom stáli, asi nechcete povedať.

To skutočne neviem, ale kauzička mala údajne aj medzinárodný rozmer, no nič nemám overené, takže sa k tomu vyjadrovať nebudem. Mám len indície, ktoré som zachytil v rámci televíznych štruktúr. Keď už hovoríme o záhadách okolo 4. mája 1919, treba pripomenúť, že vyšetrovacia komisia generála Ččka potvrdila, že na lietadlo sa naozaj strieľalo. Priamych indícií je toľko, že každý seriózny bádateľ musí zobrať do úvahy aj verziu o pripravenom atentáte. V bratislavskom mestskom archíve som si osobne overil, že viaceré citlivé dokumenty jednoducho zmizli. Je zvláštne, že deväť desaťročí stará záležitosť

ešte vyvoláva emócie a nielen to, intervencie, osočovanie a nálepkovanie ľudí, ktorí dospeli k presvedčeniu, že to bolo inak. V prípade Štefánikovej smrti neplatí, že história sa začína až vtedy, keď zomrie posledný pamätník doby. Pamätníci roku 1919 už dávno nežijú, ale táto vec je stále vnímaná politicky.

Spýtal by som sa z inej oblasti. Známy ste sa stali aj vďaka tomu, že ste sa snažili o zvolenie za člena Správnej rady Ústavu pamäti národa. Prečo?

Nechcem hovoriť detaily. Bol som priamo oslovený poslancom, resp. poslankyňou Národnej rady, či sa nechcem stať členom Správnej rady ÚPN. Celá vec sa potom rozbehla. Prišli zase rozličné intervencie vzhľadom na to, že som bol označený za popierača holokaustu. Nepriamo som dostal odporúčanie, aby som kandidatúru stiahol, v opačnom prípade ma médiá preperú. Tak sa aj stalo. Denník *SME* priniesol článok „Do ÚPN chce popierač holokaustu“. Samozrejme, že sa k mojej osobe vyjadrovali viacerí pseudoznalci, iba ja som nedostal priestor. Podobne sa zachovali aj súkromné televízie. Markíza dokonca uviedla, že sa pokúšali so mnou spojiť, ale celý deň som nezdvíhal telefón. Známy záber na zvoniaci mobil mal diváka presvedčiť, že to tak aj bolo. Ale šlo o mystifikáciu, každý sa mi v ten deň dovoľal. Na moje písomné stanovisko sa redaktori spravodajstva neobťažovali odpovedať. Overil som si, že väčšina printových a elektronických médií na Slovensku dostáva v prípade potreby domáce úlohy z centra manipulácie.

Ako vy vnímate ÚPN?

Akokoľvek je Ústav pamäti národa prínosná inštitúcia, predsa len si myslím, že vznikol ako ideologické pracovisko na účel manipulácie, diskreditácie i vydierania a dnes je situácia taká, že istá skupina nad ním stratila kontrolu. Preto sa začali politické tlaky z tých istých kruhov, ktoré ho predtým vehementne presadzovali,

obmedziť vedecké smerovanie ústavu a hlavne vykonať personálnu čistku. Predchádzajúcu zmenu ústavu ja vnímam pozitívne, prestalo sa s vytáňovaním dokumentov, škandalizovaním vytypovaných osôb a prestali miznúť celé zväzky. Ústav už skutočne slúži pamäti národa, ale to niekomu prekáža.

Áno, presne o tom hovorili vo svojich reakciách na snahy o zmenu zákona o ÚPN aj súčasný predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa či Ján Čarnogurský.

Áno, mne je to tiež jasné, že útoky majú za cieľ získať kontrolu nad ÚPN a potom mu zadávať aj také úlohy, ktoré sú súčasťou špinavej politickej hry. Musím však zdôrazniť, že pamäť národa je uložená v archívoch a siaha oveľa hlbšie ako do prvej polovice 20. storočia. Preto sa mi zdá názov ústavu zavádzajúci či skôr dehonestujúci. Mal by sa nazývať inak.

Spomenuli sme médiá. Zasahujú podľa vašej mienky médiá aj do historiografie, resp. do jej vnímania či vnímania jej „produktov“ spoločnosťou?

Médiá do historiografie vo všeobecnosti nezasahujú, poväčšine komentár o historických udalostiach vyšperkurujú účelovou kulisou, a tak podsunú divákovi istý stereotyp. Snažia sa modelovať verejnú mienku podľa vopred určených súradníc a slobodnú diskusiu o niektorých problémoch nepripúšťajú, možno občasnou výnimkou je verejnoprávna televízia a rozhlas. Uspokojuje ma, že čoraz väčšie množstvo aktívnych ľudí si samo zháňa informácie a dokážu si utvoriť svoj názor bez ohľadu na hlavný mediálny prúd.

Vrátili sme sa na začiatok. Dôležité je, ako ste sa o to snažili vy ešte v časoch práce v archíve, nepodľahnúť propagande a utvoriť si vlastný názor na základe analýzy prameňov a ich kritického zhodnotenia.

Áno, myslím si, že základ je ísť k prameňom, nie nekriticky prijať zaužívanú interpretáciu. Treba mať vždy na pamäti: Ale čo keď to bolo inak? Treba si overovať skutočnosti, hľadať iný názor, polemizovať, analyzovať, chcieť sa dopátrať k podstate veci. Aj dnes platí to možno už otrepané ad fontes – k prameňom. S tým začali už

S dcérou Barborkou (Zdroj: Archív I. Mrvu)

I. Mrva a P. Sokolovič pri jednom z rozhovorov (Zdroj: Archív P. Sokoloviča)

humanisti a výsledkom bola reforma scholastikou zabetónovanej cirkvi. Pri práci s dokumentmi doby v rámci akejsi detailnej sondy je možné overiť si, že mnohé veci sa udiali inak, ako sa to dnes interpretuje. Zrazu začneme lepšie chápať život minulých generácií, ich pocity a nálady i každodenné starosti. To je ten pestrý svet minulosti, ktorý je nemožné charakterizovať niekoľkými vetami alebo zaobaliť do jednej definície.

Samozrejme, ale tu sa vynára problém celkového vnímania dejín. Je isté, že tieto sú formované najmä veľkými udalosťami, avšak tie by nič neznamenali bez ich aktérov, bez „malých dejín“. Nemôže sa však stať, že na základe vášho prístupu sa dejiny stanú príliš subjektizovanými?

Iste, ale celý pohľad na históriu je dosť subjektívny, lebo nemáme nastavené objektívne hodnotiace parametre. Najväčšou chybou je prenášať náš hodnotový systém do minulosti. Nám sa môže zdať, že žijeme v demokratickom a právnom systéme, v civilizovanom svete, ale to môže byť len ilúzia. Budúce generácie ho prehodnotia a možno nás aj odsúdia, že sme sa nechali ovládať a manipulovať, že sme privierali oči nad

veľkými zločinmi našej doby. Ale my máme dojem, že všetko je v poriadku. O sto rokov môže byť pohľad na našu spoločnosť zahanbujúci.

Ako vidíte možnosti vývoja slovenskej historiografie do budúcnosti?

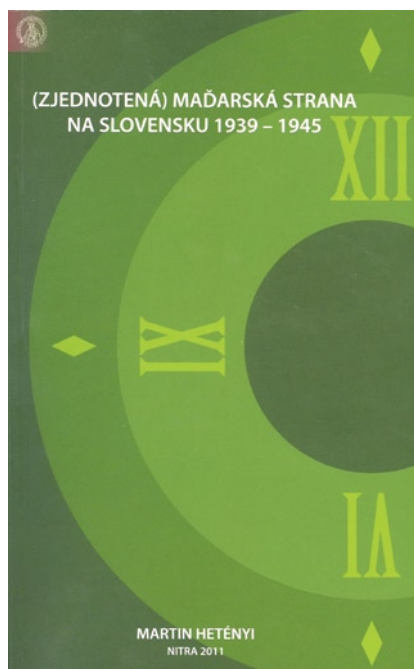
Budúcnosť slovenskej historiografie vidím najmä v mladej generácii, ktorá nie je zaťažená ideologickým dedičstvom ani československými či inými resentmentmi. Mladí majú entuziazmus a zároveň aj oveľa väčšie možnosti ako predchádzajúce generácie. Majú k dispozícii obrovské množstvo literatúry, ku ktorej pred niekoľkými rokmi nebol prístup. Elektronické knihy, noviny, časopisy, ale aj pramene, navyše s vyhľadávačmi, sú veľkou výhodou. Dnes môžete napísať hodnotnú štúdiu zo starších i z novších dejín len na základe toho, čo poskytuje internet. Mladí historici musia nadobudnúť dostatočnú rutinu v spracovávaní materiálu a rozhľad. Potom budú môcť preraziť obruč obklopujúcu súčasnú slovenskú historiografiu. Očakávam, že slovenskú spoločnosť obohatia o nové a nezaťažené pohľady na neuralgické body slovenských dejín, akými sú etnogenéza Slovákov, národné obrodnenie, medzivojnové Československo, Slovenský štát, Povstanie atď. Iste

sa podarí preniknúť aj do zákulisia novembra 1989 alebo našej nedávnej minulosti. Jej úlohou je odmytologizovať a odlegendarizovať slovenskú históriu, očistiť od nánosov, ktorý sa pre „hnilobu predkov“ či „hnilé časy“ dodnes nepodarilo odstrániť.

Keď už hovoríme o študentoch – jeden známy slovenský historik sa v rozhovore vyjadril, že ľutuje vašich študentov. Ako táto jeho myšlienka vznikla, kde má príčiny?

Nuž, v rámci už spomínanej zrežiovanej mediálnej kampane v denníku SME dostal slovo aj Dušan Kováč. Vyjadril sa, že ľutuje mojich študentov, i keď nevie o nich nič, nebol ani na jednej mojej prednáške, nevie, čo študentom prednášam, ako s nimi pracujem. Aj tak sa dá kádrovať. Ale aké požičaj, také vráť – mne je úprimne ľúto Slovenskej historickej spoločnosti, ktorá si ho na 5 rokov zvolila za svojho predsedu. Vlastne zvolil ho len volený výbor, nie plénum, čo trochu pripomína doby už dávnejšie minulé, keďže dnes aj prezidenta si volíme priamo. Prečo som vyjadril ľútosť? Okrem iného ma presvedčila Kováčova syntéza dejín Slovenska, najmä jej tretie vydanie. Skutočnosť, že autor si neopravil ani elementárne chyby, na ktoré ho upozornili recenzenti, medzi nimi i ja, hovorí za všetko. Je to nedostatok sebareflexie alebo súdnosti? Navyše v závere tretieho vydania tvrdí, že oproti predchádzajúcim vydaniám najviac upravil texty o starších dejinách, a to na základe najnovšieho výskumu niekoľkých autorov, ktorých aj menovite spomína. Ak by to bolo tak, musel by prepísať celé kapitoly, ale v skutočnosti pridal možno štyri riadky a dva vypustil. Každý autor, keď sa s odstupom času vráti k svojím textom, navyše v syntetickom diele, nutne ich musí zmeniť, lebo časom si znalosti prehľbil a svoje závery prehodnotil. Nechať ich bez zmeny a pritom tvrdiť opak považujem za veľké zlyhanie, odborné i morálne.

Ďakujem za rozhovor.

MARTIN HETÉNYI

(ZJEDNOTENÁ) MAĎARSKÁ STRANA NA SLOVENSKU 1939 – 1945

Nitra 2011, 308 s.

Martin Hetényi patrí k mladšej generácii slovenských historikov zaoberajúcich sa slovensko-maďarskými vzťahmi a osudmi maďarskej menšiny na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. V roku 2008 bola vydaná jeho prvá monografia *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. V nej zachytáva problémy, ktoré vznikli medzi Slovenskom a Maďarskom na novej hraničnej čiare určenej Viedenskou arbitrážou a ako sa tieto zmeny dotýkali obyvateľstva na oboch stranách hranice.

V minulom roku vyšla v poradí jeho druhá monografia (*Zjednotená Maďarská strana na Slovensku 1939 – 1945*), ktorá je predmetom tejto recenzie. Autor musel manévrovať na úzkom priestore s využitím písomností slovenského a maďarského štátneho aparátu a popritom sa vyrovnal s absenciou pravdepodobne zničeného interného materiálu strany, ktorý by

blížišie zachytával aktivity maďarskej menšiny. V piatich kapitolách vykresľuje postavenie Maďarov a ich politickej reprezentácie, ako aj zásahy štátneho aparátu proti nej. Nemenej zaujímavé sú state, ktoré hovoria o činnosti strany, či už v kultúrno-spoločenskej, sociálnej, alebo osvetovej oblasti.

V prvej kapitole „Postavenie maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1938“ sa autor zamerá na situáciu maďarskej menšiny vo svetle prebiehajúcich zmien po Mníchovskej dohode v septembri 1938 a Viedenskej arbitráži v novembri 1938. Slovensko-maďarské vzťahy sa značne zhoršili po Viedenskej arbitráži, čo malo aj priamy dosah na život maďarskej menšiny a jej politickú reprezentáciu. Zjednotená maďarská strana (ZMS) na čele s Jánosom Esterházyom mala neodškriepiteľné „zásluhy“ na územnom oklieštení republiky, ktoré zasiahlo regióny južného Slovenska a časť Podkarpatskej Rusi. Na slovenskú spoločnosť negatívne vplývali aj udalosti okolo tzv. malej vojny v marci 1939, ktorou Slovensko stratilo územia na východe Slovenska, kde žilo väčšinou rusínske a slovenské obyvateľstvo. Tieto udalosti a všeobecne politika maďarského štátu, na ktorú mali úzke prepojenie politici maďarskej menšiny na Slovensku, utvárali napätý vzťah medzi štátnym aparátom a touto menšinou.

Autor na viacerých miestach konštatuje, že vzťah Slovenského štátu k maďarskej menšine limitovali mnohé skutočnosti:

- 1) úroveň slovensko-maďarských vzťahov;
- 2) komplexné politické opatrenia štátneho režimu;
- 3) nacionalistický kurz štátnej a straneckej moci na Slovensku (s. 32).

Je prirodzené, že Slovenský štát a jeho bezpečnostné zložky monitorovali akcie a život Maďarov na Slovensku a najmä členov a funkcionárov ZMS, ktorí neustále snívali sen o obnovení „Veľkého Maďarska“, pretože reálne predstavovali prvok ohrozenia štátu. Podľa Hetényiho „Zvýšená pozornosť, ktorú maďarskej menšine venoval štátnobezpečnostný a brachiálny aparát

režimu, vyplývala hlavne z dodržiavania nešťastnej, no účinnej zásady reciprocity“ (s. 33). Týmto princípom sa snažila slovenská vláda zastaviť represívne akcie zo strany Maďarska proti Slovákom na okupovanom území južného Slovenska. Ďalej píše, že opatrenia slovenských štátnych orgánov v súvislosti s dodržiavaním princípu reciprocity spôsobili, že „... sa tisíce občanov maďarskej národnosti na Slovensku stali rukojemníkmi ľudáckej vlády, a to nielen de facto, ale aj de iure“ (s. 34). S týmto autorovým záverom možno súhlasiť len čiastočne. Ak vychádzame z kauzálnej súvislosti – jeden proces (príčina) vyvoláva druhý proces (následok alebo účinok) – nemožno jednoznačne hodnotiť kroky slovenských orgánov ako nedemokratické, využívajúce deštruktívnu zásadu reciprocity (s. 35). Je dôležité pozrieť sa na tieto udalosti z dobového kontextu, ako účinne dokázala slovenská vláda chrániť Slovákov v Maďarsku a akú mieru práv vymohla práve použitím zásady reciprocity. V tých časoch to bol pravdepodobne jediný účinný nástroj na zmiernenie atrocít na okupovanom južnom Slovensku. Bez reciprocity by Slováci nemali vlastnú tlač, spolky, školy, politickú reprezentáciu v rámci Strany slovenskej národnej jednoty (SSNJ) a najmä týmito krokmi sa obmedzilo vyhánanie nemaďarského obyvateľstva z územia južného Slovenska, ktoré bolo v prvom rade proti všetkým princípom demokracie a ľudskosti.

V závere kapitoly autor načrtáva, ako sa prijímali opatrenia, ktoré mali za cieľ represiu proti nepohodlným osobám nielen z radov Maďarov na Slovensku. Okrem toho sleduje vzťah štátneho aparátu voči maďarskej menšine a vymenováva orgány, ktoré sa zaoberali touto problematikou. Spomína taktiež konkrétne prípady sledovania občanov maďarskej národnosti Ústrednou štátnej bezpečnosti (ÚŠB), ktorá mala pozorovať protištátne aktivity tejto vrstvy obyvateľstva (s. 38 – 42).

Druhá kapitola má názov „Zjednotená maďarská strana po Viedenskej arbitráži“. Zjednotená maďarská strana vznikla v roku 1936 spojením Maďar-

skej národnej strany a Krajinskej kresťansko-socialistickej strany. Predsedom jednotnej strany Maďarov sa stal János Esterházy. Na priamy pokyn Budapešti Maďari na Slovensku sledovali príklad sudetských Nemcov, spojili sa do jednej strany, aby mohli razantnejšie vystupovať proti československej republike. Autor v úvode kapitoly vyslovuje myšlienku, s ktorou nesúhlasím: „*Septembrová kríza ČSR modifikovala politiku Zjednotenej strany, ktorá ešte pri rokovaniach o národnostnom štatúte, vypracovanom z iniciatívy predsedu vlády Milana Hodžu, videla možnosť vyriešiť problémy svojej menšiny v rámci republiky. Jej snahou pred Mnichovskou dohodou, a to v službách mocenských záujmov Maďarska, bola už čoraz reálnejšia revízia hraníc na základe etnického princípu...*“ (s. 47 – 48). Autor tu odkazuje na maďarského historika Attilu Simona.¹ Maďari podobne ako Nemci sa nechceli dohodnúť, ich cieľom bolo pripojenie územia celého Slovenska k Maďarsku. O týchto snahách sa môžeme dočítať aj v staršej literatúre, napr. u Martina Vietora a Lóránta Tilkovszkého.² Ak sa pozrieme len na činnosť predsedu ZMS, ktorý mal na formovaní názoru a nálad svojich členov najväčší podiel, jeho aktivity sú v priamom rozpore s parlamentnou demokraciou. Táto zmena sa neudiala v kritickom roku 1938, ale oveľa skôr. V tomto roku sa protištátne aktivity Esterházyho a ZMS len zvýraznili. Počas celej politickej kariéry Esterházy pravidelne informoval o pomeroch v republike do Budapešti. Hovoria o tom aj dokumenty, ktoré ho označujú krycími menami „Tamás“ alebo „Szalma“ pod číslom 221. Okrem toho sa stal akousi prevodnou pákou medzi maďarskou vládou a sudetskými politikmi, od ktorých získaval dôležité informácie

pre Maďarsko. Boli to zväčša závažné informácie, za ktoré by bola akákoľvek osoba s najväčšou pravdepodobnosťou odsúdená za velezradu.

V tom čase sa začína aj intenzívnejšia práca ZMS, ktorej v tejto kapitole venuje autor najväčší priestor. Zaujímavé sú informácie o vstupovaní niektorých členov do strany zo zisťných dôvodov, ale aj pod tlakom situácie, ktorá nastala na Slovensku v súvislosti s rozpustením politických strán okrem Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), Deutsche Partei (DP) a ZMS. Strana, resp. jej horliví členovia rozbehli podpisové akcie za pripojenie niektorých oblastí k Maďarsku, čo nešlo pozornému oku bezpečnostných zložiek. Nemenej zaujímavé sú aj informácie o sporoch medzi predstaviteľmi maďarskej a nemeckej menšiny, pri náboroch členstva v zmiešaných regiónoch, kde išlo de facto o konkurenciu medzi oboma stranami (s. 50 – 64).

ZMS sa snažila budovať Horthyho gardu, akúsi obdobu Hlinkovej gardy (HG). Slovenské štátne orgány neboli naklonené myšlienke, aby maďarská menšina disponovala polovojenskými oddielmi. V publikácii je spomenutý konkrétny prípad zásahu členov HG proti zhromaždeniu Maďarov (s. 65 – 70). Išlo o smrť člena užšieho predsedníctva strany Vincenta Bikszárdyho, ktorý s 200-člennou skupinou cvičil v Lamači. Po tomto cvičení sa vybrali do centra Bratislavy, kde ich policajné orgány donútili rozísť sa. Keď sa o tejto akcii dozvedela HG, zatkla 63 účastníkov a odviezla ich do svojho sídla v Dunajských kasárňach, kde ich podrobila surovému výsluchu. Po dôrazných protestoch predstaviteľov ZMS boli prepustení. Bikszárdy sa, žiaľ, domov živý nevrátil. Podľa oficiálnej verzie sa obesil. Niektorí autori

tvrdia, že za jeho smrť nepriamo nesú zodpovednosť príslušníci HG.

V poslednej časti kapitoly (s. 77 – 97) autor podrobnejšie rozoberá stranícke aktivity ZMS, keď jednotliví členovia chodili po obciach a organizovali občanov maďarskej národnosti. Spomína aj reakcie bezpečnostných orgánov a zásahy proti jednotlivcom alebo skupinám. Jedným z recipročných opatrení slovenskej vlády boli odvody významných predstaviteľov maďarskej menšiny. Podobne sa postupovalo aj proti členom SSNJ v Maďarsku. Samotný predseda strany Emanuel Böhm musel nastúpiť na službu do maďarskej armády.

Tretia kapitola „Zmena názvu strany a nový program“ je najkratšia (s. 97 – 104). Autor poukazuje na vplyv zákona číslo (č.) 121/1940 Sl. z. o politických stranách národnostných skupín, ktorý bol prijatý 15. mája 1940. Na základe prijatia tohto zákona sa v júni 1940 zmenil názov strany – Maďarská strana na Slovensku (Szlovenszkói Magyar Párt) – a v septembri 1940 prijala nový program. Väčší dôraz sa kladol na školskú politiku, obnovu kultúrnych inštitúcií a spolkov... V riadení strany sa zakotvil autoritatívny princíp, predsedom zostal János Esterházy, ktorému podliehal 60-členný ústredný krajinský výbor. Strana však ešte stále nebola úradne zaregistrovaná, mohla pôsobiť len v podmienkach limitovaných reciprocitou. Autor po preštudovaní archívnych dokumentov (hlásenia tajnej služby, policajných a okresných úradov) prišiel k záveru, že Maďarská strana vyvíjala na Slovensku len občasnú aktivitu. V závere kapitoly uvádza konkrétne postihy Maďarov, medzi ktoré patrili napr. vypovedanie, finančné postihy, domové prehliadky a iné.

V úvode štvrtej kapitoly „Maďarská strana na Slovensku v rokoch

- 1 SIMON, A.: Vplyv štátoprávných a politických zmien z konca roka 1938 a zo začiatku roka 1939 na postavenie maďarskej menšiny (so zvláštnym zreteľom na bratislavských Maďarov). In: BYSTRICKÝ, V. – MICHELA, M. – SCHVARC, M. (zost.): Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska. Bratislava 2010, strana (s.) 313 – 314; SIMON, A.: Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban. Somorja 2010, s. 165 – 182.
- 2 Aj keď tieto publikácie sú ovplyvnené dobou, v ktorej vznikli, ide o hodnotné a doposiaľ v niektorých momentoch neprekonané monografie. Veľmi dobre sa dá využiť ich bohatý faktografický materiál. VIETOR, M.: Dejiny okupácie južného Slovenska. Bratislava 1968; TILKOV-SZKY, L.: Južné Slovensko v rokoch 1938 – 1945. Bratislava 1972.

1941 – 1945“ autor opisuje napäté slovensko-maďarské vzťahy. Obe strany v snahe zvrátiť doterajší stav a zapáčiť sa Hitlerovi vyvíjali rôzne aktivity, ktoré zhoršovali bilaterálne vzťahy. Slovenská zahraničná politika sa snažila zvrátiť výsledky Viedenskej arbitráže, na druhej strane maďarská diplomacia horlivo pracovala na zachovaní status quo. Tieto snahy viedli k sporom, ktoré vyvrcholili incidentom v Novej Vsi nad Žitavou 3. septembra 1941. Miestne maďarské orgány ohlásili, že posunú hranicu a zaberú časť slovenského územia. Prezident Tiso reagoval na vyhrážky z maďarskej strany vyslaním vojska. Konflikty ani po tomto incidente neutíchali a po sérii protimaďarských demonštrácií na Slovensku obe krajiny dočasne prerušili diplomatické vzťahy. Spor sa napokon vyriešil v Berlíne na schôdzke signatárov Trojpaktu v novembri 1941.

Vyriešenie konfliktov medzi Slovenskom a Maďarskom prinieslo pre menšiny v oboch štátoch svoje ovocie vo forme zaregistrovania Maďarskej strany na Slovensku po tom, čo bola povolená činnosť SSNJ v Maďarsku. Autor v tejto časti podrobne opisuje organizačnú štruktúru Maďarskej strany po registrácii v jednotlivých župách a jej činnosť vo viacerých oblastiach. Nachádzajú sa tu konkrétne prípady sledovania predstaviteľov maďarskej menšiny a zásahy bezpečnostných orgánov proti nim. Za mnohé možno uviesť stretnutie užšieho výboru v Grand hoteli v Starom Smokovci na počesť desiateho výročia zvolenia Jánoša Esterházyho za predsedu Krajinskej kresťansko-socialistickej strany. Môžeme sa dočítať, ako bola táto akcia zo strany štátnych orgánov monitorovaná: „... bola doslovne sledovaná za opo-
nou – vo vedľajšej jedálni sedeli velitelia žandárskej stanice a príslušník Ústrednej štátnej bezpečnosti“ (s. 115).

Rok 1943 priniesol zhoršenie situácie a obrat v druhej svetovej vojne. Pád Mussoliniho Talianska, akéhosi protektora Maďarska, zapríčinil čiastočný úpadok a pasivitu členov Maďarskej strany. Tento obrat sa odzrkadlil aj v prejavoch samotného predsedu Jánoša

Esterházyho. Autor konštatuje: „*Návrat do lona materského štátu dovtedy postavený na najvyššie miesto v rebríčku v strane sa odrazu zračil príliš hmlisto. (...) S odstupom času a vo všeobecnej polohe môžeme pri limitovanej činnosti Maďarskej strany len so značnou rezervou hovoriť o markantnom úpadku... V praktickej rovine išlo skôr o stiahnutie sa príslušníkov maďarského etnika do endogénneho prostredia svojej komunity.*“ (s. 138 – 139).

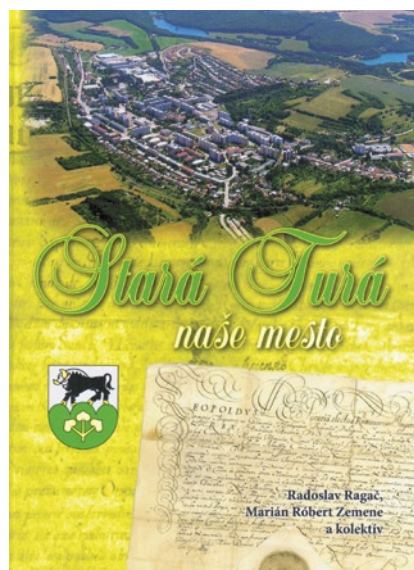
V poslednej časti tejto kapitoly sa autor venuje rokom 1944 – 1945, ktoré znamenali pre činnosť strany ešte väčší útlm, pričom sa realizoval len zlomok straníckej práce. Maďarská strana začína byť vnútorne nejednotná a do predia sa dostáva opozičná skupina na čele s Michalom Csáky. Esterházy okrem útokov z vlastných radov musel čeliť aj ľudáckemu režimu, keď bol viackrát vystavený pokusom o zbavenie poslaneckej imunity, čo sa napokon podarilo v lete 1944. Udalosti okolo nemeckej okupácie Maďarska v marci 1944, nastolenie krvavej diktatúry Ferenca Szálasiho v októbri 1944, ale aj vypuknutie Slovenského národného povstania 29. augusta 1944 spôsobili, že strana už len prežívala. Po vojne sa Esterházy snažil o obnovenie činnosti Maďarskej strany, čo bolo utópiou. Následne ho zatkli orgány NKVD a odviekli do Sovietskeho zväzu. V roku 1947 ho v neprítomnosti odsúdili na trest smrti, neskôr mu bol trest zmierený na doživotie. Autor uvádza, že zatknúť ho dal predseda Zboru povereníkov Gustáv Husák a následne ho odovzdali sovietskej tajnej službe (s. 162). Neuvádza však zdroj, odkiaľ túto informáciu čerpal. Explicitne nevrším, že by to nemohla byť pravda, ale táto interpretácia sa zdá len málo pravdepodobná, pretože zatiaľ neexistujú žiadne dostupné dôkazy, ktoré by túto tézu potvrdzovali. Navyše orgány NKVD nepotrebovali na odvrátenie akéhokoľvek občana žiadny súhlas. Je známe, že NKVD vytvárala zoznamy osôb a po vstupe sovietskych vojsk na dané územie ich zatkli.

Posledná kapitola nesie názov „Úloha strany v kultúrno-spoločenskom, telo-

výchovnom, osvetovom a charitatívnom živote maďarskej menšiny“. Čitateľ sa môže dozvedieť, že aj napriek zásahom štátnych orgánov a princípu reciprocit maďarská menšina na Slovensku vyvíjala v tejto oblasti rozsiahlu činnosť. Podľa jedného zoznamu z roku 1941 existovalo na Slovensku 79 maďarských spolkov. Jediným združením s celoštátnou pôsobnosťou bol Maďarský kultúrny spolok na Slovensku (Szlovenszkoí Magyar Kultúregyesület). Spolok bol rozpustený v apríli 1939, jeho činnosť následne obnovili v roku 1941 po zaregistrovaní Maďarskej strany. Bezpečnostné orgány často zasahovali do činnosti týchto združení, na čo viackrát upozorňuje aj sám autor. V jednom prípade cituje sťažnosť maďarského vyslanca Lajosa Kuhla ministerskému predsedovi Vojtechovi Tukovi, v ktorom žiadal zrušenie zákazu kultúrnej činnosti maďarských spolkov (s. 184). Dôležitou činnosťou strany bola aj pomoc sociálne slabším príslušníkom maďarskej menšiny, napr. prerozdeľovaním potravinovej pomoci v rámci tzv. zimných akcií. V závere kapitoly je načrtnutá činnosť maďarských periodík a konkrétne zásahy štátu do ich činnosti (cenzúra alebo zadržiavanie legitimácií zväzu novinárov na Slovensku).

Na záver možno konštatovať, že ide vďačnú prácu, aj keď so všetkými autorovými názormi sa nestotožňujem, čo som už spomenul. O autorovej snahe o objektívny prístup svedčí aj fakt, že okrem vykreslenia perzekučných zásahov proti maďarskej menšine neobchádza ani zjavné protištátne aktivity jej politickej reprezentácie. Išlo napr. o organizovanie petícií a agitačných akcií za pripojenie pohraničných obcí k Maďarsku, ale aj o pravidelné poskytovanie tajných spravodajských informácií maďarským úradom (s. 230). Ide o publikáciu prinášajúcu množstvo nových a podnetných informácií, ktorá posúva poznanie tejto problematiky. Knihu možno odporučiť všetkým, ktorí sa zaujímajú o zložitý slovensko-maďarské vzťahy.

Ján Mitáč

**RADOSLAV RAGAČ, MARIÁN
RÓBERT ZEMENE A KOL.**

STARÁ TURÁ – NAŠE MESTO

Stará Turá 2010, 369 s.

Mesto Stará Turá sa rozhodlo vydať po dlhých 27 rokoch druhú monografiu o „letokruhoch“ svojej histórie. Publikácia bola potrebná z viacerých dôvodov. Jedným z nich bol aj širší záber spoločenských tém, ktoré v prvej monografii z roku 1983 chýbali. Kniha vyšla pod taktovkou zostavovateľov Radoslava Ragača a Mariána R. Zemeneho a „dušou“ projektu bol Ján Mikláš. Podieľal sa na nej široký okruh autorov. Hoci v tomto prípade by bolo možno vhodné podotknúť, že menej je niekedy viac. Dielo trpí viacerými nedostatkami, niektoré štúdie sú nedotiahnuté, „rýchlokvasené“.

Monografia je vo svojej koncepcii pojatá veľmi široko. Publikácia sa venuje nielen histórii; mnohé príspevky majú národopisný charakter, nechýbajú prírodné pomery, pamiatky, osobnosti a šport. História Starej Turej mapuje niekoľko hlavných tém; Radoslav Ragač spracoval dejiny mesta od prvej písomnej zmienky v roku 1392 do začiatku 18. storočia, Marián R. Zemene sa venoval vývoju v rokoch 1711 – 1918.

Pomerne podrobne je spracované obdobie meruôsmych rokov 1848 – 1849 od Mojmíra Hložu, hoci dojem trochu kazí výber ťažkopádnych jazykových prostriedkov. Veľmi dobrý heuristický základ má štúdia Kataríny Uhlíkovej o medzivojnovej Starej Turej. Opiera sa najmä o mestské kroniky a archívny výskum notárskeho a okresného úradu. Nasleduje príspevok Dušana Halaja, ktorý je hlavným predmetom recenzie. Zároveň uzatvára časť, ktorá sa venuje dejinám mesta. Absentuje vývoj po roku 1945, hoci čiastočne sa ho snaží kompenzovať štúdia Dušana Hrnčířika, tá sa však orientuje prevažne na hospodársky rozvoj. Ďalšie štúdie sú tematicky vymedzené, čitateľ sa môže oboznámiť s históriou školstva, s povestami, so spolkami, s nárečím a s rôznymi oblasťami kultúrneho a spoločenského života.

Vydavateľ zápasil s časovou tiesňou, ktorá sa na knihe negatívne podpísala. Napriek tomu je dobré, že sa Staroturania dočkali svojej druhej monografie. Nezanedbateľnou súčasťou novej publikácie mal byť tiež pohľad zbavený ideologických mantinelov a nánosov. Tento aspekt, bohužiaľ, pri vybranej štúdii nepriniesol očakávaný výsledok.

Štúdia Dušana Halaja „Protifašistický odboj a SNP“ sa zaoberá rokmi 1938 – 1945. Autor zvolil, žiaľ, nekritický prístup k celej problematike. Neprináša žiadne nové alebo aspoň prehodnotené poznatky oproti marxistickej historiografii spred roka 1989.

V úvode autor čitateľovi predostiera spoločenskú situáciu v meste po októbri 1938, pokračuje vznikom Slovenskej republiky v marci 1939. Stará Turá sa stala jednou zo záchytných staníc na vybudovaných ilegálnych trasách, záchytné stredisko tu mala aj ilegálna organizácia Obrana národa. Blízkosť hranice využívali najmä prenasledovaní Česi, pre ktorých sa stal režim v Protektoráte nebezpečným. Prejav nesúhlasu s ľudáckym režimom sa vyskytovali spontánne, do spoločenského života veľmi nezasiahli. K protestom patrilo i šírenie rôznych ilegálnych letákov. Režim sa staval k rozširovateľom letákov pomerne laxne. Ako príklad

možno uviesť prípad zo 7. júla 1941, keď robotníci rozširovali ilegálne letáky v továrni. Dostali sa až pred súd, ale pre nedostatok dôkazov boli všetci prepustení. Horší osud postihol občanov Starej Turej, ktorí mali českú národnosť. Niektorí boli vypovedaní do Protektorátu.

Gros štúdie sa venuje udalostiam SNP a partizánskeho odboju. Autor sa inšpiroval staršími socialistickými dielami (v použitej literatúre sa nenachádza ani jedna monografia či štúdia vydaná po roku 1989), v podobnom duchu sa nesie i jeho konštatovanie na strane 110: „*Sovietski vojaci boli významnou časťou partizánskeho hnutia v tomto kraji. Mali tvrdý vojenský výcvik, mnohí aj bojové skúsenosti, ktorými ovplyvňovali vznik partizánskych oddielov.*“ Treba povedať, že v podjavorinskom kraji sa sformovala partizánska skupina na čele s lubinským rodákom Milošom Uhrom bez akéhokoľvek sovietskeho zásahu. Sovieti, samozrejme, tvorili súčasť II. Stalinovej partizánskej brigády, ale vo veliteľských funkciách sa zväčša nepresadili.

Na kopaniciach sa ukrývali aj sovietski utečenci, ktorí sa nie vždy správali ako hostia. Niektorí sa opíjali, vyskytli sa prípady krádeží, ba dokonca i vražd. Neslávne skončili N. T. Skripničenko a B. M. Šeremetiev. Medzi obyvateľstvom boli obľúbení. Autor ich osud odbavil vágnou poznámkou, že „*obaja zahynuli*“. Je to povrchná a nesprávna formulácia. Skripničenko vyčítal niektorým druhom lúpež na lubinských kopaniciach, tak ho zastrelili a hodili do potoka. Podobný osud postihol Šeremetieva v Starej Turej. Ako vyplýva zo spomienok staroturianskeho rodáka Branislava Lichardusa, „*jeden z partizánov svojho druha Borisa raz v noci zastrelil priamo na ulici*“. Negatívne skúsenosti obyvateľov so Sovietmi určite neprispeli k obojstrannému priateľskému spolunažívaniu.

Oddiel Hurban na čele s Milošom Uhrom sa sformoval na prelome augusta a septembra 1944. Zároveň sa spojil so skupinou Javorina. Išlo o skupinku niekoľkých Sovietov. Jej veliteľom bol „záhadný“ Valentín Medvedev.

Po spojení týchto dvoch skupín sa Medvedev stal veliteľom spojeného oddielu, ale zostal ním len niekoľko dní. Pre neschopnosť a nedôveryhodnosť ho nahradil Miloš Uher. Kontroverzný Medvedev tvrdil, že má kontakty s najvyšším velením v Banskej Bystrici. Oddiel ho do Bystrice vyslal, no viac sa nevrátil. Týmto nezrovnalostiam sa autor štúdie vyhýba.

Podľa autora mala do príprav Povstania „významnou mierou zasiahnuť aj novomestská posádka“. Už nedodal, že nálada bola poznačená nerozhodnosťou a rozpoltenosťou vo veliteľských kádrioch. Stotník Karol Kristen bol Povstaniu priaznivo naklonený, naopak, stotník Rudolf Šimovič sa vyhrážal „odstrelením každému, kto sa pridá k pučistom“. Do Povstania nakoniec odišlo len 108 vojakov na čele s npor. Katuščákom. Časť vojakov ušla do hôr k formujúcim sa Uhrovým partizánom. Dušan Halaj nesprávne uvádza meno veliteľa novomestskej posádky ako Jána Karola Kristína. V skutočnosti ide o Karola Kristena. To treba zdôrazniť, pretože Jozef Martin Kristin (otec známej herečky Evy Kristinovej) sedel od roku 1940 vo väzení za spoluprácu s Obranou národa a odbojovou skupinou Jána Lichnera.

Konštatovanie autora na strane 111, že po vypuknutí SNP došlo k masovému rozvoju partizánskeho hnutia v regióne, musí brať čitateľ s rezervou. Partizáni na seba upozornili niekoľkými nepremyslenými diverznými akciami a prepadosť nemeckej posádky v Starej Turej 12. októbra 1944. To už oddiel Hurban tvoril súčasť II. Stalinovej partizánskej brigády na čele s pplk. I. D. Dibrovom.

Dušan Halaj nezohľadnil výsledky novšieho výskumu ani pri opise prepadosť nemeckej posádky v Starej Turej, ale drží sa pôvodnej zastaranej a legendárnej interpretácie. Podľa nej malo v obci byť asi 800 nemeckých vojakov – príslušníkov 618. domobraneckého práporu ľudových granátnikov. No Ján Machajdík v kronike meštianskej školy pritom odhadol počet práporu na „asi 150 mužov“. Heroický boj mal priniesť značné straty na nemeckej strane

(136 mŕtvych + 43 ranených), pričom mal padnúť len jeden partizán. Autor síce spomenul podstatne realistickejšie údaje z nemeckých štatistík (3 + 4), ale úplne ignoroval hlásenie staroturianskej žandárskej stanice (2 + 1). Po prestrelke v Starej Turej bol tábor partizánov prezradený. Štáb brigády nariadil presun na bošácke kopanice Španie.

Počas nočného pochodu bol na hranici medzi Protektorátom a Slovenskou republikou pri kopci Čupec zákerne zastrelený veliteľ brigády pplk. I. D. Dibrov. O vrahovi sa vedú spory dodnes. V názoroch sa nezhodli ani pamätníci. Šéflekár oddielu Hurban MUDr. Bedřich Placák sa domnieval, že strieľal niekto zo sovietskych partizánov, ktorí prišli do podjavorinského kraja spolu s Dibrovom, a strela prišla zo slovenskej strany. Náčelník štábu brigády ppor. Brunovský zase spomínal výstrel z moravskej strany. Dušan Halaj si, bohužiaľ, vybral najmenej pravdepodobnú verziu Dibrovovej smrti; partizáni „cestou narazili na skupinu Nemcov a nastala prestrelka, v ktorej padol 13. októbra plk. I. D. Dibrov. Nemeckú jednotku partizáni rozohnali a tá sa stiahla do lesov na Morave“. Táto verzia sa omieľala dookola v každej socialistickej brožúre napriek tomu, že spomienky pamätníkov prítomnosť Nemcov vylúčili. ÚŠPH v Kyjeve vypracoval vlastnú verziu Dibrovovej smrti, podľa ktorej mal vraždu naplánovať Miloš Uher. Atentátnikom sa mal stať „vlasovec“ Nikolaj Blabin. Záver správy: „Vlasovci držia obranu protektorátu Čiech – Moravy s cieľom likvidovať ruských veliteľov. Preto Uher organizoval vraždu prostredníctvom naverbovaného vlasovca Nikolaja.“ Dokument pochádza z kyjevského archívu, je datovaný 27. novembra 1944 a v súčasnosti sa jeho kópia nachádza vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave. Tejto verzii neprikladám žiadnu hodnotu. Naopak – dokument naznačuje, že za atentátom mohli byť sovietske orgány. Na našom území totiž príslušníci armády generála Vlasova nepôsobili. Za „vlasovcov“ označovala sovietska propaganda všetkých bývalých občanov ZSSR zúčastnených na vojne na strane

Nemecka, ba neraz aj tých, čo jednoducho nesúhlasili so Stalinovou politikou. Uher mohol byť dobrou zámenkou pre vraždu – jeho vzťahy ku komunistom boli veľmi vlažné, žiadna publikácia vydaná pred rokom 1989 si nedovolila označiť ho ako sympatizanta komunistického režimu. Na dokument bol upozornený Dušan Halaj i Ján Mikláš. Napriek tomu sa v štúdiu na strane 113 objavila len poznámka, že „fakty o tejto udalosti a smrti veliteľa sa však aj po rokoch rôznia“.

V ďalšom období sa partizánske akcie, našťastie, sústredili hlbšie do hôr, i keď treba povedať, že obyvateľstvo podhorských kopaníc žilo neustále v strachu, takpovediac medzi dvoma mlynkými kameňmi; počas dňa muselo byť v strehu pred nemeckými vojakmi, v noci jeho prístrešky museli byť pripravené pre partizánov. Autor venuje veľkú pozornosť partizánskym presunom a šarvátkam, čo by ešte nebolo na škodu, ale keďže ide o príspevok do monografie o meste, súvislosť so Starou Turou je len veľmi hmlistá.

Dušan Halaj sa vo svojej štúdiu venuje aj obetiam podjavorinského odboja. Tragický osud postihol staroturianskeho učiteľa Stanislava Hlubockého a jeho švagra Ondreja Chorváta. Hlubocký ukrýval vo svojom dome amerického letca Jamesa Kirchhoffa. Následkom zrady sa gestapo o úkryte dozvedelo a všetkých troch odvieďlo do Nového Mesta nad Váhom a na Vianoce 1944 boli na trenčianskej Brezine zastrelení. Nechýba ani spomienka na tragédiu staroturianskych kopaníc Hlavina a Narcie, ktoré Nemci vypálili. V Hlavine prišli o život dvaja muži, ktorí podporovali partizánov – Martin Kostelný a jeho syn Pavel. V bojoch zahynuli i staroturianski rodáci Ján a Michal Vráblikovci, Ján Mačica a Ján Nemec.

Pre úplnosť treba dodať, že aj partizáni sa dopustili v podjavorinských horách viacerých násilností. O tom však štúdia mlčí. Partizánom vo väčšine prípadov stačilo obvinenie z „údajného udavačstva“ a postihnutí boli zavraždení. Taký bol prípad rodiny krčmára Štefana Mikulca zo staroturianskej kopanice Súš. O život prišla Mikulcova

manželka Katarína a jej dcéra Mária. Mikulec a ďalšia dcéra skončili so strelnými zraneniami v nemocnici v Piešťanoch. Podobný osud postihol ďalších občanov staroturianskych kopaníc – J. Jansa a M. Gregorovú. Je to nepríjemná kapitola z histórie partizánskeho odboja pod Javorinou, ale v rámci objektívnosti ju treba spomenúť.

Štúdiu Dušana Halaja „Protifašistický odboj a SNP“ chýba nadhľad a vyvážený prístup. Drží sa viacerých „zabehnutých“ šablón, ktorých sa regionálna odbojová historiografia do dnešných dní nedokázala zbaviť. Okrem

toho autor vynechal dôležité publikácie, ktoré vyšli po roku 1989 a nedržia sa natoľko prekonaných schém. Ide o memoáre šéflékára oddielu Hurban Bedřicha Placáka *Partyzáni bez legend* (1992) a *Paměti lékaře* (1997). Prínosné sú už tým, že na partizánsky odboj sa pozerajú bez ružových okuliarov (Placák otvorene podrobil kritike viaceré osobnosti odboja, nevyhýba sa ani kritike diskutabilných rozhodnutí partizánskeho veliteľa Miloša Uhra; neušlo mu ani otvorené napätie medzi sovietskymi a domácimi príslušníkmi partizánskej brigády). Chýba tiež práca M. R. To-

mašuľu *Vtedy pod Javorinou* (1995), ktorá je dosiaľ asi najkomplexnejším spracovaním odboja v podjavorinskom regióne (hoci sa citlivých tém príliš nedotýka). Autor opomenul aj prácu dvojice autorov Martina Lacka a Pavla Tesárka *1. východomoslimský pluk SS na Slovensku* (2006), ktorá sa venuje činnosti kontroverzného pluku v Starej Turej i jej okolí. Zostáva dúfať, že ďalšia monografia Starej Turej sa dočká objektívnejšieho spracovania podnes živého obdobia rokov 1938 – 1945.

Juraj Krištofik

PETER SOKOLOVIČ (zost.)

ŽIVOT V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Bratislava 2010, 442 s.

Dva prístupy k dejinám kinematografie

Prvé výskumy o kinematografii vojnovnej Slovenskej republiky dôsledne realizoval až Peter Mihálik koncom šesťdesiatych rokov, výsledky publikoval v rámci svojej dizertačnej práce *Vznik slovenskej národnej kinematografie 1896 – 1948* obhájenej v roku

1972 (knižne vyšla až v roku 1994). Práca na tejto téme sa obnovila až koncom osemdesiatych rokov a pokračovala v prvej polovici deväťdesiatych rokov. Jej výsledky zhrnuli *Dejiny slovenskej kinematografie* z roku 1997. Ak niekto v rámci vedeckej publikácie pracuje s obdobiem rokov 1939 – 1945, tak očakávam, že sa pokúsi rozšíriť resp. spresniť súčasné poznanie, nie že sa uspokojí s kompiláciou a navyše ponúkne dostatok argumentov v prospech tvrdenia, že nerozumie tomu, o čom píše.

V zborníku *Život v Slovenskej republike* (zostavil Peter Sokolovič) sa ocitol príspevok „Kultúra ako jedna z dimenzií spoločenského života v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945“ od Márie Ďurkovskej. Jeho súčasťou je aj kapitola *Kinematografia* (s. 254 – 258).

Na týchto štyroch stranách je 16 poznámok, ale z toho len dve sú citácie. Autorka prerozprávala cudzie výskumy namiesto toho, aby ich korektne odcitovala. A jedna z dvoch citácií, ktoré si vybrala, je síce textovo presná, ale nezodpovedá situácii v rokoch 1938/1939.

V roku 1972 napísal Peter Mihálik, že „slovenská buržoázia prevzala hlavne z českých a židovských rúk všetky kiná a požičovne“. Takéto tvrdenie je pochopiteľné pre obdobie vzniku, keď marxizmus-leninizmus bol záväznou

doktrínou v socialistickom Československu. V skutočnosti prevod licencií z rúk československých spolkov ako Sokol, Československý Červený kríž, Robotnícka telovýchovná jednota atď., resp. židovských majiteľov, mal za cieľ presunúť licencie do právomoci slovenských spolkov a majiteľov – Hlinkova garda, Slovenská liga, Nástup atď. Kiná (požičovne je špecifický problém, ale tiež ich nevlastnila buržoázia) sa dostali nie z rúk buržoázie, ale z rúk charitatívnych, kultúrnych, vzdelávacích spolkov do rúk iných organizácií zriadených v Slovenskej republike, resp. podnikateľom, ktorá neboli žiadni „buržuji“.¹

Kompilačný princíp, na ktorom je postavený text, môžem dokumentovať na porovnaní úryvku z knihy Juraja Lexmanna a autorkinej verzie. Mária Ďurkovská píše o mesačníku *Lúč*: „V rokoch 1942 – 1943 vyšlo spolu päť čísel. Každé číslo malo dva až tri dlhé šoty a ich dramaturgia sledovala kultúrno-náučný zreteľ. Po prvý raz v histórii sa tu začala systematicky využívať slovenská hudba (nie však výlučne) – zodpovedalo to aj témam, zväčša sa venovali slovenskej kultúre (šoty o bratislavskom františkánskom kláštore, o Oravskom zámku, Spišskom hrade, knižnici Slovenskej univerzity, ľudovej kultúre) či slovenskej krajine (cesta Považím)“ (s. 255). Pôvodný

1 Viac pozri: MACEK, V. – PAŠTÉKOVÁ, J.: *Dejiny slovenskej kinematografie*. Bratislava 1997, s. 74 – 76.

Lexmannov text znie – „*V rokoch 1942 a 1943 vyšlo spolu päť čísel. Každé číslo malo dva až tri dlhé šoty zamerané na etnografiu, kultúru alebo umenie. Po prvý raz v histórii sa tu začala pravidelne využívať slovenská hudba, nie však výlučne. Zodpovedalo to aj témam, ktoré boli zväčša venované slovenskej kultúre (šoty o bratislavskom františkánskom kláštore, o Oravskom zámku, Spišskom hrade, knižnici Slovenskej univerzity, ľudovej kultúre) alebo slovenskej krajine (cesta Považím)*“ (s. 48). Podľa autorky toto nie je citát, píše, že si to môžeme nájsť u Juraja Lexmanna na s. 62. Keď sa o to pokúsime, zistíme, že tam nič také nie je, ale že ide o s. 48. Drobnosť, ale príznačná.

Podľa poznámky č. 46 tvrdí autorka, že v článkoch *Slováka* zo dňa 23. 7. 1944 a 13. 8. 1944 môžeme nájsť čosi, čo by zodpovedalo aspoň ako parafráza tohto textu – filmári „*na etnografických či prírodopisných témach dokázali eliminovať vplyvy dobovej ideológie a vytvoriť diela, ktoré sa stali základom slovenskej filmovej dokumentaristiky*“? Ani si nemusím vypožičať denník, aby som mohol zodpovedne povedať, že to tam nemôže byť napísané.

Odkiaľ vie autorka, že premiatanie týždenníka *Nástup* bolo povinnou súčasťou filmových predstavení, že spoločnosť *Nástup* pripravovala stáže pre svojich pracovníkov v nemeckých filmových štúdiách, že v roku 1940 tam začal pracovať Ján Fintora, Paľo Bielik, Eugen Mateička atď. Všetky tieto tvrdenia na s. 255 nemajú uvedený zdroj. Odkiaľ vie Mária Ďurková, že sa titulky vyrábali od roku 1942 v titulkovacom oddelení *Nástupu*, a nie vo Viedni (s. 256)?

O tom, že M. Ďurková nechápe poriadne vývoj, ktorý vyústil do výroby týždenníka *Nástup*, svedčia iné jej tvrdenia. Tatrabanka nezaložila osobitné filmové oddelenie Ústrednú správu spojených kín v novembri 1938, ako tvrdí autorka. Od roku 1932 Tatrabanke

patrila Slovenská hotelová účastinná spoločnosť, ktorá prevádzkovala kino Tatra v Bratislave, začiatkom roku 1938 pribudli ďalšie kiná (Metropol, Uránia), ktorých činnosť riadila Ústredná správa kinových podnikov (ÚSSK), ktorá sa neskôr premenovala na autorkou „založenú“ Ústrednú správu spojených kín. Pod ÚSSK patrila výroba slovenského zvukového týždenníka *Nástup* (od novembra 1938), prevádzkovanie troch kín a požičovňa filmov *Nástup* (od mája 1939).²

Účastinná spoločnosť *Nástup* nevznikla pod vplyvom štátu, ako nepresne tvrdí Mária Ďurková, ale za finančnej účasti štátu, pretože ministerstvu hospodárstva patrilo 51 % akcií, ostatné nepatrili len Tatrabanke, ale aj Ľudovej banke (každá mala po 20 % akcií) a 9 % akcií patrilo Deutsche Partei.³

Dovoz filmov zo zahraničia vôbec nesúvisí s tým, že sa tu nevyrábali celovečerné filmy („*keďže sa na Slovensku v tom čase ešte nevyrábali celovečerné filmy, dovážala spoločnosť Nástup filmy zo zahraničia*“ /s. 256/). Od začiatku kinových predstavení bol ich program na 95 – 100 % postavený na dovoze filmov a je jedno, či sa vyrábali alebo nevyrábali slovenské celovečerné filmy (v 80. rokoch, keď sa ročne produkovalo 10 filmov pre kiná, najviac v našich dejinách, sa dovážalo ročne takmer 200 filmov zo zahraničia).

Čo je to za žáner dokumentárna reportáž? Film je buď reportážou, akou mal byť a aj je film *Od Tatier po Azovské more*, alebo je dokumentárnym filmom. V čom spočíva Bielikov „*cit pre filmové zobrazenie skutočnosti*“ vo filme o chove hlavátok v populárno-vedeckom titule *Hlavátky*? Kde autorka prišla na to, že Kubalove filmy *Únos* (1942 – správne má byť 1943, nezachoval sa), *Studňa lásky* (1942 – správne má byť 1944, nebol ozvučený a nedostal sa do distribúcie), *Tajomný dedo* (1944 – bol stratený až do 80. rokov, keď ho objavil Ivan Rumanovský) sa „*stali*

základom pre neskorší vývin slovenskej animovanej tvorby“? V jej odkaze na knihu *Slovensko – Kultúra I. časť* (1979) nič také nie je uvedené (autorom textu v encyklopédii je Peter Mihálik), je to autorkin názor, ktorý je nezmyslom.

Úplne odlišný prístup k spracovaniu dejín, ktoré zasahujú aj do kinematografie, nájdeme v texte „*Nemecká kultúrna politika na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Náčrt problematiky*“ (s. 259 – 284) autorov Michala Schvarca a Ľudovíta Hallona. Podobne ako u Márie Ďurkovskej, aj v tejto štúdii je predmet výskumu rozsiahlejší než len kinematografia, ale na rozdiel od jej textu obidvaja autori prinášajú nové poznatky, píše o tom, čomu rozumejú, nekompilujú. Ich rekonštrukcia udalostí od prvých ambícií nemeckej strany na ovládnutie filmového trhu na prelome rokov 1938/1939 až po schválenie dohody medzi Ríšskou filmovou komorou a *Nástupom* zo dňa 15. januára 1940 zodpovedá faktom, stavia na dochovaných dokladoch. Pripomenutie zásadného odmietania nemeckou stranou menovaného Pavla Čambalu za riaditeľa novozaloženej účastinnej spoločnosti *Nástup* odzrkadľuje viaceré možnosti, ktoré sa v rokoch 1939/1940 črtali pred slovenskou kinematografiou. A objavuje sa v historiografických materiáloch o filme vôbec po prvýkrát.

V jednom momente hrozila nemecká strana, že dosadí Hansa Fleischmanna, zástupcu Ríšskej filmovej spoločnosti, za riaditeľa konkurenčnej spoločnosti Elitefilm a len cez ňu bude dovážať nemecké filmy na Slovensko.⁴

Autori precízne a triežvo rekonštruujú udalosti, ktoré vyústili do takmer úplného ovládnutia slovenského filmového trhu nemeckými distribučnými spoločnosťami. Je škoda, že sa v jednom zborníku ocitli vedľa seba dva takto zásadne odlišné prístupy k spracovaniu dejín.

Václav Macek

2 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Tatrabanka, škatuľa (šk.) 289.

3 SNA, f. Predseda vlády, šk. 143.

4 Bundesarchiv Berlín, f. R 109/I Universum film, šk. 1615.

10 ROKOV OD VZNIKU JEDINEČNÉHO VEDECKÉHO PODUJATIA

„SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939 – 1945 OČAMI MLADÝCH HISTORIKOV“

Účastníci konferencie v roku 2007 (Zdroj: Archív M. Lacka)

Témou, ktorá medzi slovenskými historikmi doteraz vyvoláva najväčšie kontroverzie, ba vášne, sú roky 1939 – 1945. Z hľadiska našich národných dejín neznamenajú len obdobie druhej svetovej vojny, ale predovšetkým obdobie existencie prvej modernej slovenskej štátnosti. Tá sa zrodila vznikom Slovenského štátu 14. marca 1939 (od júla 1939 oficiálne nazývaného Slovenská republika – SR).

Do roku 1989 bol prvý Slovenský štát paušálne kriminalizovaný a na území Československa nebolo možné jeho objektívne hodnotenie. Povinnými dehonestujúcimi prívlastkami sa stali „takzvaný“ či „klérofašistický“. Po politických zmenách roku 1989 sa otvorila možnosť slobodnejšieho skúmania i interpretácie tohto obdobia. Aj v nasledujúcich rokoch, približne do prelomu tisícročí, v historiografii a publicistike súperili v zásade dva protichodné výkladové smery, ktoré sa vytvorili v predošlom období. Hlavný prúd bol tvorený bývalými

marxistickými autormi, ktorí väčšinou zotrvávali na striktnom negatívnom hodnotení prvej Slovenskej republiky, čo sa odrážalo v nimi preferovanom ideologickom prívlastku „vojnový štát“, „vojnová republika“. Protipólom boli najmä niektorí exiloví historici a publicisti, ktorí prvú SR videli len v pozitívnom svetle.

V takejto situácii sa pred desiatimi rokmi na pôde Katedry histórie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave (UCM) zrodila myšlienka zorganizovať akciu, ktorá by poskytla priestor najmladšej generácii historikov a bádateľov, nezaťaženej ideológiami predchádzajúcich politických režimov. Prvý ročník konferencie „Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov“ sa uskutočnil v dňoch 19. – 20. apríla 2002 v priestoroch hotela v Modrovej (pri Piešťanoch). Po prvých troch ročníkoch zaštitených Katedrou histórie UCM organizačné žezlo konferencie prebrala Katedra histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej

Bystrici, Inštitút histórie Prešovskej univerzity a napokon Ústav pamäti národa. Akcia prerástla rozmery Slovenska. Okrem väčšiny domácich autorov sa na nej zúčastnili aj historici z Česka, Poľska, Nemecka, Maďarska či Ukrajiny. Svojou dĺžkou – deviatich po sebe idúcich ročníkov – sa stala v slovenských podmienkach jedinečnou. Publikované konferenčné zborníky majú dovedna 3646 strán a obsahujú spolu 237 štúdií mapujúcich najrôznejšie aspekty prvej Slovenskej republiky: spoločenské, ekonomické, sociálne, vojenské, bezpečnostné, odbojové, zahraničnopolitické, cirkevné či kultúrne. (Niekoľko ročníkov je dostupných na stránke www.druhasvetova.sk.) Podujatie sa tak stalo aj generačnou výpoveďou, ktorú je možné kritizovať, no nie prehliadnuť. Presvedčivo tiež ukázalo, že prvá Slovenská republika je stále najrezonujúcejšou témou. Potvrdilo aj to, že toto obdobie má stále množstvo bielych miest, ktoré treba rozkrývať, i stereotypných hodnotení, ktoré treba revidovať. Akcia súčasne ukázala, že žiadne čiernobiele videnie prvého moderného štátneho útvaru Slovákov nie je namieste. Široká organizačná a účastnícka báza a množstvo vedeckých výstupov takisto jasne ukázali, že Historický ústav SAV, resp. Vojenský historický ústav stratili dlhoročný monopol na výklad obdobia 1939 – 1945 a slovenských dejín 20. storočia vôbec. Životaschopnosť počiatočnej myšlienky akcie – dať priestor novým autorom a novým pohľadom – dokazuje aj podujatie „Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989“, ktoré sa od roku 2011 koná v Banskej Bystrici.

Martin Lacko

DISKUSIE O JUHU SLOVENSKA PO VIEDENSKEJ ARBITRÁŽI

Účastníci diskusie v Nových Zámkoch (zľava): Ferdinand Vrábel, Martin Hetényi, Peter Jašek a Ján Mitáč (Foto: Ondrej Podolec)

Ústav pamäti národa usporiadal sériu diskusií odborníkov z vedeckých inštitúcií a univerzít s verejnosťou na tému „Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945“ v mestách na južnom Slovensku. Ich súčasťou bolo prezentovanie zborníka s rovnomeným názvom z vedeckej konferencie, ktorá sa konala 22. – 23. marca 2011 v Šuranoch. Zborník priniesol najnovšie výsledky vedeckého výskumu okupácie južného Slovenska horthyovským Maďarskom, ktorá zásadným spôsobom zasiahla do života všetkých vrstiev obyvateľstva. Ani po takmer štyridsiatich rokoch od posledného vydania publikácie k tejto problematike z pera Lóránta Tilkovszkého nemáme monografiu, ktorá by sa venovala okupácii južného Slovenska v rokoch 1938 – 1945 a reflektovala výsledky najnovšieho výskumu. Práve

hlboký nezáujem, ktorý problematika okupácie južného Slovenska vyvolávala a vyvoláva u slovenských historikov, bol jednou z motivácií Ústavu pamäti národa na zorganizovanie konferencie a vydanie zborníka z nej. Ide o prvé širšie zhodnotenie tejto problematiky, ktoré si však nenárokujú komplexne a opodrobna hodnotiť zložené obdobie, akým nesporne bola Viedenská arbitráž a jej dosahy na život obyvateľov južného Slovenska, čo je úlohou budúcej monografie.

Prvá diskusia sa konala 21. marca 2012 v Regionálnom osvetovom stredku v Nových Zámkoch. Na úvod Ján Mitáč (ÚPN) oboznámil publikum s obsahom a s najzaujímavejšími príspevkami v konferenčnom zborníku. (S rovnakým príspevkom vystúpil aj na diskusiách v Lučenci a Rimavskej

Sobote.) Po ňom vystúpil Ferdinand Vrábel (Bratislava) s príspevkom o slovenskej a maďarskej historiografii a rôznych pohľadoch na Viedenskú arbitráž. Nasledovalo vystúpenie Martina Hetényiho (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre), ktorý sa zaoberal dosahmi arbitráže na obyvateľstvo na oboch stranách hranice a brachiálnymi zásahmi maďarskej moci do ich každodenného života.

Ďalšia diskusia sa konala 12. apríla 2012 v Divadle B. S. Timravy v Lučenci. Po predstavení konferenčného zborníka vystúpil Ferdinand Vrábel, pričom hovoril o historiografii k arbitráži a v druhej časti príspevku sa zameral na špecifiká lučeneckého regiónu v súvislosti s obsadzovaním južného Slovenska maďarskou armádou. Po ňom dostal slovo vojenský historik

Zaplnené auditórium v Rimavskej Sobote (Foto: Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobote)

Pavel Mičianik (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici), ktorý sa vo svojom vystúpení zameriaval na činnosť česko-slovenskej armády a jej bojové plány v prípade napadnutia južným susedom s dôrazom na Lučenec a okolie.

Tretie diskusné podujatie sa uskutočnilo 2. mája 2012 v priestoroch radnice v Rožňave. Ján Mitáč okrem prezentácie zborníka predstavil odlišné stanoviská slovenskej a maďarskej historiografie k téme Viedenskej arbitráže. Po ňom nasledovalo vystúpenie miestnej historičky Valérie Pulenovej z Plešivca, ktorá auditórium dopodrobna oboznámila s dosahmi arbitráže na rožňavský región. Ako posledný predniesol svoj príspevok Vojtech Kárpáty (Slovenský historický ústav Matice slovenskej v Martine), v ktorom sa zameriaval na pôsobenie Šípových krížov (Nyilas ke-

resztes párt) v meste Rožňava, pričom poukázal na to, že strana sa snažila do svojich radov získať aj miestnych Slovákov, čo sa jej čiastočne podarilo.

Sériu diskusií s verejnosťou ukončila akcia v Rimavskej Sobote, ktorá sa uskutočnila 3. mája 2012 v priestoroch Gemersko-malohontského múzea. Po predstavení zborníka z konferencie vystúpil Ferdinand Vrábel, ktorý hovoril o historiografii k arbitráži a zameriaval sa najmä na špecifiká a rozdiely v slovenskom a maďarskom ponímaní tejto problematiky. Attila Simon (Univerzita J. Selyeho v Komárne) upriamil pozornosť na nálady miestneho obyvateľstva tesne pred arbitrážou a na to, ako reflektovalo výsledky arbitrážneho konania vo Viedni. Ako posledný vystúpil Pavel Mičianik, ktorý hovoril o činnosti československej armády v období vy-

hlásenia arbitráže v Rimavskej Sobote a blízkom okolí, pričom poukázal na niektoré hraničné incidenty v regióne vyvolané maďarskou stranou (teroristické jednotky a regulárne vojenské jednotky). V druhej časti príspevku priblížil frontové udalosti a ich dosah na rimavskosobotský región.

Diskusie sa stretli so značným záujmom širokej verejnosti, čoho dôkazom bolo množstvo otázok, ktoré auditórium kladlo historikom. Poďakovanie patrí tiež spoluorganizátorom (Regionálne osvetové stredisko v Nových Zámkoch, mesto Lučenec, mesto Rožňava, Štátny archív v Košiciach, pobočka Rožňava a Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobote), ktorí na tieto podujatia poskytli priestory.

Ján Mitáč

ZÁSTUPCOVIA ÚPN NA ODHALENÍ POMNÍKA PADLÝM V 2. SVETOVEJ VOJNE V MALINOVEJ

Veniec za ÚPN položil Martin Lacko (Zdroj: Archív M. Lacka)

Jedným z dôsledkov druhej svetovej vojny bola aj drastická pamäťová selekcia. Mená tých, čo zahynuli na „nesprávnej“ strane, od roku 1945 nemohli byť zaznamenávané na pomníky ani pamätné tabule, ktoré boli akosi vyhradené pre obete odboja. Bol to podstatný rozdiel oproti praxi po 1. svetovej vojne, keď sa na pomníky dávali mená všetkých vojnových obetí bez rozdielu.

Táto tradícia politického selektovania pretrvala aj po roku 1989 a spôsobila, že z pamäti ľudu vypadli nielen konkrétne mená, ale celé kategórie obyvateľstva. Osobitne to bolo cítiť v pôvodne etnicky nemeckých obciach, ktorých muži už v rokoch 1939 – 1943 (dobrovoľne a jednotlivo) a v rokoch 1944 – 1945 (nútene a všeobecne) vstupovali do nemeckých ozbrojených síl a hynuli doslova na všetkých frontoch.

V niekdajšej nemeckej obci Cach (nem. Zeche), dnes Malinová v okrese

Prievidza, bola situácia špecifická aj z iného smeru: značná časť jej obyvateľstva bola naladená vyhranene anti-hitlerovsky, čo sa prejavilo aj vstupom viacerých miestnych mužov do partizánskych oddielov. V miestnej pamätnej izbe boli desaťročia propagované len mená 24 padlých partizánov, resp. tých, ktorí boli odvlečení do koncentračných táborov v súvislosti s podporou odboja.

Starostka obce Mária Luprichová sa rozhodla napraviť tento „disproporčný“ stav, zaplniť biele miesto lokálnej histórie a v rámci možnosti sa pokúsila zistiť mená všetkých vojnových obetí. Táto snaha sa však nestretla so všeobecnou podporou v obci. Niektorým nebolo po vôli zaznamenanie Hitlerových vojakov, iným prekážala už samotná nemecká transkripcia mien padlých. Nakoniec – aj po konzultáciách s historikmi – prevládla snaha uviesť mená všetkých obetí a súčasne

ich napísať v originálnej podobe, teda v nemčine. Istým kompromisom bolo azda len to, že všetky zistené mená boli síce umiestnené na jeden pomník, no súčasne čiarou prepolené na dve skupiny. Tu sa zistilo, že počet obetí na strane Nemecka je vyšší než počet zahynuvších odbojárův. Z celkového zistených 54 vojnových obetí obce (ktorá mala v roku 1940 necelých 1200 obyvateľův) až 30 zahynulo na strane Nemecka. (Pričom je možné, že tento stav sa verifikáciou ďalších sporných údajův v budúcnosti ešte o čosi zvýši.) Na porovnanie – v prvej svetovej vojne zahynulo „len“ 26 mužův, čo nebola ani polovica počtu obetí tej druhej vojny...

Príležitosťou na odhalenie nového pomníka so skromným, no vyčerpávacím nadpisom – „obete II. svetovej vojny“ – bolo tohtoročné 67. výročie konca druhej svetovej vojny v Európe. Na slávnostnom akte sa dňa 8. mája 2012 zúčastnili nielen politickí zástupcovia obce a Trenčianskeho samosprávneho kraja, miestni predstavitelia SZPB, Spolku karpatských Nemcov, ale aj vojaci 11. mechanizovaného práporu Pozemných síl Ozbrojených síl Slovenskej republiky v Martine. Nechýbal ani ÚPN, ktorého pracovníci (či spolupracovníci) pomáhali so zhromažďovaním historických podkladův.

Možno konštatovať, že týmto počínom obec Malinová nastavila latku veľmi vysoko a môže ísť príkladom aj mestám (vrátane Bratislavy), ktoré ani takmer po 70 rokoch nepoznajú počet svojich vojnových obetí, tobôž aby našli politickú vôľu na ich vytesanie do kusa mramoru...

Martin Lacko

OBRAZY KOLEKTIVIZÁCIE

Podujatie otvoril predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský (Foto: Branislav Kinčok)

Riaditeľ Sekcie vedeckého výskumu ÚPN Ondrej Podolec a Dan Mircea Duță z Rumunského kultúrneho inštitútu v Prahe pri otvorení výstavy (Foto: Branislav Kinčok)

ÚPN v spolupráci s Poľským inštitútom, Slovenským filmovým ústavom, Rumunským kultúrnym inštitútom v Prahe a Ústavom pro studium totalitních režimů zorganizoval v dňoch 9. – 10. mája 2012 v Bratislave podujatie *Obrazy kolektivizácie*, v rámci ktorého sa 10. mája 2012 uskutočnil medzinárodný vedecký seminár. Na seminári vystúpila Viera Hlavová z HÚ SAV s prednáškou o zostrenom kurze protikulackej línie v rokoch 1951 – 1953, Martina Fiamová z ÚPN referovala o príprave procesu kolektivizácie v ČSR a Jiří Urban z ÚSTR predniesol príspevok o vlně nových procesov s roľníkmi v rámci prekonávania kolektivizačnej stagnácie. Mateusz Szpytma z Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie vo svojom príspevku priblížil pokus o kolektivizáciu poľského vidieka v rokoch 1948 – 1956. Dan Mircea Duță z Rumunského kultúrneho inštitútu v Prahe poslucháčov oboznámil so socialistickým vplyvom v rumunskej filmovej tvorbe.

Verejnosti bolo zároveň predstavené výukové multimediálne DVD Ústavu pro studium totalitních režimů *Obrazy (z) kolektivizace*, na ktorom sa ako partner podieľal i ÚPN. Súčasne bola v Poľskom inštitúte otvorená výstava *Vynútené úsmevy, umelé grimasy, potlačené protesty – Propagácia kolektivizácie v Československu a v Rumunsku*, ktorá priblížila problematiku propagácie kolektivizácie komunistickým režimom vo forme plagátov, dobových fotografií a novinových karikatúr. Výstava trvala do 23. mája 2012.

Súčasťou podujatia bola aj prehliadka filmov s tematikou kolektivizácie v kine Lumière.

Martina Fiamová

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA REGIÓN – ŠTÁT – EURÓPA

Európska sieť Pamäť a Solidarita v spolupráci s Ústavom pamäti národa, Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa Oldenburg, Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde Berlin a Johann-Gottfried-Herder-Forschungsrat Marburg zorganizovala v dňoch 18. – 20. apríla 2012 v priestoroch veľvyslanectva Slovenskej republiky v Berlíne interdisciplinárnu konferenciu o regionálnych identitách v podmienkach diktatúry a demokracie v strednej a východnej Európe. Na konferencii odznelo množstvo zaujímavých príspevkov, ktoré pomohli bližšie priblížiť obdobie neslobody v stredo- a východoeurópskom priestore.

Stephanie Zloch prednáša svoj referát (Foto: Ivan A. Petranský)

KONFERENCIA TRNAVA V ROKOCH 1939 – 1989

V dňoch 25. – 26. apríla 2012 Ústav pamäti národa v spolupráci s Filozofickou fakultou Trnavskej univerzity v Trnave a mestom Trnava organizoval pod záštitou primátora mesta Trnava Ing. Vladimíra Butka vedeckú konferenciu Trnava v rokoch 1939 – 1989. Trnava ako centrum kultúrneho, spoločenského i cirkevného života bola mestom, ktoré bolo aj v 20. storočí významným dejiskom slovenských dejín. Udalosť sa v ňom viacero dôležitých udalostí a na jeho pôde pôsobilo množstvo významných osobností. Cieľom podujatia preto bolo zmapovať nielen významné historické medzníky a politické udalosti, ktoré zásadným spôsobom vplývali na formovanie obrazu mesta a života jeho obyvateľov, ale aj ponúknuť odbornej i laickej verejnosti široké spektrum tém, ktoré pomôžu dotvoriť mozaiku bohatej histórie Trnavy a Slovenska v rokoch nedemokratických režimov 20. storočia.

Pohľad na poslucháčov, v popredí zľava: Vladimír Oktavec a Július Brocka (Foto: Branislav Kinčok)

KONFERENCIA MLADÝCH HISTORIKOV O SLOVENSKU V ROKOCH NESLOBODY

V dňoch 22. – 23. mája 2012 v priestoroch Múzea SNP v Banskej Bystrici zorganizovali Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ústav pamäti národa, Múzeum SNP v Banskej Bystrici a Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach vedeckú konferenciu Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 II. Osobnosti známe – neznáme. Cieľom odborného podujatia bolo vytvoriť priestor primárne mladej a najmladšej generácii historikov na prezentovanie najnovších výsledkov historického výskumu rozličných aspektov vývoja Slovenska v období ľudáckeho, horthyovského, ľudovodemokratického a komunistického režimu. Prednesené príspevky budú súčasťou plánovaného zborníka.

Momentka z panelovej diskusie (Zdroj: Archív Ivana A. Petranského)

ODOVZDÁVANIE DEKRÉTOV VETERÁNOV PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA V PREŠOVE

V spolupráci s Prešovským samosprávnym krajom Ústav pamäti národa zorganizoval 29. mája 2012 za prítomnosti predsedu Správnej rady ÚPN Ivana A. Petranského a podpredsedu Prešovského samosprávneho kraja Jána Ragana slávnostné odovzdávanie dekrétov veteránov protikomunistického odboja. Slávnostné odovzdávanie dekrétov malo za cieľ vyjadriť hlbokú úctu a úprimné uznanie ľuďom, ktorí vzdorovali násiliu a vyznamenali sa v zápase o slobodu, demokraciu a právo v našej vlasti.

Predseda Správnej rady ÚPN Ivan A. Petranský pri odovzdávaní dekrétu
(Foto: Róbert Klöckler)

DISKUSNÝ VEČER O POLITICKEJ KARIÉRE VILIAMA ŠIROKÉHO

Pri príležitosti 110. výročia narodenia slovenského stalinistu Viliama Širokého zorganizoval 31. mája 2012 Ústav pamäti národa v priestoroch Poľského inštitútu v Bratislave v rámci cyklu Diskusné večery ÚPN besedu o politickej kariére tejto postavy slovenských dejín. Na podujatí diskutovali Stanislav Sikora z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave a Branislav Kinčok z Ústavu pamäti národa. Cieľom podujatia bolo podať komplexný pohľad na politické účinkovanie Viliama Širokého. Ohlasy z publika a dlhotrvajúca prínosná diskusia sú dôkazom, že zámer diskusného večera bol splnený.

Zľava: Stanislav Sikora, Tomáš Klubert a Branislav Kinčok (Foto: Peter Sokolovič)

PREZENTÁCIA NOVEJ PUBLIKÁCIE ÚPN

5. júna 2012 sa v priestoroch kníhkupectva Panta Rhei v Bratislave uskutočnila prezentácia knihy vedeckého pracovníka ÚPN Pavla Jakubčína Pastieri v osídľach moci. Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948 – 1968. Nová monografia Ústavu pamäti národa približuje snahu komunistickej štátnej moci využiť katolícku cirkev na Slovensku prostredníctvom jej kňazov najmä v rokoch 1948 – 1968. V práci sú zachytené a analyzované ciele, ktoré štátna moc využitím katolíckych kňazov sledovala, ako aj najdôležitejšie metódy, ktoré orgány štátnej moci využívali. V prípade komunizmu práve jeho totalitný charakter umožnil rozvinúť tieto snahy do takých rozmerov, ktoré v našom geopolitickom priestore nemali obdobu. Prezentácia knihy, ktorá svojím obsahom zaujala účastníkov, priniesla dlhú a zaujímavú diskusiu na tému spolupráce kňazov so štátnou mocou.

Zľava: recenzenti Jan Pešek a Emília Hrabovec, moderátor Peter Jašek a autor publikácie Pavol Jakubčín (Foto: Branislav Kinčok)

ZA VLADIMÍROM JUKLOM

NA OKRAJ ROZHOVOROV PRE ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

MARIÁN GULA

Prvého mája sa s týmto svetom rozlúčil. A my sme sa rozlúčili s generálom skrytej cirkvi. V roku 2005 sme s ním pre Ústav pamäti národa natáčali rozhovor. Vlastne nie rozhovor, ale vypovedanú históriu. Mal osemdesiat. Sú natočené asi štyri hodiny. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra urobil prepis tohto rozhovoru na viac ako štyridsať strán. Keď som ten prepis čítal, uvedomil som si, že jazyk má niekoľko foriem – v tomto prípade hovorenú a písomnú. Hovorená reč sa dá počúvať a rozumieť. Ale veľmi ťažko čítať. Uvádzam to z toho dôvodu, že citáty v tomto článku sú z prepisov Vladovej výpovede, ktoré som musel upraviť do písanej formy, pričom som sa snažil zachovať čo možno najvernejšie prepísaný text Vladovej výpovede.

Vladimír Jukl (Foto: Karol Dubovan)

Vlado sa stretol s Kolakovičom vo svojich osemnástich. Toto stretnutie a spolupráca s ním poznamenali Vladove skutky i premýšľanie. Vernosť cirkvi a Svätému Otcovi, činnosť práca pre cirkev: Na otázku, „V čom bol pre vás profesor Kolakovič iný ako ostatní kresťania? Na čo on kládol dôraz?“, odpovedal: „To bolo ozaj jadrom jeho pôsobenia, (...) že teda chcel zapojiť do práce pre cirkev alebo, ako on hovoril výstižnejšie, pre kráľovstvo Božie, pre kráľovstvo Kristovo (...) všetkých ľudí. Každý pokrstenný vlastne má byť apoštol, má prispievať svojou tehličkou k tomu budovaniu

domu svätého, ako o tom píše aj svätý Peter apoštol vo svojom liste.“

Čítam jeho spomienky a súčasne cez generačný odkaz: „Boli už vtedy medzi tými vysoškákmi niektorí fanatisci spolupráce s nacizmom. Tí ani neboli ochotní pochopiť, že pre nás je autorita v prvom rade Svätý Otec. A nie nejaký politik. Áno. Práve tieto encykliky – o bezbožnom komunizme Divini redemptoris, o nacizme Mit brennender Sorge, to napísal Pius dvanásť dokonca v nemčine, aby bola Nemcom lepšie, ľahšie prístupná. A potom neskoršie sociálne encykliky. Prvá bola ešte z devätnásteho storočia – Rerum no-

varum, Lev trinásť. Ďalšia bola Quadragesimo anno, Pius jedenásť. No, a to vtedy štyridsiate výročie Rerum novarum, Quadragesimo anno, Centesimum annus pri stom výročí, Laborem exercens o hodnote ľudskej práce a tak ďalej.“

Túto teóriu, túto skúsenosť cirkvi učil Kolakovič svojich žiakov pretavovať do praktického života a takto vydávať svedectvo o solidarite cirkvi s chudobnými (dnes by sme asi povedali so sociálne slabými či sociálne vylúčenými vrstvami) a prenasledovanými. Pravdepodobne zaujatosť a vášnivosť, s ktorou Kolakovič pristupoval k tejto úlohe, zanechala v mladom Juklovi jednu z rozhodujúcich stôp pre ďalší život.

„Skrátka, tieto veci nám, dá sa povedať, prikazoval, toto musíte vy študovať a to uvádzať do praxe. Hej. Nielen teoretizovať, a to platí dodnes (...) viedol nás v tom praktickom uplatňovaní teológie, filozofie aj sociológie, aby sme sa týmto zaoberali. Nielen teoretizovať. Tak napríklad jedného večera zobral dvoch medikov zo Svoradova a povedal im: ideme sa presvedčiť, ako žijú robotníci, ktorí sú dosť biedne platení a žijú v nezdravých prostrediach. A išli s ním, teda tí dvaja medici, na Podhradie. Nevie, či viete [kde to je]. Stará štvrť, teda štvrť, s prepáčením, bordel. To bol bordel. Výdrica, áno. No a on, teda Kolakovič, po tme, už po západe

František Mikloško pri poslednej rozlúčke s V. Juklom (Foto: Karol Dubovan)

slnka, zaklopal, vošiel (...) a nadviazal rozhovor s tými domácimi. A pýtal sa: Aký máte plat? A oni mu doniesli ukázať výplatné pásky. [A] že to je voľajako málo. No, skrátka im ukázal, že mali by sa dať dokopy a že by mali potom dať na vládu určité dobrozdanie, že [prečo si] vláda myslí (...) a vyhlasuje, že všetko je v poriadku, že sociálna otázka u nás na Slovensku neexistuje? Ale fakticky to [je len] zamaskovanie. Takže nám všetkým potom otvoril oči, keď nám ukázal, koľko dostávajú tí robotníci, však to sotva stačí na živobytie.“

Keď sa Vlado po šesťdesiatich rokoch vo svojich spomienkach vracia k Pražskej konferencii Pax Romana, v jeho mysli sa opäť objavuje téma sociálneho učenia cirkvi: „No, takže sa hovorilo o tom, ako by mala vyzerať sociálna náuka cirkvi. Kolakovič propagoval, priamo dá sa povedať vyžadoval od nás, aby sme študovali sociálnu náuku cirkvi, ktorej korene boli v encyklike Rerum novarum Leva trinásteho. K štyridsiatemu výročiu Re-

rum novarum bolo potom Quadragesimo anno. To už Pius jedenásty napísal štyridsať rokov potom. Ešte neskoršie bol (...) no, hneď (...) neviem si práve teraz spomenúť. Ale vedel by som ich vymenovať. Asi trinásť bolo tých sociálnych encyklik. Áno. Ale momentálne nie som dosť pohotový.“ Táto sekvencia jeho spomienok pripomína Vladovo matematické myslenie i príslovečnú skromnosť. Vlado bol totiž aristokratom ducha.

A tu sa začalo formovať jeho dielo, pretavené v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch zo spoločenstva Rodina do krúžkov vysokoškolákov a skončených absolventov. Formovanie malých spoločenstiev v rámci jednotlivých odborov či profesií sa začína už tu. Nielen ideovo, ale i v realite:

„Spomenuli ste Pax Romana. Aký bol jej ďalší vývoj?“

„No, tak to bola záležitosť hlavne tých dospelých, tých absolventov vysokých škôl, najmä právnikov, ekonómov, ale aj filozofov, pedagógov a tak

dalej. Takže sa začali vytvárať niečo ako katolícke alebo kresťanské [profesné] odbory, proste odborníci v určitej oblasti sa dali dokopy a diskutovali o tom, ako by mala vyzerať povedzme kresťanská medicína alebo kresťanská ekonomika, alebo kresťanská filozofia. Skrátka sa išlo do konkretizácie tých ideí, katolíckych, teda cirkevných. Hej. Zatiaľ čo za Slovenského štátu u nás v Bratislave alebo teda na Slovensku tá náboženská činnosť bolo hlavne nábožná činnosť.“

„Čo sa stihlo u nás za dva a pol roka (...) toho slobodného pôsobenia Pax Romany?“

„Tak tých dva a pol roka skutočne sa slobodne vytvárali rozličné takéto spolky. Spolok katolíckych lekárov napríklad. Tam bol Silvo (...) keďže prišiel s takými revolučnými myšlienkami, tak ho, samozrejme, zvolili do výboru, aby viedol rokovania, a on zas vedel svojím elánom pritlačiť na vynikajúcich kňazov, aby teda prišli, predniesli vysokoškolákom niečo pekného. Hej.

Tak napríklad, čo sa týka duchovných cvičení (...) že by [katolícki medici] chceli, aby im duchovné cvičenia viedol páter Urban, ten františkánsky teológ, ktorý sa zaoberal mimo teológie práve medicínou, kresťanským riešením niektorých problémov medicíny. Takže to boli tie dva a pol roka, že sme rozvíjali prácu už [v] malých skupinkách. To, čo nás učil Kolakovič. A na to sme nepotrebovali nejaké miestnosti ani nejaký aparát (...) úradnícky. [Na] to sme potrebovali dobrú vôľu, elán a obeť. A to sa nám často vtedy darilo, pravda.“

O práci medzi robotníkmi a o ekumenickej spolupráci Vlado spomína:

„To bola slabina, hoci to (...) zdôrazňoval Kolakovič celý čas svojho pôsobenia od štyridsiateho tretieho až do štyridsiateho piateho. A vlastne potom už pokračovať v tej politickej (...) v tej ekumenickej práci, tam spolupracovali katolíci s nekatolikmi, veriacimi, napríklad s českými husitmi alebo česko-bratská cirkev alebo evanjelická cirkev husitská, metodisti a tak ďalej. Tak my sme mali otvorené srdce pre spoluprácu s týmito, zatiaľ čo tradičné bolo, že katolícka cirkev proste sa drží mimo... proste nebola ochota, ani záujem (...) nejako sa zbližiť a spojiť (...) s týmito nekatolikmi. Ale Kolakovič, silvo potom v duchu Kolakoviča, to prerazil, že (...) získal kontakty a vytvoril skupinu ekumenickú – najprv (...) v Prahe a potom aj v base.“

„A kde bral Kolakovič inšpiráciu?“

„No, tak stačí pozorne čítať Písmo sväté a stačí pozorne meditovať a modliť sa. Tak človek to všetko má tam v Písme svätom a v encyklikách... Skrátka, všetko tam je, len to uplatňovať v praxi. Takže nás Kolakovič naháňal do štúdia týchto sociálnych encyklik, pravda, ale aj do štúdia – no však vlastne v tom je aj to – povedzme kresťanská demokracia. Už vtedy boli známe osobnosti, aspoň v našich kruhoch [to] boli známe osobnosti. Bidault, francúzsky minister zahraničných vecí, de Gasperi, taliansky ministerský predseda, Adenauer, nemecký kresťanský demokrat a ďalší. A ešte... Schuman. [To bol] Francúz (...) No, skrátka to

boli esá kresťanskej demokracie (...) Kolakovič ich myšlienky poznal, neviem povedať, či snád' aj spolu hovorili niekedy, ale každopádne Kolakovič nám odporúčal, alebo teda katolíckym politikom českým a slovenským odporúčal tento smer demokracie...“

Toto prežíval Vladimír Jukl vo veku, ktorý býva obyčajne rozhodujúci pre formovanie myslenia a svedomia mladého človeka.

Vlado potom dokončil štúdium matematiky a začal študovať tajne teológiu:

„... ja som teda zostal v Prahe, aj keď som skončili štúdiá, a pretože sa mi tam páčilo, aj tá činnosť katolíkov bola (...) taká ozaj na úrovni. Takže som tam ostal. Medzitým zomrel môj otec, mamička chcela, aby som prišiel domov. Aj som jej vyhovel a (...) prišiel som domov.“

„Ja som už bol aj zamestnaný v Prahe. Bol som asistentom na vysokej škole technickej, na katedre matematiky ako matematik (...) v Prahe je budova fakulty chemickotechnologickej, na ktorej bola aj katedra matematiky a ja som dostal miesto asistenta na tejto katedre a vedľajšia budova bola budova teologickej fakulty – pražskej. To bolo riadenie Božie, aby som tak povedal, a ja som sa rozhodol na základe porady s pátrom Zvěřinom, že budem tam študovať tajne teológiu, v Prahe. Aj som teda začal to štúdium a prerušilo to, samozrejme, potom zatknutie, pravda.“

„Ja som vlastne túto túžbu alebo aspoň úvahu mal od čias, kedy som spoznal Kolakoviča. Jeho príklad ma fascinoval. Skutočne to bol človek, ktorý mal mimoriadne mravné kvality a mimoriadne veľké, a bol aj psychológ výborný, ovládal viacero jazykov a veľmi rýchlo sa vedel naučiť nejakú ďalšiu reč, a tak sa cítil potom skoro v každej spoločnosti ako doma. No a tento jeho príklad som obdivoval (...) A keď Kolakovič bol v Bratislave, v ten prvý rok jeho pobytu na Slovensku, v štyridsiatom treťom roku (...) tak vtedy som Kolakovičovi povedal: pán profesor, ja idem do seminára, chcem byť kňazom. A on mi povedal: počkajte, počkajte, moment, moment, vy ste ešte mladý,

ešte by ste mohli akosi zakolísať (...) Ešte sa venujete tej vašej matematike a popri tom môžete si prípadne niečo študovať z teológie, ale za kňaza to ešte teraz by možno nebolo potrebné. Skrátka ma (...) presvedčil, že je múdrejšie, aby som čakal, až budem zrelší, až budú pomery ešte lepšie, pokojnejšie pre Cirkev, že nemá cenu, aby som sa nejak ukvapil.“

„Vám ako zdôvodnili vaše zatknutie v auguste tisíc deväťsto päťdesiat jeden? Z čoho vás obviňovali?“

„No, z vlezrady. Vedenie, vytvorenie tých krúžkov našich [to] bolo. A [vyšetrovatel'] sa pýtal: tam ste určite hovorili proti nám, proti komunizmu. A ja hovorím, tam sme hovorili o katolíckom stanovisku k sociálnej problematike. No ale bolo to v duchu komunistickom? Hovorím, to nie. Tak ste boli proti nám. Keď ste boli proti nám, tak patríte za mreže. Veľmi jednoduchá argumentácia, že áno. Takže s tým sa ani netrápili, že by nejaké právnické argumenty hľadali. Mali pozíciu, mali silu, takto to využívali.“

V procese Mádr a spol. ho odsúdili na dvadsaťpäť rokov. Vo väzení strávil takmer štrnásť.

„Takže som bol aj ako laik odsúdený, čiže nebol som kňazom (...) ešte dlho potom som nebol kňazom, ale som pracoval, koľko som vládol, v duchu laického apoštolátu (...) a keď som potom prišiel do Bratislavy naspäť kvôli mame, tak som bol takou spojkou, lebo s tými pražskými som sa dobre poznal aj s bratislavskými: ešte z obdobia Kolakoviča [som] väčšinu z nich dobre poznal. Takže som bol taká spojka medzi českými a slovenskými katolikmi najmä z okruhu Kolakoviča. Hej. A to mi vynieslo (...) dvadsaťpäť rokov. Lebo že som bol taký formát väčší, teda nielen slovenský alebo nielen český, ale – spojka.“

„A keď nás viezli (...) v zelenom Antonovi (...) do Brna, tak jeden eštebák [čo] tam sedel na chodbe a cez ten plech sa so mnou vyprával, mi povedal: pretože ste nám nepovedali (...) čo sme chceli, najmä ste nám neodhalil pozadie Kolakoviča, lebo stále oni tvrdili: Kolakovič vatikánsky špión, a že som

JÁN CHRZOSTOM KARDINÁL KORCA

NITRA

Smútiaci príbuzní, Spoločenstvo Fatima, milí prítomní.

Správu o odchode Vladimíra Jukla do večnosti sme prijali s ľudským smútkom, aký prejavil aj náš Pán pri zosnulom Lazarovi pred jeho hrobom. No túto správu sme prijali aj s hlbokou vierou a v utešujúcej nádeji, že náš zosnulý odišiel do domu svojho Otca.

Vladimíra Jukla som poznal dlhé roky. Prvý raz mi ho predstavil jeho verný priateľ Silvo, ktorý ma navštívil, keď som sa vrátil po ôsmych rokoch predčasne z väzenia v tzv. Pražskej jari. Oba mi predstavili svoje plány s laickým apoštolátom a prosili ma, aby mohli so mnou spolupracovať ako s biskupom. Chceli mať záruku, že ich apoštolát bude vo všetkom verný učiteľskému úradu Cirkvi a cez biskupa spojený s nástupcom sv. Petra v Ríme.

O takúto spoluprácu som mal veľký záujem. A tak sme sa hneď úplne zhodli. Spolupráca trvala roky a oni pri každom závažnom rozhodovaní sa radili so mnou a dodržovali dohovorené slovo. Tak sme si na Slovensku v apoštoláte skrytej Cirkvi zachovali pozhnaní jednotu. Bolo to dôležité, lebo aj v skrytej Cirkvi sa jednotlivci a skupiny pokúšali postupovať svojvoľne, čím život viery v Cirkvi nielenže neprehlbňovali ale ho rovno rozvracali.

Práca oboch, ku ktorej získavali spolu so mnou nových spolupracovníkov sa z roka na rok rozširovala, až vybudovali v tichosti na Slovensku celú sieť laických apoštolov a ich skupín najmä na vysokých školách i medzi kňazmi. Nadšenie sa šírilo od človeka k človeku medzi mladými ako nespočítateľné plamienky sviečok. Sila tohto hnutia sa časom prejavila v desiatkach tisícov mladých ľudí na zhromaždeniach či púťach na Veľhehrade, Šaštine, Levoči alebo v Nitre. Toto všetko sa dialo bez hluku v tichosti a s veľkým zmyslom pre poriadok a pre dobro Cirkvi.

Roku 1971 keď Silvo s Vladom pripravovali založenie spoločenstva Fatima a mali už viac členov chlapcov a dievčat, vysvätil som pre nich tajne na kňaza i Vladimíra Jukla, ktorý mal preštudovať teológiu. Neskôr som z Fatimy vysvätil ešte niekoľkých kňazov. Ti spolu s desiatkami iných tajne svätených kňazov pracovali tiež v hnutiach študentov, rodín a detí, a mnohí z nich to robia pozhnane dodnes.

Za toto všetko treba ďakovať predovšetkým Pánu Bohu ale veľká vďaka patrí aj Vladimírovi Juklovi a Silvovi, ktorí pracovali ako verní služobníci Boží. „Ježiš pri poslednej večeri povedal apoštolom: Idem k Otcovi. Keď odídem a pripravím vám miesto, zasa prídem a vezmem vás k sebe, aby ste aj vy boli tam, kde som ja.“

Náš zosnulý Vladimír Jukl odišiel do Otcovho domu, kde aj jemu vzkriesený Pán ako dúfame pripravil miesto.

Zosnulého Vladimíra vkladám v tajomstve svätých omší do dobrotivých rúk Nekonečnej Lásky vzkrieseného Pána.

S pozdravom a v modlitbách v Pánovi

V Nitre 5. mája 2012

Kardínál Ján Ch. Korca

Kondolenčný list kardinála Jána Ch. Korca

to nevysvetlil, tak dostanete dvadsaťpäť rokov. To mi povedal [ešte] v [tom] autobuse jeden z tých eštebákov. A to som aj dostal. Čiže chcem tým povedať, že vlastne oni eštebáci tiež spolurozhodovali s tými [z] ústredného výboru, že kto koľko má dostať, aký trest. Aby to bolo pekne zosúladené: doživotie Mádr, jeho prvý pomocník ja, Jukl, dvadsaťpäť rokov, potom Ružena Vacková dvadsaťdva rokov, jedna predstavená rehoľných sestier dvadsaťdva rokov a tak ďalej. A potom (...) šesť ľudí, aby to bolo efektívnejšie pre verejnosť, lebo už chystali, sa rozhodli, že s nami urobí monster proces.“

Po návrate z väzenia si postupne zohnal zamestnanie. A po politickom

uvolnení v roku 1968 začal svoju prácu tam, kde bola prerušená jeho zatknutím začiatkom päťdesiatych rokov minulého storočia. A práve v duchu myšlienok, ktorými bol preniknutý ako študent.

V roku 1971 prijal kňazskú vysviacku z rúk vtedajšieho tajného biskupa Korca. Celé obdobie normalizácie budoval malé spoločenstvá, ktoré sa snažili, nie vždy úspešne, ukryť pred bdelým okom Štátnej bezpečnosti.

„No a, samozrejme, pustil som sa do práce znova, do tej práce laického apoštolátu. Už som mal skúsenosť, že už aj komunisti majú toho dosť. Teda, že uznávajú, že ja som bol prehnane silne potrestaný. Takže som (...) akoby imunitu som mal, že už mi dali pokoj.

Vedeli, že mňa zlomiť nedokázala tá basa, tak tým menej ma zlomí nejaký, čo si ma prípadne predvolá (...) na Račianske do tej vyšetrovne alebo do Dvoch levov. Ešte aj to robili, že ešte ma za tých dvadsať rokov, (...) tak zhruba, tak ma ešte si dovolili pozvať na rozhovor na Februárku. No, ale nič som im nepovedal. Skrátka som sa úspešne dostal z ich snahy ešte niečo (...) zo mňa vyžmýkať, ale teda nejako mi ešte (...) strpčovali život.“

Vlado Jukl bol generálom tajnej cirkvi v období komunistickej moci. Snažil sa pracovať predovšetkým na poli laického apoštolátu v oblasti ideovej i organizačnej. Mal obrovskú autoritu. Jeho odkaz nám zostal v oblasti laického apoštolátu i na poli politickom. „Tak človek to všetko má tam v Písme svätom a v encyklikách. (...) Skrátka, všetko tam je, len to uplatňovať v praxi. Takže nás Kolakovič naháňal do štúdia týchto sociálnych encyklik, pravda, ale aj do štúdia – no však vlastne v tom je aj to – povedzme kresťanská demokracia.“

„Práve my sme sa stále angažovali naplno (...) okrem štúdií [v] tej práci náboženskej. A zaujímavé, keď sme potom boli zatknutí a odsúdení, tak o náboženskej činnosti skoro nehovorili súdruhovia, vyšetrovatelia proste chceli [a] aj nás chápať ako protištátnych zločincov. Nás odsúdili za velezradu. (...) Čiže aj tá práca náboženská súdruhom komunistom vadila. Lebo (...) tí šéfovia chápali, že kresťanská sociálna náuka je veľký súper s komunistami. Teda v tom zmysle, že [sa] získavali komunisti, [ale] aj [ľudia] z radov nekomunistov na tú myšlienku sociálnej spravodlivosti.“

Tento – jeho i Kolakovičov – odkaz sa tiahne celým obdobím komunistickej diktatúry až do dnešnej doby. Stretol sa s Kolakovičom, vypočul si myšlienky o spoločenskej angažovanosti kresťana a jeho zdrojoch a dokázal tieto myšlienky aplikovať v prostredí, v ktorom žil, nielen s matematickou tvorivosťou, ale i kresťanskou statočnosťou. To je odkaz, ktorý nás zaväzuje pokračovať v jeho úsilí a tvorivosti a odovzdať ho ďalej.

SPRÁVA ŠTB KRAJSKEJ SPRÁVY ZNB KOŠICE V ROKOCH 1966 – 1989

Analýzou personálnych spisov a ďalších archívnych dokumentov ÚPN dokončil rekonštrukciu štruktúr teritoriálneho útvaru ŠtB pôsobiaceho na území Východoslovenského kraja v rokoch 1966 – 1989. Sledované obdobie ohraničuje na jednej strane reorganizácia bezpečnostných zložiek v roku 1966 (kedy zanikli krajské správy ministerstva vnútra a vznikli krajské správy Zboru národnej bezpečnosti) a na druhej strane pád komunistického režimu v Československu v roku 1989. Súčasťou krajských správ Zboru národnej bezpečnosti sa stali aj správy ŠtB pôsobiace na úrovni krajov.

Na internetovej stránke je zdokumentované organizačné zaradenie 919 príslušníkov Správy ŠtB Krajskej správy ZNB Košice, ktorí v jej štruktúrach pôsobili počas rokov 1966 až 1989. Uvedené sú taktiež jednotlivé organizačné zmeny z rokov 1966, 1971, 1975 a 1989. Zverejnené informácie môžu občanom, ktorí sa stali obeťami perzekúcií ŠtB, pomôcť v poznaní systému a mien konkrétnych príslušníkov ŠtB nesúcich zodpovednosť za ich prenasledovanie.

Viac informácií nájdete na našej internetovej stránke
www.upn.sk

Odborný časopis **Securitas Imperii** je zaměřen na české respektive československé i zahraniční dějiny období 1938 až 1989, zejména na různé aspekty totalitarismu.

Dvacáté – monotematické – číslo Securitas Imperii přináší studie čtyř českých a tří polských autorů zaměřené na legendární polské nezávislé odborové hnutí Solidarita, ale i další sondy do polských soudobých dějin. Z obsahu: Josef Mlejnek: Solidarita jako sociální a politické hnutí – pokus o kvadraturu kruhu?; Lukasz Kamiński: „O vstupu vojsk nemůže být řeč“ Sovětská vláda a krize v Polsku v letech 1980–1981; Tomáš Vilímek: NDR a polská krize 1980–1981. Reakce SED, obyvatelstva a představitelů východoněmecké opozice; Petr Blažek: Československo a polská krize 1980–1981; Tomáš Zahradníček: Neustálý obraz. Solidarita v Rudém právu 1980–1981; Grzegorz Majchrzak: Bezpečnostní služba proti Solidaritě 1980–1981; Sławomir Cenciewicz: Lech Wałęsa jako tajný spolupracovník s krycím jménem „Bolek“ - jeho spolupráce s Bezpečnostní službou (1970–1972).

Vydává pololetně Ústav pro studium totalitních režimů České republiky.

Distribuce v síti vybraných knihkupectví; objednávky: www.kosmas.cz; možnost zakoupení též v knihovně Jána Langoše při ÚSTR ČR (<http://www.ustrcr.cz/cs/knihovna-jana-langose>); cena 90,- Kč.

Podrobné informace: <http://www.ustrcr.cz/cs/securitas-imperii>.

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2012
ISBN 978-80-89335-57-2

MSGR. THDR. JÁN FERENČÍK (1888 – 1950) **Život, verejné pôsobenie, kontroverzie**

Anton Hruboň (zost.)

Zborník z rovnomeného vedeckého seminára, usporiadaného 6. decembra 2011 v Ružomberku, prináša informácie o turbulentnom živote kňaza a politika Jána Ferenčíka. J. Ferenčík sa na jeseň 1938 stal nástupcom Andreja Hlinku na rímskokatolíckej fare v Ružomberku, v období 1. Slovenskej republiky bol tiež poslancom slovenského snemu a predsedom župnej organizácie HSĽS. Publikácia je odbornou odpoveďou na kampaň, ktorá sa proti tejto menej známej postave slovenských dejín 20. storočia rozpútala v minulom roku. Objasňuje nielen Ferenčíkovu publicistickú činnosť, ale taktiež jeho postoje k nacizmu, Židom či povojnové perzekúcie zo strany nových režimov. Zborník dopĺňajú štúdie venované postaveniu cirkvi a dobový kontext, v ktorom jeho hlavný protagonista pôsobil, ako i úvahy na margo kauzy vyústiacej do odinštalovania Ferenčíkovej pamätnej tabule z budovy Mestského úradu v Ružomberku.